

TÜRK ETNOGRAFYA DERGİSİ

Sayı: III

1958

Maarif Vekâleti
Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü
tarafından neşrolunur

TÜRK ETNOGRAFYA DERGİSİ

Sayı: III

İÇİNDEKİLER

	<u>S a y f a</u>
<i>Hamit Z. KOŞAY</i> ..... Türkiye Halkının Maddî Kültürüne Dair Araştırmalar III. Hayvancılık	5 - 59
<i>Zeki ORAL</i> ..... Anadolu Köylerinde Gençler Derneği Yahut Ahiliğin Devamı	60 - 66
<i>Halit ONGAN</i> ..... Niğde'de Ekmek ve Kış Ekmeği Faaliyetleri	67 - 77
<i>Mehmet ÖNDER</i> ..... Konya'da Erkek Giyimleri	78 - 79
<i>Hamit Z. KOŞAY - P. ÇETİN</i> Etnoğrafya Müzesindeki Âlemler	80 - 86
<i>Ali Rıza YALGIN</i> ..... Hayvancılık	87 - 106
<i>Ragıp ÖNEN</i> ..... Bor "Halil Nuri Bey Kütüphanesi"ndeki Mahkemei Şer'îye Sicilleri ve Bunlarda Görülen Türkçe Kişi ve Köy İsimleri	107 - 110
<i>P. ERALP - S. N. ÖZERDİM.</i> Bibliyografya - 1957 Yılında Etnoğrafya ve Folklor Yayınları	111 - 118
<i>Ahmet TEMİR</i> ..... Bibliyografya	119

Türkiye Halkının Maddî Kültürüne Dair Araştırmalar

III

Hayvancılık

Hamit Zübeyir KOŞAY

GİRİŞ

Türkiye'de ve umumiyetle Türklerde hayvancılığın çok önemli yeri olduğu bir gerçektir. Bütün Türk kavimlerine ve tarihî devirlere şâmil olarak, mukayeseli bir tarzda hayvancılığa dair bir eser elbette bir gün yayınlanacak ve bu medeniyet tarihinin de önemli bir bölümünü teşkil edecektir.

Türkiye'de ve Türklerde hayvancılığı başta nomad kültür ve atlı halklar kültürü zaviyesinden mütalâa gerekir. Nomadlık gerilik demek değildir. Ancak coğrafi muhite intibak ederek yaşamamanın bir tarzıdır. İhtilâl ve inkılaplardan önce Türk kavim ve kabileleri eski gelenekleri muhafaza etmekte idiler. Ramazan Karça - Hamit Koşay'ın hazırladıkları: Karaçay ve Malkar Türklerinde Hayvancılık (Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, 1956) buna bir delil teşkil eder. Rus, Macar, Alman Akademileri ile ilim müesseselerinin yayınlarında dağınık dahi olsa, zengin malzeme bulunduğuna şüphe yoktur.

Türk Tarih Kurumu da medeniyet tarihi bakımından Türklerde hayvancılık konusu üzerinde bir eser vücuda getirmek için ilk denemeleri yapmıştır. Prof. İbrahim Hakkı, Türklerin Ziraat ve Hayvancılık Sahasındaki Tesirleri ve Hizmetleri (müsvedde halinde).

Ali Rıza, Hamdi ve İhsan Abidin, Türklerde Ziraat ve Hayvancılık (müsvedde halinde) bu cümledendir. Hüseyin Namık Orkun, Eski Türklerde Evcil Hayvanların Tarihçesi (Veteriner Fakültesi, 45 sahife) ayrıca zikre değer.

Ziraat Vekâleti ile Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin yayınları daha ziyade modern hayvancılık metodlarını öğretme hedefini güttüğü için bunlarda etnoğrafya bakımından önemli bilgilere nadiren rastlanır (1).

(1) Sığırcılık raporu Ziraat Vekâleti 25 sahifelik.

(2) Türkiye ziraatında yem esasları. Ziraat Vekâleti. İstanbul 1938. 21 sahife.

(3) Türkiye'de tavşan yetiştirme imkânları ve alınması icabeden tedbirler 1938. 15 sahife.

(4) Muazzez Eralp, Ankara'nın koyunlarının süt verimleri ile sütlerinin terkihi ve süt yağlarının fizikî ve kimyevî vasıfları 1949.

(5) Prof. Dr. Kadri Bilgemre, özel zootekni ile at yetiştirme 1949.

(6) Prof. Dr. Agr. Halil İsfendiyar, Esat Kadester, Ziraî Kimya, hayvan besleme bilgisi I. Besi maddeleri 1949.

(7) Prof. Dr. İbrahim Yargın, Sığırcılık, 1950.

(8) Prof. Dr. E. R. İzmen, Süt ve mamulleri bilgisi ders kitabı, 1950.

(9) Dr. Agr. Rauf Cemil Adam, Orta Anadolu kıvrıcık koyunları süt verimleriyle bilhassa sütlerinin terkihi ve süt yağlarının kimyasal, fiziksel konstatları üzerinde araştırmalar, 1950.

(10) Prof. Dr. Ş. Kansu; Besin maddeleri, hayvan beslemesi.

(11) Hayvan yetiştirme.

(12) Koyunculuk, v. s.

“*Neu. W. und H. Kummerlöwe, Bibliographi der zoologischen Arbeiten über die Türkei, Leipzig 1939, XII. 616, Gr. 8°*” bu sahadaki yayınlara toplu bir bakış sağlayacak değerdedir.

Türk Etnografya Dergisinde sunduğumuz lûgat malzemesi Türkiye’de hayvancılığın geniş kadrosu ve konuları üzerinde kaba taslak bir fikir verme hedefini güder. Bu lûgatçede zikri geçen maddî eşya toplandığı takdirde Etnografya Müzesinin Hayvancılık Bölümü de kurulmuş olacaktır. Emekli Müze Müdürü arkadaşımız Ali Rıza Yalçın’ın bunu takibedecek yazıları muayyen konular üzerinde daha esaslî ve tafsilâtlî bilgileri ihtiva edecektir.

Eski Türklerde Hayvancılık: Çin kaynaklarındaki dağınak bazı iare kelimelerden sarfınazar edilecek olursa Türkçenin en eski dil yadigârları Milâdî takibeden senelerde Batı Türkçesinden (On Oğurlardan, Protobulgarlardan v. s.) Macarcaya geçmiş olan kelimelerdir. Bunlar arasında hayvancılığa ait olanlarından bazı misaller vereyim:

Macarca	Türkçe
bika	boğa
ökür	öküz
koş	koç
kecske	keçi
olló	oğlak
borju	buzağı
tinó	dana
gyapjú	yapağı
teve	deve
ünö	inek
tyúk	tavuk v. s.

Milâdî sekizinci asırdan kalma Orhun âbideleri siyasi mahiyeti haiz olmakla beraber burada da at, adgır (aygır), qoi (koyun), barım (milk, bilhassa hayvan bakımından) gibi sözlere rastlanır.

Dokuzuncu asır Uygur dil belgelerinin çoğu dinî mahiyette olmakla beraber burada da hayvancılığı aydınlatacak sözlere rastlanır (Bakınız: W. Bang und A.v. Gabain, *Analitischer Index der Türkischen Turfan Texte. Berlin 1931*): at, eşek-eşkek; qoin (Hammel) = koyun; sürüg (Herde) sürü, süt; taqıgu (Huhn) tavuk; tawar (Habe, Güter) davar; tonguz (Schwein) domuz; yazı (Ebene); yılqı (Vieh, Tierexistenz) yulka v. s.

1066 Milâdî (466 Hicrî) yılında telif olunan Divan-i Lûgat at Türk de ise daha geniş kelime hazinesi mevcuttur:

Adhğır-aygır; agıl; aguj-ağız: memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt (ağuz) şekli de geçer; akur-ahır; aran-at tavlasi; arıglamak = iğdiş etmek; arkun: yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at; ât; atan: iğdiş edilmiş deve; aygır; azma: taşağının derisi yarıldığı için aşamayan koç; baklan kuzi: taze ve semiz kuzu; bi: kısrak; biste: tecimini evinde konuklatıp onun mallarını satıveren ve koyunları-

na toplayan ve tecimen giderken yirmi koyunda bir alan şahıs; boğra: her hayvanın aygırı; pohur; boka: boğa; botu: potuk; boymul:boynunda beyazlık olan hayvan; bögrül: bögrü ak olan hayvan; bulak at: boyu kısa, sırtı geniş at; buzağu; bül at: ayakları sekili at; cılday: atların göğsünde çıkan bir hastalık; çatmak: koyunu kuzu ya katmak; çapiş; altı aylık keçi yavrusu; çından at: kula renkli at; çile: öğrekteki atın yaş gübresi; çalma: kemre; dağ: atlara ve başkalarına vurulan dağ, dağlama; eçkü: keçi; erkeç: genç teke; ekdi: sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği yer; eldiri: oğlak derisi; eretmek: iğdiş etmek; eşgek: eşek; etilgen: atlarda bulunan bir hastalık; ıdhıncu yalkı: yük vurulmayarak binakılan hayvan; ıkılac:asil, yüğrük at; ıngan: dişi deve; iktü: ekti, elde beslenen hayvan; ingek: inek; irk: dört yaşına girmek üzere bulunan koyun; kamçı: at, deve ve sığırın erkeklik aygıtı; kartal koy: akl karalı, alaca koyun; kası: hayvanlara ağaçtan yapılan ağıl; kaşga koy: başı ak, başka yerleri kara olan koyun; katır; kazı: at karnı içinden çıkan yağ; keçi; kerşegü at: kürek kemiğinin altında yağrı bulunan at; ketki at: sırtı dar, yanları geniş at; kewel at: yürüyüşlü küheylan at; kısır; kısarak; kızgul at: boz ile kır arasında olan at; kirkin: boğranın, devenin kızgın zamanı; kişemek: kösteklemek, bağlamak; koç; koçngar: koç; komuk: at gübresi; kon: koyun; koy: koyun; köçüt: at; köğ: koç veya başka hayvanların kışa doğru aşması; kögen: ilmikli köstek; köğ yalkı: başı boş yayılan hayvan; kösürmek: hayvanın ön ayaklarını kösteklemek; kösrük tuşag: atın ön ayaklarına vurulan köstek; kuba at: rengi kumral, konur al, ile sarı arasında olan at; kulnamak: kulunlamak; man yaşlıg koy: dört yaşını geçen koyun; or at: donu al ile doru arasında bulunan at; ot garmak; otlatmak; oy at: yağz at; öd: sığır, öküz; öğürlüğü at: dişisi bulunan aygır; öküz; sağın: sağmal; sağlık: dişi koyun; salga at: gem almaz, başı sert, çamış at; sığır; sıp: iki yaşına girmiş olan tay; sil: az yem yiyen hayvan; sokar: boynuzsuz hayvan; suwlağ: hayvan sulanacak yer; suw sığırı: manda; sürüğü: sürü; süt; tadhun: tosun, iki yaşında olan sığır; targıl: attan başka her hayvan için alaca; tavar: mal; tenğil: ön ayakları çizgili; teve: deve; tivi (Türklerce deve); tevey: deve; tiğ: al ile doru arası at rengi, konur al; tisek: şişek, iki yaşını bitirerek üçüne basmış olan koyun; titir: dişi deve; tokum: boğazlanacak, kesilecek hayvan; toriğat: doru renkli at; torum: deve yavrusu; tosun: haşarı, at hakkında; töl: yavrulama zamanı, yavru, döl; tuğzak: dönüşte geri alınmak üzere savaş zamanında askerinin binmesi için hakan tarafından verilen at; tutuk: enenmiş, iğdiş edilmiş; tüge: düğge, iki yaşına varmış olan buzağı; tüküz: atın alnındaki akıtma; ud: sığır, öküz; ugar at: alnında ak olan at; ukruk:kement; urut: kuru, geçen yıldan kalma ot; yalgıl: yelesi ak, ak yelesi; yamraşmak: kuzular anaları ile karışmak; yanlık: çoban çantası; yaşlaşmak: yaş ot yemek; yazak: otlak; yazguk: kısrağın meme uçları; yelin: kısarak memesi; yelpetmek: ot, saman ve yem ısıtmak; yalkı: hayvan sürüsü; yalkı; dört ayaklı hayvanlara verilen genel ad; yin: koyun pisliği, davar tersi; hayvan pisliği; yogdu: devenin çenesi altındaki uzun tüyler; yogru: deve tüyünün uzunları; yolıç: keçi kollarının diplerinde bulunan yumuşak ince yün; yozamak: kısraktan başka hayvan kısır kalmak; yund: at —cins adı—, atlar, at sürüsü; yundak: at fıskısı; yut: kışın soğuktan hayvanları öldüren felâket; yutukmak: kuraklıktan arıklamak, ölüm haline gelmek.

Yalnız bu lügatçe Orta Asya Türklerinde hayvancılığın ne derece ileri bir seviyede bulunduğunu göstermeğe kâfidir. Hayvanların renklerine ve anatomisine ait kelime hazinesi de fevkalâde zengindir.

Kazak Kırgızlarda, Kırgızlarda, Başkırtlarda ve diğer Türk uruğlarındaki hayvancılık, konumuz dışında olduğu için mukayeseye girişmedik. Anadolu'da Os-

manlı idaresinin takibettiği iskân siyaseti yüzünden hakikî nomad'lar kalmamıştır. Ancak semi-nomadlık hâlâ mevcuttur. Ziraat sahasındaki sanayileşme ve meraların daralması eski hayat tarzını pek kısa zamanda değiştirecek ve tabiatıyla eski gelenekler de tarihe karışacaktır. İlim hesabına eski kültürümüzün yadigarlarını tesbit için pek kısa zaman kaldığını bir kerre daha hatırlatmayı vazife biliriz.

Yazımızdaki Anadolu sözleri için aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır:

Hamit Zübeyir-İshak Refet; *Anadilden Derlemeler*, 1932.

Türk Dil Kurumu, *Derleme Dergisi*, I-III. 1939-1947.

Hamit Koşay-Orhan Aydın; *Anadilden Derlemeler*, II. 1952.

Türkiyede Hayvancılık İle İlgili Sözler I. LÛGATÇE

ABEŞ, 1 — Kula rengindeki at (*Maras; Cevdetiye "Osmaniye-Seyhan"*) 2 — Açık penbe renk [insan, hayvan, eşya hakkında] (*İğde "Maras"*).

ABEŞ, Kula renginde olan atlara verilen isim (*Niğde ve yöresi*).

ABIK, Taşakları karnının içinde olan hayvan (*Bardas "Karaman-Konya"*).

ABRAŞ, 1 — Hayvanların kış tarafında görülen lekenin adı (*Kayseri*); 2 — Alaca benekli at, atlarda dudak ve göz kapaklarının etrafında hasıl olan alacalık ve beyazlık, atın tüysüz yerlerinde meydana gelen ve uyuza benzeyen bir deri hastalığı.

ABRAŞ KİLİT, Uğursuz sayılan bir at tonu (*Andırın "Maras"*).

AÇAL, Yeni doğmuş erkek buzağı (*Mapavri "Rize-Çoruh"*).

AÇIKKEŞKİN, Atın sık ve çevik adımlarla yürüyüşü (*Antalya; Sinop; Sarılar köyü "Avanos-Kırşehir"*).

AFUR, 1 — Ahırlardaki hayvan yemliği (*Devrekâni, Daday, Kastamonu; Şamlar "Ereğli-Zonguldak"; Osmaniye "Sinop"*) 2 — İneklerin saman yedikleri tekne (*Kastamonu*) [*Bak: Betni*].

AĞAL, Kırdada gece yatırılan koyun sürüsünü muhafaza için çitle çevrilmiş yer, ağıl (*Seyit köyü "Giresun"*).

AĞARTI, Sütten yapılan bütün gıdalar. Yoğurt, ekşimek, çökelek, keş, lor (nor), eksik, peynir. (A. R. Y.).

AĞCAKANAT, 1 — Tatarcık (*Gaziantep*), 2 — Kuyruğu veyeleli kır olan at (*Niğde ve yöresi*).

AĞENSE, Kuzu: Koyunun ağensesi büyüdü (*Malkara "Tekirdağ"*).

AĞGER, Boynuzunun dibinden ağzına kadar beyazı olan keçi: Mehmet ağanın ağger güzel keçileri vardır (*Söpkar "Suşehri-Sivas"*) [*Bak: Akger*].

AĞILLAMAK, Sürüyü tarlada bırakmak suretiyle tarlayı gübrelemek (*Kayseri*).

AĞIZ, Memeliler doğurunca ilk sağılan koyu süt (*Gaziantep; Gülnar; İçel; Kerkük; Eski-yüreğil; Alayunt "Kütahya"; Balıkesir ve civarı; Sinop; Samsun; Akhisar "Avanos", Köşker "Kırşehir"; Mahmutlar "Turgutlu - Manisa"; Bolvadin "Afyon"; Borçak köyü "Söğüt - Bilecik"; Zıvarık "Konya"; Ilıca köyü "Antalya"; Sivas; İnegöl "Bursa"; Civanyaylağı "Mersin"; Bektaşlı "Boğazlıyan - Yozgat"; Lâğus "İsparta"*) [*Bak: Ağın, ağız, avuz*].

AĞIRLIK, (*Anadolu*) = kırçan (*Rumeli*): Haziran ile Temmuz aylarında koyun hastalığı. (*Sinop; Bolu; Çankırı; Dodurga "Bozüyük - Bilecik"; Kastamonu" Balıkesir ve çevresi; Uşak "Kütahya"*) [*Bak: Ağnamak*].

AĞNANMAK, At, eşek yatıp yuvarlanmak

AĞNAZ [*İs.*], 1 — Yenecek hale gelen hayvan: Koyun ağnaz oldu (*Gümüşane*) 2 — Yenebilen her şey: Sende ağnaz var mı? (*Gümüşane*).

AĞRAN, Keçi, koyun (*Arısama "Konya"*).

AĞREK, Yazın koyun ve keçilerin öğle zamanı yattıkları yer (*Pazarcık "Maras"*).

AĞRIL, Ahır (*Ankara*) [*Bak: Dam, tam*].

AĞRIMAK, Sığırların sıcaklığın fazlalığından dolayı müptelâ oldukları zayıflatıcı bir hastalık (*İbik "İskilip Çorum"*).

AĞUZ, Doğuran bir hayvanın ilk sütü (*Kı-*

zılcahamam "Ankara"; Gümüşane; Maçka "Trabzon" Sinop; Malatya; Kastamonu; Ahlat "Van"; Amasya; Erzincan; Harput "Elâzığ"; Muş) [Bak: Ağız].

AĞZAN, Sığırların su içtikleri ağaçtan oyma bir çeşit yalak (Mapavri, Hemşin köyleri "Rize").

AĞZI KİLİTLİ, Alt ve üst dudağı beyazlı at (Köşker "Kırşehir") [Bak: Ağzı kinetli].

AHİMEN, Davarların işediği yer (Beyobası "Keskin-Ankara").

AHIR, Hayvanları sulamak için, çeşmenin altına uzatılan büyük ve kalın bir ağacın gövdesinden yapılan yalak, oluk (Muğla).

AHMAN, Koç katımında gece koyunların kırdı yattığı üstü açık, etrafı kapalı olan yer, arkaç: Bizim koyunların ahmanı şu karşığı aşıtta (Çavuşçu köyü "Sungurlu-Çorum").

AHTA, Burulmuş manda (Elâzığ).

AHUR, Yalak (Aydın) [Bak: Ahar].

AKDOĞU, Beyaz renkli küçük ve kıvrık kulaklı keçi (Kargı "Tosya - Kastamonu", Geyren "İsparta") [Bak: Kürük, kürüz, doğu, dovu].

AKGER, Tüyleri alacalı kıl keçi (Buğadağı "Çorum"; Kargı "Tosya - Kastamonu"; Geyren "İsparta"; Akköy "Soğüt - Bilecik"; İhsaniye köyü "Çatalca - İst. [Muh.]").

AKKANAT, Kuyruğu ve yelesi beyaz olan at (İsparta; Görmel "Ermenak - Konya").

AKKER, Bacaklariyle alnı ve burnu beyaz keçi (Avanos "Kırşehir") [Bak: Akger].

AKKIR, Tamamiyle beyaz olan at, süt kır (Antalya).

ALABACAK, Ayakları benekli hayvan (İçel).

ALABACAK, Dört ayağının bilekten yukarı kısmı beyaz at (Niğde ve yöresi).

ALABAŞ, Sürüyü idare eden erkek kıl keçi (Ankara).

ALAK, Yaylalara mahsus bekçi kulubesi (Kastamonu) alaçık.

ALAMAN, Her kuzuya süt veren koyun (Karahoca "Haymana-Ankara").

ALATA, 1 — Zayıf (hayvan) (Konya; Silifke, İçel; Cazi "Develi-Kayseri"; Ürgüp "Niğde"; Zara "Sivas") 2 — Sürüye uymıyan, başı boş (hayvan): Alata koyunu kurt yer (İçel; Uçurumönsen köyü "Maras").

ALAVINÇ, Davarın öğleden sonra otlağa gitmesi (E. Küpesi köyü "Kayseri").

ALEH, Davarı çağırmak için çıkarılan ses (Başköy "Ankara").

ALIKLAMAK, Kuzuların karınlarının altındaki tüyleri kesmek (Bahçeli köyü "Ezine - Çanakkale").

ALMAŞIK, Nöbetle kullanmak suretiyle arabaya veya yüke alıştıırılan hayvan: Bu sene almaşık koşup alıştıırıyorum (Gaziantep).

ALMAZLIK, Kuzusunu almıyan koyunları emiştirmek için kazılan çukur (Tömek, Sultaniye "Konya"; Karaköy "Nallıhan - Ankara").

ANAÇ, 1 — Analasmış, çok doğurmuş ehli hayvanlar (Urfa; İsparta; Kızılcahamam, Haymana).

ANAÇ (S.), 1 — Yaşlı, büyümüş hayvan (Akşehir, Tömek, Konya) 2—Tecrübeli, kurnaz (Güvenç "Konya") 3 — (İs) Değirmen bendi (İcilli "Giresun").

ANAÇ, Analasmış, çok doğurmuş ehli hayvanlar (Urfa; İsparta; Kızılcahamam, Haymana "Ankara"; Bergama "İzmir"; Sinop; Kars; Balıkesir ve çevresi; Kilis "Gaziantep"; Zonguldak; Antalya; Kocaeli; Çorum; Gölpazarı "Bilecik").

ANALAMAK, At, katır, eşek gibi hayvanlar sırt üstü yatıp yuvarlanmak, ağnamak (Ordu) [Bak: Anamak].

ANAMAK VE AĞNAMAK, At, eşek gibi hayvanlar sırt üstü yatıp yuvarlanmak (Gülağzı "Muğla").

ANDAÇ, 1 — Damızlık [keçi veya koyun] (Bozhüyük "Maras") 2 — Ölen bir insanın geriye bıraktığı tek oğul veya kızı (Tavlısın, Kayseri).

ANIRGAN, Azılı erkek merkep (Yerkuzlu "Erbaa - Tokat").

A(NG)LAMAK, Eşek, katır gibi hayvanlar top-rağa, küle sırt üst yatıp debelenmek (Denizli; İçel).

ANRANMAK, Eşek, at, katır gibi hayvanlar sırt üstü yatıp yuvarlanmak (Kütahya) [Bak: Anlamak].

APŞAK, Apışları açık hayvan (Senirkent "Uluborlu - İsparta"; Akhisar "Manisa"; Lapseki "Çanakkale").

APŞALAK, Çarpık basan hayvan ve insan (Kılbasan köyü "Karaman-Konya").

APRAZ, Yavru yapmıyan, doğuştan kısır hayvan (Sungurlu "Çorum"; Yozgat).

ARAKCIL, Sebuzek dikenini de denilen yumruk büyüklüğünde bir diken çeşidi. Köylüler bunu süt süzgeci olarak kullanırlar (*Niğde ve yöresi*).

ARBAS, Doğurmayan eşek (*Ankara; Niğde*) [*Bak: Abraz*].

ARCAK, Tipiden korunmak için koyunların götürüldüğü yer (*Konya*).

ACI AĞAÇ, Kırılarda bulunan bodur bir çeşit ağaç olup yaprakları oğlaklara yedirilir (*Peterek "Artvin-Çorum"*).

ARIMA, Davarı iğdiş etme (*Ort "Çankırı"*).

ARINIK, Enenmiş, burulmuş (hayvan) (*Bayındır "İzmir"*).

ARHAÇ, Koyunların gece yattıkları üstü açık kuytu yerler (*Mengeser "Ağrı ili"; Çıldır "Kars"; Ortahisar "Ürgüp-Niğde"; İriağaç "Malatya"; Osmaniye "Seyhan"; Gemerek "Sarıışla - Sivas"*) [*Bak: Arkaç, saya*].

ARHAÇ, Koyunların gece yattıkları yer: Davar arhaca yattı (*Bozhüyük "Maraş"*).

ARHAP, Köpeklerin boynuna takılan halka (*Niğde ve yöresi*).

ARKAÇ, (*Kurşunlu-Çankırı; Niğde*) Üstü açık kemre döşeli koyun yatağı. Koyunlar öğleyin suya gelir, su içip ayrıldıktan sonra bir dalın dibinde topluca kalırlar. Oraya *öğle arkaç* denir. Akşam yattıkları yere, ister dal dibi ister yazy olsun *eğlek, eğrek* denir. (*L. 34*).

ARTIK DİŞ, Atların üst damaklarında öne doğru çıkan iki fazla diş (*Silifke "İçel"; Çarşamba "Samsun"*).

ARVAN, Deveci (*Haymana "Ankara"*).

ARZIMAN, Erkek eşek (*Sacalı "İpsala - Edirne"*).

ASI YILKI, Serbest sürüde gezen erkek at.

ATKI, Develerin su içtiği yalağa atılan tuz: — Deve atkisiz su içmez (*Türkmenli köyü "Bayramiç - Çanakkale"*).

ATSAK, Aygır istiyen kısrak (*Hafik "Sivas"*).

AVALAK, Keçi yavrusu, oğlak (*Sille "Konya"*).

AVINMAK, Dişi hayvan gebe kalmak, döl tutmak (*Darlaz köyü "Ereğli-Konya"; Kayseri, Küz köyü "Bucak-Burdur", Kınık "Fethiye - Muğla"; Aşiret köyleri "Mersin - İçel"*).

AVLAĞA, 1 — Ağıl (*Çubuk, Bâlâ "Ankara"; Safranbolu, "Zonguldak"; İçel; Amasya; Ermenak "Konya"; Malı "Kayseri"*) 2 — Ağılın yanında kuzuları koydukları yer, kuzuluk (*De-*

veli "Kayseri"; Nevşehir "Niğde"; Yozgat) 3 — Evlerin yanındaki küçük tarla (*Halaçlı köyü "Kastamonu"*).

AVLAĞA, Memenin baş kısmının etrafı (*Ankara*).

AVLAĞAN, 1 — Etrafı rüzgârdan mahfuz otlu, sulu yer ki buralarda koyunlar rahatlandırılır. (*Tokat*) 2 — Kuzuluk (*Camili "Çumra - Konya"*) [*Bak: Avlağı*].

AVLAĞI, Kuzuların altı günlük oluncaya kadar konulduğu ağıl (*Niğde ve yöresi*).

AVRANA, Dişi deve, doğuran deve, yaşlanmış dişi boz deve, altı yaşını geçmiş deve (*Meydan "Mut - İçel"; Alanya, "Antalya"; Gökdere "Elâziğ"; Azaplı, Avaniye "Bahçe-Seyhan"; Konya; Çavuşlu köyü "Sungurlu-Çorum"; Genezin "Avanos-Kırşehir"; Dişi "Sorgun - Yozgat"; Nevşehir "Niğde"*) [*Bak: Arvana*].

AVSIN, Yeni doğan kuzunun konulduğu yer, kuzuluk (*Şahviran aşireti "Kadınhanı-Konya"*).

AVUNDURMAK, Bir hayvanı çiftleştirip gebe bıraktırmak (*Apturrahmanlar "Serik", Antalya*).

AVUNMA, 1 — İnek boğaya gelme: — Sizin inek avundu mu? — Buzağıladı bile! (*Adana*) — 2 Dişi merkebin çiftleşmesi (*Durlaz köyü "Ereğli-Konya"*) 3 — Kısrakın atla birleşmesi (*Kırklareli*) 4 — Dişi hayvanların gebe kalması (*Ziğdi köyü "Erbaa-Tokat"*).

AVUNMAK, (Hayvan) gebe kalmak, döl almak (*Sivas; Avanos "Kırşehir"; Akçakaya "Kayseri"; Erzincan; Mersin "İçel"; Barla, Yalvaç, Uluborlu "Isparta"; Balçıkhisar "Afyon"*).

AVUNUMAK, Kısrak aygırla çiftleştikten sonra döl tutmak ve çiftleşme arzusu geçmek (*Kadirli "Seyhan"*).

AVUNUK, Gebe kalmış hayvan; — Satılmıştaki inek avunmuştu! (*Mardar "Bafra-Samsun"*).

AVURNA, 1 — Doğurmamış yoz deve (*Derreköyü "Germencik", Aydın*) 2 — Beş yaşında dişi deve (*Kırmit "Ceyhan-Seyhan"*).

AYAK DEĞİŞTİRMEK, Atın yürürken bir ayağını fazla iri atması (*Andırın "Maraş"*).

AYGIRSAK, Aygır istiyen (hayvan) (*Ortaköy kamunu "Mecitözü-Çorum"*) [*Bak: Aygır-samak*].

AYGIRSAMAK, Kısrak aygır istemek (*Karahisarlı "İncesu-Kayseri"*) [*Bak: Gürdükmek, köşnümek, kösnemek, güre olmak, dalabımak*].

AYINGA, Deve (*Emirler "Ulukışla - Niğde"*).

AZMAN, Kocayarak cinsiyet iktidarını kaybeden davar, iğdiş hayvan, tek taşaklı hayvan, iyi burulmamış hayvan (*Kumarlar, Geyikli "Ezine", Muratlar "Bayramiç - Çanakkale"; Berendi "Ereğli-Konya"; Keligân "Atabey", Kesme "Eğridir-İsparta"; Karahayıt "Aydın"; Çamlı "Bucak - Burdur"; Misis, Erzincan "Dörtiyol-Seyhan"*). 2 — [İs.] Boğa, burulmamış hayvan (*Kemalpaşa köyleri "İzmir"; Uğru köyü "Araç-Kastamonu"; Tan "Kemah-Erzincan"; Burcak, Akköy, Söğüt "Bilecik"; Sasallı "Menemen", Bornova "İzmir"*) 3 — Üç yaşında erkek koyun (*Tuzhisar, Bünyan, Hisarcık, Kayseri*) 4 — Teke, enenmiş keçi, dört yaşından yukarı davar, beş yaşından yukarı davar, üç dört yaşında doğurmamış keçi (*Kadıköy "Moldan - Denizli"; Aydın; Akhisar "Manisa"; Amasya; Alaçesme "Akseki - Antalya"; Balçıkhisar "Afyon"; Bozkır, Konya*).

BABBIK, Hayvan tırnağı (*İsparta*) [*Babık*].

BABIK, Hayvan tırnağı (*Burdur*) [*Bak: Babbık*].

BADAK, Tek taşaklı hayvan (*Eskişehir*).

BADAT, Tek taşaklı keçi (*Muğla köyleri*).

BADUK, Manda yavrusu (*Kırşehir; Karahisar "İncesu-Kayseri"; Yozgat*) [*Bak: Balak, boduk, teska*].

BAĞACAK VE BAGACAK, Çobanın geceleyin bir ucunu davara, bir ucunu kendi kol veya ayağına bağladığı ip (*Sirkeli "Ceyhan-Seyhan"; Sarıhoca "Haymana - Ankara"; Ihtar "Aksaray-Niğde"; Konya*).

BAĞACIK, Çobanların uyurken bir ucunu iğdiş edilmiş koyunun boynuna, diğer ucunu kollarına bağladıkları iki kulaç uzunluğunda olan ip (*Toras*) [*Bak: Bağırıcık*].

BAĞARSAKOTU, Bir ot, boğarsamıyan ineklere bu ot yedirilirse çabuk boğarsarlar.

BAĞCAK, 1 — Çobanların gece uyurken bir ucunu kollarına, bir ucunu da birkaç koyuna bağladıkları iki üç metre uzunluğunda ip (*Kadirli "Seyhan"; Saraycık "Konya"; Diği "Sungurlu - Çorum"; Boğazlıyan "Yozgat"; Genezin "Avanos - Kırşehir"*) [*Bak: Bağacak*] 2 — Kızların bellerine kuşanıp bir tarafını arkaya sarkıttıkları renkli ve uçları tokalı ip kuşak (*Bahşiş köyü "Anamur - İçel"*).

BAĞILCAK, Gece yatarken çobanın, bir ucunu davara ve bir ucunu da kendi beline bağladığı ip (*Kamen köyü "Konya"*) [*Bak: Bağcak*].

BAĞIRCAK, Çobanların geceleyin bir ucunu koyunlara, diğer ucunu da kendi bellerine bağ-

ladıkları ip (*Çeşme "İzmir"; Hatunsaray, Çumra, Ortasina "Konya"; Alayunt "Kütahya"*) [*Bak: Bağılca, bağcak*].

BAĞIRCIK, Çobanı uyarmak maksadiyle koyunu çobana bağlayan ip (*Ankara*).

BAĞIRSAMAK İneğin erkek istemesi (*Gaziantep*).

BAĞSAMAK, İnek boğa istemek (*Kilis "Gaziantep"; Maraş; Çanakkale [Muh.]*).

BAHOR, İki hörgüçlü erkek deve (*Ilıpınar "Foça - İzmir"*) [*Bak: Bohor, bohur*].

BAKANAK, 1 — Geviş getiren hayvanların ayaklarının arka tarafındaki dumura uğramış tırnaklar, kemik çıkıntılar (*Dârende "Malatya"; İzmit; Şecaattin "Seyitgazi-Eskişehir"; Kadirli "Seyhan"; Bornova "İzmir"; (Hastalıktan hayvanın bakanağı düşmüş) (Emirler "Bâlâ-Ankara)*) 2 — Geviş getiren hayvanların tırnakları (*Lâpseki "Çanakkale"; Karaviran köyleri "Bozkır-Konya"; Dumlupınar; Bolvadin "Afyon"; Kilis "Gaziantep"*) 3 — Sığır ve davarın iki tırnağı arasındaki mesafe, çatal tırnaklarının arası: İneğin bakanağı yara olmuş; bizim ineğin bakanağına diken batmış; (*Uruş "Gaziantep"; Gökşün "Maraş"; Karaköy "Nallıhan - Ankara"; Bayadı "Ordu"; Senirkent "Uluborlu-İsparta"*) 4 — Sığırların tırnaklarının üstündeki bilek kısmı, bukalık (*Ünürköyü "Çankırı"; Bostanlar köyü "Bahçe - Seyhan"; "Avanos - Kırşehir"; Niğde; İsparta; Antalya; Pazar "Tokat"*).

BAKAMAK, Hayvanın mahmuz tırnağı: Horozun bakamağına bak! (*Şabanözü "Polatlı - Ankara"*) [*Bak: Bakanak*].

BAKINAK 1 — Sığır ayaklarında dumura uğramış arka tırnak (*Alayunt "Kütahya"*) 2 — Çift tırnaklı hayvanların tırnaklarından her biri (*Kılandıras "Sandıklı-Afyon"*) 3 — Çift tırnaklı hayvanların tırnaklarının arası (*Kızılcaölük kamunu "Denizli"; Muğla*) [*Bak: Bakanak*].

BAKIRDAK, Mısır unundan pilav gibi kuru çoban yemeği.

BAKRAÇ, Üstten kulplu ve kalaylı bakır kap. Süt bakraçta sağılır, süzekte süzülür, tence-rede pişirilir. Ondan sonra yoğurt yapılır ve yağ çıkarılır.

BALAK, 1 — Manda yavrusu (*Eskipazar "Çankırı"; Zekere, Köşker, Avanos "Kırşehir"; Konya; Turhal "Tokat"; Bayazıt "Ağrı"; Kelkit "Gümüşane"; Bafra "Samsun"; Safranbolu "Zonguldak"; Elâzığ; Merzifon, Amasya; İncesu, Kayseri; Çıkrık "Mecitözü - Çorum"; Urfa; Yozgat; Boyabat, Gerze, Sinop*) 2 — Kedi, tavşan, tilki, ayı yavrusu (*Kemerhisar, Maden şeh-*

leri, Bor, Niğde; Koçhisar "Manisa"; Aksaray "Niğde"; Başekrek "Beşiri - Siirt"; İskilip "Çorum"; Müsellim "Yapraklı - Çankırı"; Kon-ya ili).

BALAK, Malak (İskilip, İmat, Satıyüzü "Alaca - Çorum"; Ovasaray "Amasya").

BALÇEPIÇ, Bir yaşında kısır keçi (Kargı "Tosya - Kastamonu").

BALLAK, 1 — Kulakları çokküçük ve sivri olan keçi (Alihoca köyü "Zile - Tokat"; Maraş) 2 — Malak (Kayseri; Aydın [Bak: Balak 1]).

BALYA, Yedi sekiz yaşında erkek sığır, boğa (Aydın).

BANA VERMEK, Sağmal hayvanları yazın otlatmak üzere ortakçıya vermek (Ahlat "Van").

BANI, Mandıra (Kozan, Kadirli, Fek "Seyhan"; Kilis "Gaziantep"; Elbistan, Göksun "Maraş").

BARAT, Hayvanlara vurulan nişan (Ahlat "Bitlis").

BARDAK, 1 — Tahtadan yapılan küçük su destisi (İlbaşı); 2 — Davar hadım edilmesi (Kırşehir Türkmenleri).

BARGAÇ, Kuzu ağılı (Kızlaç köyü "Bahçe-Seyhan").

BARTLAK, Bir yaşında manda yavrusu: Bartlağın ayağı incindi (M. Kemalpaşa "Bursa").

BARZA, Vücudünün ön kısmı beyaz ve arkası siyah keçi (Evreşe "Gelibolu-Çanakkale").

BASIKMAK, Sığır, kısırak çiftleşmek (Kurugöl köyü "Nevşehir", Niğde).

BASKIN, Gebe [hayvan hakkında]: Ahmedin ineği de, kısrağı da baskındır (Kilis, Gaziantep; Maraş).

BAŞMAK, Bir iki yıllık dana (Çatalca [Muh.]; "İst."; Bursa [Muh.]).

BAŞ ÖĞRETMEK, Atı, hayvanları alıştırmak (Lâpseki "Çanakkale").

BATALAK, Deve yavrusu (Misebolu köyü "Mudanya - "Bursa").

BATIR, Besili koyun (Maraş).

BAYKI, Kırlarda dolaşan ve insana yarı alışık olan hayvan (Çan kamunu "Biga - Çanakkale").

BAYTAL, Doğurmamış kısırak (Misebolu köyü "Bursa").

BAYTAL, Kısırak, üç yaşında doğurmuş kısırak (Kadıçiftliği "Yalova", İst. [Muh.]; Dom-

bay "Dinar - Afyon [Muh.]; Bursa [Muh.]; Baytallar geldi (Böğrüdelik "Cihanbeyli - Kon-ya [Muh.]; Aziziye yürükleri "Denizli"; Çilehane "Reşadiye - Tokat [Muh.]").

BÂZA, Yarısı siyah, yarısı beyaz keçi (İhsaniye "Kemerburgaz - İst. [Muh.]").

BEÇEN, Anası ölmüş oğlak (Manisa ve çevresi).

BEÇİK, 1 — Keçi; keçi yavrusu (Adana) 2 — Küçük av köpeği (Şereflikoçhisar "Ankara").

BEHİ, 1 — Alışık olmıyan, yoz: Bu hayvan behidir (Maraş) 2 — Kabiliyetsiz (Bu çocuk behidir: (Maraş; Pazarcık "Gaziantep").

BEHNİ, Ahır yemliği (Şebinkarahisar "Giresun"; Antalya; Ordu; Samanı behniye koydum: (Ömerli, Çarşamba, Öküz behniden yemi ni yedi: (Vezirköprü "Samsun"; Tosya "Kastamonu").

BELÂ, Kirpiklerine kadar beyaz olan koyun (Evreşe "Gelibolu - Çanakkale") [Bak: Bele, 1].

BELE, Yüzü beyaz koyun: Şu beleye bak ne kadar oynuyor (Mahmutlar "Tire - İzmir")

BELENDİR, İki yaşındaki erkek koyun (Çermik, Ergani "Diyarbakır").

BELEZ, 1 — Beli çökük hayvan (Bu inek belezdir: Reşadiye "Gerede-Bolu": Salur "Bandırma - Balıkesir; Belez hayvanlar para etmez: Hayrabolu "Tekirdağ") 2 — [İs.] Davar, sığır, at gibi hayvanların bellerinde hasıl olan birhas-talık olup buna tutulan hayvanlar ard ayaklarını alamazlar (Kürklü "Karaisalı - Seyhan": Belezli koyun sürüye uymaz: Sökün "Silifke - İçel").

BELİK, Bir arada olan yüz koyun (Toroslar).

BELİN, İki yaşındaki koyun. Buna şişek te denir (Ahlat "Bitlis").

BELLEME, Beygirlerin beline konan keçe (Balıkesir).

BER, 1 — Davar sağılan yer (Erzurum; Alucra "Giresun"; Misis "Seyhan"; Övenköy "Akçadağ, Malatya"). 2 — Ağıl (Misis "Adana").

BERE[İs.], 1 — Koyun sağılan yer (Köy "Çıldır - Kars"; Kayadibi "Giresun") [Bak: Ber, 1] 2 — Suyun aktığı yer, mesir (Sinop).

BERDİ, Çoban kulübesinde hasır örgülü küçük kuzuluk. (A. R. Y.).

BERİ, Sürülerin sağımı (İçel; Seyhan; Gaziantep; Maraş; Urfa).

BERİ EYLEMEK, Geri çevirmek: Şu koyunu beri eyle (Kayseri ve çevresi).

BESELEK, Başı boş gezen insan veya hayvan (*Bodrum ve dolaylı "Muğla"*).

BESEREK, 1 — Tüylü ve besili erkek deve (*Bâlâ "Ankara"; Çataloluk "Develi - Kayseri"; Konya; Karaisalı, Dörtöyl, Ceyhan "Seyhan"; Anamur, Mersin, Silifke "İçel"; Aydın; İzmir*) [Bak: *Besirek*] 2 — Dişi katır (*Kadirli, Osmaniye "Seyhan"*) 3 — Yetişmiş, besili (*Şekeroba "Maras"*).

BESİREK, Tüylü azgın deve (*İsparta; Konyuhisar "Giresun"; Marmaris "Muğla"*) [Bak: *Beserek, 1*].

BESREK [İs.] 1 — Tek hörgüçlü deve (*Senirkena "İsparta"; Lâpseki "Çanakkale"; Boldan "Denizli"*).

BESTE, Keçilerin üzerindeki alacalık (*Maras ve çevresi*).

BEŞ, Keçi ve sığır gibi hayvanların alınlarındaki beyaz kıl: Alın beş inek; Alın beş geçi (*Ahlat "Van"*) [Bak: *Beste, beşik, 2*].

BEŞA, Alnında ak olan eşek (*Diyarbakır*).

BETNİ, Ahırda hayvana saman konan yer (*Çankırı, Ilgaz, Tosya*).

BEYAZ İNEK, Pilevne, Balıkesir ve Balya cinsi kara sığır. Çoban yemeği (*Doğu Anadolu*).

BEZENEK, 1 — Koyunun tırnaklarının biraz yukarısında ve arkada bulunan küçük tırnak (*Develi "Kayseri"*) 2 — Güvenme, cesaret götürme: Bugün pazara iyi bir pirinç gelmiş, alacaktım amma bezeneğim tutmadı! (*İncesu "Kayseri"*).

BICI BICI, Hayvanları çağırılmakta kullanılır (*Şebinkarahisar "Giresun"*).

BICIRGAN, Atların bileklerinde görülen ve çamur yapışması suretiyle meydana gelen bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

BIÇILGAN, Bir yara nevi (*Ankara*); Atların topuklarında görülen yara (*Gaziantep*).

BIÇIRGAN, Hayvanların bileklerinde çamurdan ve tahrişattan doğan yara (*Niğde*). - biçilgan.

BIDI, 1 — Deve yavrusu (*Yerkesik "Muğla"*) 2 — Kaz yavrusu (*Ezine "Çanakkale"*) [Bak: *Bıcı*] 3 — Ördek yavrusu (*Bursa*) [Bak: *Bibi, 6*].

BIDIK, 1 — Keçi yavrusu (*Seyhan; Edirne; Akşehir "Konya"*) 2 — Bir aylık deve yavrusu (*Salihli "Manisa"*) 3 — [S.] Azıcık (*Ankara köyleri*) [Bak: *Bitiy*] 4 — Tavuk (*Cide "Kastamonu"*).

BILDIRCIK, Keçi yavrusu, oğlak (*Malatya*).

BILIK, Kısarak yavrusu (*Erzurum*).

BILIK, 1 — Tay, at yavrusu (Ş. A.) 2 — Erkeğin tenasül âleti (*Eğrigöz "Kütahya"*) 3 — [S.] Yuvarlak (*Erzurum*).

BILLIK, Dana (*Ulukışla "Niğde"; Çakallı, Zincirliköy "Karaisalı - Seyhan"*).

BIRALKI, Başkasına ait nesne, bırakılmış hayvan (*Yeşilköy "İst."*).

BITIRIK, Oynak, titiz, hadit (at hakkında) (*Malatya; Sivas*).

BIZAV, Dana, buzağı (*Van; Varto "Muş"*).

BİZİM, Keçi (*İçerenköyü "İst. [Muh.]"*).

BİZİR, Besili, oynak at (*Kilis "Gaziantep"; Maras*).

BIZLAMAK, Sığır doğurmak, buzağulamak (*Çalca "Hendek - Kocaeli"; Deresağı köyü "Mudurnu - Bolu"; Moynul "Tavşanlı - Kütahya" Araç köyleri "Kastamonu"; Bartın "Zonguldak"*).

BIZLANGUÇ, Tahtaravalli (*Bolu*) [Bak: *BİCİ, 1* — Meme, meme başı [insan ve hayvanda] (*Duğrek "Muğla"; Tosya "Kastamonu"; İzmir; Konya*) [Bak: *Bicik, cicik*] 2 — Cıvcıv, piliç (*Cide "Kastamonu"; Değdin "Bandırma - Balıkesir"; Gelibolu, Karabiga "Çanakkale"*) [Bak: *Bibik, Cücük*] 3 — Anne (*Dere "Seyhan"*) 4 — Oğlak (*Dere "İnegöl - Bursa"*) 5 — Buzağı (*Kastamonu*).

BİBİCİ, Keçi (*Denizli*) [Ed.] Sığır ve ke-

Çıkrıncak].

çileri çağırılmakta kullanılır (*Sivas; Çiçekdağ "Kırşehir"; Ereğli "Konya"; Bereketli "Reşadiye - Tokat"; Tamzara "Şarkikarahisar - Giresun"; Aksu "Bursa"; Kalecik "Ankara"*) [Bak: *Bicik bicik*].

BİÇEK, İrili ufaklı hayvanların hepsine birden bu ad verilir (*Anadolu?*).

BİÇÜK, Buzai (*Çankırı; Bolu*).

BİDİ, 1 — Yeni doğmuş deve yavrusu (*Silifke "İçel"*) 2 — Yumurta (*Yürük köyü "Saf-ranbolu - Zonguldak"*).

BİDİ, 1 — Göz yummaca (*Kayseri*) 2 — Boz devenin üç yaşından küçük yavrusu (*C. A.*).

BİDİ BİDİ, Deveyi çağırılmakta kullanılır (*Tavas "Denizli"; Mankit "Ceyhan - Seyhan"*).

Bilek BOŞALTMAK, Atın kolu üzerine yıkılması (*Andırın "Maras", Çankırı*).

BİNET, Binmeğe tahsis edilen at. Yük taşıyana gölük denir.

BİSEREK, Erkek deve (*Manisa* ve çevresi).

BİŞEK, Örü yayık tokacı: Bişek yağı tatlı olur (*Kurşunlu - Çankırı*).

BIYE, Doğurmuş kısrak (*Bursa; Konya*).

BOCCIK, Keçi kuyruğu (*Kemaliye "Malatya"*) [Bak: Pöçük].

BOÇİK, Dört aylık inek yavrusu, buzağı (*Sille "Konya"*) [Bak: Boçik].

BOÇİK, Küçük deve (*Atabey "İsparta"*) [Bak: Bocik].

BODAK, Manda yavrusu (*Hacıfakı "Denizli"*; *Bursa; Şarkıkaraağaç, Yalvaç "İsparta"*; *Konya ve dolayı*) [Bak: Bodu, Bodak].

BODAN, Deve yavrusu (*Beyşehir "Konya"*) [Bak: Boduk 2, boduç, bodanak, dorum].

BODİ, 1 — Bodur (*İskilip "Çorum"*) [Bak: Boden] 2 — Deve yavrusu (*Selimiye "Milâs Muğla"*) 3 — Manda yavrusu (*Akçalar "Seydişehir"*; *Akşehir "Konya"*).

BODİLEMEK, Manda yavrusunu bodi bodi diye çağırarak (*Ilgın "Konya"*).

BODLAMAK, Manda veya deve doğurmak (*Saçıkara aşireti "Seyhan"*) [Bak: Kunlamak].

BODUK, 1 — Manda yavrusu (*Ankara; Niğde; Kayseri; Konya; Kırşehir; Denizli; Afyon; Aydın illeri*) [Bak: Baduk] 2 — Deve yavrusu (*Kırşehir; Niğde; Konya; Sivas; Misis "Seyhan"*; *Siverek "Diyarbakır"*; *Şabak köyü "Silifke - İçel"*; *Aziye, Yazıköy "Burdur"*; *Aşağı ılıca "Eskişehir"*) [Bak: Bocuk, bodan] 3. Ayı yavrusu (*Güdü "Ayaş - Ankara"*) [Bak: Badar, bada, bozur, bodanak].

BOĞAS, Gebe hayvan (*Erzurum ili*).

BOĞASAK, Boğa istiyen inek (*Uşak "Kütahya"*; *Edirne; Tarsus "İçel"*; *Hayrabolu, Çorlu "Tekirdağ"*; *İncesu "Kayseri"*; *Marmak "Ezine - Çanakkale"*; *Hasankale "Erzurum"*; *Avanos "Kırşehir"*) [Bak: Boğarsak, bogazak, buğasak].

BOĞARSAK, 1 — (*Ermenak, Bozkır, Karaman "Konya"*; *Antalya; Kütahya; Şihli, Mırcırlık "Seyhan"*) [Bak: Boğasak, boğarsak] 2 — Obur (*Yozgat*) [Bak: Boğaccı].

BOĞASAMAK, İnekler çiftleşmek için boğa istemek, boğaya gelmek (*Hatip, Konya; Çinçiva "Hemşin - Çoruh"*; *Dombaylı "Salihli - Manisa"*; *Mahmutlar "İzmir"*; *Kalecik "Ankara"*; [Bak: Boğasımak, boğsamak, keleye gelmek, kösnümek].

BOĞASIMAK, (*Lâpseki "Çanakkale"*) [Bak: Boğasamak, boğsumak].

BOĞASSAK, 1 — Pisboğaz (*Akşehir "Konya"*; *İshaklı "Bolvadin - Afyon"*) 2 — Boğaya gelmiş inek (*İshaklı "Bolvadin - Afyon"*).

BOĞAZ, Gebe inek (*Kars; Van*).

BORSAK, Boğa istiyen inek (*Koçarlı "Aydın"*) [Bak: Boğasak].

BORTLACI, Gebe deve (*Karahisarlı "Seyhan"*; *Perizler "Anamur - İçel"*; *Büyükhacılar "İsparta"*).

BORTLAK, Deve yavrusu (*Niğde; İncesu Kayseri"*; *Ankara*).

BORTLAMAK, Deve ve manda doğurmak (*İçel; Gelibolu "Çanakkale"*; *Konya ve dolayı*).

BORTLAYICI, Gebe hayvan (*Antalya*).

BOTALAMAK, Deve hakkında: doğurmak (*Seki yaylası "İsparta"*).

BOTLAK, 1 — Deve yavrusu (*Bor, Nevşehir "Niğde"*; *Kemerhisar, Aksaray "İst." [?]*; (*Karahisar "İncesu - Kayseri"*) 2 — Manda yavrusu (*Nevşehir "Niğde"*).

BOTLAMA VE BOTLAMAK, Deve doğurmak (*Ermenak, Cihanbeyli "Konya"*; *Civan yaylağı, Silifke, Nurmun "Tarsus"*, *İçel; Milâs yürükleri, Fethiye "Muğla"*).

BOTUK, Deve yavrusu (*Boyabat "Sinop"*) [Bak: Boduk, bota, bodik, botlak].

BOYMUL, Boynu siyah koyun (*Giresun; Ordu*).

BOZ, 1 — Bir deve cinsi (*C. A.*); 2 — Gen, kıraç tarla (*Kayseri*).

BOZERKEÇ, Kır renkte olan keçi (*Kayseri*).

BOZOLAŞMAK, Meleşmek, bağırışmak (*Hisarlı "Polatlı - Ankara"*).

BOZULAMAK, Deve gibi bağırarak (*Ankara*).

BÖCÜKÇÜ, Çoban yamağı (*Kangal "Sivas"*).

BÖDEK, Manda yavrusu (*Zincirli, Adana "Seyhan"*; *Malkara, Çorlu "Tekirdağ"*; *Vize "Kırklareli"*; *Bozüyük "Bilecik"*; *Aksaray "Niğde"*).

BÖGELENMEK, Sığır bögeleğe tutulmak (*A.*).

BÖĞÜRTLEK, Zatülhusyei hafiye, tek taşak (*Silifke "İçel"*).

BÖVEN, Deve tersi (*Niğde*).

BUÇKA, 1 — Yanaklarının kılları sarı, siyah ve beyazla karışık olan keçi (*Evreşe "Gelibolu - Çanakkale"*) 2 — Yayık (*Kastamonu*) [*Bak: Bişek, 2*].

BUĞA, Damızlığa elverişli erkek kara sığır.

BUĞARSAK (*Gaziantep*) [*Bak: Buğasak*].

BUĞASAK, Boğaya gelmiş inek (*Narlıdere, Çeşme "İzmir"; Avanos "Kırşehir"; Samandıra "Kartal - İst."*) [*Bak: Boğasak, boğarsak*].

BUĞASAMAK, Dişi manda veya inek boğa istemek (*Niğde; Çorlu "Tekirdağ"; Nazilli "Aydın"; Adana; Hasanpaşa "Burdur"*).

BUHUR, Çift hörgüçlü damızlık erkek deve (*Bahçe "Seyhan"; Konya ili; Niğde; Ildızım "Çankırı"; Silifke "İçel"*) [*Bak: Bohur*].

BUKAK, Yedekte veya önde gitmiyen hayvan (*Dizdaroğlu "Sinop"*).

BUKARA, Ardıç ağacından yapılmış çobanın sırtında taşıdığı veya beygireastığı değirmi ve zincirli su fıçısı.

BUR, Yazın sıcak havalarda çöken duman (*Gözene "Malatya"*).

BURGAÇÇILIK (*Türkmenler*), Burma ile davarları hadım etmek (*A. R. Y.*).

BURKUÇ, Burulmuş, enenmiş [koyun, keçi veya at hakkında] (*Kurugöl "Beyşehir - Konya"*).

BURMA, 1 — Bükülmüş ot (*Halfeti "Urfa"*); 2 — Kirmende eğrilerek halka haline getirilerek kola takılan yün, 3 — Musluğun su akıtan kısmı, 4 — Arabalara koşulan yumurtalıkları ters çevrilmiş boğa (*Erzurum*).

BURUNAĞZI, İneklerin ilk üç günlük sütü (*Ankara*).

BURUN ÇALMA [*İs.*], At ve eşeklerin solumaları (*İçel ve çevresi*).

BUZAĞI, Bir yaşında inek yavrusu.

BUZALACI, Gebe inek veya manda (*Seyhan; Konya*).

BUZAĞILIK, Buzağı koymağa mahsus olan yer (*Araç "Kastamonu"*).

BÜCÜK; Buzağı (*Konya; İsparta; Ankara; Kırşehir; Afyon; Bursa; Zonguldak illeri*).

BÜKENEKLEMEK, At veya kara sığır gibi hayvanlar kendilerini ısırarak sineklerden kaçmak (*Bulancağ "Giresun"*).

BÜLKÜ VE BÜLKÜLÜK, Havanın sıkıntılı ve çok sıcak zamanı (*Nallıhan "Ankara"; Ordu; Sivrihisar, Kırka "Eskişehir"*).

BÜRCE, Devenin usul usul yürüyüşü: *Havayidir deli gönül havayı; Alıcı kuş yüksek yapar yuvayı; Türkmen kızı katarlamış mayayı; Bürce bürce basıp gider yaylıya.* (*Belenkeşli "Mersin - İçel"*).

BÜYÜK BAŞ HAYVANLAR: Sığır, manda, at ve eşekden ibarettir. Küçük baş hayvanlar ise, koyun ve keçidir.

CABUK, Budanmış, kesilmiş: Cabuk tay = yelesi ve kuyruğu kesilmiş tay; Cabuk ağaç = tepesi kesilmiş ağaç (*Karaisalı "Seyhan"*).

CALP, Eli çabuk; çevik hayvan (*Alpıköy "Eskişehir"*).

CAMIŞ [*İs.*], Huysuz katır (*Narlıdere "İzmir"*).

CAMIZ, Karasığır, manda (*Anadolu*), Malak; balak (*Orta Anadolu*), medek (*Erzincan, can, Erzurum*) manda yavrusu. manda düvesi: İki yaşında dişi manda. Dişi manda: doğuracak manda. Camız: Hadım edilmiş çifte ve arabaya koşulacak manda.

CARMAR, Taşla çevrilmiş ağıl (*Maraş*).

CEBİŞ, Henüz doğurmamış bir yaşında dişi keçi, çebiş (*Genezin "Avanos-Kırşehir"; Beyşehir "Konya"; Çivril "Denizli; Amasya köyleri"*).

CELBE, Hayvan sürüsü, yıldı (*Azaplı "Kadirli - Seyhan"*).

CELEP, 1 — İki yaşındaki dişi hayvan (*Antalya*) 2 — Başiboş hayvan (*Demirtaş "Alâiye - Antalya"; Kozan "Seyhan"*) 3 — Sığır, deve (*Karaman, İsmail köyü "Konya"*).

CELEP, Koyun toplayan kimse. Celepler, damızlıkların sürüden ayırdıkları koçak hayvanları toplar, meralatur, zayıflarını semirtir, kısırklarını doğurtur, kuzusunu büyütür İstanbul'a pay mahalline getirip et olmak üzere satar. (*Bursa*).

CELKE, Ağaçlar ile çevrilmiş ağıl (*A.R.Y.*).

CELTMEK, Çoban yamağı (*Aksaray "Niğde"*).

CET, Büyüyememiş hayvan: cet tavuk (*Ahlat "Bitlis"*).

- CIBA, Kırkılmış keçi (*Atlas "Sivrihisar - Eskişehir"; Kıbrıs, Üçen "Bâlâ", Bağbuca "Nallıhan"; Şabanözü "Polatlı", Ayaş "Ankara"; Ereğli, Konya; İncesu "Kayseri"; Gömerdiğin, Söbük "Bayramiç"; Tefikiye "Çanakkale"; Sivrihisar, Kütahya; Balya "Balıkesir"; Demirci "Manisa"; Gemlik "Bursa"; Trabzon; Kavşıt "Sungurlu - Çorum"; İst.; Niğde; Kula, Ödemiş "İzmir"; Aydın*).

CİBA, Kırpılmış keçi (*Keskin "Ankara"*).
CIĞIRLEŞMEK, Birkaç gün boş kalan hayvan işten kaçınmak (*Kadirli "Seyhan"*).

CIĞIŞTAK, Hayvanları, bilhassa eşekleri sürmekte kullanılan alt tarafı zincirli, şangırtılı ve ucu çivili bizlengiç (*Kızılcahamam "Ankara"*).

CILBIRLAMAK, hayvanları haydamak için dizginiyle vurmak (*Edirne [Muh.]*).

CİBA, Kırkılmış, tüysüz keçi (*Aşağıtuzlukçu "Akşehir - Konya"*).

CİBA, 1 — Çocuk (*Yozgat; Gördes "Manisa"*) 2 — Tüyleri kırkılmış keçi (*Karahoca, Haymana, Beypazarı "Ankara"; Kırşehir*) 3 — Tüyü dökülmüş hayvan (*Kızıllar "Karaman - Konya"*) 4 — Domuz yavrusu (*Kadirli, Misis Boynuyğun "Seyhan"*) 5 — Cıvcıv (*Deveçatağı "Kırklareli"*).

CİBİŞ, 1 — İki yaşında erkek keçi (*Emet, Kütahya; Kürcü "Demirci-Manisa"*) 2 — Çapak: Ahmedin gözleri cibişli (*Ortaköy "Çal-Denizli"*).

CİBİZ, Dişi develerin çiftleşme ihtiyacını duydukları zamanki halleri (*Ferizler Anamur - İçel"*).

CİCER, Dağarcık, küçük tuluk (*Eğridir "İsparta"*).

CİDAV, 1 — Omuz başı, kürek üstü; atlarda yelenin alt taraflarındaki ön bacakların üst kısmı (*Hanege "Hasankale - Erzurum"; Abalar "Edirne"*) 2 — Yara; atların omuz başında çıkan yara (*Köşker "Kırşehir"; Lâpseki "Çanakkale"; Eğmir "Elmalı - Antalya"; Gündüzbey "Malatya"; Muğla; Saimbeyli "Seyhan"; Mustat "Karaman - Konya"*).

CİLBİR, 1 — (*Konya; Amasya; Niğde; Kayseri; Seyhan illeri*) [*Bak: Cılbır 2, çılbır*] 2 — Göz kapağı (*Sille "Konya"*) [*Bak: Çipil*] 3 — Develeri idare etmek için başlarına takılan yular (*Evciliköyü "İçel"*).

CİLİ, Yeni doğan keçi yavrusu (*Girenes Köprülü "Alâiye - Antalya"*).

CİMDİNMEK, Hastalıktan kurtulan hayvanlar ot yemeğe karşı iştahsızlık göstermek (*Yapıntı "Mut - İçel"*) [*Bak: Çimtilenmek*].

CİMİZ, 1 — Erkek isteyen dişi deve (*Toprakkale, Aydın ve Saçıkaraşı aşiretleri "Osmaniye"; Seyhan; İçdecik, Sancaklıboz "Manisa"; Mersin "İçel"; Tire İzmir*) 2 — [S.] İştahli, istekli (*Adana; Eskifoça "İzmir"; Homa "Çivril - Denizli"*).

CİMİZLEMEK, Deve yorulmak (*Marmaris "Muğla"*).

CİTEN, Çalılardan veya sazlıardan yapılmış ağıl (*A. R. Y.*).

CİTME, Hayvan tekmesi, çifte (*Konya*) At ile katır tepişir, arada citmeyi eşek yer: (*Tokat*).

CİVKİRMEK, İneği çabuk sağmak (*Be-lenkeşli "Mersin - İçel"*).

CİZGOR, Develerin ön ayaklarından arka ayaklarına kadar bir zincire dizilmiş küçük küçük çanlar (*Muğla*).

COBUK, 1 — Kısa boylu ve zayıf yapılı at (*Zıvarık "Konya"*) 2 — Kuyruksuz (*Çandırılar "Seyhan"*).

COMBA, Erkek manda (*Ahmetfakılı "Akdağmadeni - Yozgat"; Gelibolu "Çanakkale"; Bafra "Samsun"; Sungurlu "Çorum"; Amasya*) [*Bak: Conba, cömbek*].

CÖMBEK, Manda (*Gerze "Sinop"; Ereğli [?]*) [*Bak: Comba*].

CÖNGE, 1 — Tosun, boğa (*Trabzon; Mengeser "Ağrı"*) 2 — Üç yaşında enenmiş sığır (*Van*).

CUĞUŞ, Ufak kulaklı koyun (*Filiköyü "Bişga - Çanakkale"*).

CUNDAR, Katarın en sonundaki deve (*Muğla*).

CÜNÜK, Manda (*Karahisar [?]*).

ÇA, Keçileri sürmek, kovalamak üzere söylenir (*Kumru "Fatsa - Ordu"*).

ÇABE [S.], Büyümemiş manda yavrusu (*Gerede "Bolu"*).

ÇAĞIRGAN, Az burulmuş hayvan (*Çanılı "Ayaş Ankara"*).

ÇAĞIŞTAK, 1 — Çakıllı yer (*Seydişehir "Konya"*) 2 — Hayvanları haydamak için kullanılan demir halkalı çubuk (*Bandırma "Balıkesir"*) [*Bak: Nadulca*].

ÇAĞLAMAK, Koyun koça, keçi tekeye gelmek (*Güdüll "Ayaş", Pazar, Kızılcahamam, Bozköy "Ankara"*).

ÇAĞŞIR KUZLAMAK, Davar bir senede iki defa yavrulemek (*Silifke "İçel"*).

ÇAHILDAK, Çamur sıçrantısı, koyun ve keçilerin kuyruğu altına ve tüyelerine yapışan pislik (*Gaziantep*).

ÇAKILDAK, Koyun ve keçinin yapağısına yapışık, düğüm düğüm sallanan pislik (*İst.*).

ÇAKAL [S.], 1 — Huysuz (*Araç "Kastamonu"*) 2 — Gözleri ala olan manda (*Erzurum*).

ÇAKIM, Hayvanları çayırlatmak için ayaklarına takılan köstek, ip ve örk gibi takım (*İğdecik, Sancaklıboz; Manisa*).

ÇAKI BOYNUZ, Dağlıç kuzusu doğar doğmaz çoban boynuzunu eli ile bükerse boynuz büyümmez, çaki gibi ufak olur. (*İstanbul*).

ÇALAMAR, Davarı yazın kapatmak için dört yanı çitle çevrilmiş yer (*Çiftalan köyü "İstanbul"*).

ÇALCA, Dağlarda koyunların bir arada buldukları yer (*Daday "Kastamonu"*).

ÇALMAÇ, Çam tahtasından yapılmış kulplu, kulpsuz bir kova olup alt ve üstünde kuşakları vardır. Yogurt çalmakta hazıranırsa tatlı olur, bozulmaz. (*Kastamonu, Çankırı*) (L. 38).

ÇALMAN, Etrafı çalı ve çubuk ile tutulmuş ağıl (*Artvin "Çoruh"; Zile "Tokat"; Kadıçiftliği "Yalova - İstanbul"*).

ÇALMAR, Üstü açık, etrafı çalılarla çevrilmiş ağıl (*Malkara, Büyükani, Karacaklıavuz "Tekirdağ [Mun.]"; Babaeski, Vize "Kırklareli [Mun.]"; Terkos "İst. [Muh.]"; Başkoy "Isparta", Akpınar, Korucu "Edirne"; Manyas "Balıkesir"; Yalıçiftlik "Bursa [Mun.]"; Pirili, Alucra, Şebinkarahisar "Giresun"; Gököy "Ordu"; Kumarılar "Bayramiç"; Halilili "Çanakkale"; Alınoca, Suusaray "Artava - Tokat" [Bak: Çaiman, ıstırığa, egrek, tıranı, kuşara].*

ÇALPATUR, Katırcı, kervancı (*Ardahan "Kars"*).

ÇAMUK, Küçük kulaklı keçi veya koyun (*Çataloluk "Bakırdağ - Kayseri"; Vakırdinek "Karagaç - Isparta"*) [Bak: Kürüz].

ÇANAY, Çoban yamağı (*Ayaş "Ankara"*) [Bak: Çona, 1].

ÇANDAR Karaman ile dağlıçın birleşmesinden nusue gelen koyun cinsı kadınnan ve Konya tarafında yetişir. (*İstanbul*).

ÇANGALAK, 1 — Yer elması (*Düzce "Bolu"*) 2 — Keçi veya koyun g.bi hayvanların burumlu boynuzları (*Büyük Soğle "Elmalı - Antalya"*).

ÇANGATA, Yavrusu ölmüş sağmal koyun (*Adana; Yalova "Eceabat - Çanakkale"*) [Bak: Çangal, 2].

ÇANLAĞA 1 — Gerdan (*Sungurlu "Çorum"*) 2 — Hayvanlarda boynun çan takılan yeri (*Sungurlu "Çorum"*).

ÇARA, 1 — Memeli hayvanların çiftleşme zamanında ferçlerinden çıkardıkları kaygın su (*Şebinkarahisar "Giresun"; Kırklareli; Ayaş "Ankara"; Ordu; Sultaniye "Konya"; Ezine*

"Çanakkale"; Yozgat; Çorum; Çukurhisar "Söğüt - Bilecik"; Salihli "Manisa") [Bak: Çar, çağanak] 2 — Yağsız zayıf et (*Bolu; Etimesğüt "Ankara"*) 3 — Yeni doğan hayvanların içinden çıktığı meşime (*Konya; Tokat; İçel; Antalya*) 4 — [S.] Körpe, genç (*Ordu*) [Bak: Çağa] 5 — On beş yirmi günlük kuzu ve oğlak (*Akçayşehir "Konya"*) 6 — Hayvan menisi (*Çarıklar "Çumra "Konya"*) [Bak: Cere, cara].

ÇARBAN, Ahırlardan saman getirmek için kullanılan özel sepetler (*Erzurum*).

ÇARDAK, Dallardan yapılmış damı olan gölgelik (*Alacahöyük*) (L. 37).

ÇARMIK, Çoban yamağı (*Bolvadin "Afyon"*).

ÇAŞNI, pay mahallinde yani hayvan borsasında eskiden baskül yoktu. Koyunun kiyesini tahmin için beher yüz koyundan ibaret sürüyü beş katara bölerler ve her katardan kasap ve celep müştereken kapalı hücrenin kapısında durarak birer koyun çıkarırlar, onları keserler ve kesilen bu beş koyuna daha doğrusu ağırlığına çaşni derlerdi. Geriye kalan doksan beş koyunun sıkleti bu çaşniye göre itibar edilir ve kasaplar arasında taksim edilirdi. Bu taksim ve tevzi yerine pay mahalli denirdi. Bugün bu usul kalkmış yerine baskül kaim olmuştur. (*İstanbul*).

ÇATALKAPI [İs.], Sağım yeri (*Bursa köyleri*).

ÇATALAKSAK, Bir koyun hastalığı (C. A).

ÇAV, 1 — Hayvanların, hususiyile eşek ve at gibilerin çükü (*Kırşehir; Seyhan; Yozgat; Tekirdağ; Denizli; Ankara; Antalya; Kütahya; Malatya; Çankırı; Kayseri; Bursa; Çanakkale; Eskişehir; Konya; Çorum; İçel; Amasya illeri*) [Bak: Çavan] 2 — Hayvan sidiği (*Sarayköy "Denizli"*).

ÇAVIN, At ve eşek gibi hayvanların çükü (*Yapıntı "Mut - İçel"*) [Bak: Çav, çavgın, çavınç].

ÇAVINÇ, Hayvanların çükü (*Murtina "Antalya"*) [Bak: Çavin].

ÇEBEK, Bir boynuzu kırık hayvan (*Balıkesir ve çevresi*).

ÇEBİÇ, Bir yaşındaki keçi yavrusu (*Konya; Afyon; Ankara; Isparta; Seyhan; Muğla; Antalya; Elâzığ; Kırşehir; Kars; Samsun; Ordu; Giresun; Trabzon illeri*).

ÇEBİŞ, Bir yaşındaki keçi yavrusu (*Kayseri; Kırşehir; Sivas; Ankara; Isparta; Çorum; Muğla; Denizli; Antalya; Maraş; Malatya; Sinop; Samsun; Yozgat; Gaziantep; Seyhan; Afyon; Kütahya; Amasya; İçel; Edirne illeri*) [Bak: Çebiç].

ÇEKENEL DEMİRİ, Semerlerin kaşları üzerinde çakılı olan eğri demir olup yük yüklenirken ip buraya geçirilir (*Kıran köyü* [?]) [*Bak: Eşkelek demiri, göcek*].

ÇEKMEN, 1 — Yünün işe yaramıyan kısmından yapılmış su geçmiyen yağmurluk (*Çamköy*?) 2 — Ufak küp, küpecik (*Çukurköy, İskilip "Çorum"*).

ÇELEK, Dik boynuzlu hayvan (*Vize "Kırklareli"*).

ÇELEK, 1 — Bir boynuzu kırık hayvan: Bizim çelek öküzü çayıra salıverdim (*Çeltikçi "İnegöl-Bursa"*; *Öşek "Bolyabat-Sinop"*; *Doğanlar, Çırpan köyü "Balıkesir"*; *Çak "Tavşanlı-Kütahya"*; *Balca köyü, "Nailihan - Ankara"*; *Kızılköy "Ezine - Çanakkale"*; *İst. [Muh.]*; *Çivril "Denizli"*; *Kocahadır "Keşan"*; *Edirne [Muh.]*; *Bozan*?) 2 — Eğri boynuzlu hayvan (*Kozağacı "Tefenni - Burdur"*; *Utuborlu "Isparta"*).

ÇELİNMEK, Koyunlar çiftleşmek (*Karalı "Burdur"*).

ÇELTEK, 1 — Çoban yamağı (*Gülveren "Bünyan"*; *Kış günü çoban çelteksiz gitmez: Karanisar "İncesu"*; *Develi, Kuzuyu çelitekle yolladım: Sarioğlan, Zincidere "Kayseri"*; *Köşker, Genezin "Avanos"*; *Kırşehir; Alibeyhüyüğü, "Çumra"*; *Konya; Yozgat; Kumarılar "Bayramiç - Çanakkale"*; *İhlara "Aksaray - Niğde"*) [*Bak: Çeltik 1, çontu, çenela*] 2 — Yardımcı, uşak, (*Karkın köyü "Çumra"*; *Konya; Topaç, Boğazlıyan "Yozgat"*; *Niğde; Hisarcık, Kayseri; Oymaklı "Seyhan"*; *Balıkesir; Yapıntı "Mut - İçel"*; *Denizli; Üsküdar "İst."*).

ÇELTEK, Ayak çobanı, heybe içinde götürülen çoban çocuğu (*Toroslar*).

ÇELTEN, Deveyi çeken, yeden (*Akça köyü "Dinar-Afyon"*).

ÇELTİK, 1 — Çoban yamağı (*Sandal köyü "Kula - Manisa"*; *Kuyucak "Eskişehir"*; *Arsinapa, Kutanya*) [*Bak: Çelitek, 1*] 2 — Ufak hayvan (*Kutanya; Senirkent "Utuborlu-Isparta"*).

ÇEMENDER, Eşek: Çemendere binen insanın ayığı yere deyer: (*Isparta; Kırkaçürer "Seynan"*).

ÇEMKİ, Hayvanlara yünleri kırıldıktan sonra vurulan damga (*Denizli*).

ÇEMKİMEK, Hayvanlar hakkında: kulak dikmek (*Kayseri*).

ÇEMKİNME, Az otlu yerlerde hayvanların parça parça, yani güçlüğüle otlaması (*Zıvarık "Sille-Konya"*).

ÇEMKİTMEK, Hayvanlar korku duydukları zaman kulaklarını dikerek etrafa sert sert bakmak (*Gazi köyü "Develi-Kayseri"*).

ÇENGEL, 1 — Manda boynuzlarının kıvrık yeri (*Samsun*) 2 — Öğendire cemeği (*Ortaköy "Çal-Denizli"*) [*Bak: çemek*] 3 — Çatal (*Erzincan*) 4 — Hayvanlardan korumak için tarla kenarına uzatılan uzun sırım (*Perşembe "Ordu"*).

ÇENİLERMEK, Köpek hakkında: ses çıkarmak (*Şarkışla "Sivas"*).

ÇENTİK, Çobanların, yünden yapılmış ekme torbası (*Giresun köyleri*).

ÇEPİŞ, Bir yaşında erkek keçi.

ÇERLEMEK, Hayvan ölmek, hayvan çer yiyerek ölmek (*Kadirli, Doğanbeyli "Sambeyli - Seyhan"*; *Çanakkale; Mahmut ören "Ordu"*; *Sivas; Zincidere "Kayseri"*; *Ereğli "Konya"*).

ÇERTMEK, Kuyruğu kısa olan koyun (*Toroslar*).

ÇEŞTE, 1 — Kırkılan koyunun üzerinde bırakılan az yün (*Akpınar "Ordu"*) 2 — Bir senelik yünü olan koyun (*Sadegöre "Görece - Giresun"*; *İğdecik ve Sancaklıboz "Manisa"*).

ÇETLİK, Ufak memeli hayvan (*Hedye "Kırklareli" [Muh.]*).

ÇEVİRGEN, 1 — Topaç (*Adapazarı "Kocaeli"*) 2 — [S.] Damızlık eşegini dışı eşeğe çekek para alan adam (*Dıvrığı "Sivas"*).

ÇİBIK KONUR, Vücudunun her tarafı siyah, omurga kemiginin üstü sarı olan sığır (*Antalya*).

ÇİĞ, (*Niğde*), Çiy (*Maraş*) kamıştan örülü bir nevi basit hasır olup üstünde tarhana ve kofter kurutulur. Çiğ kedi uşağının için damlalara serilir veya iplerle asılır. L. 44.

ÇİKINTI, Sürü içinde işe yaramıyan koyun, koç (*Akpınar "Ordu"*).

ÇİLBİR, Hayvanların yular başlığının çene altındaki halkasına bağlanan ip veya takılan zincir (*Düzce, Bolu; Başacak, Balıkesir; Madana M. Kemalpaşa; Bursa; Osmanlıye köyü "İğir"*; *Akçaşemir "Konya"*; *Sazlı köyü "Ezine"*; *Macidiye köyü "Lâpseki - Çanakkale"*; *Foça, Bergama "İzmir"*; *Eskişehir; Büyük doğanca havak - Samsun; Bozüyük "Bilecik"*; *Çorlu "Tekirdağ"*; *Karaoğlanı köyü "Manisa"*; *Kandıra, İzmit "Kocaeli"*; *Ulaşlı*?) [*Bak: Çilbir*].

ÇİLPA, Kulakları küçük keçi (*Çerkeş "Çankırı"*).

ÇİLPEK, Yürüyüşü kıvrak hayvan (*İçel*).

ÇİNGİL, (*Alaca Höyük*), Çingil (*Bor*), Tokat bardağı (*Kurşuntlu - Çankırı*), helki (*Niğ-*

de) içine süt sağılan kalaylı bakır kap. Buna bazı yerlerde büyük inek aşırması da derler. L. 44.

ÇINGIRLAVI, Zil (Urfa).

ÇIPA, Kısa ve küçük kulaklı hayvan (Şahin "Malkara - Tekirdağ" [Muh.]; Trakya köyleri).

ÇIPAR, 1 — Biçim, şekil (Hayvanlar hakkında) (Niksar "Tokat"; Şihlar "Ulubey - Ordu"; Alucra "Giresun") 2 — Yara izi (İst.).

ÇIRTMAN [İs.], Hayvan sürmek üzere kullanılan ince değnek (Geriçam "Muğla") [Bak: Şıvga].

ÇITAK, Oynak at (Kayseri).

ÇITMA, 1 — Hayvan çiftesi, tekme (Plümer "Erzincan") 2 — Pencere kafesi (Durasul "Nazilli-Aydın").

ÇIVGA, 1 — İnce, cılız, kuru, zayıf (Karakarlı "Hayrabolu - Tekirdağ"; Konya; Malkoç köyü "Edirne [Muh.]") 2 — Boynuzları geriye bükülmüş hayvan (Susıgırlık "Balıkesir").

ÇİÇEK HASTALIĞI, Kıvırcıkta öldürücü olup karaman ve dağlıç'ta o kadar tesiri yoktur. (İstanbul).

ÇİFTEÖZENGİ, Dört nalın en süratlisi (Andırın "Maraş").

ÇİĞELMEK, Koşum hayvanı, ahırda çok kalmak suretiyle acemileşmek (Oyaca "Haymana - Ankara").

ÇİLBİR, Hayvan yuları (İsparta); Yular (Amasya).

ÇİLBİR, Hayvan başlığının ipi (Bodrum, Muğla; Kırpa "Bolvadin-Afyon"; Keçiborlu, İsparta; Kaş; Antalya; Ödemiş, Bornova, Tire "İzmir"; Boldan, Denizli; Konya; Manisa; Bahçe "Seyhan"; Gürcü köyü "Kızılcahamam - Ankara"; Yenisu köyü "Silifke-İçel"). Deve yuları (Yenisu "Silifke-İçel").

ÇİLEME, İki yaşında keçi, çebiç (Ortahisar "Ürgüp-Kayseri").

ÇİLEYE ÇEKMEK, Atın beslenmek için nalları sökülerek karanlık bir ahırda hazırlanması (Andırın "Maraş "Maraş").

ÇİLKURA, Ufak kulaklı, yüzü benekli hayvan (Veli köy "Çoruh").

ÇİMDİMEK, Dişi develer çiftleşme arzusu göstermek (Mormat "Ezine - Çanakkale").

ÇİT AĞIL, Dağ başlarındaki ağıl. (A. R. Yalgın).

ÇİTEN, Küçük ahır (Elmalı "Kızılcahamam-Ankara").

ÇİYLEME, 1 — İki yaşındaki oğlak (Cerit-müminli "Keskin"; Üçem "Bâlâ-Ankara") 2 — Pişmiş sütün üstündeki kaymak (Aşağıtuzlukçu "Akşehir-Konya").

ÇİZME SEKİ, Atın alınındaki beyazlık, akıtma (İst. "?").

ÇOBAN HAKKI, Eskiden çobanın yıllığı bir sarı lira idi. Mal sahibi elbise ve yemeğini de verirdi. Elbisesi: Bir takım iç çamaşırı, bir pantolon, bir ceket, bir fes ve bir yemenidir. Yemeği ise kırdı merkep heybesinde taşıdığı erişte, bulgur, yağ, bazlama, çörektir. Çoban mal yanında yatar. Bir halk türküsü:

Çobanı dağdan inmez mi sandın,
Çağşırı çoha giymez mi sandın.
Çobanın yediği sütlen göremez,
Gündüz kavlede gece gitmez (Folklor).

Çoban bulursa yağmurda ve soğukta kepenek giyer L. 37. (Çankırı).

ÇOBANCALIK, Ağıldaki çoban odası (Faraşlı "Kalecik-Ankara").

ÇOH, Deveyi kaldırmak için kullanılır (Muğla).

ÇOKARA, Mandanın yeni doğan yavrusu (Rumeli).

ÇOKMAK, 1 — Köpek havlamak (Edirne; Kastamonu; Çakıralan "Havza-Samsun"; İnalı "Ayancık-Sinop"; Zığdı "Erbaa-Tokat"; Ordu) 2 — Toplanmak: Köyün köpekleri başıma çoktu (Uşak "Kütahya") 3 — Davar sürüsü bir yere toplanarak yayılmak (Vakıfdinek "Karaağaç - İsparta").

ÇOMAK [S.], 1 — Küçük kulaklı Koyun ve keçi (Oymaklı "Seyhan"; Yanpar "Mersin-İçel") 2 — Kendini beğenen (İçel) 3 — [İs.] Öbek, yığın (Tarsus "İçel").

ÇOMARAK, Çoban yavaşması (Ilıcaksu "Domanıç Kütahya").

ÇOMU, Küçük kulaklı keçi (Bayat "Aziziyeye-Afyon"; Akseki Antalya; Bozhüyük "Gök-sun-Maraş"; Ortaberet "Ankara") [Bak: Çomman].

ÇOMUK, Küçük kulaklı koyun ve keçi (Kuzgun "Seyhan"; Hacımahmut "Emet"; Kütahya, Mersin "İçel"; Kayı, Kasımlar "Eğridir-İsparta").

ÇONA, 1 — Çoban yamağı (Keskin, Bâlâ, Kayaş, Kıbrısçık, Üçem, Köprü "Keskin-Ankara"; Edirne; Örenköy "Emirdağı-Afyon"; Mahmudiye "?"; Kolukisa "Saiteli-Konya") [Bak: Çertek] 2 — Buzağının büyüğü, tosun (Zencirdere "Kayseri").

ÇONDUR, 1 — Cılız (*Kırşehir dolayı*) 2 — İyi nesilden olduğu halde sonradan melezleşen (koyun) (*Kayseri*) [*Bak: Çandır*].

ÇONTU, 1 — Kuzu çobanı (*Ağabeyli "Maraş"; Konya*) [*Bak: Çeltek*] 2 — Çoban yamağı (*Göğenc, Ereğli "Konya"; İçerenköy "İst. [Muh.]"*) [*Bak: Çona, condul*].

ÇOR, 1 — Davarlara verilen tuzlu su (*Kayseri*); 2 — Tuzlu ayran (*Ankara*); 3 — Nezle (*Gaziantep*).

ÇORAMIK, 1 — Çoban, deveci yamağı (*Okcular "P"; Çadır köyü; Bursa; Eskişehir; Osmanlı, Balıkesir; Turanlı "Bölcek - İzmir"; Yapıldak "Lâpseki-Çanakkale"*) 2 — [*İs.*] Gözden hastalık dolayısıyla akan su (*Göksün "Maraş"*).

ÇOŞKA [*İs.*], Domuz yavrusu (*Gelan "Ulu-kışla - Niğde"; Tarsus "İçel"*).

ÇOTRA, Çam ağacından yapılmış emzikli su kabı (*Çankırı*) L. 31.

ÇÖCİK [*İs.*], Eşek (*Peterek "Artvin - Çoruh"*).

ÇÖĞGEN, İstenilen kuzuyu sürüden ayırmak için kullanılan ucu büyük uzun çoban değneği (*Zıvarık, Sille "Konya"*).

ÇÖKERMEK, Kocatmak ((*Yapıntı "Mut - İçel"*) Deveyi çöktürmek (*Yapıntı "Mut - İçel"*)).

ÇÖMMEN, Küçük kulaklı keçi (*Boyalı köyü "Konya"*).

ÇÖNE, 1 — Çoban yamağı, küçük erkek hizmetçi (*Karataş, Küçük Yozgat, Keşanuz, Demirtaş, Etimesut, Sarkun "Beypazarı"; Haymana, Kalecik, Ankara; Samsun; Trabzon*) 2 — Küçük çocuk: Nasıl çöneler iyiler mi? (*Tömek "Konya"*).

ÇÖTE, Davarın ayağını sağlamak için (yakalamak için) ve ağaçtan çırpı dalları koparmak için kullanılan çengelli değnek. L. 4. (*Çankırı*).

ÇÖVMEL, Ucu iğri, baston biçiminde değnek (*Sultaniye "Konya"*).

ÇÖVTE, Kuzuları yakalamak için kullanılan ucu ayrı uzun değnek (*Çarıklar "Çumra-Konya"*).

ÇÖZDÜ, Dişi hayvanlar erkeğiye birleştikten ve döl aldıktan sonra bu dölün tutmaması: İneğe boğayı çektikten sonra on gün tuz vermeyin sonra çözer (*Kemaliye "Giresun"*).

ÇUKALATMAK, Öküzün taşağını nalbanda enetmek (*Hayrabolu "Tekirdağ"*).

ÇUKÇA, Manda yavrusu (*Bursa*) [*Bak: Gadek*].

ÇULA, Küçük kulaklı koyun veya keçi (*Evreşe "Gelibolu"; Ezine, Kalburlu, Yalava, Çanakkale; Mahmutlar "Tire-İzmir"*).

ÇÜLE [*İs.*], Çoban yamağı (*Yapraklı, Çerkeş "Çankırı"*).

ÇÜMBÜL, 1 — Çük (*Şekeroba "Maraş"*) 2 — Kulakları küçük ve yuvarlak keçi (*Bozkır "Konya"*) [*Bak: Dovu*].

ÇÜPÜR [*İs.*], Sert keçi kılı (*Kastamonu*) 2 — Çörçöp (*Tekirdağ köyleri*).

ÇÜŞ [N], Merkebi durdudmakta kullanılır (*Ağrı ili; Gündül "Ayaş-Ankara"; Başköy "Kastamonu"; İncir "Fethiye-Muğla"; Mut "İçel"; Çıtak "Çal - Denizli"; Tömek "Konya"*).

DAĞLAVUÇ, Demir damga (*A. R. Y.*).

DAMYAN, Mandıra (*Şehler "Ankara"*).

DAMZIRTMAK, az vermek, damla damla vermek: Güç hal ile süt damzırttılar (*Gaziantep*).

DANDİK, 1 — Dana, buzağı (*Kemaliye "Malatya"*) 2 [S.] — Dar ve kısa (elbise) (*Samsun*).

DANGIRDAK, Deve, katır gibi hayvan katarlarının önünde giden peşenk hayvanlarına takılan iri, kalın saçtan yapılmış çan (*Genezin "Avanos - Kırşehir"; Çankırı*) [*Bak: Tangurdak*].

DAĞLIÇ, DALIÇ, Karaman koyunu gibi büyük kuyruklu ise de, bu kuyruk düzdür. Eskişehir, Afyon, Akşehir çevresinde yetişir.

DAĞ KEÇİSİ, [*Bak: Kara keçi*].

DAĞLAMA DAMGA, Haymana ve Doğu Anadolu kürtleri hayvanların burnuna kızgın demir basarak işaret korlar. Hayvana eziyetlidir.

DAMGA: Rumelililer da'ma katran damga kullanırlar. Demiri ve katranı biraz ısıtır, hayvanın başına, kıcına yahut karnına işareti basarlar.

DAPLAK, Bir yaşındaki dana (*Yapıntı "Mut - İçel"*).

DARAYLI, At: Velinin daraylısı çok güzel (*Genek "Muğla"*) [*Bak: Keleş*].

DAYBIK, Dişi deve (*İncesu "Kayseri"*).

DAYLAK, Tüylü deve'lerin erkeği (*C. A.*); yavruluktan çıkan fakat yüke gelemeyen deve (*Gaziantep*); Erkek deve (*Adana*); Üç yaşından sonraki deve yavrusu (*C. A.*).

DAYLAK, Deve yavrusu (*Konya; Maraş; Denizli*).

DAYLIK, Deve (*Kayseri*) [*Bak: Daylak*].

DABIÇ, Boynuzsuz keçi (*Konya*) [Bak: *Tapkır, dabış*].

DABIH, Boynuzsuz hayvan (*Konya*) [Bak: *Dabış*].

DADİK, 1 — Hayvanın dizinin alt kısmı (Ş. A.) 2 — [S.] Münasebetli ve volu ile konuşmayan (*Musta'akemalpaşa "Bursa"*).

DAĞAS, Kulakları küçük ve kıvrık keci (*Dengere köyü "Tefenni - Burdur"*) [Bak: *Kürük*].

DAĞLAÇ, Damgalanmış koyun, keçi; damga (*Gülâbi köyü "Yozgat"*).

DAH, Esek veya atları yürütmek için söylenen bir nida (*Muğla; Yusufeli "Artvin-Çoruh"; Keşanuz, Gündül "Ayaş - Ankara"; Honaz "Denizli"; Hasanpaşa köyü "Burdur"*).

DAHAR, Keçi (*Çerkeş "Çankırı"*).

DAHLAMAK, At sürmek, dehllemek (*Gaziantepe*).

DAKALAMAK, Kovalamak (*Akdoğan köyü "Geyve - Kocaeli"*).

DAKANMAK, Develeri arka arkaya bağlamak, katarlamak (*Muğla*).

DALAROLMAK, Dişi eşek, erkek istemek (*Tarsus "İçel"*).

DALAP, Kısrağın aygır istemesi (A).

DALAP, At istiyen kısrağ, erkek istiyen dişi eşek (*Giresun ve çevresi*).

DALAV, Koyunların su içtikleri yer (A. R. Y.).

DALIC, Kuyruk, kuyruk ucu [koyunlarda]: Koyunun dalıcına sinek kurt atmış (*Sardı "Orhaneli - Bursa"; Çavdır "Tefenni - Burdur"*).

DÄLEMEK, Sürüyü hızlı yürütmek (*Ankara*).

DALIKGIN, Dalaba gelmiş kısrağ veya dişi katır (*Narlıdere "İzmir"*).

DALIKLAMAK, Kısrağlar dalaba gelmek (*Solmaz köyü "Tavas - Denizli"*).

DAMALIK, Ahırda buzağlar için ayrılan yer (*Suşehri "Sivas"*).

DECÜ, Baş çobanın muavini (*Bayburt "Gümüşane"*).

DELME, (*Safranbolu, Sandıklı, Niğde, Kırşehir, Çorum, Kayseri, Gaziantep*), Dallama, (*Yozgat*): Yaz günleri davarı tarlada yatırmağa mahsus birbirine çatma, geçirme ağaçlardan yapılmış ağıl (A. D.).

DEMİR GÖK, Tüpleri benekli at (*Kanibey köyü "Çanakkale"*).

DEYLEMEK, Hayvanlar birbirini arka arkaya takibetmek (*Muğla*).

DEPİT, 1 — Köpeklere yal yapılan kepekli un (*Kesme, Kasımlar "Eğridir - İsparta"*) 2 — Kuru kızıl üzüm (*Manyan "Karaman - Konya"*).

DIĞI, 1 — Kuzu veya oğlak (*Bevşehir "Konya [Afşarlarca]"*) 2 — [S.] Cüce (*Bardas, Mastat "Karaman - Konya"*).

DIĞIŞ, İnsana alışkın koyun veya keçi: Diğış koyun, diğış keçi (*Balki "Ilgın - Konya"*).

DIKIR, Kuvveti az olan at ve başka hayvan (*Dalaver köyü "Arpaçay - Kars"*).

DIKIZ, Atın koşarken tikanıp kalması (*Kayseri*).

DIRCIKLANMAK, Hayvan yavruları sıçırarak, çifte atarak oynamak (*Niksar "Tokat"*).

DISDIS, Dana, boğa gibi hayvanları çağırma için çıkarılan ses (*Bereketli "Reşadiye - Tokat"*).

DIVISTI, İnsan, hayvan veya eşyanın çıkardığı hafif ses (*Karacabey*).

DIZIK ATMAK, Hayvanlar arka ayakla riyle çifte atmak (*Malatya*).

DİDE, Yürek, kalb [daha ziyade hayvan hakkında kullanılır] (*Uluborlu "İsparta"*).

DIĞI, Keçi yavrusu (*Salkuma "Kayseri"*) [Bak: *Gidik*].

DİKMEN SAKAR, Boynuzları d'k ve hafif arkaya kıvrık olan keçi (*Gelibolu "Çanakkale"*).

DİNGİÇ, Kıvrık kulaklı keçi: Mehmedin keçileri hep dingiçtir (*Akaid köyü "Akşehir - Konya"*).

DİRBİÇ, İki yaşındaki erkek keçi (*Yaslıbahçe "Bulancağ - Giresun"*).

DİRKE, Katar: Deve dirkesi (*Elmalı "Antalya"*).

DİRRİC, Koyunları suya çağırma ve içirmek için çıkarılan bir ses (*Soysallı "Kayseri"*).

DIŞTİR, Doğurmamış keçi (*Erzincan*).

DIŞTİRİ, 1 — Doğurmamış keçi (*Hekimhan "Malatya"*) 2 — [İs.] Halı ve kilim dokunurken ipleri sıkıştırmak için kullanılan aygıt (*Bolatlı "Sungurlu - Çorum"*).

DİVRİN, Bir yaşını geçmiş erkek keçi yavrusu (*Trabzon; Erzurum*).

DİYEK, Buzağının anasını emmemesi için takılan demir çivili burunsalık (*Boyabat "Sınop"*) [Bak: *Burunsalık*].

DİZEK, Hayvanların yatmasına yarıyan döseme (*Bürhanettin, Ordu*).

DOBAK KEÇİ, Boynuzsuz keçi (*Tosya "Kastamonu"*).

DOBALAK, Eni boyu bir olan şişman [hayvan] (*Yozgat*).

DODİK, Koyun ayağı (*Bayburt "Gümüşane"*).

DOĞ, 1 — Kulağı küçük koyun (*Bahattin "Ulubey - Ordu"*; *Yozgat*) 2 — Kulağı küçük keçi (*Yozgat*; *Çankırı*) 3 — Aadan boynuzlu doğan küçük kulaklı kuzu ve oğlak ki keçi olunca sürülerin önünden giderler (*Çankırı*) 4 — Keçilerin kulaklarında meydana gelen kıvrışıklar (*Çakallı köyü "Serik - Antalya"*) 5 — Aşık kemiğinin ensiz yüzlerinden şişkin olan yüzü (*Sivas*).

DOĞKOYUN, Küçük ve kulaksız koyun (*Üçem köyü "Ankara"*).

DOĞRUM, 1 — Deve yavrusu (*Menemen "İzmir"*; *İst. [Muh.]*) 2 — İki yaşında deve (*Umurlu "Aydın"*) [*Bak: Torum*].

DOĞU, Küçük kulaklı hayvan (*Akpınar "Ordu"*; *Karahoca "Haymana - Ankara"*; *Genezin "Avanos - Kırşehir"*; *Hatip, Sille "Konya"*; *Mersin, Güzeloluk "Silifke-İçel"*; *Kayı köyü "İsparta"*; *Kayseri*; *Oymaklı "Seyhan"*) 2 — Kulaksız koyun ve keçi (*Saravbahçe "Konya"*) 3 — Siyah koyun (*Kızılca "Hadım - Konya"*).

DOĞU KEÇİ, Boynuzsuz keçi (*Ankara*).

DOĞUŞ, Ufak kulaklı keçi (*Dereköy "Kayseri"*).

DOHA, Öküzü durdurmak için çıkarılan ses (*Güdül "Ayaş - Ankara"*).

DOLBA, Dağarcık, azık torbası (*Mudurnu "Bolur"*).

DOLİ, Deve yavrusu (*Muğla*).

DOMBAK, Manda (*Amasya*).

DOMBALA, Manda (*Ergani Osmaniye "Diyarbakır"*).

DOMBALAMAK, Deve koşmak; deve basıp geçmek (*Yapıntı "Mut - İçel"*).

DOMBAY, Manda (*Denizli*; *A. Karahisar*; *Konya*; *Maraş*).

DOMBULUŞ, Birden altı yaşına kadar olan deve yavrusu (*Alanya "Antalya"*).

DOMMİNEK, Dişi manda (*Sungurlu "Çorum"*).

DOMUZBAŞI, Hayvanların çene ve boyunlarında meydana gelen şişler (*Amasya yöresi*).

Sığır ve mandaların boğazlarının altında meydana gelen ur şeklindeki bir şiş (*Ahlat "Bitlis"*).

DOMUZ GÖZLÜ, Gözleri küçük, donuk at. Bu at cinsi çok makbuldür (*Niğde yöresi*).

DONAÇ, Hayvanların soğuk alması (*Sivas*).

DONBEY, Manda (*Kayı köyü "İsparta"*) [*Bak: Comba, cömbek*].

DONGİRİK, Ufak ve ağzı kapalı kuzu çingırağı (*Arapköy "Ordu"*).

DONGURAK, Keçilerin boyunlarına takılan çingırak (*Orhaniye "Marmaris - Muğla"*).

DONGURDAK, Develerin başına takılan yuvarlak çan (*Senir "İsparta"*; *Bodrum "Muğla"*).

DOPRU, Deve yavrusu (*Reşadiye "Marmaris - Muğla"*) [*Bak: Köşek*].

DORUM, Deve yavrusu (*Eğridir, Büyükhacılar "İsparta"*; *Bayır köyü "Muğla"*; *Ortaköy "Çal - Denizli"*; *Pazaravdan "Bucak - Burdur"*; *Mastat, Karaman "Konva"*; *Edremit "Balıkesir"*; *Kızılköy, Evrese "Gelibolu"*; *Biga - Çanakkale"*; *Denizli*; *Afyon: Bursa*; *Yahyalı, Dereköy "Kayseri"*; *Yavı "Ünye - Ordu"*; *Foça, Tire "İzmir"*; *Bozkır, "Silifke"*; *Civanyaylağı "Mersin-İçel"*; *Alanya, Kıbrıs adası "Antalya"*; *Sacıklaralı asireti "Aydın"*; *Misis "Seyhan"*; *Milâs "Muğla"*; *İstiklâlbağı "Sivrihisar-Eskişehir"*).

DOŞAMAK, Hayvanın ayağını bolca köstlemek (*Güvere "Silifke-İçel"*).

DOŞU, Küçük ve toparlak kulaklı keçi, doğu (*Mastat, Konya*) [*Bak: Doyuş, dovul*].

DOVAH, Yürüyen öküzü veya öküzleri durdurmak için çıkarılan ses (*İbik "İskilip-Çorum"*).

DOVHAH, Öküz ve kara sığırı durdurmak için çıkarılan bir ses (*Kışlacık "Amasya"*).

DOVVAH, Öküz, manda gibi çift hayvanlarını durdurmak için çıkarılan ses (*Belviran "Gerze - Sinop"*).

DOVU, Ufak kulaklı keçi ve koyun (*Hortu "Ereğli-Konya"*) [*Bak: Doğu, doşu, doyuş, akdoğu*].

DOYIŞ, İnce uzun ve ucu kıvrık kulaklı keçi (*Kesme "Eğridir - İsparta"*) [*Bak: Dovu, doşul*].

DÖĞÜŞ, Yavrulu ve sağmalı inek (*Hadım "Konya"*).

DÖLBE, Üç yaşında manda (*Van*).

DÖLECEK, İlkbaharda ilk döl düştüğü zaman çobanın sahibinden müjdesine karşı aldığı bahşiş (*Pekin "Kalkit-Gümüşane"*).

DÖLLEK, Koyunların kuzuladıkları yer (*Gülesur "Ağrı"*).

DÖMBÜLDEK, Develere takılan büyük çan (*Ortaköy "McCitözü-Çorum"*) [*Bak: Longurdak, dömbürdek*].

DÖNDÜRGÜ, İlk defa doğuracak kısırak (*Temre "Kaş-Antalya"*).

DÖNENĞİ, Bahçe veya yoncalıkta beslenen hayvanların boğulmaması için kullanılan ve hayvan başlığı ile yular arasındaki iki parçadan ibaret bulunan demir halkalar (*Nevşehir "Niğde"*) [*Bak: Döneğen, 3*].

DÖR, Köy dışında koyun sağılan düzlük yer (*Erzurum*).

DÖRLEK [*İs.*], Buzağı ahır, buzağı barındırılan yer (*Sinop*).

DÖŞMEN, Kulakları kıvrık olan hayvan (*Kızılca "HadımKonya"*) [*Bak: Tömü*].

DÖNYAK, Tek tırnaklı hayvanların tırnağı (*Boyabat "Sinop"*).

DUDA, Deve (*Urfa*).

DUHA, Öküzü durdurmak için çıkarılan ses (*Kızılcaören "Kütahya"*) [*Bak: Oha*].

DULAK, (*Anadolu*) - obeyka (*Rumeli*) Çobanın ayağına doladığı kumaş.

DUMBUL, İyi burulamayan erkek davar (*Kayalı "Beyşehir - Konya"*).

DURUKTUMA, Öküz veya mandalara ağır yük çektiirmek yarışı (*Ayancık "Sinop"; Sam-sun*).

DUŞA, Süt sağarken ineği yatıştırmak için çıkarılan ses (*Misis "Seyhan"*).

DUŞAKLAMAK, Hayvanları kösteklemek (*Milâs "Muğla"; Eskişehir köyleri; Keskin "Ankara"; İğdecik, Sancaklıboz "Manisa"; Ilgın "Konya"; Oğlum merkebi çayıra düşakia; Kemal "Çanakkale"; Kaklıç "Menemen - İzmir"*) [*Bak: Duşamak, duşalamak*].

DUŞAK, 1 — Hayvan kösteği (*İleydağı "Uluborlu - İsparta"; Çanakkale; Çay "Afyon"; Bayadı "Ordu"; Solmaz "Tavas-Denizli"; Ermenek "Konya"; Yıldızeli "Sivas"; Cavadır "Tefenni - Burdur"; Eldirek "Fethiye-Muğla"; Burdur; Sarıcaali, Ortaköy, Babakale "Ayvacıç-Çanakkale"*) 2 — Çatallı ağaç köstek (*Numanoluk "Seyitgazi - Eskişehir"*) 3 — İp köstek (*Eskişehir; Viranköy "Kütahya"; Keskin "Ankara"; Tire İzmir"*) 4 — Ayağa dolaşan şey (*Köy "İçel"*).

DUŞAMAK, 1 — Kösteklemek (*Bağtepe "Kozan - Seyhan"; Ulubey, Bayadı "Ordu"; Uluborlu, Kesme "Eğridir"; İsparta*) [*Bak: Duşaklamak, duşalamak*] 2 — Beklenmeyen bir şeyle birdenbire karşılaşmak (*Keskin "Ankara"*).

DÜVE, Düve iki yaşında doğurmayan kara sığırın dişisi (*Batı Anadolu, Kütahya, Maraş, Teke Kayseri, Kırşehir, Denizli*) (*A. D.*).

DUZLAK, Keçi ve koyunlara tuz verilen yer (taş) (*Maraş*).

DÜ, DÜ DÜ, Koyunları çağırmak için çıkarılan ses (*Ağrı; Başvartanık "Çemişgezek-Tunceli"*)

DÜBRELEMEK, Dört nal gitmek (*Tavas "Denizli"*).

DÜKÜSKEN, İki üç yaşında sığır (*İçel*).

DÜLBE, Dişi manda (*Van*).

DÜMENİ EĞRİ, Kuyruğunu yana atan at (*Niğde ve yöresi*).

DÜRBÜ, At kuyruğu (*Sarıca "Şiran-Gümüşane"*).

DÜRÜF, Hayvanın kulağına vurulan nişan. (*A. R. Y.*).

DÜRR, Koyun çağırmak için çıkarılan ses (*Elecik "Ankara"*).

DÜRÜNGE, Kışın kar üstünde koyun ve keçilere ot atılan yer (*Ahlat "Bitlis"; Musik "Tutak-Ağrı"; Silvan "Diyarbakır"*).

DÜRÜNGE ATMAK, Ot vermek (*Ahlat "Bitlis"*).

DÜŞ DÜŞ, İneği çağırmak için çıkarılan ses (*Apturrahmanlar "Serik-Antalya"*).

DÜŞGEL, Hayvanların çağırılması için çıkarılan ses (*İncir "Fethiye-Muğla"*).

DÜVE, Genç inek (*Ankara*); hiç avunmamış "inek" (*Kayseri*).

DÜVE, Düve iki yaşında doğurmayan kara sığırın dişisi (*Batı Anadolu, Kütahya, Maraş, Teke, Kayseri, Kırşehir, Denizli*) (*A. D.*).

DÜYE, İki yaşında dişi deve (*Pazaravdan - Burdur*).

DÜYÜS, Kulağı sivri ve uzun keçi veya koyun (*Kasımlar "Eğridir-İsparta"*).

EÇKİ, Keçi (*Yazılıköy "Emirdağ-Afyon [Muh.]"*).

EĞİRTMEK, Köpek havlamak (*Şihlar "Ulubey-Ordu"*).

EĞREK, 1 — Ögile sıcaklığında hayvanların toplandığı gölge yer (*Kastamonu; İzmir; Merzifon, Fakelinciliği, Amasya; Alanyunt "Kütahya"; Gelibolu "Çanakkale"; Höketçi "Seyhan"; Göksün "Maraş"; Bağyaka "Fenike - Antalya"; Kars*) [*Bak: Arak, erik, eyrek*] 2 — İstirahat yeri (*Balıkesir ve çevresi*) [*Bak: Erek, 1*] 3 — Öküz, manda, at gibi hayvanların bağlandığı yer (*Gömele, Çukurhisar "Söğüt-Bilecik"; Sandıklı "Afyon"; Amasya; Germik "Bolaman - Ordu"*) 4 — Köy yakınında hayvanların toplandığı yer (*Germencik, Koçarlı "Aydın"; Misi "Bursa"; Cukur köyü, Şebinkarahisar "Giresun"; Honaz "Denizli"; Boğaz köyü "Çorum"; Kelkit "Gümüşane"; Vezirköprü "Samsun"; Eldirek, Beyobası "Köyceğiz-Muğla"; Yapıntı "Mut-İçel"; Kartal, Çatalca "Yalova-İst."; Kütahya; Hayrabolu "Tekirdağ"; Boyabat "Sinop"*) 5 — Ağıl (*Gündoğdu "Bursa"*) [*Bak: Çalmar*] 6 — Dağ kuytularında hayvanların barındığı yer (*Anafarta "Çanakkale"*) 7 — Hayvan ve yolcuların istirahat yeri (*Bafra "Samsun"*) 8 — Sığırların dağlarda toplu olarak yattığı yer (*Çukur köy "Karaissali-Seyhan"*).

EĞREK, Ögile sıcaklığında sığırların yattığı yer (Kayseri).

EHTE, İğdiş edilmiş at (Ahlal "Bitlis).

EKE, 1 — İki yaşından fazla olan erkek ve dişi koyun (*C. A.*); 2 — Çok bilen, usta (*Kayseri*).

EKMEKLİK, Öküz, inek ve manda çeşidi hayvanların boynun altından sarkan parça (Seyhan; Erzincan).

EKTE, Evde büyütülen kuzu (İçel; Benim üç tane eke kuzum var: Aşağıtuzlukçu "Akşehir-Konya").

EKTİ, 1 — Anası ölüp te başka koyuna alıştıran kuzu (*Giresun*) 2 — Hasis, pinti, görmemiş (*Vize "Kırklareli"; Devrek "Zonguldak"; Edirne*) 3 — Kimsesiz (*İzmir*) 4 — Arsız (*Dayakadın "Çatalca-İst."; İvriz "Konya"; Gölcük "Bayramiç-Çanakkale"; Narlıdere "İzmir"*) 5 — Tufeyli (*Narlıdere, Bergama "İzmir"; Konya; Sidek "Kaş-Antalya"*) 6 — [İs.] Metres, kapatma (*Marmaris "Muğla"*) 7 — Alışkın, ehlileşmiş (*Üzümlü "Fethiye-Muğla"; Navdalı "Mut-İçel"; Maraş; İğdecik, Sancaklıboz "Manisa"; İzmir [Muh.]*) 8 — Anası ölüp te rast geldiği koyunu emen kuzu (*Balıkesir; Gördes "Manisa"; Mardar "Bafra-Samsun"; İst.; Alanlı "Aydın"; Seydiömer "Kütahya"*).

EL, (Yörüklerde), sütçü (Yerliler), kös (Türkmenler) rehber koç (A. R. Y.).

ELCİN, Sürünün önünde giden kösemen (Honaz "Denizli").

ELLEME, Leğende çalkalayarak ayrandan yağ çıkarma (Niğde).

EMBEL, Hayvanları sürmek için uzun veya kısa bir değnek ucuna geçirilen maşsız çivi, ya kısa bir değnek ucuna takılan başsız çivi, nodul (Güvere, Silifke "İçel"; Babakale "Ayvancık-Çanakkale"; Akşehir, Morcalı, Manyan, Kararman, Saiteli, Uğurlu, Ermenak, Akviran, Karapınar, Boyalı, Bilecik, Karaviran, Alkaran "Çumra", Karacıhan, Konya) [*Bak: İmbal*].

EMİLİK, Bir haftalık keçi yavrusu (Kadirli "Seyhan").

EMLİK, Süt emen kuzu veya oğlak (Hartlap "Maraş").

EMMEL, Hayvanları yürütmek için kullanılan deynek ucundaki sivri demir (Gelendost "İsparta") [*Bak: İmbal, 1*].

EMMİK, Koçlu kuzu (Kayseri).

EMNİK, 1 — Zamanından geç doğan kuzu veya oğlak (*Aşağıkaraçay (Acıpayam-Denizli"*) 2 — Koça gelen kuzu (*Karahisar "Kayseri"*).

EMŞELMEK, Merkep, üzerine binilirken sırtındaki yaradan veya alışkanlıktan dolayı arkasını kolaylıkla binilecek bir şekilde yere doğru alçaltmak (Konya ve dolay).

EN, 1 — Hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret (*Amasya; Düğer "Afyon"; Antalya; Gaziantep; Kemalli "Sungurlu-Çorum"; Kemaliye "Malatya"; Bayburt "Gümüşane"; Yarıhisar "Hafik-Sivas"; Eskipazar "Çankırı"; Tokat; Ahmetsaray "Samsun"; Armudan "Kuruçay-Erzincan"; Navdalı "Mut", Simir, Aşağıdinek, Uluborlu, Gelendost "İsparta"; Faydalı "Kozan", Misis "Seyhan"; Bugün koyunlara en vurdum: Çakırlar "Akşehir", Karaman "Konya"; Mucur, Kırşehir) 2 — Beygir, katır, eşek gibi hayvanların damagında, ön dişlerinin arkasında üç beş santimetre ve dişlerinin boyunca olan şişlik (*Kayseri; Antalya; Çorum; Ermenak "Konya"; Evreşe "Gelibolu-Çanakkale"; Şabanözü "Polatlı-Ankara"; Medetli "Osmaneli-Bilecik"; Çal "Denizli"; Güzel Yakup "Tavşanlı-Kütahya") [Enğ.].**

ENDEK, 1 — İyi yetişmiyen [hayvan veya nebat] (*Göden "Konya"*) 2 — Kısa: Senin tay, herhalde bizimkinden biraz endek olsa gerek (*Tömek "Konya"*).

ENEME, Küçük yaşta taşığı çıkarılmış veya burulmuş keçi (Amasya köyleri).

ENENİK, İğdiş edilmiş hayvan (Yalvaç, Keçiborlu "İsparta"; Küllük "Milâs", Muğla; Kayseri).

ENENİK, Husyeleri burulmuş iki yaşındaki koyun (*Kayseri*).

ENENMİŞ, Burma, iğdiş (*Acıpayam, "Denizli"*).

ENENÜK, İğdiş edilmiş hayvan (*Talas Kayseri*).

ENES, Soy arap atı, küheylân (*Şabanözü "Polatlı - Ankara"*).

ENİK, Köpek yavrusu (*Anadolu*).

ENİLMEK, Burulmak, enenmek (*Gaziantep*).

ENNEMEK, Hayvanlara kulaklarını kesmek suretiyle işaret yapmak (*Seydişehir "Manavgat - Antalya"*).

EREMİK, Kısır (*Kayseri*).

ERGEK, Yazın davarların yattığı yer (*Sinop*).

ERGERLENMEK, Erkek hayvanlar dişileriyle çiftleşmek (*Bardakçı "Seyitgazi - Eskişehir"*).

ESKİ, Bir koyun sürüsünü başka bir sürünün yattığı yere *eski'ye* yatırılırsa hastalık olur.

EŞGİN, Atın alelâde fakat açık seri yürüyüşü (*Gaziantep*).

EŞGİN, Bir türlü at yürüyüşü (*Van; Balıkesir ve çevresi; Döğüşbelen "Muğla"; Gündüzbey "Malatya"; Konya; Anaypazarı "İçel"*).

EŞİMİNE, Koyunun ikinci zamanındaki yaylımı, otlaması (*Hortu "Ereğli - Konya"*).

EŞKİN ÜZENĞİ, Üzenğ'liyerek yürütmek. At yürüyüşleri dört nal, rahvan, karaeşgin, koyun yurgası, trıs, atın link link gitmesi (*Niğde ve yöresi*).

EŞME, Gündüzleri hayvanların yattıkları yer (*Toroslar*).

ETLİK, 1 — Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvanlar (*Konya*) 2 — Buzağı (*Ankara*).

ETMEME, Az süt veren sağmal inek; Bizim inek etmeme çıktı (*Genezin "Avanos-Kırşehir"*).

EVCİL, Ehli.

EVDİME, Koyunlarda meydana gelen kan boğması hastalığı (*Eğmir "Elmalı - Antalya"*).

EVEÇ, Bir yaşında erkek koyun: Bu sene kaçtane eveşin var (*Trabzon [Bak: Öveç]*).

EVİNNE, Henüz iki defa kuzulamış koyun (*Karapınar "Konya"*).

EVSELLEMEK, Yeni terbiye edilen at rahvan yürümek (*Sertaç "Burdur"*).

EVÜN, Ahır veya avlu damı (*Tepelice "Konya"*).

EYLEK, 1 — Yazın hayvanların öğle vakti dinlenmek üzere oturdukları gölgelik ve sulak yer (*Pazar "Kızılcahamam-Ankara"; Süzey "Araç", Kastamonu; Fethiye "Muğla"*) 2 — Konağın yeri (*Ankara; Senirkent "İsparta"*).

EYREK, Hayvanların toplantı ve dinlenme yeri (*Mudurnu "Bolu"*).

FELE, Arkaya yatık kısa boynuz (*Hortu köyü "Sivrihisar - Eskişehir"*).

FERECİK, Çoban kepeneği (*Kemah "Erzincan"*).

FINDIK, Atlarda bukağılıktan yukarıda karcık hasil olmak (*Niğde ve yöresi*).

FIRAHTI, Üstü açık, etraftı calılarla çevrilmiş ağıl (*Karahasan, Gököy "Ordu"*) [Bak: Çalmar, sava].

FIRIZMA, Balık ağı şekli'nde örülmüş saman seneti (*Sebinkarahisar "Giresun"; Ağrakos "Suşehri - Sivas"*).

FİSKİ, Sığır pisliği (*Yozgat, Dinar, Güney Anadolu*).

FİLİK, 1 — Disi keçi (*Karahayit "Avdın"*) 2 — Tiftik keçisi (*Sivrikese "Havza - Samsun"; Erzincan: Kavaközü "Mut - İçel"; Büvükada [Muh.], Burğaz. Gelevi "Sivri". "İst.": Konya: Gülâbi "Yozgat"; Develi "Kayseri"; Sebinkarahisar "Giresun"; Erzincan; Usak "Kütahya"*) 3 — Tiftik keçisi oğlağı (*Boyağat "Sinop"; Hocalar "Sandıklı - Afyon"*) 4 — Kıvrıcık [?] (*Sivas*) 5 — Kıl ile tiftik arasında olan yumuşak keçi tüyü (Filikten örülen çorap sağlam olur: *Ücem köyü "Bâlâ - Ankara"; Bolu; Samsun; Erzincan*) 6 — Tiftik (*Niğde; Keskin "Ankara"; Ovasaray, Osmancık, Çorum; Çal "Deünizli"; Pınarbaşı "Kayseri"; Alihoca "Tokat"; İncirli "Yozgat"; Amasya; Karaman "Konya"*) 7 — Bir senelik kaz, ördek, tavuk (*Samsun [Bak: Firik]*) 8 — P'liç (*Kastamonu*) 9 — Keklik palazı (*İncesu "Kayseri"*).

FİLİK, Tiftik keçisi (*Kayseri*).

FİLLE, Hayvana yük sarmıya yarıyan ip, urgan (*Tire, Bayındır "İzmir"*).

FİRE, Davarların sayım vergisi (*Yenice-kale "Maraş"*).

FİŞEK, Bir yaşında dişi kuzu, şişek (*Muğla*).

FOTUN, Yağ için yayık (*Çankırı*) (*A. D.*).

FUDAK, Sıpa (*Beyazıt "Ağrı"*).

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK İLE İLGİLİ SÖZLER

GADEK, Manda yavrusu: Bizim gadek büyümsü (*Bursa [Çukca]*).

GADİNA, İnek gerdanının kat kat sarkıntısı (*Marmaris "Muğla" [Mongül]*).

GAP, 1 — Yular sapı (*Kayseri*); 2 — Sığırlara mahsus odun halkalar (*Erzurum*).

GAYLIK, Yağmur ve kardan hayvanları muhafaza için yapılan üstü kapalı, yanları açık veya kapalı yer (*Terme*) (*A. D.*).

GEBRE, Hamam kesesine benzer kıldan yapılmış hayvan tımar aygıtı.

GEDEK, 1 — Manda yavrusu, manda düvesi (*Suşehri "Sivas"; Bahattin "Ulubey - Ordu"; Bahçebaşı "Tokat"; Ankara; Trabzon; Afyon; Kelkit "Gümüşane"; Van; Karakoyun Ağrı; Erzurum; Merzifon "Amasya"; Niğde; Çorum; Ordu; Elâzığ; Çivriz "Dereli"; Parak "Alucra"; Şebinkarahisar "Giresun"*) 2 — Erken doğan kuzu, kız kuzusu (*Güveççi "Aziziye"; Bademli "Emirdağ - Afyon"; Karahoca, Haymana, Ayaş "Ankara"; Aşağıtuzlukçu "Akşehir - Konya"*).

GELEHO, Mandayı çağırmağa kullanılır (*Tepeköy "İzmir"*).

GEMEÇ, 1 — Sakız (*Kastamonu ve çevresi*) 2 — [S.] Üst çenesi alt çenesinden uzun olan hayvan: Kara koyunun kuzusu gemeç (*Söğüt "Çivril - Denizli"*).

GEMİŞ, 1 — Alt çenesi kısa olup iyice otlayamayan hayvan (*Atabey "İsparta"*) 2 — [S.] Semiz, şişman (*Bolu*).

GEMLİK, 1 — Koşulacak çağa gelmiş öküz, manda (*Alucra, Şebinkarahisar "Giresun"; Kürda "Arapçayı - Kars"*) 2 — Ekin demetlerini bağliyan sap, (*Kemaliye "Malatya"*).

GEMŞİRMEK, Eşekler karşılıklı anırışmak (*Çataloluk "Develi - Kayseri"*).

GENİŞKE, Koyun veya keçi yavruladığı zaman çobana verilen bahşiş: Çobana bu senenin genişkesini verdim (*Güzelsu "Akski - Antalya"*) [*Bak: Göbedek*].

GENNEŞ, İneği çağırmağa için kullanılır (*Beyşehir "Konya"*).

GERDEZAN, 1 — İki yaşında koyun (*Dişli "Bolvadin - Afyon"*) 2 — Üç yaşındaki keçi veya koyun: Bir liraya bir gerdezan keçi aldım (*Bardakçı "Seyitgazi - Eskişehir"*).

GERDOĞU, Kulakları kırçıl kara keçi (*Bağcağız "Mut - İçel"; Eğridir "İsparta"*) [*Bak: Doğ, ger*].

GEREMAÇMAK [F.], Koyun, keçi birbi-

rinden muntazam ayrılarak yayılmak (*Yeniköy "Ereğli - Konya"*).

GEVGES [S.], Kulakları düşük hayvan (*Köşker "Kırşehir"; Adana "Seyhan"*).

GEVEZE [İs.], Keçilerin boynuna takılan küçük çan (*Kavaklı "Ezine - Çanakkale"*).

GEVSELEMEK [F.], Hayvan, sevmediği ot ve samanı yemiyerek ağzında doluşturıp dökmek (*Balıkesir; Konya*).

GEVŞEMEK [F.], Ağzıda bir şeyi çiğnetmek, geviş getirmek (*İçel; Bartın "Zonguldak"; Konya*).

GEYEM [İs.], İki senelik dişi keçi (*Kütahya; Eskişehir*).

GEYİN, 1 — Geviş getiren hayvanlarda dişilik uzvu (*Yendiğin "Ilgın", Konya; Gökçesu "Bolu"; Kadirli "Seyhan"; Hacılar "Isparta"; Ayaş "Ankara"*) 2 — Zaman, vakit: Geç geyine kadar neredeydin? (*Pazar "Kızılcahamam - Ankara"*).

GEZ, Üç yaşındaki dişi koyun (*Gülâbi "Yozgat"*).

GEZEK, Mer'a (*Kastamonu*), hayvan sürüsü (*Sandıklı*) (*A. D.*).

GEZDAN, 1 — Oğlak: Bugün gezdaneları davara kattık (*Deliviran "Cubuk - Ankara"*) 2 — İki, üç yaşında olan tiftik keçi (*Bozoğlu "Çankırı"; Eskişehir*) 3 — İki yaşından sonra doğurmayan kısır keçi (*Kıbrıscık, Dün elli gezdan sattım: Devevuran "Bolu"*) 4 — İki yaşındaki dişi keçi: Dört tane gezdan aldım (*Güdü, Ayaş. İnce ve uzun turalı gezdan iyi damızlık olur*) (*Bevazarı "Ankara"*).

GEZGEĞEN, 1 — Çok gezen (*Urfa*) 2 — [İs.] İki yaşında kuzulayıp da kısır kalan keçi (*Hatunsaray "Çumra - Konya"*) [*Bak: Yazmış*].

GEZEKÇİ [S.], 1 — Sığır çobanı (*Kuvucak "Aydın"*) 2 — Seyyar satıcı, çerçi (*Zile "Tokat"*).

GEZGEZME, İki yaşında kısır keçi (*Karagı "Tosya - Kastamonu"*).

GEZİK, 1 — Köyde nöbetle her gün, her evden birinin çobanlık yapması (*Orta, Dalkoz "Ilgaz - Çankırı"*) 2 — Öküz çobanlarına verilen sıra yemeği (*Maruf, Orta "Çankırı"*)

GEZİN [İs.], İki üç yaşında keçi (*Maras, Kocaözü "Hekimhanı - Malatya"*).

GEZLAM, İki yaşında keçi (*Dişli "Bolvadin - Afyon"*).

GEZME, Kısır keçi (*Maksutlu "Çorum"*).

GEZ YARMAK, İnek, kısırak gibi hayvanlar

doğurma zamanı geldiği halde o yıl doğurmamak (*Kameni "Konya"*).

GEZ YAZ, Yavrulamayan iki yaşında keçi (*Taşkaracalar "Çankırı"*).

GEZ YAZDI [*İs.*], 1 — Doğurma zamanı geldiği halde doğurmayan keçi (*Alan "Çumra - Konya"*) [*Bak: Azman, 4*] 2 — İki yaşındaki kıl keçi (*Pınarbaşı "Karaman - Konya"*; *Yenisu köyü "Silifke - İçel"*).

GEZ YAZILI, İki kuzusu bulunan koyun (*Konya*).

GEZ YAZMA [*İs.*], İki yaşında keçi (*Amasya ve çevresi*).

GEZ YAZMIŞ, Beş yaşından sonra boğaya gelmiş inek (*Boztepe "Kozan - Seyhan"*).

GEZZAN, Bir yaşından iki yaşına kadar olan dişi keçi (*Ankara*).

GI, Deve, koyun veya keçinin yuvarlak tersi (*Şabanözü "Polatlı - Ankara"*).

GOTMAK, Yeni doğmuş eşek yavrusu (*Bostancı "İst."*).

GOTNAK [*İs.*], *Yavru katır (Konya [Muh.]*) [*Bak: Kodak*].

GOY, Beş yaşına girmiş öküz (*İçerenköy "İst." [Muh.]*).

GÖBEDEK, 1 — Lohusa evinden çocuklara verilen çerez (*Bozkır "Konya"*) 2 — İlk çocuk doğunca verilen tatlı ziyafeti (*Konya*) 3 — Yeni doğan kuzu için çobanın kuzu sahibinden aldığı bahşış (*Doğanbey "Konya"*) [*Bak: Genişke*].

GÖBSEMEK, İnek oğursak olmak (*Gerze "Sinop"*) [*Bak: Oğursak*].

GÖBÜRTLEMEK [*F.*], Dört nala koşmak (*Konya*).

GÖBÜŞ, 1 — Öküz (*Selki köyü "Beyşehir - Konya"*) 2 — Göbek: Oğlağın göbüşüne bak (*Maraş*).

GÖÇEK [*S.*] 1 — Köçek; düğünlerde oynayan erkek oyuncu (*Bornova "İzmir"*) 2 — [*İs.*] Devcilerin gece yolculuğu (*Ereğli "Konya"*) 3 — Ekinin çiğnenmesi (*Adana*) 4 — Göç yeri (*Bartın "Zonguldak"*) 5 — Sabaha karşı doğan, yolculara hareket zamanını bildiren parlak yıldız (*Bayat "Afyon"*) 6 — Deve yavrusu (*Gölpazarı "Bilecik"*) [*Bak: Köşek*].

GÖDEN, Geviş getiren hayvanların dördüncü miğdesi (*Kayseri*).

GÖĞE, Hayvanatın başındaki sorguç (*Divrik "Sivas"*) [*Bak: Tüğmen, punpul*].

GIĞ, Deve, keçi, koyun gibi hayvanların yuvarlak pislikleri (*Şuhut "Afyon"*; *Kumarlar "Bayramiç-Çanakkale"*).

GILAN, 1 — Siyah kılı keçi (*Kastamonu*) 2 — Kılı az keçi (*Muttalip "Eskişehir"*) 3 — Üç dört metre uzunluğunda ağaç (*Hortu "Ereğli - Konya"*).

GILDIRAK, Küçük çan (*Karapınar "Konya"*).

GIRGAL, Öküz ve ineklerin boğazına takılan halka (*Taçın "Kars"*).

GIRKLIK, Keçi ve koyun tüylerini kırkıma yarıyan bir çeşit makas (*Gürses "Akşehir - Konya"*).

GİDEK, Oğlak (*Çorum*).

GİLLEK, 1 — Bazı hayvanların yuvarlak olan pisiği (*Karaviran "Bozkır - Konya"*) [*Bak: Gıralak, gıcı*] 2 — El veya makine ipliği makarası (*Kireli "Beyşehir - Konya"*).

GİY, Dana ve boğa güreşi (*G. A.*)

GIYIN, Dişi hayvanlarda bilhassa doğum sıralarında tenasül âletlerinin dış kısmı, fercin dudaklarının doğurmadan evvelki hali: İneğin doğuracağı giyinden belli olur (*Karacalıyavuz "Tekirdağ [Muh.]"; İs. [Muh.]*).

GODUK, Sıpa (*Muğla*).

GOGRAV, Hayvan çingırağı veya çingirdak (*Ahlat "Bitlis"*).

GOR, Hayvanların boyunlarına takılan küçük yuvarlak zil (*Giresun*).

GÖGELEME, İki yaşında kıl keçi (*İsparta*) [*Bak: Gezem*].

GÖĞERTİ, 1 — Yeşillik, çayır (*Kilis "Gaziantep"*; *Köşker "Kırşehir"*) 2 — Kalaysız bakırda husule gelen tahammuz (*Alanyunt "Kütahya"*) 3 — Emilmek veya vurulmak suretiyle vücutte hasıl olan çürüklük (*Çankırı*).

GÖGE BIRAKMAK, Arpa veya saman yiyen atı çayıra bırakmak (*Andırın "Maraş"*).

GÖGE GELMEK, İnek çiftleşmek istemek (*Kıbrisköyü, Ağılıcık "Çubuk", Etimesut "Ankara"; Gerede "Bolu"*).

GÖGLEME, Doğurmamış keçi (*Manavgat "Antalya"*).

GÖKLÜ, Gebe hayvan (*Sinop*).

GÖLEKME, Hayvan kalkamıyacak halde ters yatmak (*Dahçılı "Tarsus-İçel"*) [*Bak: Gölermek, 2*].

GÖLEME, Henüz yavrulamamış keçi (*Antalya; Ula "Muğla"*).

GÖLEMEZ, Yayıktta döğülmüş, ekşiltmiş ve içine şeker veya pekmez katılmış süt (*Eski-*

şehir); yeni doğmuş hayvanların sütlerine döğülmüş keçi boynuzu ile şeker katılarak yapılan bir türlü tatlı (*Muğla*) S. D. 655.

GÖLEMEZ OTU, Dağda biten ve çoban tarafından ezilerek süt içine katıldığında sütü sıkı ve uyuşturan ot (*Kurşunlu-Çankırı*).

GÖLERMEK, Hayvanların gölde çamurlanması (*Kayseri*).

GÖLÜK, 1 — Beygir, katır, eşek gibi alelümüm yük taşıyan hayvan (*Kütahya; Antalya; Niğde; Manisa; Bursa; Mersin "İçel"; Seyhan; Konya; Ankara; Sivas; Amasya; Izmir; Burdur [Aydınlı aşireti]; Samsun; Pazarcık "Gazi-antepe"; Kayseri; Urfa*) 2 — Eşek yavrusu (*Amasya; Adana; Sivas*) 3 — Merkep sürüsü (*Seyitgazi "Eskişehir"; Gümele "Sögüt-Bilecik"*) 4 — At ve kısrağ sürüsü, yulku (*İçel; Balıkesir; Gördes "Manisa"; Tire, Çandarlı "İzmir"; Bursa; Konya*) 5 — Beygir (*Şekeroba "Maras"; Adana*) 6 — Kısrağ (*Akşehir "Konya"; Ezine "Çanakkale"*) 7 — Katır (*Marmaris "Muğla"; Sinop*) 8 — Koyun, inek, keçi (*Urfa*).

GÖMBELDEK, Çobana verilen bahşiş (*Ereğli "Konya"*).

GÖMBEZ, Çobanların tuluma süt doldurup, yuvarlamak suretiyle çıkardıkları yağ (*Kütahya*).

GÖNREK, Otlı yer (*Gümüşane*).

GÖVLE, Hayvanlara yedirilen fiy (*Pazar "Kızılcahamam-Ankara"*).

GÖVLE ÇORBASI, Gendemeden pişirilen çorba. İçine et, yağ konur ve kaynayıp indikten sonra yoğurt katılır. Pek sıcak yenmez (*Kurşunlu-Çankırı*).

GÖVSEMEK, İnek veya dişi manda erkek istemek (*Kargı "Tosya-Kastamonu"*) [*Bak: Gövelemek*].

GÖY [S.], 1 — Taze [?] (*Ankara*) 2 — Öküç [?] (*Ş. A.*).

GÖYBENT, Devenin boynundan çaprazlama geçirilerek hamuduna bağlanan kolan (*Büyükhacılar "İsparta"; Mersin "İçel"*).

GÖYÜK, Kısrağ (*Adana*).

GUHUR, Koyunların yayladaki yatak yeri mağal (*A. R. Y.*).

GULEMEK, Hayvan kızmak (*Sivas [Muh.]*).

GULUM, 1 — Damızlık kısrağ (*Çamaltı "Menemen-İzmir"; Gümüşköprüören "Kütahya"*) 2 — Tay (*Milâs "Muğla"*).

GULUNTAMAK, At doğurmak (*Erzurum*).

GULÜM, Yaşına girmemiş tay (*Bakırköy "Muğla"*) [*Bak: Gulum, 2*].

GÜN, Gübre (*Ereğli [?]*).

GUNAN, Üç yaşına kadar dişi hayvan (*Banaz köyü "Uşak-Kütahya"*).

GÜRÜ, Eşek sıpası (*Ereğli "Konya"*) [*Bak: Kodak*].

GÜBEL, 1 — Anası ölmüş öksüz [*çocuk (Afyon)*] 2 — Hayvan girmemesi için çayırların etrafına topraktan yapılan setler (*Bakırköy "İst. [Muh.]"*).

GÜDE, 1 — Gebe [inek] (*Paşaköy "Balıkesir"*) 2 — Kısa boylu [adam] (*Ermenek "Konya"*) [*Bak: Güdük*].

GÜDECEK, Deynek (*Ankara*).

GÜDEK, Sapı kısa, kuyruğu kesik (*Kastamonu*).

GÜDDECİ, Sığır ve dana çobanı (*Karatepli aşireti "Adana"*).

GÜDÜ, Otlama (*İsparta*).

GÜDÜYE VERMEK, Hayvanı otlatmak için sürüye vermek (*İsparta*).

GÜHER, Koyunların dağdaki yatak yeri (*Ahlat "Bitlis"*).

GÜLEK, [Is.], 1 — Topal eşek (*Ermenek "Konya"*) 2 — At, kısrağ sürüsü.

GÜLELEMEK, Koyun kırkılırken ayağını bağlamak (*Bileceki köyü "Konya"*).

GÜLESTE, Kızgın develerin ayaklarına takılan zincirli bağlardan mürekkep bir nevi köstek (*Büyükhacılar "İsparta"*) [*Bak: Zikke*].

GÜLÜ BAĞI, Kırkılacak hayvanların dört ayağını bağlamak için kullanılan ip (*Civanyaylağı "Mersin-İçel"*).

GÜM, Ağıl (*Göksun "Maras"*).

GÜMELE, Buzağı koymaya mahsus ahır (*Araç*).

GÜMRENME, Arslan, manda, boğa gibi hayvanların böğürmesi (*Lâpseki "Çanakkale"*).

GÜMÜRZE, Doğranmış kuru ot veya samanla karıştırılmak suretiyle elde edilen hayvan yiyeceği (*Ahlat "Bitlis"*).

GÜMRÜK, Küçük kulaklı koyun (*Akait "Akşehir-Konya"*) [*Bak: Doğ, kürüz*].

GÜRE, 1 — Bir yaşından üç yaşına kadar olan tay (*Kirpeköyü "Safranbolu-Zonguldak"; Çukurhisar "Sögüt-Bilecki"; Zincidere "Kayseri"; Güney "Araç-Kastamonu"; Akseki "Antalya"; Kızılcaören "Kütahya"; Bolu ve çevresi; Kaymaz köyü "Sivrihisar-Eskişehir"; Çankırı; Göçer, Karaman, Sille, Alibeyhüyüğü "Çumra", Konya; Polatlı, Beypazarı, Balca "Nallıhan",*

Çimşit "Bâlâ", Ankara) 2 — Kısrak, eşek dalaba gelme, çiftleşme arzusu gösterme (*Hortu* "Ereğli "Konya"; *Salkumra, Kayseri*; *Civanyaylağı, Güvcre* "Silifke", *Eleksi* "Mut", *İçel*; *Karaisalı* "Seyhan"; *Genezin* "Avanos", *Demirli* "Çiçekdağ", *Kırşehir*; *Çorum*; *Sulusaray* "Artuva-Tokat"; *Eğridir* "İsparta"; *Amasya*; *Demirli köyü* [?] 3 — Otlak; Köy bütçesine göre parası koydunuz mu? (*Elifli* "Bayındır-Izmir") 4 — Vahşi, ürkek, çekingen hayvan (*Konya, Balıkesir ve çevresi*; *Tire, Hamidiye, Torbalı, İzmir*; *Muğla*; *Papasköy* "Samsun [Muh.]"; *Hacimehmet* "Yalova-İst."; *Ula, İğdecik, Sancaklıboz* "Manisa"; *Edirne* [Muh.]; *Alayunt* "Kütahya"; *Afyon*; *Tavaklı* "Ezine-Çanakale") [Bak: *Eldem*].

GÜRE, Dişi tay (A. R. Y.).

GÜRGÜT, 1 — Keçilerin tüylerinin dibinde bulunan ve tarakta kalan kısa kıllar (*Cebel* "Eğridir", *Uluborlu* "İsparta"; *Vıranköy* "Kütahya") 2 — Damaların üzerine dokülen toprak (*Atlıasköy* "Sivrihisar-Eskişehir").

GÜRNEK, Koyunlar sıcak tesiriyle bir araya toplanarak başlarını birbirlerinin karnı altına sokmak halı: Davar gürnekte (*Seyitgazi* "Eskişehir").

GÜRNEMEK, Koyunlar sıcakta toplanarak başlarını birbirlerinin karnı altına sokarak dinlenmek (*Sala* "Burdur"; *Kızılcacören* "Kütahya").

GÜVET, 1 — Çitten örülmüş duvarların köşesi (*Başlamış* "Dortyol-Datay") 2 — Yeni doğuran kadın için yapılan yemek: Güvete gideceğiz (*İçnamlar* "Kavak-Samsun").

GUVLEK, (*Kastamonu*), gövlek (*Bolu*) tahtaan yapılmış çenverin, dibine nispetle ağız dar koga. L. 42.

HABETMEK, Köylerde, hayvanları ürün almaya yetmeyen köylüler, bir muddet için birbirlerinin mallarını sagarak urun almak; pançe ve tarla vermek şartıyla komşusunun su nöbetini almak; karşılıklı yardım etmek (*Erzincan*) [Bak: *İnceci*].

HADAK, Yalnız bir ailenin sığırlarını güden sığınaç (*Van*; *Bitlis*).

HAK, Çoban hakkı: Yirmi koyunda bir toklu; köpek yanı için de dört yüz davarda beş kile arpa; kırkımcılık hakkı da on koyunda bir koyun yünüdür. (A. R. Y.).

HALAŞA, 1 — Haşarı, edepsiz (*Edirne*; *Sivrihisar* "Eskişehir"; *Ankara*; *Kurşunlu* "Gölpazarı - Bilecik") 2 — İşe yaramıyan at (*Susurluk* "Balıkesir [Muh.]").

HALAZLAMA, At, merkep ve katırın bacak derilerinde çıkan sert kabarcıklar (*Kızılcak* "Hadım - Konya").

HAMANÇA, Meşinden veya deriden yapılmış ağız büzmeli çoban azık çantası (*Ulubey* "Ordu"; *Şebinkarahisar, Giresun*; *Malatya*; *Tokat*).

HAMAS, Kasırğa, hortum (*İst.* [Muh.]; *Gölcük* "Bayramiç - Çanakale").

HAMENÇE, Çobanların püsküllü, boncuklu azık çantası (*Alucra, Şebinkarahisar* "Giresun").

HANGEL, 1 — Tek taşaklı tosun, boğa veya herhangi bir hayvan (*İriağaç* "Malatya"; *Sivas*; *Nurgât* "Erzurum" [Bak: *Hanelik*] 2 [İs.] — Burulduktan sonra tekrar boğalaşan sığır (*Elâziğ*; *Şebinkarahisar* "Giresun").

HARIN, Taşla çevrilmiş ağıl (A. R. Y.).

HARIN, Atın yürümemesi, süvarisine tâbi olmaması (*Andırın* "Maraş").

HARLAK, Atın nefes darlığı. *Solugan* da denir (*Andırın* "Maraş").

HARTIK, Deve yavrusu (*Erzurum*).

HASSEK, Sürü ile gidemiyen hasta davar (*İhlara* "Aksaray", *Ortaköy* "Niğde").

HAŞAL, 1 — Hamlamış at veya merkep, çevik omıyan hayvan (*Köşker* "Kırşehir"; *Yusufuli* "Çoruh [Muh.]"; *Hasankale* "Erzurum") 2 — [S.] Solugan at (*Amasya*).

HATAL, 1 — İhtiyar koyun (*Kızıilveren* "Kocaeli") 2 — Sürü ile yürüyemiyen zayıf hayvan, koyun (*Tomarza* "Kayseri").

HATAL, İhtiyarlamış koyun (*Kayseri*).

HATAP, 1 — Semerlerin ve bilhassa deve semerinin dayanması için iki tarafına konulan ağaç parçaları (*Solmaz* "Tavas - Denizli"; *Kayseri*; *Sungurlu* "Çorum"; *Hacılar* "İsparta"; *Kula* "İzmir"; *Civanyaylağı* "Mersin"; *Silifke* "İçel") 2 — Deve çanı (*Zıvarık* "Konya") 3 — Koyunların boynuna takılan küçük çan (*Meydanlı* "Saiteli - Konya").

HATIL, 1 — Çeşme yalağı, oluk (*Özburun* "Bolvadin - Afyon"; *Kayı köyü, Gönen* "İsparta") 2 — Hayvan yemliği (*İsparta*; *Gönen* "Balıkesir", *Haymana* "Ankara"; *Atlas köyü* "Sivrihisar - Eskişehir"; *Nevşehir* "Niğde").

HAVAN, Develerin boynuna takılan çan (*İzmir*; *Muğla*).

HAVUDU, üç yaşına girmiş, yeni semer vurulan deve yavrusu (*Yeniköy* "Ereğli - Konya"; *Çukurkuyu* "Bor - Niğde").

HAVUT, Deve semeri (A.).

HAVZAN, İneklerin su içtikleri ağaç veya taş tekne (*Hemşin "Çoruh"*) [Bak: *Havut*, 3]

HAYAT, 1 — Avlu (A). 2 — Sofa (G. A.; O. A.; Şm. A; Edirne) 3 — İki veya üç yanı açık, üstü kapalı yer (*Kastamonu; Bâlâ "Ankara"; Yozgat; Trabzon; Bahçe "Seyhan"; Develi "Kayseri"; Antalya*) 4 — Taşlık (*Bursa; Ankara; Urfa*) 5 — Davarların gecelemelerine mahsus yer, davar damı (*Kurt köyü "Küre - Kastamonu"; Samsun*).

HAYDAR, Gölgelik, çardak (*Seyhan*).

HAZ, 1 — Ödünç olarak alınan sütlerin kaksık sapı ile ölçülüp işaret edilmesi (*Başağrı "Mesudiye - Giresun"*) 2 — Borç verme, ödünç verme (*Alucra "Giresun"*) 3 — Üzüm asmasından yapılmış süt ölçüsü (*Ağın "Arapkir - Malatya"*).

HAZ, Hap yapma zamanında bir evin diğer evlerden aldığı süt kertme ağacı (*Erzurum*).

HENKİLİ, Davarın boynuna bağlanan ip (*Gebeme "Mesudiye - Giresun"*).

HEREK, Kıvrıkcık koyun (*Şebinkarahisar "Giresun"; Yıldızeli "Sivas"; Keikıt "Gümüşane"; Yusufeli "Artvin [Muh.]; Tokat*) [Bak: *Gıcık*, 6].

HERGELE, Dişi merkep, dana ve inek sürüsü (*Konya Ereğlisi*) (A. D.) Başiboş hayvan sürüsü (*Mecitözü*).

HEREK KICIĞI, *Kıvcık* Koyuna karagül yüğürtürse "nerek kıcığı" cinsi olur (*Toroslar*).

HEYLEMEK, Koyun sürüsünün önüne geçip koyunları çağırmak (*Ulubey "Ordu"*) [Bak: *Heykirmek*, 2].

HEVİK, Desti yayık, turfan (*Afyon Türkmenleri, Emirdağ*).

HEVİR, Burulmuş erkek keçi (*Antalya*).

HEVDEÇ, Deve üstüne konan mahte. Göç başladığı zaman kadınlar develer üzerindeki *hevdeç*'ler ile delikanlılar da atlarla yola çıkarlar. (*Keskin Türkmenleri*).

HEVİŞE, Üstü açık davar ağılı; bağ ve bahçelerde çalı çırpı ve kerpiçten yapılmış mesken (*Armudan "Kuruçay - Erzincan"; Ismetpaşa "Malatya"*).

HEZİK, Yeni burulmuş koç (*Erzurum*).

HILTA, 1 — Çoban köpeklerinin boyunlarına takılan dişli demir (*Karahoca "Haymana - Ankara"; Karapınar "Konya"; Çökek köyü "Ürgüp - Kayseri"*) [Bak: *Halta*, 2] 2 — [S.] Sıska

(*Dağal "Çal - Denizli"*; Bizim çocuk hıta: *Antalya*) [Bak: *Hıra*].

HINLAMAK, Koyun, keçi benzeri hayvan doğurmak: Koyun hınladı (*İzmir*).

HIRS, Hayvanlara yalıtılan çorak tuz (*Umranihamidi "Saiteli - Konya [Muh.]"*).

HIRIŞMA, Eşeğin döğülünce gerilemesi (A. ?).

HIRT, Atların arka ayaklarında görülen hastalık. Hayvan ayağını yere basamaz (*Ahlât "Bitlis"*).

HIRTAL, Çoban köpeklerinin boyunlarına takılan dikenli demir (*Avanos "Kırşehir"*) Kadınların çene altından geçirdikleri kaytan (*Başkaçay "Daday - Kastamonu"*).

HIRTI, 1 — İnce deri ve gönden yapılmış çarık (*Aybastı "Ordu"*) 2 — Davar derilerine sıkışan diken, pıtrak dikenli (*Zara "Amasya [Muh.]"*) 3 — [S.] Gebe, sarı, sıska, cılız ve yaşlı olup boyu ile uygun olmıyan (*Yemliha köyü "Kayseri"*).

HİŞTİK, 1 — Boynuzları yukarı doğru kıvrık [hayvan] (*Kars*) 2 — [S.] Yanıkara denilen hayvan hastalığı (*Erzincan*).

HİZİRİLYASLAMAK, Hayvanların boyun ve kuyruklarının üzerindeki tüyleri tıraş etmek (*Diyarbakır*).

HİLİKLEMEK, Atı sürmek için üstünde çabalamak (*Urfa*).

HİLLİK, 1 — Çoban keçesi (*Arpaçay "Kars"*) [Bak: *Kabalak, kepenek, yapınca*] 2 — [S.] Eski, yırtık pırtık elbise (*Kelkit "Gümüşane"; Halfeti "Urfa"*).

HİRİK, 1 — Eşek yavrusu, sıpa (*Koğaçayır "Boyabat - Sinop"*) 2 — Eski ayakkabı (*Harput "Elâzığ"; Kaydalapa "Bafra - Samsun"*) 3 — Baca (*Dümelî "Çankırı"*).

HOMUKMAK, 1 — At ve tay başını yukarı kaldırarak sağa sola koşmak (*Hamurcu "İncesu - Kayseri"*) 2 — Deve sığırarak koşmak (*Mersin [aşiret]*) 3 — Bir eşek diğer eşiği görünce burnunu yukarıya kaldırarak koşmak (*Genezin "Avanos - Kırşehir"*).

HONCA, Püsküllü sırt torbası, camadan, dağarcık (*Sorkun "Niksar - Tokat"*).

HOPA, 1 — Yaşlıca manda (*Kayseri; Eskikşehir; Çankırı; Ankara illeri*) 2 — Damızlık erkek deve (*Finike, Elmalı, Antalya*) [Bak: *Lök*] 3 — Derelerde balığın bulunduğu ve gizlendiği yer (*Hüyükli "Yalvaç - İsparta"*).

HORTİK, Eşek katır domuz yavrusu (*Giresun köyleri*).

HÖDÜKLEMEK, 1 — Korkutup geri çekilmek, ürkmek (*Balıkesir çevresi*) 2 — Bir hayvanı sağarken sütünü akmasını diye arasına yavrusunu emzirmek (*Ordu*).

HÖĞÜÇ, Ögeç, iki yaşında koç (*Bitlis*) = Högeç, bir yaşına giren erkek koyun (*A.R.Y.*).

HÖĞÜL, Yığın: Ot höğülüne hayvan yamaşmış (*Adapazarı "Kocaeli"*).

HÖGÜRMEK, 1 — Öfkeli öfkeli söylemek, haykırmak (*Kayseri*) 2 — Sığır böğürmek (*Yeniköy "Ceyhan - Seyhan"*).

HÖKELEK, 1 — Azamet, gösteriş (Ahmedin hökeleğinden yanına varılmıyor: (*İncesu "Kayseri"; Nevşehir "Niğde"; Kuyumcu köyü, Karamara "Akdağmadeni - Yozgat"; Çankırı*) 2 — Çobanlar tarafından kullanılan ucu topuzlu değnek, sopa (*Kozan, Adana köyleri "Seyhan"; Tarsus "İçel"*).

HÖRÜŞMEK, Öküzler böğrüşmek: Kışın öküzlerin fazla hörüşmesi kar yağacağına işaret sayılır (*Kılbasan "Karaman - Konya"*).

HÖST, At, katır gibi hayvanları uzaklaştırmakta kullanılır (*Çankırı; Ilgın "Konya"; Çorum; Gündül "Ayaş", Elecik "Ankara"; Yozgat; Gölpazarı "Bilecik"; Gölcük "Kocaeli"; Çorlu "Tekirdağ"; Kayseri*).

HÖŞEK, Deve yavrusu (*Derbent "Denizli"*) [*Bak: Höşmek, köçek, köşek*].

HÖŞMEK, Deve yavrusu (*Ildızım "Çankırı"*) [*Bak: Höşek*].

HÖŞŞEK, Vaşak denilen hayvan, öşek, üşek (*Kuruçay "Erzincan"*).

HULLİK, Yayla kulübesi (*Küpesi köyü "Erzincan"*).

HURİK, Sıpa, eşek yavrusu (*Giresun köyleri*).

IHARMAK, 1 — Deveyi ihlatmak (*Eskigümüş köyü "Niğde"; Konya ve dolayısı*) 2 — Bir kaç kişiye ait bir angariyeyi bir kişiye yükletmek (*Alayunt "Kütahya"*) 3 — Kat'î söz sahibi olmak (*Eskigümüş köyü "Niğde"*).

IHIRMAK, 1 — Yatırmak: Hayvanı

IKMAK, İhmak, çökmek (*Köşker "Kırşehir"*).

ILGAMAK, Dört nal koşmak (*Bornova "İzmir"*).

IRHI, 1 — At sürüsü (*Erzurum*) [*Bak: İkik*] 2 — Sel (*Umranhamidi "Saiteli - Konya"; Karaçay "Tokat"*).

İNCE BOYNUZ, Dağlıç'ta görülen bir çeşit koç boynuzu (*İstanbul*).

İNEK, Karasığırın dişisi.

İNİK, 1 — Dimağ (*Örencik "Samsun"*) 2 — Burulmuş hayvan (*Kilis "Gaziantep"; Maraş*).

İRİ GÖLÜK, At, katır gibi yük hayvanları (*Şebinkarahisar "Giresun"*).

İRİLİK, Kuzuların altı günlük oluncaya kadar kondukları ağıl (*Niğde ve yöresi*).

İSLİBOZ, Donu bozla kahverengi arasındaki eşek (*İsparta [eşekçiler]*).

İSLİ KULA, Sarıya yakın renkte olan at (*O. A.*).

İSKİT [*İs.*], Koşuda dördüncü gelen at: Ahmet ağanın atı iskit geldi (*Afgan "Karaman-Konya"*).

İSİRİNLİK, Dağlarda domuzların yattığı yer (*Yozgat*).

İSİRİT, 1 — Bir yıllık kuzu (*Karahisar "Develi-Kayseri"*) [*Bak: Toklu, şişek*] 2 — Çiş (*Harput "Elâzığ"*) 3 — Yeni kuzulıyacak koyun: (*Karahisar "İncesu - Kayseri"*).

İŞİRGENMEK, Ünsiyet peyda etmek [hayvan veya insan] (*Aşağılıca "Eskişehir"*) [*Bak: Öğür olmak*].

İŞK, Keçi (*Kadıköy "Eskişehir"*).

İTELLİ, [*S.*] Toptuk çalan, tökeziyen ve ayak uçları dışarıya bakan [at, eşek, katır gibi hayvanlar] (*Ildızım "Çankırı"; Bursa; Afgan "Karaman, Konya; Edirne; Adana*) [*Bak: Eşlak*].

İTELLİ, Tırnakları dışarı eğri olan at (*Niğde ve yöresi*).

İĞDİŞ ETME, Hadım etme. Çekme iğdiş, burma iğdiş, dövme iğdiş, dişle iğdiş. [*Bak: A .R. Y.*].

İĞME, Ahır ve ağılların önüne üstü çalırçırdan yapılan dam, gölgelik (*Edirne*).

İĞMEÇ, Değnek veya bastonun eğri tarafı (*Yassıgüme köyü "Burdur"*).

İĞREK, Koyun, keçi sığır gibi hayvanların sağılması ve istirahat etmesi için ayrılan dört tarafı kapalı yer (*Silivri "İst. [Muh.]"; Küçükdöllük "Edirne"; Değirmenocağı "Osmaniye - Seyhan"; Alihoca "Tokat"; Şebinkarahisar "Giresun"*) [*Çalmar, eğrek*].

İYREK, Gündüz hayvanların yatırıldığı yer (*Ballı "Malkara - Tekirdağ"; Pazarlık "Bozüyük - Bilecik"*) [*Bak: Eğrek, öğrek*].

İĞREKLEMEK, 1 — Duraklamak: O, iş yaparken iğreklemesini sever (*Edirne [Muh.]*)

2 — Hayvanları istirahat için gölgeli ve sulu yere götürmek (*İst. [Muh.]*).

İLKİ, Sürü: Bizim ilki bugün geç kaldı (*Çorum*).

İN, Davarların kulaklarına yapılan işaret (*Ambar köyü "Ereğli", Kadınhanı "Konya"; Nevşehir "Niğde"*).

İN VURMAK, Hayvanlara işaret yapmak (*Konya*) [*İmlemek*].

İNENEMİK, İğdiş, burulmuş (*Kayseri*).

İNGİL, 1 — Dana, buzağı, kuzu gibi küçük hayvanların boğazlarına takılan halkanın ucundaki bağ (*Çökek "Ürgüp - Kayseri"; Zivarık, Hortu "Ereğli - Konya"; Atlıhisar "Şuhut - Afyon"; Uluğağaç "Niğde"; Sarıidris "İsparta"; Genezin "Avanos - Kırşehir"*) [*Bak: Hıltar, yiltar*] 2 — Dudak üzerinde kalan sümük (*Kırşehir*) 3 — [S.] Çok zayıf hayvan veya insan (*Nevşehir "Nizde"*) 4 — Çocuk takkesinin veya asker başlığının çene altından geçirilen bağı (*Ereğli "Konya"*).

KABARTMA, 1 — Koyun ve keçi derilerinin, yünü ve kılı yolunduktan sonraki ak kılı hali (*Maraş*) 2 — Bir çeşit mayalı saç ekmeği (*Ayaş "Ankara"; Konya; Çal "Kütahya"*) [*Bak: Kabertleme*].

KABAŞ, Boynuzsuz hayvan (*Çaltılar "Fethiye - Muğla"; Duğla "Mecitözü - Çorum"*) [*Bak: Kabak, 2*].

KABUŞ KOYUNU, Kabak koyunu (*Toroslar*).

KAÇAK, 1 — Tavşanın yürüken bıraktığı iz (*Sarıca "Şiran-Gümüşane"*) 2 — Koyun, keçi, inek, manda gibi hayvanlarda, diz ile kasık arasındaki kısım: Kaçaklara yirmi kuruş vereyim mi? (*Sarkım "Beypazarı - Ankara"*).

KAÇAN, 1 — İnek işkembesi (*Rize*) 2 — [*Zf.*] [*İzmir [Muh.]*] [*Bak: Açan*].

KAÇINTI, Vakitsiz çiftleşmeden doğan kuzu (*A. R. Y.*).

KAÇIRINTI, Zamanından çok evvel doğan kuzu (*Köy "Kars"*).

KADEK, 1 — Bir yaşına kadar olan manda yavrusu (*Erzincan*) 2 — Ufak kunduracı çivisi, körük çivisi (*Himmetli "Niğde"*).

KAĞNAK, Döl yatağında yavrunun içinde bulunduğu zar, gişayı amniyos (*Bozhüyük "Maraş"*).

KAHA, 1 — Koyun, keçi ve sığır muhafazasına mahsus yer, ağıl (*Bafra "Samsun"; Çavuşçu "Ilgın - Konya"*) 2 — Avlu: Öküzler otu

kahada yesin: (*Emirler "Bâlâ - Ankara"*) 3 — Yufkaları birbirine sarmak suretiyle yapılan bir türlü tava böreği (*Bolu; Kalecik "Ankara"*) 4 — Zeytinyağında kızartılarak, üstüne toz şeker edilen bir çeşit tatlı (*Ünye "Ordu"*).

KAKIRDAK, Koyun ve keçinin saçma gibi çıkardığı ifrazat, pislik (*İstanbul*).

KALAKLAMAK, 1 — At tökezlemek, adam sendelemek (*Akçalıuşağı "Kozan-Seyhan"; Mersin "İçel"*) [*Bak: Kalatlamak*] 2 — Yorulup kalmak (*İğdecik, Sancaklıboz "Manisa"*) 3 — Fehlamak, heyecana gelmek: Taburla geçen Türk askerini görünce kalakladım (*Lohan köyü "Gaziantepe"*).

KALÇA, Manda yavrusu, malak (*Taşburun "İğidr - Kars [Muh.]"*).

KALĞITMAK, İneği boğaya çekmek (*M. Kemalpaşa "Bursa"*).

KALINTI, Sürüsüne uymıyan hayvan (*Yapıntı "Muş-İçel"*).

KALİF, Çobanların keçi kılından yaptıkları portatif küçük çadır (*Hemşin "Rize"*).

KALIN BOYNUZ, Kıvırcık koyunların boynuzu.

KALKAMA, Atın tırısrama yürüyüşü (*Küpesi "Kayseri"*).

KAMA KIVIRCIK, Keçan ve Rumeli Ipsalasında yetişen koyun cinsi. Kuyruğunda el gibi kalınlık vardır.

KAMA KUYRUK, Kama kıvırcık.

KAMBAK, 1 — Boynuzsuz keçi (*Çandır "Giresun"*) 2 — Etli, mülahkam (*Ünye "Ordu"*).

KAMÇI KUYRUK, Kuyruğu kamçı gibi olan koyun (*İstanbul*).

KANATÇI, Sürüye girmiyen koyun ve keçi (*Beypazarı "Ankara"*).

KANTUTMA, Koyunlarda karın şişmesi suretiyle meydana gelen bir hastalık (*G. A.*).

KANDALABI, Atın tay ve sonu çıktıktan sonra aygıra çekilerek henüz rahmi kanlı iken gebe kalması (*Andırın "Maraş"*).

KANGILLAMA, At ve hayvanların suyu görünce koşuşmaları (*Homa "Çivril-Denizli"*).

KANUTA, Her tarafı boz kurt renginde olan keçi (*Evreşe "Gelibolu - Çanakkale"*).

KAPAĞINI SÖKMEK, İki yaşını geçen sığırlar diş çıkarmak (*Alayunt "Kütahya"*).

KAPLAMA SAKAR, Başının ön kısmı tamamen beyazlanan sığır (*Antalya*).

KAPLIK, Ağıl (*İzmir [Muh.]*).

KARABOĞÇE [*İs.*], Koyunlara gelen bir çeşit hastalık (*Kışlacık "Amasya"*).

KARA DAGLIÇ, Koyun türü olup ikiye ayrılır: a, koyü malı, b. köseler malı. Köseler, simsiyah kuzgunı renktedir. Silifke, Anamur çevresinde yetişen beyaz dağaç degersizdir.

KARA EŞKİN [*İs.*], 1 — Atların âdi yürüyüşüyle tırısı arasındaki bir yürüyüş (*Uymaklı "Adana"; Hamitli "Edirne"; Yusureli "Artvin [Muh.]; Cide ve çevresi "Kastamonu"*) 2 — Atların orta yürüyüşü (*Serik "Antalya"; A.*).

KAKAĞOK, Bakla kırığı at (*Agri*).

KARA İYREK, Orman içinde, bayır yamaçlarında poyraz ve karayel tulumayan, davarların barındığı kuytu yer (*Evreşe "Gelibolu - Çanakkale"*).

KARAKAÇA, Simsiyah kıvrıkcık nevinden olup, koyun cinsinin en sertidir. Çobanı ayak altına alır, yıkar gider. Dayanıktır. Kırkkilise yaylasında bulunur. Keşişte azdır. (*Kırkkilise*).

KARA KAÇAN KOPEĞİ, Sürüyü bekleyen, vasat boyda, aca renkte, sert takat koyun dostu köpek cinsi. Bu köpek kendi çobanından gayri kimseye dost olmaz. Mal sahibini dahi suruye sokmaz (*Kumeli*).

KARAKEÇİ, Türkiye'nin her tarafında bulunursa da, en çok kumeli, Antalya ve Konya'da bulunur. Kara keçi mutlak ağaç veya çalı ister. *Kıkeçi* de derler. Kılı keçi yüksek yerde yaşayamaz, uşur. Tırtık ise yaşar. Çünkü tırtığın yapışması sıkış olur. Eti de lezzetlidir. Kara keçinin sütü çok olur.

KARAMAN: Bir koyun türü olup, kuyrunun ucunda eğri bir yumurcak vardır.

KARASIGIR, Umumi bir tâbir olup, inek, öküz, buzağı, düveye şamildir.

KARA YAKA, Siyahımsı, büyük başlı, canavarı boğabilen çoban köpeği. Bu köpek canavarı hayalarından kavrarak imha eder. (*Rumeli*).

KARA YAKA KIVIRCIK, Samsun ve Mersin'de yetişen koyun cinsi. Boyunlarında siyah çizgiler vardır.

KARAYIŞ, Atın yürürken insanı rahatsız eden yürüyüşü (*İğdir "Kars"*).

KARILMAK, Hayvan çiftleşmek (*Ömerli "İst."; Mormat "Erzin - Çanakkale"; Mustafa Kemalpaşa "Bursa [Muh.]; Alacahan "Kangal - Sivas"; Ovasaray "Çorum"; Çerkeş, Çankırı; Sazlı "Ayyacık - Çanakkale"; Kocaeli [Muh.]; Kızılcaören "Kütahya"; Ergenli "Balyındır - İzmir"*).

KARİK, Keçi yavrusu (*Malatya*).

KARNABAT, Kıvrıkcığın kaave rengi tüylü

KART, 1 — Beş yaşındaki erkek koyun (*Ahlat "Bilis"; 2 — Daak (Nigde ve yöresi)*).

KARUT, 1 — Bir yıllık keçi yavrusu (*Niğzevan "Yusureli - Erzurum"*) 2 — Un gıdı ince buğur (*Mesudiye "Giresun"*).

çeşidi olup Kumeli'de Bulgaristan'dan damızlık alınıp üretilmiştir (*İstanbul*).

KASU, Buzağı konulan yer (*Boyabat "Sinop"*).

KAŞAK, 1 — Çalı kökü (*Adana*) 2 — Avlu (*Bayramiç "Çanakkale"*) 3 — Küçük kuzu ve keçilerin konduğu yer (*Bergine "Bakacak - Bakıkesir"; Bayramiç "Çanakkale"; Çardı "Orhanlı - Bursa"*) 4 — Ağaç kokundaki emici kılıların heyeti mecmuası (*İmamrın "Tarsus - Içel"*) 5 — Bal alınmış petek (*Kargı "Tosya - Kastamonu"*) 6 — Çoriden çöpten yapılmış ağıl (*Doğanlı "Kütahya"; Beienbaşı "Ezine - Çanakkale"*) 7 — Yonca (*Gelibolu "Çanakkale"*) 8 — Çadır kurmak için toprakta açılan yer (*Çandır "Bogazlıyan-Yozgat"*) 9 — Çadır tepesine ağaçtan yapılan münaraza (*Beybaşı "Ankara"*) 10 — Buzağı ve malığın konduğu yer (*Tepeköy "Torbalı - İzmir"; Kütahya*) 11 — Çadır içinde kuzular için ayrılmış olan yer (*Mudanya "Bursa [Türkmenleri]"*).

KAŞANMAK, At, eşek gibi hayvan işemek (*Kütahya; Samsun; Giresun; Kırşehir; Kastamonu; Bursa; Seyhan; Antalya; Gaziantep; Van illeri*).

KAŞEVİ, Hayvan timarında kullanılan ağıt (*Erzurum*) = Kaşağı.

KAŞŞAK, Kuzu konulan yer (*Aydınlıcağır "Ceyhan - Seyhan [Bak: Kaşak, 3]*).

KAŞARLAMAK, Hayvan beslemek: Üç hayvan kaşarlıyor (*Düğer "Hafik - Sivas"*).

KATA, Büyümemiş hayvan yavruları (*Gököy ve çevresi "Lâpseki - Çanakkale"*).

KATARBAŞI, Göçte kervan başlığı eden ve o sene evlenecek olan kız (*Toroslar*).

KAVLIK, Hayvan kursağı (*Sivas*).

KAVUK, 1 — Hayvanların sidik torbası (*Tel "Elbistan - Maraş"; Çankırı; Çorum; Ahlat "Bitlis"*) 2 — Kuka, yumak, makara (*İsparta*).

KAYALAK, Beş yaşından yukarı yaşta olan dişi deve (*Kınık "Fethiye - Muğla"*).

KAYARLAMAK, 1 — Nalınların aşınan çivilerini yenilemek (*O. A.*); 2 — Hayvan nallamak (*Kayseri*).

KAYGIN, Gebe deve (*Antalya*).

KAYGIN, 1 — Yüzü pürüzsüz taş (*Urla "İzmir"*) 2 — [S.] Gebe kaimış deve (Aminin devesi kayındır: (*Ezine "Çanakkaie" Anı koyu "İsparta"*) 3 — Kaymış arazi (*Sarıranboiu "Zonguldak"; Konya; Mersin "İçel"; Denizli; Çankırı; Tosya "Kastamonu"; Eliecik, Çirtük "Ankara"; İsparta; Sinop*).

KAYLAK, 1 — İki yaşında dişi deve yavrusu (*Bakırkoyu "Muğla"*) 2 — Tavşan yavrusu (*Armutlu "Burdur"*) [*Bak: Göcen*].

KAZIK, Hayvanları yere bağlamak için demirden yapılmış halkalı aygıt. (L. 45). Atı bağlamak için ayrıca *bukağı* vardır. O da demirden olur. *Bukağı* olmazsa *ip kostek* kullanılır. Arka ayacağının biri ile ön ayacağının biri bağlanırsa ona *yan kostek* derler. *Bukağı* ile *ön kostek* yapılır, ancak ön ayakları bağlanır (*İstanbul*).

KEÇİ, Çeşitleri şunlardır: *Kepiç*, bir yaşını doldurup ikinciye basan keçi. *Körpe*, süt emen yavru keçi. *Oğlak*, otlamaya başlayan yavru keçi. *Çepiç*, bir yaşından iki yaşına kadar keçi. *Kezyaz*, *kezazdı*, iki yaşında henüz kuzulamayan kısır keçi. *Erkeç*, iki yaşında erkek keçi. *Teke*, tonumluk erkek keçi. *Yoziuk*, kasaplık (nadım, kısır, kezyaz, ihtiyar) keçiler

KEÇİ, Erkek ise bir yaşında *gıda* (oğlak), iki yaş *navir*, üç yaş *düber*, ondan yukarı yaşlarda olanlara *neri denir*. Dişi, bir yaşında *gıda* (oğlak), iki yaş *çepiç*, üç yaş keçi ve iki yaşında doğuran çepiçlere *oğlama denir*. (A. R. Y.) [*Emirdağ Türkmenleri*].

KEÇİ, Bir aylığı *körpe*, bir yaşına kadar *oğlak*, iki yaşına kadar erkeğine *çepiç*, dört yaşından sonra erkeğine *kart*, dışısına yine keçi. Keçi tohumluğu *teke*.

KEÇEBAŞ, Keçilerde ve koyunlarda akciğer hastalığı, verem (*İçerenköy "İst." [Muh.]; Apturrahmanlar "Serik"; Elmalı - Antalya"; Dutcuk "Dört Yol - Hatay"*).

KEFENLİ, Ön ayaklarından biri sekili olan at (*Niğde ve yöresi*).

KEHER, 1 — Doru, koyu kırmızı tondaki at (*Mengeser "Bayazıt"; Mezre "Kars"*) 2 — İki yaşında iken yavrulayan keçi (*Çermik "Diyarbakır"*) [*Bak: Tıştir*].

KEHYA: Beş on çobanın seçilmiş reisi.

KELAKİR, Keçeden yapılan çoban kepeneği (*Bozumlu "Çerkeş - Çankırı"; Başköy "Ankara"*).

KELE, Boğa, tosun (*Tavşanlı, Hisarköy "Domaniç, Kırkyaran "Uşak", Tepecik, Eğrigöz "Kütahya"; Kırıklı "Emirdağ", Eğret, Salar*

"Afyon"; Aslıhantepeciği "Çağış - Balıkesir"; Narlıdere, Aliğa "Menemen", Çandarlı "Bergama - İzmir"; Yeniköy "Acıpayam - Denizli"; İçdecik, Sancaklıboz "Manisa"; Okcugözü "Karakabey - Bursa"; Konya; Eskişehir; Derinkuyu "Nevşehir - Niğde"; Taşlıçay "Diyadin - Ağrı").

KELEK, Hayvanların boynuna takılan çan, çingirak (*Giresun; Muğla illeri*).

KELEK, Tıkırdak. Sağmal olmıyan kuvvetli kısır koyunların boyunlarına bağlanan ve ses çıkaran madeni aygıt. Erkeçlere, yani erkek keçilere çan bağlanır, zil'leri ise oğlaklara ve öküzlerin yularına bağlarlar (*Bursa; "Kurşunlu - Çankırı"*) (L. 34).

KELENK, Davarlara takılan çingirak (*Alansa "Kelkit - Gümüşane"*).

KELESEK [İs.], Boğa isteyen inek (*Üçkuyu "Çal - Denizli"*).

KELİM, Boynuzlu koyun (*Karahoca "Haymana - Ankara"; Tuzhisar "Bünyan - Kayseri"*).

KEMÇİ, 1 — Hayvanlara, davarlara vurulan nişan (*Sabak, Taşucu "Siliğe - İçel"; Akseki "Antalya"; Mastat "Karaman"; İçerçümra "Konya"*) [*Bak: Bellik*] 2 — İşaret: Ben oraya kemçi yaptım (*Aziye "Ereğli - Konya"*).

KEMÇİK, 1 — Yünü az olan koyun (*Derinkuyu "Nevşehir - Niğde"*) 2 — Düzeci, fena adam (*Küveli "Bünyan - Kayseri"*).

KEMENT, Tor yani başıboş büyümüş tayları tutmaya yarar alet =şayırtma, ilmek.

KEMER, 1 — Yarı beyaz, yarı kara keçi (*Veliköy "Rize"*) 2 — Kağı arabalarının arka yastığı (*Alemdar "Bolu [Muh.]"*).

KEMKİLEMEK, Hayvanlara işaret etmek: Bugün davarları kemkiledim (*Hamurcu "İnce-su - Kayseri"*).

KEMKİRMEK, 1 — Köpek havlamak, ulmak (*Gürağaç "Tavşanlı - Kütahya"*) 2 — Kermirmek (*Yamanlar "İzmir"*).

KEPENEK, Çobanın dökme tüyden dış giyimidir. Dokuma olursa *yağmurluk* olur. (*Alcahöyük*).

KEPEZLİ KOYUN, Başlı hotozlu koyun: Dün akşam kepezli koyunu kurt yemiş (*Ovasaray "Çorum"*).

KEPİÇ, Bir yaşını doldurup ikinciye basan keçi (*İstanbul*).

KEPİÇ KATIR, Babası bodur eşek olan küçük katır: Ahmedin kepiç katırı öldü (*Vezirköprü "Samsun"*).

KERA, Çobanların kullandığı ucu çengelli değnek (*Orhaneli "Seferihisar - İzmir"*).

KEREK, Deve çanı (*Safranbolu "Zonguldak"; Adana "Seyhan"*).

KERKİM, İki yaşındaki dişi keçi (C. A.; G. A.) [Bak: *Gezem*, 1].

KERME, 1 — Kesilerek yakılan ufak davar gübresi (*Ahlat "Bitlis", Erzurum*); 2 — Elin üstünde meydana gelen kat kat kırışık kir; yüzde, el ve kollardaki pul pul ekzama (*Kayseri*).

KERME, Davar gübresi, tezek (*Bayburt "Gümüşane"; Tokat; Ahırlı, Hıdırlar, Karabekir, Ankara; Nize, Yahyalı, Develi, Ürgüp, Tavlusun "Kayseri"; Kars; Genezin "Avanos", Köşker "Kırşehir"*).

KERMEÇ, Keçilerde bulunan bir hastalık (*Silaget "Hopa - Çoruh"*).

KESLEMEK, Hayvanlar saman yerken irilerini ayırma (*Alayunt "Kütahya"*).

KEVRE, Arık koyun (*Kepen "Sivrihisar - Eskişehir"*).

KEYYAZ, İkinci kuzu anası olan koyun: Ahmedin koyunları hep keyyazındadır (*Sarayönü "Saiteli - Konya"*).

KEZEK, 1 — İri toprak parçası *Tokat; Amasya ve dolayı; Bolu* [Bak: *Kesek*] 2 — Otlamağa götürülen koyun veya sığır sürüsü: Koyunu kezeğe verdim (*Demirci "Manisa"*) [Bak: *Gezek*].

KEZEKÇİ, Bir müddet için tutulan sığır çobanı (*Çivril "Denizli"*).

KEZİN, Bir yaşındaki dişi keçi (*Koyulhisar "Giresun"*).

KEZYARMAK, 1 — Öğür almamış koyun ve keçi; muannit, kısır koyun (*Niksar "Tokat"*) 2 — İki yaşında olup da kuzu yapmamış koyun (*Karakucak "Fatsa - Ordu"; Piraziz "Giresun"*).

KEZLEME, Henüz ilk defa doğurmuş koyun: Sürünün içinde yirmi tane kezleme var (*Keşap "Giresun"*).

KICIK, Cüssesi karagülden küçük, eti çok lezzetli ve yünü yumuşak koyun cinsi (*Çukurova*).

KICU, Sarılı, siyahlı hayvan: Senin köpek kıcı (*Ledigelli "Ereğli - Zonguldak"*).

KIÇKIRIK, Köpeği kurda saldırtmak için çobanın haykırışı; kışkırtma (*Amasya [yabancı]*).

KIDI, 1 — Koyun ve keçi gübresi (*Gürcü "Kızılcahamam - Ankara"*) [Bak: *Gıdı*] 2 — Topraktan yapılmış küçük süt kabı (*Kaymaz "Siv-*

rihisar - Eskişehir) 3 — Çam kozalağı (*Peçenek, Kızılcahamam "Ankara"*) 4 — Küçük köpek (*Bahçeli "Ürgüp - Kayseri"*).

KIĞI, Deve, keçi, koyun tersinin kurumuşu (*Tavlusun, Zincidere "Kayseri"; Sivas*).

KIĞILAK, Davar tersi (*Yalvaç "İsparta"*).

KIĞIRMAK, 1 — Çağırarak, davet etmek (*Lâpseki "Çanakkale"*) 2 — Horoz ötmek (*Bahçe "Seyhan"*) 3 — Keçi ve koyunları çağırarak (*Hüseyinli "Beykoz-İst."*).

KIKLIK, Koyun kırkacak makas. Koyun Haziranda gün döndükten sonra, keçi ise Mayıs ve Nisanda kırılır. (Hayvan yere yatırılınca ayakları bağlanır. Kırkıktan sonra kaldırır da başını vurursan o hayvan ölür) (*Bursa; Çankırı*).

KIL KEÇİ, [Bak: *Karakeçi*].

KILAN, 1 — At çulu ve kilim yapılan kalın keçi kılı (*Bolu*) 2 — Kenar, sahil: Şehrin kılanı; Denizin kılanı (*İsparta*) 3 — Tiftik keçisi azmanı (*Safranbolu "Zonguldak"*) 4 — Sebat, karar: Ne kılansız oğlan oldu (*Edirne*).

KILAV, Çoban keçesi.

KILLİK, Deve gübresi (*Adana*).

KILON, Yeni doğan tay (*Samsun ve çevresi*) [Bak: *Kolon*].

KIM, 1 — Koyun gübresi (*Dereşeyh köyü "Ankara"*) 2 — [Ed.] Sus, sakın ha... (*Kargı Kastamonu*).

KIM, Bağlanmış ot (*Erzurum*).

KIMÇI [İs], Küçük ve ince değnek (*Tire "İzmir"*).

KIMÇINMAK, Yaşlı veya dişsiz hayvan, otu kavrayamadığı için salyasını akıtarak otlamaşa çalışmak (*Genezin "Avanos - Kırşehir"*) [Bak: *Çimtinmek*].

KINAN, Bir yaşını geçmiş tay (*Bakırköy "İst. [Muh.]"*).

KINCETMEK, Kırkım zamanı gelmeden koyun sırtından el ile yün koparmak (*Ahlat "Bitlis"*) [Bak: *Kınç*].

KINÇ, Kırkım zamanından evvel koyunun sırtından el ile koparılan yün (*Ahlat "Bitlis"*) [Bak: *Kincetmek*].

KINTINMAK, Kısa otlardan otlamak, karını doyurmayacak derecede otlamak (*Nar "Niğde"*).

KIRA, Çok ufak kulaklı koyun (*A. R. Y.*).

KIRA, Kulakları olmıyan koyun (*Ahlat "Bitlis"*).

KIRANCIK, Yakın kır (*Mahmutşevketpaşa "Beyko z- İst."*).

KIRAŞMAK, Boynuzlu hayvanlar birbirleriyle vuruşmak, süsüşmek (*Navdalı "Mut-İçel"; Sarıyer*).

KIRÇ, Eşeği çağırmak için çıkarılan ses (*Bergaz "Ezine - Çanakkale"*).

KIRÇAN, (*Rumeli*) [*Bak: Ağırılık*].

KIRDAN, 1 — Taşağı burulmuş manda (*Van; Kitre "Bayburt - Gümüşane"; Kânköyü "Erzurum"*) 2 — Büyük: Kırdan öküz öldü (*Çermik "Diyarbakır"*).

KIRDOĞU, Bacağında ve başında beyaz olan davar (*Taşucu "Silifke - İçel"*).

KIRIK, Sıpanın küçüğü (*Vezirköprü "Samsun"*).

KIRIZ, 1 — Başu tıraş edilmiş [adam] (*Gümüşane*) 2 — Tüy veya kılları kırılmış hayvan: Kırız keçi (*Gümüşane*).

KIRI, 1 — Sıpa (*Konya*) 2 — [N.] Sıpayı çağırmak için çıkarılan ses (*Uşak "Kütahya"*).

KIRİK, At yavrusu, tay (*Tamzara "Karahisar - Giresun"*) 2 — Davar kırpmağa mahsus makas kırkaç (*Peçenek "Kızılcahamam - Ankara"*) [*Bak: Kırklık, 1*].

KIRKAL, Sığır hayvanlarını bağlamak için boyunlarına geçirilen daire şeklinde ağaç (*Köy "Kars"*).

KIRK DİLİM, Kırk bayır denilen şirden (*Üskülyeniköy "Karaisalı - Seyhan"*).

KIRKANMAK, Köpek homurdamak (*Marabuz "Elbistan - Maraş"*).

KIRKIK, 1 — Keki (*Y. Kaya "Hendak Kocaeli"*) 2 — Kâhkül (*Nazilli "Aydın"*) [*Bak: Kırpma*].

KIRKIL, 1 — Cılız kalmış [tay] (*Göğenc "Karaman - Konya"*) 2 — Akli karalı, kır renkte olan: Kırkıl sakallı (*Gâvurdağ "Cebelibereket - Seyhan"*).

KIRKIM MAKAS, (*Rumeli* yün kırmağa mahsus süngü biçiminli makas. Kırklık (*Anadolu*).

KIRKLIK TUTAR derler. Kırklık zehirlidir. O hayvanı kurtarmak için üstü toprakla çamurlanır (*Folklor*) (L. 45).

KIRKLIKÇI, Çok koyunu olan kimsenin koyunlarını kırmak için ücretle tuttuğu işçi. Koyun yazıda kırkılır (*Kurşunlu - Çankırı*).

KIRKLİK, Ucu demir veya ağaç kancalı bir değnek olup çoban kuzuyu bununla yakalar (*Rumeli*).

KIRMIZI İNEK, Mısır ve Kırım aşlamasından husule gelen kara sığır.

KIRŞARMA [İs.], Davarlarda olan bir hastalıktır ki kulaklarından kan alınarak tedavi olunur (*Küplü "Kavak-Edirne"*).

KIŞKILAMAK, Köpeği kışkırtmak (*Muğla; Sivas*).

KIŞLA, Davarın kışın kışladığı kapalı ağıl (*Derince "Kocaeli"; Elbeğli "İzmit - Bursa"; Seydiömer "Kütahya"; İbik "İskilip - Çorum"; Kayarcık "Saimbeyli - Seyhan"; Sinop ve Samsun ili köyleri*).

KIVIRCIK, Koyun cinsi olup eti makbuldur (*Rumeli*).

KIVRIŞ, Arası açık boynuz; çok açık ayaklı at (*Trabzon*) [*Bak: Çaylak, 2*].

KIZANSAK, Kızana gelmiş hayvan (*Samanlıra "Kartal - İst."; Kazmasökü "Sinop"*).

KIZIL KARAMAN, Van, Bitlis, Siirt, Erçiş, Bayazıt çevresinde yetişen koyun cinsi.

KIZIL TÜYLÜ, Bir yaşında oğlak (*Düzmeşe "Bilecik"; Samsun*).

KIZZIT, Ahırlarda iki hayvanı birbirinden ayırmak için aralarına çekilen ağaç parmaklık (*Kelkit "Gümüşane"*).

KİDİK, Oğlak (*Siverek "Urfa"; Sivas; Diyarbakır; Feselek "Reşadiye - Tokat"*).

KİĞ, Keçi, koyun, deve gibi hayvanların yuvarlak gübresi (*Birecik, Urfa; Kilis "Gaziantep"*).

KİLDİK, Davarların ezilmemesi gübresi (*Sarayköy "Kemah - Erzincan"*).

KİPİNCİ, Bir buçuk yaşına kadar olan deve yavrusu (*Alanya "Antalya"*).

KİPRİNCİ, Boz devenin erkeği (G. A.).

KİRİNCİ, İki yaşında erkek deve (*Dat köyü "Muğla"; Kargıcak "Alâiye", Manavgat "Antalya"; İçel köyleri*).

KİRİNCİ, 1 — 3-7 yaşlarında olan erkek deve (*Karaman "Konya"; Civanyaylağı "Mersin-İçel"; Çakalkuyusu [Bağışlı aşireti], Aydın, Saçıkaraklı aşiretleri "Toprakkale - Seyhan"; Milâs "Muğla"; Apturrahmanlar "Serik - Antalya"; Anamur, Sabak köyü "Silifke - İçel"*) 2 — İki üç yaşında olan dişi deve (*Kadirli, Kürkçüler "Seyhan"*) 3 — Boz renkli dişi deve (*Topçu "Karaisalı - Seyhan"*).

KİRİŞME, Develer çiftleşme (*Konya*).

KİRTİL, 1 — Develeri bağladıkları kazık (*Yenice "Muğla"*) 2 — Sayım vergisi (*Elbistan "Maraş"*) [Bak: *Kapcur, kamçur*] 3 — Balık tutmağa yarar sepet (*Marmaris "Muğla"*).

KOCİK, 1 — Topuk kemği (*Vihik "Erzurum"*) 2 — Yeni doğmuş manda yavrusu (*Erzurum*).

KOÇ, Bir yaşından iki yaşına kadar erkek koyun.

KOÇASAK, Koca gelen dişi koyun (*Tarsus "Mersin - İçel [Muh.]"*).

KOÇİK, Dişi manda (*Erzurum*).

KOÇ KACIMI, ([İs.], Koç katımından önce kocla temas eden koyunun vaktinden önce doğduğu kuzu (*Sinop köyleri*).

KOCKAR, Yaban koyunu (*Çanakkale*).

KOCKAR, Bir yaşından fazla erkek koyun (*Çilehane "Reşadiye - Tokat"*).

KOÇ KATIMI, Her memlekette değişir. Yerine göre Temmuz başında veya Ekimde katarlar. *Koç koyvermesi, koç salması*.

KOÇSAK, Koç ist'yen koyun (*Gaziantep*).

KODUK, 1 — Katır yavrusu, sıvası (*Demirtas "Alâive": Güzelsu "Akseki - Antaiva": Eşridir "İsparta"; Virancık "Emet - Kütahya"*) 2 — Deve yavrusu (*Kinederiç "Elâzığ"*).

KODUKLAMAKİ Eşek, deve, manda gibi hayvanlar yavrulamak (*Edirne*).

KOĞURSAK, Kısır inek (*Ankara*).

KOLA, Kulağı kesik hayvan (*Ahlât "Bitlis"*).

KOLİK, 1 — Boynuzsuz keçi (*Rize; Gümüşane*) 2 — Boynuzu kısa hayvan (*Kars*).

KOLUK, 1 — Cinci boynuzlu olup da, kendi boynuzsuz olan hayvan (*Demirli, Kırşehir: Manisa "Yozgat"*) 2 — Boynuzsuz veya küçük kulaklı keçi (*Yusufoğlu "Çoruh"; Genezin, Kösker "Kırşehir": Tuzhisar "Bünyan - Kayseri"; Malkara "Tekirdağ"; Zara "Sivas": Burç: Gaziantep*) 3 — Boynuzsuz erkek davar (*Kırık "Sebinkarahisar - Giresun"*) 4 — Yaşlı kısırak (*Çayıroluk "Tavşanlı - Kütahya"*) 5 — Bevgir, katır gibi yük hayvanları (*Maraş; Kayseri; Ankara*).

KOLUKMAK, Yükten veya yorgunluktan hayvanların ön bacakları tutulmak (*Genezin "Avanos - Kırşehir"*).

KOLUM, Yüklü, gebe kısırak (*Çayıroluk "Tavşanlı - Kütahya"*).

KOLUN, At ve eşek gibi hayvanların düştürdükleri yavru (*Erzurum; Kütahya köyleri*).

KOLUN ATMAK, At ve eşek gibi hayvanlar yavrusunu atmak, düşürmek (*Erzurum; Ahlât "Bitlis"*).

KONGURDAK, 1 — (*Keçiborlu "İsparta"; Karapınar "Konya"*) [Bak: *Kongırak*] 2 — Koyunların kuyrukları altında biriken pislik topakları, çakıldak (*Muğla*) [Bak: *Çağıldak*].

KONTAR, Bir yaşında olan sığa (*Mut "İçel"*).

KOPÇURMAK, At koşturmak (*Orta (Çankırı)*) [Bak: *Kopdurmak, kopturmak*].

KOPMUK, Davar tezeği (*Güdüll "Ayaş"; Beypazarı "Ankara"*).

KORİT, Bir yaşından iki yaşına kadar olan erkek keçi (*Gümüşane; Karlı (Gerze - Sinop)*) [Bak: *Divrin, korut*].

KORUT, 1 — Bir ile iki yaş arasında erkek keçi (*Sivas; Çankırı; Kars*) [Bak: *Koşat*] 2 — Oğlak (*Nevşehir çevresi "Niğde, Zile "Develi - Kayseri"; Kemah "Erzincan"*) [Bak: *Korit*].

KOŞAN, 1 — Davarları bir araya koyup sayma (*Karapınar, Konya*) 2 — Boyunduruğu araba okuna bağlayan çivi (*Berk "Bolu"*) 3 — Calıdan daire biçiminde çevrilmiş davar ağılı (*Sorkuncak "Eşridir - İsparta"*) 4 — Boyunduruğa bağlı olarak hayvanlar tarafından sürüklenen ağaç odun (*Üye "Ordu"*).

KOSAK, 1 — Taslık harabe halinde yavlım, otlak (*Harmanköy "Söğüt - Bilecik"*) [Bak: *Göçük*] 2 — Deve yavrusu (*Ereğli "Konya"*) [Bak: *Göçek*].

KOM, Ağıl (*Ahlât "Bitlis"*).

KOM, 1 — Ağıl (*Elâzığ*; Davarları koma götür: *Erzincan; Gümüşane; Çankırı; Erzurum; Tokat; Ağrı köyleri*) 2 — Kazık (*Kucurkuyu "Bor - Niğde"*) 3 — Çoban değneği (*Nevşehir "Niğde"*).

KOSANA, Davar ağılı (*Orhaniye "Marmaris - Muğla"*).

KOSANA VURMAK, Sağılmak için davarları birbirine bağlamak (*Genezin "Avanos - Kırşehir"*).

KOŞARMAK, Yavrusu ölen bir hayvana, anası ölmüş bir yavruyu alıştırıp besletmek (*Şabanözü "Polatlı - Ankara"*).

KOŞERA, Koyun ağılı (*B. Mankit "Ceyhan - Seyhan"*).

KOŞKEK, Deve yavrusu (*Keskin Türkmenleri "Ankara"*).

KOŞU MANDASI, Çifte giden burulmuş erkek manda. Manda insan adlarını benimseyen bir mahlûktur (*Rumeli*).

KOTAKLIK, Küçük malakları koymak için ahırda ayrılan yer (*Kızılköy "Manyas - Bandırma"*).

KOTERE, 1 — Dana ahır (Mantık "Ceyhan - Seyhan [Muh.]") 2 — Kara biber (*Anadoluhisarı "İst. [Muh.]"*).

KOTMAK, 1 — Eşek yavrusu (*Karacaklavuz "Tekirdağ [Muh.]"; Osmaniye "İlgın - Konya [Muh.]"*) 2 — Deve yavrusu (*Büyükçekmece "İst. [Muh.]"; Kızılköy "Manyas - Balıkesir [Muh.]"*) 3 — [S.] İri yarı, gösterişli (*Kızılköy "Manyas - Balıkesir [Muh.]"*).

KOTUK, Eşek sıpası (*Tevfikiye [?]; Bursa*).

KOTUKLAMAK, Eşek yavrulamak (*Tevfikiye [?] [Muh.]*).

KOTUŞ, İnek memesi (*Rize*).

KOVUŞMAK, Çiftleşmek arzusuyla boğa, inek ardından koşmak (*Navdalı "Mut - İçel"*).

KOYNAK, Koyundan çıkarılan aşık kemiği (*Çorum*).

KOYUNLAR İLE İLGİLİ SÖZLER:

Emlik, Yeni doğmuş kuzu, emlik kuzu.

Kuzu, Otlamaya başlamış koyun yavrusu, yirmi beş günden altı aya kadar.

Toklu, Altı aylıktan bir yaşına kadar erkek ve dişi koyun.

Şişek, Bir yaşından iki yaşına kadar dişi koyun.

Koç, Bir yaşından iki yaşına kadar erkek koyun.

Eke, İki yaşından yukarı erkek ve dişi koyunlar.

Yozluk, Kasaplık, kısır, hadım, ihtiyar koyunlar.

KOYUN, Erkeği, bir yaş kuzu, iki yaş toklu, üç yaş högeç, dört yaş mez, beş yaş mez, beş yaş kart, altıdan yukarı olanlara koç adı verilir. Dişisi, Bir yaş kuzu, iki yaş şişek, veya belindir, üç yaş bizaç'tır. Daha yukarı yaştakilere koyun diyerek söylenir.

KOYUN TARÇIĞI, Koyun gübresi (*Ahlât "Bitlis"*).

KOYUN YÜZÜ, 24 Şubatta çobanların evleri dolaşıp topladıkları bahşiş (*Pekin köyü "Kelkit - Gümüşane"*).

KOYUTMAÇ, Sonbaharda sütün koyulaştığı zamanda kaynatılarak yapılan yemek (*Çankırı*) [*Bak: Koyurtmaç*].

KOZ [*İs.*], 1 — Evlerin altında bulunan davar ağılı (*Elâzığ; Küpesi köyü "Erzincan"*) 2 — Ahırlarda yavruların konmasına yarayan yer (*Hasankale "Erzurum"; Telme "Şiran - Gümüşane"*).

KOZ, Ağıl "Çocuk kundakta, kuzu kozda belli olur" (*Ahlât "Bitlis"*).

KOZU YAKMAK, Kuzu emzirmek (*Balıkesir*).

KÖÇEK, Yeni doğmuş deve yavrusu (*Mar-marıs "Muğla"*).

KÖLEM, Kölen, yeni doğan kuzuları koymağa mahsus çukur. Bu çukurların küçüğüne *pey denir* (*Kayseri; Türkmen*).

KÖLÜK, Kuyruklu koyun, karaman cinsi (*Erbaa "Tokat"; Amasya*).

KÖM, 1 — Koyun ve keçi ağılı (*Çorum ili; Maraş; Tepeköy "Piraziz - Giresun"*) 2 — Kayadan oyulmuş ağıl, mağara ağılı (*Gaziantep*).

KÖN, Ağıl (*Ortaköy "Artvin - Çoruh"*).
KÖRİT VE KÖRÜT, [*İs.*], İki yaşında olan erkek keçi (*Peterek "Yusufeli - Artvin"*).

KÖRPE, 1 — Süt emen yavru keçi (*G. A.*); 2 — Küçük, ufak tazece.

KÖRPE KATMA, Kuzuları süt emmek için analarına katma (*A. R. Y.*).

KÖRŞEK, Altı aylık deve (*Sofular "Aydın"*).

KÖRÜS, Küçük kulaklı keçi (*Maraş*).

KÖRÜT, Bir yaşından üç yaşına kadar olan erkek keçi (*Sivas ve çeyresi; Yusufeli "Artvin [Muh.]"; Mezirme "Hekimhan - Malatya"*).

KÖRÜZ, 1 — Bir yaşında oğlak (*Adana, Haruniye, Ayran "Bahçe - Seyhan"*) 2 — Vaktinden evvel tekeye gelerek yavrulamış keçi (*Başlamış "Dört Yol - Hatay"; Kadirli "Adana - Seyhan"; Bakırdağ "Kayseri"*) 3 — Cılız kalmış keçi yavrusu (*Cebelibereket "Seyhan"*) 4 — Sigara izmatiri (*Toprakkale "Osmaniye - Seyhan"*).

KÖS, 1 — Sürü başında, kara koyunla birlikte giden koç (*Kırşehir Türkmenleri*); 2 — Çok eskiden kullanılmış olan bir müzik aleti (*Konya*).

KÖSEM, Dört yaşında, çobana alışkın erkek keçi (*M. Akalan "Orhaneli - Bursa"; Antalya; Semerköy "Simav - Kütahya"*).

KÖSEM, Baş, reis; kuzu sürüsünü çeviren ve idare eden koyun veya koç (*Muğla: Çatalağım "Karacabey - Bursa"; Keçiborlu "İsparta"; İzmir [Muh.]*).

KÖSEMEN, (*Keskin "Eskişehir"*). [*Bak: Elci, 4*].

KÖSEMEN, Cobanların önünde sürtüğü çeken erkek veya dişi keçi (*Rumeli*).

KÖSMÜK, 1 — Toparлак odun (*Büyük kızılçık "Göksun - Maraş"*) [*Bak: Tekedek*] 2 — Sigara izmariti (*Ordu; Giresun*) 3 — İşe yaramıyacak kadar eskimiş aygıt (*Bahattin "Ulubey-Ordu"*) 4 — [S.] Erkek istiyen kızgın kısrak (*Eskiakviran "Emirdağ - Afyon [Muh.]"*) [*Bak: Kösnük*].

KÖSNEMEK [F.], Aygır istemek, çiftleşmek istemek (*Çal "Denizli"; Çanakkale [Muh.]; Uluborlu "İsparta"; Fethiye "Muğla"; Lâhna "Hayrabolu - Kırklareli"*).

KÖSNÜK, Çiftleşmek isteyen at, esek gibi hayvan (*Yerkesik "Muğla": Kütahya kövleri; Çavır, "İzmit - Kocaeli": Tire, Kemalpaşa "İzmir": Ziva, Hamirâbat "Söğüt - Bilecik": Kilimli "Zorunlu'dak": Bolu: Edirne: Avcılık, Ezine "Çanakkale"; Kırka "Eskişehir": İbdecik, Sancaklıboz "Manisa": Erzurum: Kadirli "Sevhan"; Fâremit "Balıkesir": Bursa [Muh.]; Şerefiye "Ordu": Amasya kövleri*).

KÖSNÜK, Aygır istiyen kısrak.

KÖSNÜKMEK, Kısrak veya dişi merkep dalaba gelmek (*Kütahya*) [*Bak: Öğürmek*].

KÖSTEĞE, Çoban (*Sivas*).

KÖSTEMEK, Hayvanın ön ayaklarını urganla çatmak, bağlamak (*Adana "Sevhan"*).

KÖSTÜRMEK [F.], Koyunları gölgede dinlendirmek (*Yenice "Muğla"*).

KÖŞEK, Deve yavrusu (*Muğla; Denizli; Antalya illeri*).

KÖŞEK, 1 — Bir yaşından sonraki deve yavrusu (*Denizli, Menteşe*) 2 — Boz devenin üç yaşından ufak olan yavrusu (*G. A.*).

KÖŞKEK, Deve yavrusu (*Keskin Türkmenleri "Ankara"*).

KÖTEĞİ, Deri ile adale arasına pekmez dökmek suretiyle tedavi edilen bir at hastalığı (*G. A.*).

KÖTEN, Hayvanlarda görülen bir hastalık (*Çankırı*).

KUFA, 1 — Kulaksız hayvan: Kufa ineği sağdınız mı? (*Mahmutlar "Tire - İzmir" 2 — [S.] Çam ağacından veya güknardan oyulmuş*

su kabı, kova (*Gümüşane; Tirebolu "Giresun"*) 3 — Sağır [adam] (*Gelibolu "Çanakkale"*) 4 — [İs.] Çatal, kaşık koymağa yarar tahta kutu (*Pütürge "Malatya"*).

KUĞUŞMAK, İnek, dişi manda gebe kalmak (*Civanyaylağı "Mersin - İçel [Aşiret]"*).

KULE, 1 — İki üç yaşında olan tay (*Terme "Kaş - Antalya" 2 — Tandırın hava deliği (Genezin "Avanos - Kırşehir"; Darsiyak, Kayseri) [Bak: Küle, külle]*).

KULİŞ, Tay (*Pazarcık "Bozüyük - Bilecik [Muh.]; Osmaniye "Ilgın - Konya [Muh.]; Safraköyü "Bakırköy - İst. [Muh.]; Gölcük "İzmit [Muh.]"*).

KULİN, Tay (*Edirne [Muh.]*) [*Bak: Kuli, 3*].

KULİYE, Boynuzsuz keçi (*Gümüşane*).

KULMEK, El ve ayağını bağlamak: Şu koyunu külelim de öyle kırkalım; Jandarma hırsız küldü: (*Senirkent "Uluborlu - İsparta"; Ulukışla "Niğde"; Camili "Konya"*) [*Bak: Külemek*].

KULUN, Tay (*Burdur; Muğla; Denizli; İsparta; Afyon; Balıkesir; Manisa; Konya; İzmir; Aydın; Kırşehir; Niğde; Kayseri; Antalya; Seyhan; İçel; Maraş; Gaziantep; Gümüşane; Giresun; Ordu; Sinop; Samsun; Amasya; Çorum; Yozgat; Tokat; Ankara; Sivas; Kocaeli; Kars; Tekirdağ illeri*).

KULUNATÇI, Gebe at veya eşek (*Engücek "İspir - Erzurum"*).

KUMAK, 1 — Delik: Ağaç kumağı; 2 — Eşek yavru düşürmek (*Niksar "Tokat"*).

KUNANCIN, İkiden üç yaşına kadar olan inek yavrusu (*Çilehane "Reşadiye ve - Tokat"*).

KUNAN, Üç yaşına girmiş kısrak (*Kütahya*).

KUNU, 1 — Tay (*Mahmudiye "Giresun"; Eskişehir*) 2 — Kedi yavrusu (*Karaköy "Nallıhan - Ankara"; Kundak "Çankırı"*) [*Bak: Kundak, kunnâ*].

KURA, 1 — Kulakları kısa koyun ve keçi (*Ahlat "Bitlis"; Kelkit "Gümüşane"; Kars*) [*Bak: Kürüz*] 2 — Anahtar (*Ilgın, Konya*) 3 — [S.] Kurnaz (*Erzincan*).

KURBANLIK KOYUN, Süslenir, alınına ayna takılır, kınalanır.

KURDURMAK, Sürüye giren kurt, koyunu boğmak veya kuyruklarını emmek (*Genezin "Avanos - Kırşehir"*).

KURTBENĞİ, Birçesit at yürüyüşü (*Sulusaray "Tokat"*).

KURTBOĞAN [İs.], Köpeklerin boynuna takılan dikenli demir halka (*Çeltikçi "İnegöl - Bursa"*).

KURTÇUL, Kurt boğan köpek (*Göksün "Bozüyük - Bilecik"; Erzincan*).

KURLİNGİ, Atın bayağı gidış ile tırıs arasındaki yürüyüşü (*Amasya*).

KURT SİNİRLİ, Arka bacakları iğri olan at ve kısırak (*Adana "Seyhan"*).

KURTYEMEZ, 1 — Geviş getiren hayvanlarda üçüncü miyde, kalensüve (*Tan "Kemah - Erzincan"* 2 — Baş ile amudifikariyi ayıran kemik, ense kemiği (*Kümbet, Bardakçı "Seyitgazi - Eskişehir"*).

KURUK, ARKAN KURUK, Üç buçuk santim kutrunda ucuna uzun ip bağlanmış bir sırtık olup yarı terbiye görmüş atları hergeleden ayırmak için kullanılır. Arkan kurukta ip sabit olmayıp ilmik halindedir (*A. R. Y.*).

KURUK, Sıpa (*Ahlat "Bitlis"; Çorlu "Tekirdağ"; Gümüşane; Erzurum*).

KUŞARA, Koyunların açıkta yattıkları yer (*Babaeski "Kırklareli"*) [*Bak: Çalmar*].

KUŞLA, Köpeğe verilen yat emri (*Anadolufeneri "İst."*).

KUTA, Boynuzsuz keçi (*Soğanlık*).

KUTRA, Enik. Küçük şişman yavru köpek (*Rumeli*).

KUYLUK, Keçi oğlaklarını koydukları üstü kapalı ağıl.

KUYRUĞUL [S.], Kuyruğu beyaz hayvan: Bizim manda kuyruğuldur (*Söfker "Susehri - Sivas"*).

KUZU AŞIĞI, Çukur yeri geniş olan aşık (*Amasya*).

KUZU KAŞAĞI, Mandırada kuzulara mahsus mahfuz yer (*Balıkesir*).

KUZU, Otlamaya başlamış koyun yavrusu, yirmibeş günden altı aya kadar.

KUZU KULAK, Ufak kulak.

KUZULACI, Davarların doğurma çağı (*Karatepeli "Adana"*).

KUZULUK, Koyunların doğurdukları yer (*G. A.*).

KÜLEMEK, Koyun kırkılırken veya kesilirken ayaklarını bağlamak (*Yerköy "Yozgat"; Toprakkale, Mustafabeyli "Bahçe - Seyhan"*) [*Bak: Külmek*].

KÜLÜK, Boynuzlu keçi (*Çandır "Giresun"*) [*Bak: Kambak*].

KÜM, 1 — Bir dalda bir meyvanın sık ve çok bitmesi (*Çankırı köyleri*) 2 — Kuzuları soğuktan barındırmak için yapılan çukur (*Burdur; Karahoca "Ankara"*) 3 — Koyun yatağı, ağıl (*Giresun; Beyobası, Çelebi "Ankara"*).

KÜME, Sürü (*Emirdağ Türkmenleri*) (*A. R. Y.*).

KÜMELEZ, Bazı yerleri aşınmış aşık kemiği (*Dodurga "Bozüyük - Bilecik"*).

KÜN [İs.], Hayvan gübresi (*Karahacıp "Çorum"*).

KÜNDÜ, Çobanların ağaç kavını kükürtle yağurarak yaptıkları ve çakmak taşıyla yaktıkları kav (*Çanakkale*).

KÜNGAH, Derinin kuyruk tarafı (*Ankara*).

KÜPE, Bir yaşından üç yaşına kadar olan dişi tay (*Alan "Çumra - Konya"*) [*Bak: Ureye*].

KÜRDÜK, 1 — Sıpa (*Maraş*) 2 — Gömlek (*Akçalı "Seyhan"*).

KÜREN, 1 — Alın akıtmalı at (*Kars*) 2 — [S.] Kulaya yakın at rengi (*Karaköse, Köy "Kars"*) 3 — Yaban hayvanları sürüsü: Bir küren domuzda rasgeldim (*Osmaniye, Çukurköy "Karaışalı - Seyhan"; Şihli "Develi - Kayseri"; Civanaylağı "Mersin - İçel"*) [*Bak: Zurval*] 4 — Birbiri üzerine yağılmış odun veya arıkovanı (*Bayadı "Konya"*).

KÜRİK, At veya merkep yavrusu (*Nilüfer "Bursa"; Çankırı; Safranbolu "Zonguldak"*).

KÜRKÜT, 1 — Uzun tüylü deve yavrusu (*Köyceğiz, Fethiye "Muğla"*) 2 — Halı, kilim tezgâhlarında taraktan dökülen yün kırıntıları (*Ayvalı, İsparta*).

KÜRNEK, 1 — Hayvanların toplu olarak dinlendiği yer (*Kürkcüler "Seyhan"*) 2 — Sıcaktan bunalarak birbirine sıkışan koyun sürüsü (*Karahoca "Haymana - Ankara"*) 3 — Eşya yığını (*Akseki "Antalya"*) 4 — Karınca yuvası gibi toprak altında bulunan yuva (*Alanya "Antalya"*) 5 — Sık çalılık (*Homa "Manavgat - Antalya"*).

KÜRNEMEK, Hayvanlar sıcaktan birbirine sokulup toplanmak (*Eğirdir "İsparta"*).

KÜRRÜK, 1 — Tay (*Büyükçalı "Dörtöyl-Hatay"; Şükriye "Ceyhan - Seyhan"*) 2 — Deve yavrusu (*Urfa*).

KÜRT KÖPEĞİ, Som beyaz, koyun beklemeye elverişli köpek.

KÜRÜS, Küçük kulaklı keçi (*Koyulhisar "Sivas"*).

KÜRÜSMEK, Ehli hayvanlar korkudan ürerek bir araya toplanmak (*Alaçam "Milâs - Muğla"*).

LAS, Biçilmiş otların yerde teşkil ettiği sıra: Çayırın laslarını çevirdin mi? (*Erzurum*).

LASAN, Çitle çevrilmiş tarlalar arasından geçen geniş yol (*Antalya*).

LAST, Tırpanla biçilmiş otların yerde teşkil ettiği sıra (*Ahlat "Bitlis"*) [*Bak: Las*].

LOK, Boz devenin erkeği (*G. A.*).

LÖK, 1 — Erkek deve: Lök gibi oturdu (*Çiçekdağ, Köşker "Kırşehir"; Yavlu "Aydın"; Bergama "Balıkesir"; Bademli "Dinar - Afyon"; Keçiborlu, Köprü "Şarkikaraağaç-İsparta"; Kadirli, Misis "Adana - Seyhan"; Akeyne "Anamur - İçel"; Milâs "Muğla"; Urfa; Gaziantep; Karapınar "Konya"; Foça "Menemen - İzmir"; Biga "Çanakkale"*) [*Bak: Hopal*].

LÖKÜ, Sürüye uymıyan, sık sık durup dinlenen koyun veya keçi (*Çetmi "Akşehir - Konya"*).

LÖKÜMEK, Kocamak, İhtiyarlamak (*Konya*).

LÖNGÜRDEK, Hayvanlara takılan büyük çan (*Çeltik "İnegöl - Bursa"*).

LUMÜÇ, Koyun (*Toroslar*).

MADAK, Dişi manda (*Ahlat "Bitlis"; Erzincan*) [*Bak: Medek, 1*].

MAĞAL, Yaylada koyunların gece yatak yeri.

MAĞARMAK, Sığır hayvanları böğürmek (*Akçakaya "Kayseri"*).

MAKA, 1 — Büyük hayvanların aşık kemiği (*Şabanözü, Çanilli, Ankara*) 2 — Hayvanların boynuna takılan mavi nazar boncuğu (*Şabanözü "Polatlı - Ankara"*).

MALUZ, Yeni doğuran hayvanlara verilen mısır çorbası (*Hemşin "Çoruh"*).

MALAK, Manda yavrusu (*Denizli, Gaziantep*) Medek (*Mecitözü*) aynı mânada (*AD. 274*).

MALYERİ, Hayvanlar için hazırlanan sulak ve çayırılık yerler (*Maras*).

MANÇA, Manda yavrusu, malak (*Evreşe "Gelibolu - Çanakkale [Muh.]"*).

MANDA, (*Rumeli*): camus, (*Anadolu*).

MANDA, Bir yaşında sak, iki yaşında bor-nak, üç yaşında gedek. Dişi ve erkekte isimler aynıdır (*A. R. Y.*).

MANDA DÜVESİ, İki yaşındaki dişi manda (*G. A.*).

MANDA BUĞASI, Mandanın damızlık erkeği.

MANDAK, 1 — Kuyruğu kıvrık koyun (*Aydınlıcadırı "Ceyhan - Seyhan"*) 2 — Boynuzsuz koyun (*Topcu "Karaisalı - Seyhan [Aşiret]"*).

MANKIRMAK [*F.*], Manda böğürmek (*Yeniköy "Ereğli - Konya"; Merkepcikışlağı "Amasya"*).

MANKOBE, Koyunların sağıldıktan sonra yattıkları yer (*Küpesi "Erzincan"*).

MARDİN KARAMANI, Beyaz bir koyun cinsi olup burmazlar.

MAYA, 1 — Yük devesi (*Antalya*) 2 — Cins dişi deve (*Bergama, Menemen "İzmir"; Haymana, Ücem "Bâlâ - Ankara"; Masara, Mut "İçel"; Hani "Lice - Diyarbakır"; Heniske "Amasya"; Gelibolu; Biga "Çanakkale"; Muğla; Karaman, Konva; Köşker, Kırşehir; Honaz "Denizli"; Sungurlu "Çorum"; Gelenbe "Kırkağaç - Manisa"; Senir, İsparta; Başlamış "Dört-yol - Hatay"; Çakalkuvusu "Adana"; Gâvurdağ "Seyhan"; Ordu; Gaziantep; Antalya*) [*Bak: Kavalık*] 3 — Dişi esek (*Çorum: Ücem "Bâlâ - Ankara"; Hisarcık, Pınarbaşı, Zencidere, Kayseri; Genezin, Sarılar "Avanos - Kırşehir"; Şahmuratlı "Sorgun"; Yozgat; Niğde; Sungurlu "Çorum"; Çankırı*) 4 — İncir (*Bakırdağ "Develi - Kayseri"; Çukurova. Başlamış "Dört-yol - Hatay"; Kozan "Seyhan"*) 5 — Bir çeşit ezgi (*Gaziantep*) 6 — Gazel, mâni (*Malatya*) 7 — Bir çeşit şarkı, türkü (*Harnut "Elâzığ"*) 8 — Baş parmağın tırnak altında bulunan iç yüzü (*Karakaköy "Çatalca - İst."*) 9 — Manda derilerinin killarını almak için kepek ve cavdar unundan yapılan bir ilaç (*İsparta [Tabaklarca]*) 10 — Ayaklarına nal çakılan hayvanların tırnakla et arası (Nal çivisi mavava dökünmü: (*Çanakkale; Mustafakemalpaşa "Bursa [Muh.]"*).

MAYALIK, Damızlık kovun ve keçi; kuzu (*Trabzon; Cumayanı "Zonguldak"*).

MAYDAN, İki üç yaşındaki kısırak veya at (*Taşlıcağ "Divadin - Ağrı"; Köy, Zaim köyü "Sarıkamış"; Kars*).

MAYE, 1 — Yeni doğmuş kuzu veya oğlak (*Vezirköprü "Samsun"*) 2 — Domates (*Bartın "Zonguldak"*).

MAYIS, 1 Sığır hayvanlarının taze pisliği (*Adana "Seyhan"; Malatya; Alucra, Şebinkarahisar "Giresun"; Çorum; Gemen "Yalvaç - İsparta"; Mut "İçel"; Paşaköy "İpsala - Edirne [Muh.]"; Karabiga "Çanakkale"; Sivas; Karapınar "Konya"; Alayunt "Kütahya"; Gaziantep; Van; Gümüşane*) 2 — Uzun ve düzgün olarak kesilmiş ağaç (*Senirkent "Uluborlu - İsparta"*).

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK İLE İLGİLİ SÖZLER

MAZİK, Biraz büyümüş sığır yavrusu (Şebinkarahisar "Giresun").

MAZMAN, 1 — Üç yaşına girmiş koyun (Dumlupınar "Ilgaz - Çankırı"; Çorum) 2 — Çuval dokuyan, mutaf (Maraş; Antalya; Alibozlu "Adana - Seyhan"; Malatya) 3 — Dört yaşını bitiren erkek koyun (Ciritmüminli "Keskin - Ankara"; Seyhan; Gülâbi "Yozgat"; Adana "Seyhan") 4 — Dört yaşına girmiş ve burulmuş keçi (Erzin "Dört Yol - Hatay"; İst.) 5 — İki yaşında toklu (Zara "Sivas") 6 — Beş yaşında burulmuş koyun (Güllühöyük "Kırşehir"; Van; Yeniköy "Ereğli - Konya").

MEĞİRSEK, Yavrusuna düşkün ehli hayvan (Alayunt "Kütahya"; Kargı "Kastamonu").

MEDEKLİK, Dişi hayvan sürüsü (Erzurum).

MELER, Keçi dili (Şebinkarahisar, Alucra "Giresun").

MELEŞ, İki kuzulu koyun (Harput "Elâzığ").

MERDA, Canlı mal; emlak (İçel).

MEREK, Avluya getirilip yere konan ot (Erzurum).

MESNE, Koyun (Elâzığ).

MEZERE, Hayvan olatmağa mahsus arazi (Trabzon). Mezrea.

MICIR, 1 — Manda yavrusu, malak (Akhisar "İnegöl - Bursa") 2 — Odun ve kömürün ufağı (Dağobası "Çanakkale").

MISRAN, Yemlik, ot yedirilen yer.

MOCUK, 1 — Deve yavrusu, potuk (Çankırı; İnköy, Alayunt, Kütahya; Karacaahmet "Afyon") [Bak: Köşek] 2 — Kısa hırka (Litos "İst. [Muh.]") 3 — Domuz yavrusu (Tavaklı "Geyikli - Çanakkale").

MOCUK, 1 — Deve yavrusu, potuk ("Çorum").

MOÇUK, 1 — Deve yavrusu (Hocaköy "İnegöl - Bursa") 2 — Ucu topuzlu değnek, çomak (İst. [Muh.]; Pazarcık "Bozüyük - Bilecik [Muh.]").

MODUL, 1 — Hayvanları sürmek için kullanılan ucu sivri aygıt veya bu aygıtın ucundaki çivi, nodul (Gâvurdağ "Seyhan"; Honaz "Denizli"; Kalecik "Ankara"; Sivas dolay; Kars; Tuzaklı "Gölpazarı - Bilecik"; Amasya; Kelkit "Gümüşane"; Erzincan; Ficek "Reşadiye - Tokat"; Parak "Alucra - Giresun") 2 — Domurcuk (Ünye "Ordu"; Kayadibi "Giresun") [Bak: Modu].

MOR KARAMAN, Kuzey Doğu Anadolu'da yetişen koyun cinsi.

MOKAN, Koyun sürüsü (Gölcük "İzmit [Muh.]").

MOZALAN, Koyunların öğle vakitleri barındıkları çukur yerler (Ahlat "Bitlis").

MOZUK, İki yaşındaki erkek buzağı (Kürtler "Tokat [Muh.]"; Gâvurdağ "Celibereket - Seyhan"; Tercan "Erzincan") [Bak: Gönge, 1].

MOZULAMA, Yavrularını gören ineklerin böğürmesi (Kelkit "Gümüşane").

MÖLÖŞ, Manda yavrusu, malak (Alioğlu "Ereğli - Zonguldak").

MUHAL, 1 — Yavruları ortak olmak, mahsulü yarı yarıya bölünmek şartıyla, birine bakmak için verilen herhangi bir hayvan: İneği bir sene muhala verdim; beş koyun filân köylü Ahmette muhaldadır. (Talas "Kayseri") 2 — [S.] Eski (Konya).

MULU, Koyun midesinin bağırsağa bitişik olan yeri, bevabı mide (Konya).

MUNZUR, 1 — Burun (Köse "Kelkit"; Gümüşane; Trabzon) 2 — Asık surat (Trabzon; Gümüşane: Kedi munzurunu, yemek tabağına soktu (Somsun).

MUZDUR, Kköy sığirtmacı, köy çobanı (Dalaver "Arpaçay - Kars").

MÜSÜRMÜK, Hayvan yemliği (Erzurum).

NADAS, Sürülerin dinlendirildiği tarla.

NAHIR, 1 — Sığır sürüsü (Yozgat; Kars; Tokat [Muh.]; Dombaylı "Salihli - Manisa"; Zeytinli "Edremit - Balıkesir"; Pınarbaşı, Kayseri; Diyarbakır; Aziziye; Ahlat "Bitlis"; Gaziantep; Köşker "Kırşehir"; Kozan "Seyhan"; Ankara; Samsun; Yenitepe "Ağrı [Muh.]"; Erzurum; Darende "Malatya"; Cimin "Erzincan"; Gümüşane; Elâzığ; Yusufeli "Çoruh [Muh.]"; Maraş) [Bak: Kubaşık, 2] 2 — Koyun ve keçi sürüsü (Bitlis) [Bak: Kubaşık, 2] 3 — Her evden bir iki davar toplanarak yaylıma çıkarılan davar sürüsü (Gaziantep) 4 — Dana sürüsü (Behisni, Kemaliye "Malatya").

NAHIRÇI, Sığirtmacı.

NELBEKLEMEK, Yere çakılı demir sikkeye veya bir çayıra atı ön ayağından bağlamak (İsparta).

NELBENK, Ucunda sikkeli takılı zincir: At nelbengi (Kızılhisar "Acıpayam - Denizli").

NELBENK, Atın sikke ile çakılması ve kendi kendine idman yapması (*Emirdağ "Afyon"*).

NERENE, Katarda en gerideki davarın dizlerine bağlanan çan (*Tavaklı "Ezine - Çanak-kale"*).

NERİ, Üç yaşından büyük erkek keçi (*Ahlat "Bitlis"*).

NEVELİK, Camus yavrusu (*Erzurum*).

NEVERİK, İki yaşında dişi manda (*Hasankale, Erzurum*).

NİŞANSIZ, Hiçbir lekesi olmayan doru, yağız, al, kula at (*Niğde ve yöresi*).

NOKRA, 1 — Koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların derilerine gömülen kurt (*Bıyıklı köyü "Tekirdağ [Muh.]"*) [*Bak: Okra*] 2 — Kel adamların başlarındaki yara, kabarıklık (*Edirne*).

ODACI, Çobanlıkta kahya ve yamağa yemek pişiren uşak.

ODUN YAYIK, (*L. 43*); Örü yayık (*L. 42*); [*Bak: Yayık, yannık*].

ODUKMAK [*F.*], Süt emen kuzu veya oğlak ot yemeğe başlamak (*Düğrek "Muğla"*).

OFURTMAK, 1 — Mübalâğa etmek (*Niğde; Maraş; Gaziantep*) [*Bak: Abartmak, abırtmak, afartmak*] 2 — At, eşek ve katır gibi hayvanlar çifte atarak koşmak (*Uluborlu "İsparta"*).

OĞLAK, Keçi yavrusu.

OĞLAMA, İki yaşındayken doğuran koyun (*Ahlat "Bitlis"*).

OHAH, Sığır hayvanlarını yürütmek için çıkarılan ses (*Pınarbaşı "İzmir"; Muğla; Köşektaş "Kırşehir"*).

OKRA, 1 — Davar veya sığırların kışın za-yıf düşmesiyle deri ile et arasına girerek yapışan tüfeyl bir böcek, sakırğa (*Yalak, Kadırlı, Üskül, Yeniköy "Karaisalı", Kozan "Seyhan"; İncesu "Sungurlu - Çorum"; Kayseri; Karaman "Konya"; Karahoca "Haymana"; Ayaş "Ankara"; Nevşehir "Niğde"; Uluborlu "İsparta"*) [*Bak: İnçi, hokra, 2*] 2 — Ur, tümör (*Köşker "Kırşehir"*) 3 — İnsan sırtı: Okram ılıdı (*Üskülye - "Seyhan"*) 4 — Dudak (*Antalya*).

OKRANMAK [*F.*], Koç koyuna aşmak istemek (*Köşker "Kırşehir"*).

OLAMAN [*İs.*], Bir yaşında iken doğuran koyun (*Şoyhler "Ulubey - Ordu"*) 2 — Çökelekle karışık peynirin tuzlanarak deriye basılmışı (*Şihlar "Ulubey - Ordu"*).

OLUK, 1 — Ahır (*Geyve "Kocaeli"*) 2 — [*S.*] Olgun, olmuş (*Seyhan; Cıvanyaylağı "Mer-*

sin - İçel") 3 — Kömür yüklemek için kullanılan iskele (*Zonguldak*) 4 — Uyluk kemiği, uyluk (*Şebinkarahisar "Giresun [Muh.]"*).

ORUK, Otlakta hayvanın ayağına bağlanan uzun ip (*Amasya*).

OTARMAK, 1 — Ot toplamak (*Diphacı "Merzifon - Amasya"*) 2 — Bir nesneyi başka bir nesneye tercih etmek, üstün tutmak (*Bergama "İzmir"*).

OT ÇALGINI, Zehirli et yiyerek hastalanan hayvan (*Medetli "Osmaneli - Bilecik"*).

OT TAPULU, Ot yığını: Ot tapullarını paylaştık (*Bozcalı "Reşadiye - Tokat"*).

OTUKMAK, Kuzu ve oğlak gibi küçük hayvanlar yayılmıya başlamak (*İnar köyü "Burdur"*).

OT TUTMAK, Dağda yayılan hayvanlar zararlı ot yiyerek hastalanmak (*Taşkaracalar "Çerkeç - Çankırı"*).

OVMA, Deve hamuru (*Şabanözü "Polatlı - Ankara"*).

OYA, 1 — Sürüden ayrılarak ötede beride otladıktan sonra arkadan gelen koyun (*Yerkuzulu "Erbaa - Tokat"; Çay "Bolvadin - Afyon"*) [*Bak: Alta, 2*] 2 — [*S.*] Elinden iş çıkmaz adam (*Navdalı "Mut", İçel*) 3 — Emegi korumıyan iş (*Bayramiç "Çanak-kale"*).

ÖBELEN, Kazları semirtmek için mısır unu ile fındık veya badem içi gibi maddeleri karıştırarak hap şeklinde yapılan gıdalar (*Kilimli "Zonguldak"*).

ÖÇÜRÜK, Bir zarar vermesin diye üç ayağı bağlanmış hayvan (*Kemalli "Edirne - Çanak-kale"*).

ÖĞREĞE GELMEK, 1 — Alistırılabilmek: Bu tosun artık öğreğe geldi, çifte koşmalı (*Çukurköy "Karaisalı - Seyhan"*) 2 — İnek boğasımak (*Beypazarı "Ankara"*) [*Bak: Öğüre gelmek*].

ÖĞREK, 1 — Kısrak sürüsü, ılkı (*Kurugöl "Nevşehir", Bor "Niğde"; Hamurcu "İncesu - Kayseri"; Karacasu "Aydın"; Kavak [?]; Karapınar, Ereğli "Konya"; Nallıhan "Ankara"; Sandıklı ve çevresi, Çay "Afyon"; İzmir; Manisa; Burdur; Cıvanyaylağı, Silifke "Mersin - İçel"; Satılmış "Eskişehir"; Kuzgun köyü "Seyhan"*) 2 — Bir hayvanın doğup büyüdüğü yer (*Şaphane "Gediz - Kütahya"*) [*Bak: İyrek*] 3 — Güzün tarlaya tohum atma zamanı: İlk öğrek, son öğrek (*Çal köyü "Kütahya"*) 4 — İşe alışmış hayvan (*Muğla*) 5 — Fırsat (*Geriz "Samsun"*) 6 — Mevsim: Kış öğreği, yaz öğreği, güz öğreği (*Oyaca köyü "Haymana - Ankara"*)

7 — Yumuşak ege kemikleri (*Kütahya; Eskişehir; Çanakkale*) [Bak: *Geğrek*].

ÖĞÜR, Terbiye görmüş, alışıık hayvan.

ÖĞÜRE GELMEK, İneklerin çiftleşme zamanındaki durumu (*Erzurum*).

ÖĞÜRMEK, 1 — Dişi hayvan erkek istemek (*Tepecik "Kütahya"*) [Bak: *Kösnükmek*] 2 — İnek, öküz böğürmek (*Niksar "Tokat"; İshaklı "Afyon"*).

ÖĞÜRSEK, Erkek istiyen dişi sığır (*Şarkikarahisar "Giresun"; Niksar, Tekke "Erbaa - Tokat"; Kurşunlu "Ilgaz - Çankırı"; Gerze "Samsun"; Çorum"; Amasya; Zonguldak*) [Bak: *Göbsemek*].

ÖĞÜRSEMEK, Hayvanlar çiftleşme istemek (*Çerkeş "Çankırı"; Başköy, Ağaeli "Ankara"; Kazmasökö "Sinop"; Başalan, Ömerli "Samsun"; Bartın "Zonguldak"; Sivas*).

ÖĞÜRSÜZ, Eşsiz, yalnız hayvan (*Türktaş "Alanya - Antalya"*).

ÖKSÜZCE, İneğin kürek kemiği kısmının eti, darak mehlesi (*Kargı "Kastamonu"*).

ÖKÜZ, Burulmuş erkek karasığır.

ÖNEÇ, İki yaşında erkek koyun (*Niğde ve çevresi*) [Bak: *Ögeç, oveç*].

ÖPEK, Davar ve koyunların kışladıkları küçük yurtlak (*Boynyoğun "Seyhan"*).

ÖREKLEMEK, Hayvanların ayaklarını bağlamak (*Saray köyü "Çukurhisar - Bilecik"*).

ÖRENCİK, Hayvanların sulandığı yer (*Küçükkabaca "Uluborlu - İsparta"*).

ÖRK, 1 — Hayvanları çayıra çakmak üzere kullanılan yünden yapılmış ip (*Nar "Niğde"; Kozan "Seyhan"; İnebolu "Kastamonu"; Ordu; Osmaneli "Bilecik"; Başağrı, Şebinkarahisar "Giresun"; Kadırlı "Seyhan"; Genezin "Avanos", Köşker "Kırşehir"; Akdoğan "Kızılcahamam"; Haymana "Ankara"; Mut "İçel"; Hatip, Bozkır "Konya"; Kızılviran, Kayseri; Samsun; Göz köy "Suşehri - Sivas"*); 2 — Kök (*Akçıpnar* [?]) 3 — Sebzelerin filizlerinin uzayan uçları (*Niğde*).

ÖRKEÇ, Deve hörgücü (*Trabzon*).

ÖRÜ, 1 — Mer'a, otlak, yayım (*Boyalı "Çarşamba - Samsun"; Eskipazar "Çerkeş - Çankırı"; Gündoğdu "Bursa [Muh.]"; Bolu; Düzmeşe "Osmaneli - Bilecik"; Kayseri; Çaycuma, Bartın, Devrek, Horcinas "Beycuma", Zonguldak; Taşlık köyü, Kayıplar, Adapazarı, Kandıra "Kocaeli"; Bolu; Ayancık "Sinop"; Sebül köyü, Muhat köyü "Tarsus - İçel"; Ünye "Ordu";*

Gödeno "Konya"; Seki köy "Ödemiş - İzmir"; Ortaköy "Niğde"; Kiseköy "Kızılcahamam - Ankara") 2 — Başboş hayvan sürüsü, ılkı (*Gölköy "Ankara"; Gerdan köyü "Adana - Seyhan"*) 3 — Havanın tesiriyle ağaç yaprakları üzerinde meydana gelen yapışkanlık, arının aldığı şeyler (*Parsa "İzmir"*) [Bak: *Basra*, 4].

ÖRÜK, Hayvanları çayıra bağladıkları ip, örek (*Niksar "Tokat"; Balıkesir; Hasköy "Finike - Antalya"; Zara "Sivas"; Viranköy "Kütahya"; Merzifon "Amasya"; Lâpseki, Bayramiç "Çanakkale"; Kızılhisar "Acıpayam - Denizli"; İsparta; Çal "Denizli [Muh.]"; Alanlı "Aydın" Bozlar "Burdur"*).

ÖRÜKLEMEK, 1 — Hayvanı otlatmak için örk denilen ipe çayıra veya yaylıma bağlamak (*Domanıç, Gediz "Kütahya"; Kırkağaç, İğdecik, Sancaklıboz "Manisa"; Niksar "Tokat"; Bolu; Uruş "Ankara"; Kızılca, Tire, Bayındır "İzmir"; Çayır köyü "Kocaeli"; Zeytinli "Edremit - Balıkesir"; Kelkit "Gümüşane"; Apturrahmanlar "Serik - Antalya"; İsparta; Balaç "Samsun"; İlyas "Karamürsel - Kocaeli"; İzmir çevresi; Babasultan "Bursa"; Dodurga "Bozüyük - Bilecik"; Muğla; Kargı "Kastamonu"*) 2 — Tepeleme doldurmak, taşmak, yağmak (*Çankırı; Develli "Kayseri"; Devrek "Zonguldak"*).

ÖRÜME ÇEKMEK, Koyunlar, yavruları tamamlandıktan sonra geceleri otlamağa gitmek (*Kayseri*).

ÖRYE, İki yaşında dişi tay (*Boyalı "Konya"; Nize "Kayseri"*).

ÖSEK, Kızansamış dişi hayvan (*Şile "İst."*).

ÖVEÇ, İki yaşına girmiş erkek koyun (*Emirdağ*).

ÖVEÇ, 1 — Kösemen; 1, 2, 3, 4 yaşlarında erkek koyun; enenmiş erkek keçi ve koyun (*M. Akalan "Orhaneli", Karakoca "Karacabey - Bursa [Muh.]"; Çokveren "Polatlı", Beypazarı, Ayaş, Ankara; Hacıbeyli "Nazilli - Aydın"; Üçkuyu "Altıntaş", Gazelyakup "Tavşanlı - Kütahya"; Trabzon; Burdur ve köyleri; Yakademirciler "Zonguldak"; Çandır "Ordu"; Irlamas köyü "Turgutlu - Manisa"; Lâguş, Uluborlu "İsparta"; Erzurum; Piraziz "Giresun"; Çıtak, Boldan "Denizli"; Buğabağ "Çorum"; Antalya; Balçıkhisar "Afyon"; Çalkara "Sögüt - Bilecik"; Karacalar [?]; Dumanlı, Orta, Çankırı; Yerkesik "Muğla"; Yolgeçen "Seyhan"; Bor, Niğde; Akseki "Antalya"; Gaziantep; Soğanlık "Kartal - İst. [Muh.]") [Bak: *Evec*] 2 — Ağzı geniş, kapaklı veya kapaksız muhtelif büyüklükte olan çömlük, güveç (*Bolaman "Fatsa - Ordu"*).*

ÖVÜRSEMEK, İnek dalap olmak, ersimek, bövürsemek: Şu inek övürsemiş (*Zonguldak dolayı*).

ÖYA, Sürüden ayrılıp geride kalan davar (*İsparta köyleri*).

PADUK, 1 — Deve veya manda yavrusu, potuk (*Pazarlık "Gaziantep"*) 2 — Dağın kuytu yerleri (*Malkara "Tekirdağ"*).

PAHNA, Hayvan yemliği (*Safranbolu "Zonguldak"*) [*Bak: Pağna*].

PALAPAÇ, Mandıralarda yemek ve bulaşık işlerine bakan adam (*Gündoğdu "Bursa [Muh.]"*).

PALTA, Üç yaşına girmiş ve burulmuş erkek koyun (*Emirdağ*).

PANTI, Hayvan yemliği (*Gümüşane*) [*Bak: Batni*].

PAPUNKA, Koyun tırnağı (*Rumeli*).

PATAK, 1 — Sümük: Oğlum, patağını sili (*Ulukışta "Niğde"*) 2 — [S] .Besili, güçlü kuvvetli kimse (*Urfa "Milâs - Muğla"*) 3 — İki yaşındaki manda yavrusu, malak, düve (*Kılandıras "Sandıklı - Atyon"*) 4 — Cevizin iç kısmı (*Zile "Tokat"*) 5 — Olmamış incir (*Urfa*) 6 — On yaşından yukarı deve (*Milâs "Muğla"*).

PATOMA [*İs.*], Ahır tabanına döşenen tahta (*Trabzon*).

PEÇÜK, Keçi kuyruğu (*Bayburt "Gümüşane"*).

PENLİK, Kulağı sarı, vücudu başka renkte olan keçi (*Veliköy "Rize"*).

PERNEK, Hayvanları sürüye katmayıp dağınık olarak otlatma (*Akcakışla "Şarkışla - Sivas"*; *Pekün "Kelkit - Gümüşane"*; *Alışar "Şebinkarahisar - Giresun"*).

PERT, 1 — Et parçası (*Şebinkarahisar - Giresun*) 2 — Baldır (*Samsun*) 3 — Hayvan gönünün etek, bacak kısmı (*Sadak "Kelkit - Gümüşane"*).

PEŞENK, Kervanın önünde giden yola alışkın beygir (*Trabzon*).

PETNİ, 1 — Ahırlardaki hayvan yemliği (*Aihoca "Zile - Tokat"*; *Vezirköprü "Samsun"*; *Kavakköyü "Sorgun - Yozgat"*; *Heniske "Amasya"*) [*Batni*] 2 — Yalak (*Samsun*).

PEYE, Hayvanların muhafaza edildiği etrafı çevrik yer (*İğdır "Kars [Muh.]"*).

5].

PEYKE, Ahırlarda hayvanlara karşı yapılan sekiler (*Erzurum*).

PEYNİR BAŞI, Peynir mayası. Peynir yapmak için sütü pişirir biraz soğuduktan sonra içine damızlık maya korlar. O süt uyuşur. Sonra torbaya korlar. Taşın altına bastırırlar. Maya, hayvan şirdeni, buğday, siyah üzüm karıştırılarak bir köpecğe konur. Orada ekşir, maya veya peynir başı olur (*Kurşunlu - Çankırı*).

PIRÇ Burulmamış azman keçi koçu (*İst.*) (*A. D.*).

PIRIK, 1 — İnce ve uzun kuyruklu koyun: Bizim sürüde dört tane pırık vardır (*Edirne*) 2 — Tavşan yavrusu (Tut, yanından pırık kaçtı: *Seyitgazi "Eskişehir"*; *Kuşadası "İzmir"*; [*Bak: Göcen, 1*]).

PIRIZ [*İs.*], Çoban yamağı (*Mardar "Bafra - Samsun"*).

PIRLAK, Neşeli ve oynak at (*Andırın "Maras"*).

PISARGA, Oğlaklarda olan bir çeşit sürgün hastalığı (*Hasanlı "Ereğli - Zonguldak"*).

PİLLİK, — Buzağı (*Adana*) 2 — Dişi hindi (*Kızılköy "Manyas - Balıkesir"*) [*Bak: Badi, 4*].

PIRDÖNDÜ, Koyun, keçi gibi hayvanların boğazına bağlanan ipin dolaşması için kullanılan halka, firdöndü (*Muğla*).

PİŞİK, Geç döl alma neticesi doğan kuzu. (*A. R. Y.*).

POHUR, Erkek deve (*Hani "Lice - Diyarbakır"*).

POL, Hayvanları bağlamak için toprağa çakılan kazık *Büyükköy "Rize"*.

PONUK, Beygirin merkebe aşmasından meydana gelen yavru (*Gaziantep*).

POSTALLI, Dört bileği de beyaz olan at (*Abdurrahmanlar "Serik - Antalya"*).

POTAK, 1 — Manda yavrusu (*Eğridir, Deregünü, Isparta; Serik "Antalya"; Ortaköy "Çal Denizli"; Burdur; Altınzade "Karamürsel - Kocaeli [Muh.]"; Muğla*) 2 — Domuz yavrusu (*Çepni "Mudurnu - Bolu"*) 3 — Tomruk, ağaç kütüğü (*Adapazarı "Kocaeli"*) 4 — Ayı yavrusu (*Geyve, Çaykışla "Adapazarı - Kocaeli"; Çepni "Mudurnu - Bolu"*) [*Bak: Potuk*] 5 — Deve yavrusu (*Feruz "Ankara"; K. Ahmet "Afyon"*) [*Bak: Köşek, köşsek, mocuk*]

POTÇA, Sıcak yüzünden kuzularda meydana gelen bir hastalık (*Kalafat "Çankırı"*).

PÖÇÜKÇÜ, Çoban yamağı (*Ficek "Reşadiye - Tokat"*).

PÖRNEK, Hayvan besleyenler arasında menfaat birliği için kurulan cemiyet. A. D. 316; mal birliği (Kayseri, Ordu, Tokat); sürüye iştirak ettirilen birkaç davar kitlesi (Alaca höyük). Misal: Çobanın otuz pörneği var. (Yozgat).

PUĞOR, Dölü alınmıya yarıyan tek hörgöçlü deve (Konya)]Bak: Puhur[.

PUKAĞA, Atların yaklarına vurulan köstek (Ceyhan "Adana"). = bukağı.

PUPA, Köstek, pukağı (Konya).

SAĞNAMAK, 1 — At fazla atlamak (Karaçören "Bahçe - Seyhan") 2 — İshal olmak (Lâpseki "Çanakkale") [Bak: Ötürmek].

SAKATAT, Kesilen hayvanın etten maada yenecek mahsulü (İstanbul).

SAKIZ KOYUNU, Kuyruğu yere sürünür derecede uzun olan bir kıvrıkcık olup *el besisi*'dir. Bu çeşit koyun günde bir kiya süt verir. Eti lezzetsizdir (İstanbul).

SAL, 1 — Kışlakta sürünün yattığı yer (Toroslar) 2 — Dolma oda, iki katlı oda ve bazı ahırların taşla döşenmiş tavan kısımları (Ahlat "Bitlis") 3 — Amel (Bafra ve köyleri).

SALIK, 1 — Çoban hakkı (Denizli köyleri) 2 — Ağıldaki çoban odası (Ereğli "Konya") 3 — Târif (Bolu; Mut "İçel"; Develi "Kayseri"; Tefenni "Burdur"; Bektaş "Zara - Sivas") 4 — Söz verme (Muğla; Isparta).

SALMAK, 1 — Selâmetlemek (Van) 2 — Yerine geçirmek, takmak (Muş, Bitlis) 3 — Hayvan yavru düşürme: Şu koyun kuzusunu salmış (Cevizli "Şavşat - Artvin") 4 — Duçar etmek: Başımı belaya saldı (A.).

SALMALIK, 1 — Mer'a (Karlı köyü "Gerze - Sinop") 2 — Yaprak dökümü (Kargı "Kastamonu").

SAMSIN, Çoban köpeği (G. A.).

SANGIRAĞI, Davara sıcak dokunması.

SARGI, Çobanın ayağına sardığı bez (İstanbul).

SARI GER, Kulak ve bacakları sarı olan keçi (İhsaniye köyü "İst. [Muh.]").

SARI KONUR, Sırtı sarı ve yanları siyah olan sığır (Antalya).

SATIK, 1 — Elden çıkarılan mal, satılmış mal (İzmir hapısanesi) 2 — Beli kırık hayvan (Alayunt "Kütahya") 3 — [S.] Peşin (Kirazaytlası "Nallıhan - Ankara").

SAVRAN, Deve katarını idare eden adam (Denizli; Muğla; Maraş).

SAVRUK, 1 — Davarın çiftleşmesi (Güverre "Silifke - İçel") 2 — Ekime elverişli olmayan ince kumlu toprak (Bozanönü "İsparta") 3 — Gerdanlık şeklinde süs eşyası (Atabey "İsparta").

SAVRUKMAK, 1 — Davarlar çiftleşme isteği göstermek (Adana) 2 — Şehvet duyguları uyanmak [insan veya hayvan] (Antalya).

SAYA, 1 — Koyun ağılı (Denizli; Sinop; Samsun) 2 — Renkli gelin entarisi (Konya; Seyhan).

SAYVANT, 1 — Ağıl, mandıra (Değirmenocağı "Seyhan"; Horu "Dinar-Afyon"; Isparta; Kurtköy "İst.") 2 — Beşik örtüsü, ev örtüsünün geniş saçağı (Kurt köyü "İst."; Çömele "Mut - İçel") 3 — Yayla evi (İst.) 4 — Etrafı açık, üstü örtülü yer (Kurfal "Biga - Çanakkale"; Çarıklar Anamur - İçel"; Çivril "Denizli"; Tefenni "Burdur"; Yozgat; Büyükafşar "Bâlâ - Ankara"; İnegöl "Bursa"; Gelibolu "Çanakkale") 5 — Samanlık; evlerde soğuk olan yer (Vezirköprü "Samsun").

SEGİS, İki yaşında, enenmiş keçi (Mantaş "Kozan - Seyhan").

SEKÜL, Hayvanların ayak bileklerindeki beyazlık (Şebinkarahisar "Giresun"; Koyulhisar "Sivas"; Ordu).

SEKÜL, Ayakları beyazlı hayvan (Amasya).

SES VERME, Deve bozular, at kişner, eşek anırır, sığır böğürür, koyun ve keçi meler. SETEN, Atın iki kalça arası.

SEYİRDİM, 1 — Su mecralarındaki akıntı meyili (Kastamonu) 2 — Yazın satışa çıkarılan koyun (Konya).

SEYİS, İki üç yaşında, burulmuş erkek keçi (Keşanuz, Gündül, Ayaş, Beypazarı, Üçem köyü "Ankara"; Şaphane "Gediz", Kızılcaören, Üçyüyük "Altıntaş - Kütahya"; Bozkır, Ermenak "Konya"; Taşkaracalar "Çerkeş - Çankırı"; Niksar, Ficek, Reşadiye "Tokat"; Çorak "Bolu"; Keskin "Eskişehir"; Vezirköprü "Samsun"; Güllü "Yozgat"; Boyabat "Sinop"; M. Akalan "Orhaneli - Bursa"; Düzmeşe "Osmaneli - Bilecik"; Kurt köyü "Küre - Kastamonu"; Güllühüyük "Çiçekdağ - Kırşehir"; Tuzhisar, "Bünyan-Kayseri"; Tarsus köyleri "İçel"; Alaca "Çorum"; Denizli; Kadıköy "Adana"; Misis "Seyhan"; Antalya) [Bak: Erkeç, 1].

SIDALAK, 1 — Koyun kuzularken fercinden gelen yapışkan su (Dorla "Konya") 2 — Toprağın altında donup sıtmış buğday (Dorla "Konya").

SIDIR, Hayvanların altını kurutmak için ser-pilen gübre, saman gibi şeyler (*Hatip "Konya"*).

SİMŞER, 1 — İştahsız, boğazsız insan veya hayvan (*Bozüyük "Bilecik"; Kütahya ve dolaylı*) [Bak: *Silimsi*, 2] 2 — Bir şeyi beğenmeyen (*Ota-cı "Kızılcahamam - Ankara"*) 3 — İçinden pazarlıklı (*Deveviran "Bolu"*).

SIĞIR İLE İLGİLİ SÖZLER: *Buzağı*, ye-ni doğmuş erkek ve dişi sığır yavrusu. *Dana*, hadım edilmiş ik yaşında erkek sığır. *Düve*, İki yaşında dişi sığır. *Tosun*, iki yaşında burulmamış sığır. *İnek*, iki yaşından yukarı sağ-mal ve kısır inekler. *Öküz*, hadım edilmiş erkek sığır olup çift ve arabada kullanılır.

SERŞİVAN, Baş çoban, muavini, *divajor* (A. R. Y.).

SIĞIR, Bir yaşında *buzağı*, iki yaşında *dana*, üç yaşında *çöng*e, dört yaş *tosun*, beşten sonra *öküz*. Sığırın dişisi bir yaşında *buzağı*, iki yaşında *düğe*, üç yaşından sonra *inek*'tir.

SIYAH İNEK, (*Akşehir Ankara, Haymana çevresinin*) iyi beslenmemek yüzünden cinsi kötüleşmiş kara sığırı olup çok küçüktür.

SIYGİN, 1 — Koç katımı zamanına gelerek sidik ve tohum ifraz eden teke (*Çivanyaylağı "Mersin - İçel"*) 2 — Rüzgârla beraber yağın yağmur (*Seller "Acıpayam - Denizli"*).

SIYIS, 1 — İki yaşındaki keçi, *seyis* (*Ak-doğan "Epcik - Ankara"*) 2 — Burulmuş keçi (*Bozkır "Konya"*).

SOĞULMAK, Süt vermemek, sütü kesmek: *davar soğuldu* (O. A.).

SOĞUTMAÇ, Yavrusu ölen koyunu sağ-mak için altına konulan içi saman doldurulmuş kuzu derisi (*Taşkaracalar "Çerkeş - Çankırı"*).

SÖKÜL, 1 — Kuyruk veya bacaklarında bez-yaz leke olan hayvan, sekili: Bizim sökül öküz hastalandı (*Samsun; Belviran "Sinop"*) 2 — [İs.] Beygirlerin alınıdaki aklık (*Sinop*) [Bak: *Sakar, akıtma, alaca*].

SU ÇIKNIĞI, Hayvan yalağı (*Dolu köyü "Malkara - Tekirdağ"*).

SU SIĞIR [İs.], Manda (*Yuvacık, İzmit "Kocaeli"; İst. [Muh.]; Lâpseki "Çanakkale"; Cevdetiye "Osmaniye - Seyhan"; Samsun [Muh.]; Şahbaz "Çorlu - Tekirdağ" Karacabey "Bursa [Muh.] Kurşunlu "Gölpazarı - Bilecik [Muh.]"*).

SUSUR, Dişi manda (*Bolayır "Çanakkale [Muh.]; Yenişehir "Bursa [Muh.]; İzmir*).

SUSURLUK, Dişi manda (*Hasanlarobası [?] [Bak: Susurl*).

SUVARMA, Hayvanlara su verme. Davar yani koyun ve keçi gölden su içerse *kelebek* hastalığına yakalanır. *Mal* yani sığırlar gölden içebilirler. Kurşunlu'da kuyu suyu bulunmadığı zaman karı eriterek hayvanlara su içirirler.

SUVAT [İs.], Koyun ve sığırların su içme-lerine mahsus yer (*Konya*).

SU YENDİRME, Atların ön bileklerinde su dolmak suretiyle meydana gelen bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

SÜBÜR, Koyun veya sığır sürüsü (*Aydın*).

SÜDCÜ, Sürünün başında giden koyun (*Kırşehir*).

SÜDÜ GİDİK, Bir koyun hastalığı (*G. A.*).

SÜĞÜ, 1 — Buzağı (*Aydın*) 2 — Taş silin-dir (*Eskipazar "Çerkeş - Çankırı"*) 3 — Çıban (*Karaman "Konya"*) [Bak: *Süğün*].

SÜĞÜN, Buzağı (*Orhangazi "Eskişehir"*) [Bak: *Süğü*].

SÜLEMENİ, Bir çeşit at hastalığı (*Fak-ekinciliği "Amasya"*).

SÜMEK, 1 — Keçi kılı demeti (*Kırşehir Türkmenleri*); 2 — Tarla aralarına dikilen bitki (*Çivril "Denizli"*).

SÜREKÇİ, Kara sığır alışverişiyle uğraşan kimse (*Şeyhler "Ulubey - Ordu"*).

SÜREKLİ, Koşuya dayanıklı at (*Kars*).

SÜRENPET, Atın döşlüğü (*A. Pınar köyü "Kayseri"*).

SÜSEK, Çok tos vuran koyun (*Gâvurdağı, Adana "Seyhan"*).

SÜSGEN, Çok süsen hayvan (*Erzincan*) [Bak: *Süsügen*, 2].

SÜSÜGEN, 1 — Azgın sığır (*Marmaris "Muğla"*) [Bak: *Gelek*, 2] 2 — Tos vurmaya âdet edinmiş hayvan (*Denizli*) [Bak: *Süsügen*].

SÜSÜŞMEK, Boynuzlu hayvanlar tos vuruşmak (*Yeniköy "Ereğli - Konya"*) [Bak: *Kü-püşmek*].

SÜT BAĞI, Atların ayağında çıkan su ka-barıcıları (*Kuruhüyük "Boğazlıyan - Yozgat [yabancı]" Başağrı "Mesudiye - Giresun"; Su-lusaray "Tokat"*).

SÜTEĞRİSİ, Ön ayakları içine eğri at (*Niğde ve yöresi*).

SÜTEMEN, Katır sıpası (*Pazar "Kızılca-hamam - Ankara"*) [Bak: *Kodak*, 2].

SÜTLEK, 1 — Çok süt veren hayvan (*Elâ-zığ*) 2 — [İs.] Taze mısır (*Alaşam "Bafra - Samsun"*; *Sinop*).

SÜT SAĞMA, Süt yandan bazen de hayvanın arkasından sağılır. Ölen buzağının tulumuna ot basmak suretiyle yapılan sahte yavruya Niğde'de *kevik* denir. Bazen süt vermeyen manda ve inek olursa böğürüne yumruk atarlar. (*Folklor*). (L. 36) Siyah merkep sütünü ince hastalığa yani vereme tutulana içirirler (*Folklor*).

SÜTLÜK, Geceleri sütü soğutmak ve ekşimesine mani olmak için açık havada, dam üstünde yapılan ağaç tertibat (*Ankara*). Çankırı'da buna *süt balkon* derler (L. 39).

SÜZEK, Süt sağıldıktan sonra süzmeğe mahsus aygıt (*Çankırı*; *Kayseri*; *Alacahöyük*).

ŞALTAK, 1 — Bağıra bağıra konuşan, gürlütcü (*Lâpseki "Çanakkale"*; *Tokat*) 2 — Topal, sakat hayvan: Şatak deve (*Mengeser "Ağır"*) 3 — Koyun kuyruğu (*Erzurum*).

ŞALVAN KARA, Bacaklarile karnının altı siyah olan koyun (Adana "Seyhan").

SAP, Koyun hastalığı.

ŞAPRAK SAKAL, Alnı burnuna kadar beyaz olan at (*Apturrahmanlar "Serik - Antalya"*).

ŞEVEDER, Gece koyunu havalandırmak, açık havaya çıkarmak.

ŞEZEMİ, Süt (*Çatalca "İst."*).

ŞİMŞEK, 1 — Öküzlere ârız olan bir baş hastalığı (*Bademağacı "Alanya - Antalya"*) 2 — Sivri uçlu ağaç: Benim şimşek sopayı getir. (*B. Çaylı "Dörtüol - Hatay"*; *Gâvurdağı "Cebelberek - Seyhan"*) 3 — [S.] Sokulgan, girgin adam (*B. Çaylı "Dörtüol - Hatay"*).

ŞİŞEK, 1 — Sütlü koyun (*Sinop*; *Trabzon*; *Kocaeli [Muh.]*; *Adana*) [*Bak: Yazmış, işek*, 1] 2 — 1-2 yaş arasında olan koyun (*Keskin "Eskişehir"*) [*Bak: Üveç*] 3 — Burulmuş koç (*Denizli* 4 — Genç, kocamamış manda (*Cevizli "Şavşat-Artvin"*)).

ŞİŞLİK, 1 — Koyunculukta koyun satanın alıcısına yüz koyunda bir parasız olarak verdiği koyun veya keçi (*Çeltik "İnegöl - Bursa"*; *Antalya*) 2 — Düğünlerde güreşen ve kazanan pehlivanlara verilen hediye (*Kaleyaka "Perşembe-Ordu"*).

ŞÜYÜK, Peynir yapıldıktan sonra geriye kalan bulanık su (*Erzurum*).

TABAK, 1 — Çatal tırnaklı hayvanların ağız ve ayaklarında çıkan çıban (*Şebinkarahisar "Giresun"*; *Pazar "Biga - Çanakkale"*; *Kars*; *Sarımbey Çorum*; *Adana*) 2 — Hamur teknesi (*Bitlis*).

TAKAĞ, Hayvan nalı (*Bornova "İzmir [Muh.]"*).

TAKUTMA [İs.], Ağıl kapısı (*Reşadiye "Gerede - Bolu"*).

TALAF, Atlarda görülen arpalama hastalığı (*Eskiviran "Emirdağ - Afyon [Muh.]"*; *Deyişören "Seyitgazi - Eskişehir"*).

TANGIÇ, İşe yaramaz zayıf ve yaşlı hayvan (İki tangıç öküzden başka malım yok: (*Aziye [?]*; *Bozlarköyü "Burdur"*).

TARBAN, Hastalıklı hayvan eti (*Adana*).

TAŞIRGAMAK, Uzaktan getirilen koyun ve sığır gibi hayvanların tırnakları bozulmak ve acımak: Bu hayvanlar o kadar taşırğadı ki ayaklarını yere basamıyorlar (*Boyabat "Sinop"*; *Terme "Samsun"*).

TAŞIRKMAK, Hayvan, ayağını taşa çarpmak: Atım taşırktı (*İsparta*).

TAŞLAMA, 1 — Atın ön ayaklarıyla toprağı kazması, eşinme (*Konya ve dolayı*) 2 — Hayvanların sıçraya sıçraya yürüyüşü (*Yeniköy "Çerkeş - Çankırı"*; *Asarcık "Boyabat - Sinop"*).

TAŞLAMAK, Atın yürürken tırnağını taşa çarpması (*Andırın "Maraş"*).

TAVŞANCIK, Merkeplerde görülen, kulakların kazık gibi dikilmesi ile kendini gösteren hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

TAY, Erkek tay, dişisine *güre* denir (*A.R.Y.*).

TAYA, Keçi sürüsünün bölük başısı. Bunun koca zil boynunda asılı olur. Bu zile Rumeli'de *kombuna* veya *şınşarak* derler (*Karaz - Erzurum*).

TAYLAK, Yeni doğmuş tay (*Çorum*).

TECCE, Bazı hayvanların arka ayaklarında görülen kısmî felc (*Amasya yöresi*).

TEKESEME, Erkek istiyen dişi keçi (*Karatepeli "Adana"*).

TEKEŞEK [S.], Vaktinde teke isteyen keçi (*Maraş*).

TEKÖZENGİ, Dört nal'ın süratlisi (*Andırın "Maraş"*).

TENELEME, Hayvan arpayı çok yiyerek topallama (*Navdalı "Mut - İçel"*).

TENGİLBAŞ ATMAK, Taklak atmak: Hasanın oğlu her gün tengilbaş atar (*Hisar köyü "Domaniç -*

TEPEL, Ot yığını (*Tarsus "İçel"*).

TEPME, Sıkıştırmak suretiyle kıl veya yünden yapılmış kumaş, keçe (*Sinop*).

TEREKE, 1 — Sığır (*Palanga "Hekimhan-Malatya"*) 2 — Yük taşıyan hayvan (*Misis "Seyhan"*) 3 — Mahsul, zahire.

TERKEK OLMAK, Fazla yol yürüyerek terliyen hayvan rüzgâra maruz kalarak soğuk almak (*Antalya*).

TERKEŞ, Çapraz, aykırı (*Büyükdoğanca "Kavaklı - Edirne"*).

TERKİ, Atın arka tarafı (*Giresun; Gümüşane*).

TERKİLEŞMEK, İki kişi bir hayvanın eyer ve terkisine binmek (*Niğde*).

TERKOLMA, Yeni işe alıştırmakta olan hayvanların ayakları tutulma, hamlama (*Çıtak "Çal - Denizli"*).

TEZEK, Kurumuş ve yakılan sığır pisliği (*Anadolu*).

TIRAT, At oynatma (*G. A.*).

TIRLAK, 1 — Kızmış erkek deve (*Saçıkara - asabî*) 2 — Titiz, asabî: İnsanın tırlağından çekinmelidir (*Ünye "Ordu"*) 3 — Kötü toprak: Tırlak toprakta ekin olmaz (*Büyükyenice "Bilecik"*).

TIŞAV, Hayvanın ön ayaklarının bağı (*A - dana*).

TİLA, Koyunların yazın kapandığı ve sağıldığı yer (*Gölcük "İzmit - Kocaeli [Muh.]"*).

TİLAK, Tay (*Vezirköprü "Samsun"*).

TİFTİK KEÇİ: Ekserisi beyaz ise de, kırmızı ve siyahı da bulunur. Yün ve eti makbuldür. Ovada otlar ve Ankara, Akşehir, Afyon, Kastamonu, Konya çevresinde bulunur.

TİKKE, Ayak basmağa mahsus eğer parçası (*Andırın "Maraş"*).

TİLİK, 1 — Tiftik keçisi (*İshaklı*), 2 — Hoppa, şımarık (*Burdur*).

TİPİT, Unla karıştırılmış kepekten yapılan kedi, köpek yiyeceği (*Yeğenli "Tire - İzmir"*) [*Bak: Yal*].

TİRLEMEK, Kızgın deve köpük saçarak kükremek (*Senir "İsparta"*).

TİŞTİR, 1 — Dişi keçi (*Bitlis 2 — Kısır keçi "Urfa; Elâzığ"*).

TOĞA, Erkek oğlak (*Erzurum*).

TOGU, Koyu renkli davar (*Konya*).

TOHLU, 1 — Bir yaşındaki erkek kuzu, toklu (*Gümüşane; Ahlat "Bitlis"; Öğdem "Yu-*

sufeli - Çoruh"; *Ficek "Reşadiye - Tokat"*; *Erzurum; Sürmene "Trabzon"*) [*Bak: Toklu*] 2 — Koç (*Elâzığ*) 3 — Köpeğin ipini kesmemesi için boğazına bağlanan değnek (*Alucra "Giresun"*).

TOHLUMAN, Bir yaşında iken doğuran koyun (*Deliktaş "Kangal - Sivas"*).

TOHMA, 1 — Manda, camus (*Hekimhan köyleri "Malatya"*) 2 — Anasına babasına çekmemiş insan veya hayvan, mütereddî (*Çankırı*) [*Bak: Keler, 1*] 3 — Bulgur, karaciğer, un pirinçle yapılarak yağda kızartılan köfte (*Beypazarı "Ankara"*) 4 — Çok yemekten meydana gelen mide şişkinliği (*Malatya*).

TOHNO, Huysuz katırların boğazına takılan ağaç parçası (*Parak Alucra - Giresun*).

TOKAT, 1 — Hayvanlar için yapılan üstü açık yaz ağılı (*Keskin köyü Kırka "Eskişehir; Menemen, Tire, Bergama "İzmir"; Bolu; Serik "Antalya"; Aşağıhadım "Hadım - Konya"; Ahmetli "Turgutlu - Manisa"; Dadya "Muğla"; Denizli; İhsaniye köyü [?]; Çay "Bulvadin - Afyon"; Karpuzlu "Aydın"; İsparta; Karamanlı "Burdur"; İmrallı "Şile - İst."; Bursa; Edremit, Balıkesir; İzmit*) 2 — Avlu (*Ergine "Bakavak - Burdur"; Dağkadiköy "Karacabey - Bursa"; Çalica "Yalova - İst."; Eskişehir*) 3 — Tarla, bahçe veya mandıra kapısı (*M. Kemalpaşa "Bursa"; Veliköy, Çorlu, Balabancık "Malkara - Tekirdağ"; Dayakkadın "Çatalca - İst."; İpsala, Edirne; Kavaklıç Kırklareli; Balıkesir; Trabzon; Derenti "Biga - Çanakale"*).

TOKLU, 1 — altı aylıktan bir yaşına kadar olan erkek kuzu (*Kepen "İçel"; Kırkyaran "Uşak - Kütahya"; Develi "Kayseri"; Elecik "Kalecik - Ankara"; Sinop*) [*Bak: Şişek, 1*] 2 — Pencere: Okulun tokluları büyüktür (*Yozgat*).

TOKLUK [*İs.*], Altı aylık kuzu (*Kırşehir*).

TOKLUMAN, Bereket yıllarında erken ciftleşen ve ömrü kısa olan toklu (*Toroslar*).

TOKLUMAN, Bir yaşında doğuran koyun (*Karahoca "Haymana - Ankara"; Acıgöl "Nevşehir - Niğde"*); *İçericumra "Konya"*).

TOMTURAK, Zil ve çan: Etrafımız düğman ile sarıldı * Yüksek sesle tomturaklar çaldı (*Bedre köyü "İnegöl - Bursa [Muh.]"*).

TOPRAK ÖKÜZÜ, Boyu kısa, şişman ve çift sürmeye elverişli olan öküz (*Hadım "Konya"*).

TORBUÇ, Bir yaşında iken yavru yapan keçi (*Denizli*).

TORPUÇ, Bir yaşında iken doğuran hayvan: Koyunun torpucu semiz olur (*Kızılçabölük "Denizli"*).

TORPUNA, Henüz doğurma yaşına girmeden doğuran koyun, keçi, inek gibi hayvan : Bu koyun torpuna doğurmuş (*Kütahya köyleri*) [*Bak: Torpuç, torpuk, hodaman*].

TOSUN, Üç yaşında erkek kara sığır (*İst.*).

TOZLA, Kısır koyun, (*Bergama "İzmir"*).

TUKUŞ, Teke (*Babaeski "Kırklareli"*).

TULUK, Deriden yapılmış kap. Koyunun arka tarafından sağ bacağını yüzerler. Boynunu ve kollarını keserler. Kuyruktan yüzerek sıyırlar. Tüyünü hamlatmak için yaş kepek çarlarlar. Erkeç derisinden tüyü kırılarak yapılan tulum içine pekmez korlar. Tulumlar Ağustos sonu hayvan yağlı iken yapılırsa dayanıklı olur, yırtılmaz. Aşiretler tulumu yayık yerine de kullanırlar (*L. 40*). Yağ tulumuz, ayran yapmak suretiyle de çıkarılır. Buna *elleme* denir. Önce süzölmüş yoğurt bir leğen içerisinde ezilir ve elle karıştırılır. Ara sıra su ilâve edilir. Yağ suyun üstüne çıkar (*Çorum; Niğde*).

TULUK, YANLIK = Yayık (*L. 43*). *Odun yayık* (*L. 43*). *Örü yayık* (*Alacahöyük*) *Amudi yayık*. Kurşunlu'da buna *ürün yayık* derler.

TURLUK, 1 — Çadır üzerine örtülen keçe (*Karacabey "İnegöl - Bursa"*); *Karaçakal "Aydın"* 2 — Ağıl yanındaki çoban evi (*Kapulluk "Beypazarı - Ankara"*); *Kaymaz "Sivrihisar - Eskişehir"*; *Torul "Gümüşane"*) [*Bak: Kelik, 7*] 3 — Etrafı çubuk, üzeri çulla örtülü ufak çadır (*Karacasu "Aydın"*; *Kükürt "Tavşanlı"*, *Kütahya*) 4 — Keçi kapamağa mahsus ağıl, saya (*İncirli "Bilecik"*; *Muğla*) 5 — Çardak, gümele (*Bayat "Aziziye - Afyon"*; *Arıcaklar "Gölpazarı"*, *Gümele "Söğüt - Bilecik"*; *Nallıhan "Ankara"*) 6 — Kulübe (*Yenipazar "Gölpazarı - Bilecik"*).

TURFAN, Tulumdan veya testi biçiminde topraktan yapılmış yayık, *hotun*. (*S. D. 1399*) (*Kalecik, Kızılcahamam, Yozgat, Çerkeş, Konya*).

TURFAN, Yağ çıkarmaya mahsus, işkembeden yapılmış zar ile ağzı kapalı pişmiş toprak kap. *Suluk deliği* karın kısmına yakın olur. Turfan elle sallanarak yağ çıkarılır. (*Çorum*) (*L. 34*).

TURPUNA, İlk doğuran inek (*Kütahya*).

TUŞAK, Atın ön ayaklarını bağlamak için kullanılan ip (*Denizli*).

TUZLA, 1 — Davarlara kırdan tuz verilen düz taşlık veya kayalıklar (*Kolukısa "Saiteli - Konya"*) 2 — [S.] Mahsul vermeyen toprak, çorak yer (*Uzunköprü "Edirne"*; *Karapınar "Konya"*).

TÜCER, Tüyü uzamayan koyun: Bu koyun tücerdir işe yaramaz (*Karamanlı "Burdur"*).

TÜLÜ, 1 — Uzun tüylü ve bazan güreştiren erkek deve (*Milâs, Muğla; Kilis "Gaziantep"*; *Maraş; Antalya Biga "Çanakkale"*; *Günay "Boldan - Denizli"*) 2 — Erkek davar (*Hatip "Konya"*) 3 — Bir yaşında iken doğuran koyun veya keçi (*Kilis "Gaziantep"*; *Maraş; Gâvurdağ "Cebelibereket - Seyhan"*; *Atlas "Sivrihisar - Eskişehir"*).

TÜSTÜR, 1 - 2 yaşına kadar olan keçi yavrusu (*Osmaniye "Seyhan"*; *Pütürge "Malatya"*).

ULA, 1 — At kuyruğu (*Bolu*) 2 — Tarlalarda hudut itibar edilen yer, ağaçlık (*Sinop*).

ULUZ, 1 Çok zarara kaçan hayvan, ziyankâr insan (*Evreşe "Gelibolu - Çanakkale"*) 2 Vahşi, azgın, ele avuca girmiyen hayvan (*Deveçatağı "Kırklareli"*; *İst. [Muh.]*).

USAK, Kuzusu ölen sağmal koyun (*Bahışlar "Havran - Edirne [Muh.]"*) [*Bak: Çangal, 2*].

URYA [*İs.*], İki buçuk yaşındaki dişi tay (*Balçıkhisar "Afyon"*).

UVEÇ, [*İs.*], Enenmiş koç (*Bayat "İskilip - Çorum"*).

UYUZ, Hastalık. Kışın tütün suyu ve deve kengeri, yazın katranla tedavi ederler. Makine yağı da kullanılır. Keçi uyuzu öldürücü olup, deniz suyu ile yakanır ve çok tuz yedirilir.

ÜÇLÜSAKAR, Alnında beşibiryerde büyük- lüğünde beyazı olan sığır (*Antalya*).

ÜĞÜNMEK, Süt, çok durma dolayısıyla, mayalanıp kesilmek (*Vize "Kırklareli"*; *Bursa [Muh.]*).

ÜRE, 1 — İhtilâl. Ürenin başlangıcı belli değildir (*Yayla Kırklareli*) 2 — Mer'a, örü: Doğu illerimizde vasi üreler vardır (*Ereğli "Zonguldak"*) 3 — Hergeleye bırakılmış kısırak (*Koyunbaba, Ağaeli, Haraçlı "Kalecik-Ankara"*; *Şebiri karahisar "Giresun"*; *Maruf, Çankırı; Niğde; Kargı "Tosya - Kastamonu"*).

ÜREK, 1 — Hergele (*Burdur*) 2 — Faiz (*Samsun [Muh.]*).

ÜRÜ, Kırdan hayvanların yattığı yer: Ürü- sü- nü sevmiyen hayvan sürsüz kalır (*Bolu*).

ÜRÜN, Yoğurt mahsulü. Niğde'de tarhana içine giren yoğurda *ürün* denir (*Kurşunlu - Çankırı*).

ÜRÜM, 1 — Davarların sabaha karşı yaylıma kalkması (*Yeniköy "Eskişehir"*) 2 — Süt veren hayvan: Ahmedin üç ürümü var (*Davutlar "Zonguldak"*) 3 — Kurumuş ot: Ürünleri taşıdık (*Adana*).

ÜRÜMEK, 1 — Davar gece otlamak (*Konya*) [*Bak: Ürü yaymak*] 2 — Beşik sallamak (*Ünye "Ordu"*).

ÜSLAN, Sürü (*Mudam "M. Kemalpaşa-Bur-sa"*).

ÜVEÇ, İki veya üç senelik burulmamış er-kek koyun (*Giresun köyleri*).

VİZORİ, Atların boğazına takılan iri bon-cuk (*Rize*).

YAĞADIR, 1 Koyunların kuyruk altında, yıkanmamış yün ve yapağıda buluna yağlı madde-ler (*Gaziantep*) [*Bak: Yağada*] 2 — [S.] Yağış-lı: Havalar yağadır gidiyor (*Burhaniye "Nazilli-Aydın*) [*Bak: Yağadar*].

YAĞAL, 1 — Donu kara, yüzü kahve rengi olan hayvan (*Kabağaç "Fethiye - Muğla"*; *Kes-me "Cebel"*; Geçen sene bizim yağal öküzü kurt yedi: (*Kasımlar "Eğridir - İsparta"*) 2 — [S.] Parlak ve cilâlanmış kırmızı renk (Yağal elma, gönül alma: (*Köşker "Kırşehir"*; *Kızılhisar "Acıpayam Denizli"*).

YAKILANMAK, Alışmak: Kuzu bana yakı-landı, hiç ayrılmaz (*Navdallı "Mut - İçel"*).

YAKMA, Bir hayvanı küçükken diğer bir hayvana alıştıрма, ısındırma (*Amasya yöresi*).

YAL, Yele, bazı hayvanların üzerindeki uzun saç (*G. A.*).

YALAMAÇ, 1 — Ağız kenarındaki yemek buluşığı (*Ordu*) 2 — Hayvanlara yemek için verilen haşlanmış yeşillik (*Vona "Ordu"*).

YALI, 1 — Süt veren ineklere verilen ve kepeğin su ile karıştırılmasından meydana gelen inek çorbası (*Safranbolu "Zonguldak"*); 2 — Bengi adlı halk oyununun diğer adı (*Kozak "İz-mir"*).

YALMAÇ, Kara sığır hayvanlarına verilen un veya kepekten yapılmış yiyecek, yal (*Gire-sun köyleri*).

YAMRIMAK, Sürü yaylıma çıkmak (*İçel*).

YAMAK, Çoban muavini. Bölükbaşı sürü-nün önünde, yamak arkada gider. (*İstanbul*).

YANAL, 1 — Alaca renkli keçi (*Şahin "Malkara - Tekirdağ"*) 2 — Tüyü siyah, yüzü kahve rengi olan koyun veya keçi (*Köprü "Kara-ağaç"*; *Kasımlar "Eğridir - İsparta"*) 3 — İki kulağının altı kırmızı olan hayvan (*Muğla*) 4 — Yüzü iki renkli olan koyun veya keçi (*Papas-köy "Samsun [Muh.]"*) 5 — Kulakları sarı olan keçi (*Kayışlı "Maraş"*) 6 — Gözünün etra-fıyla yüzünde kara yamalar olan hayvan (*Bü-yükbaca "Uluborlu - İsparta"*) 7 — Kırmızı (*Erzin "Dört Yol - Hatay; Üçkuyu"*; *Bolvadin-Afyon"*; *Kozan "Seyhan"*) 8 — Bir tarafı kı-rmızı, bir tarafı beyaz olan meyva (*Dariveren "Acıpayam - Denizli"*) 9 — Akşam güneşinin taşlar üzerine vuruşu (*Ödemiş "İzmir [Yürük-ler]"*) 10 — [İs.] Derenin iki kenarı (*Tosya*

"*Kastamonu*") 11 — Nehirlerin sathımaili (*Edir-ne*).

YANIÇALMA, Bir yaşından üç yaşına ka-dar olan katır (*Pazar "Kızılcahamam - Ankara"*). *Çankırı köyleri*; *Vezirköprü "Samsun"*).

YANIK AL, At donlarından doruya yakın al (*İsparta*).

YAN KÖSTEK [İs.], Tayları yürümeye alıştırmak için karşılıklı olarak ön ve arka ayak-larına takılan ip (*Şeyhler "Ulubey - Ordu"*).

YANNIK, Yanlık (*Nizip, Gaziantep, Çivril, Denizli, Aydın aşireti - Amasya, Maraş, Seyhan*), Yannuk. (*Antalya, Malatya, Zile, Kayseri*), Da-var derisinden yapılan yayık (*S. D. karşılaştıır: Tuluk*).

YAPAK Martta kırılan kış mahsulü yün olup, kirlidir. Yazdaki mahsule yün derler. Tiftikten sonra en çok kıvrırcık yün ve yapağısı makbuldür.

YAPAĞI, Baharda kırılan mahsul. Yün, güzün kırılan mahsul (*A. R. Y.*).

YAPRAK KULAK, Kulağı düşük at (*İs-parta*) [*Bak: Gevgeç 2, gevgeş*].

YAPRAK TIRNAK, Hayvanlarda yassı ve yayık tırnak (*Adana "Seyhan"*).

YASLA, 1 — Hayvan yemliği (Yaslamdan kes-mikleri al: (*Gündoğdu "Bursa [Muh.]"*; *Bay-burt "Gümüştane"*; *Ayşekadın "Edirne"*; *Çeşme "İzmir"*; *Safra "Bakırköy - İst. [Muh.]"*; *Yaya-cık "Kartal - İst."*; *Germeyan "Çorlu"*; *Kara-murat "Malkara - Tekirdağ"*; *Bolu; Güleç "Bi-ga - Çanakkale"*; *Fırnis "Maraş"*; [*Bak: Batni, yaslağı*] 2 — Ahır (*Koruoba "Biga - Çanakkale [Yürüklerce]"*) 3 — Ahırlarda hayvanların yat-ması için yapılan ağaç döşeme (*Vize "Kırklar-eli"*).

YASLAĞI, Hayvan yemliği (*Havza "Sam-sun"*) [*Bak: Behni, yasla 1, yasle*].

YAŞAR, 1 — Bir yaşında buzağı veya tay (*Kayaş "Ankara"*; *Tamdere, Düzköyü "Keşap"*; *Alinyoma, Camıyanı "Tirebolu"*; *Şebinkarahisar "Giresun"*; *Aydın; Tokat*) 2 — İki yaşındaki dana (*Kars, Yaslıbahçe "Bulancık - Giresun"*) 3 — İki yaşını bitirmiş tay (*Postallı "Ulukışla-Niğde"*) 4 — 6 aylıktan 3 yaşına kadar olan sığa (*Alan "Çumra - Konya"*).

YAVSI, 1 — Çokça koyun, keçi, sığır gibi hayvanlarda bulunan bir tufeyli, kene, sakırğa (*Alayunt "Kütahya"*; *Yakaçmir "İsparta"*; *Ka-raman "Konya"*; *Akdoğan "Kızılcahamam"*, *Eti-mesğüt "Ankara"*; *Lâpseki "Çanakkale"*; *Hacı-lar, Hisarcık "Kayseri"*; *Köşker, Kırşehir; At-las köyü "Sivrihisar - Eskişehir"*; *Ovacık "Si-lifke"*, *Navdallı "Mut"*, *Civanyaylağı "Mersin -*

İçel; Osmaniye "Seyhan") 2 — At sineği (Ovacık "Silifke", İçel; Özbek köyü "Urla - İzmir"; Denizli ve dolayı; Osmaniye "Seyhan") [Bak: Yavsa].

YAYMAK, 1 — Sığır, davar gibi hayvanları otlatmak (Maras; İnköy "Kütahya"; Sinop; Samsun; Kayseri; Şeyhler "Ulubey - Ordu").

YAYILMAK, Sığır ve davar gibi hayvanlar mer'ada otlatmak (Kütahya köyleri; Denizli; Civanyaylağı (Mersin - İçel"; Sinop köyleri).

YAYILTMAK, Sığır ve davar gibi hayvanları mer'ada otlatmak (Ayancık "Sinop").

YAYKITMAK, Hayvan sulamak (Ali, öküzleri yaykıtıyor: (Denizli ve köyleri; Tepeköyü "İzmir"; Evciler "Dinar - Afyon) [Bak: Suvarmak].

YAZMIŞ, İlk defa doğurma çağına giren dişi koyun veya keçi (Geylân "Ulukışla-Niğde"; Bozkır, Hadım, Yeğren, Göçer, Botsa, Boyalı, Alan, Mastat "Karaman - Konya"; Yeniköy, Yahyalı "Kayseri"; Üskül - Yeniköy; Gökdere "Osmaniye - Seyhan"; Vakfıdinek "Karaağaç"; Keçiborlu, Büyük Hadımlar "İsparta"; Akseki, Antalya"; Sebül Tarsus "İçel"; Karacalar [?] [Bak: Gezeğen 2, gezem 1, şişekir].

YAZMIŞ, İkidenden üç yaşına kadar dişi keçi (G. A.).

YELİN, Memenin süt toplanan kısmı, süt torbası (Bu ineğin yelini büyük, çok süt verir: Bursa [Muh.]; Kesme "Eğiridir - İsparta"; Bergaz "Ezine"; Kumarlar "Bayramiç - Çanakkale"; Uzunhacı "Saray - Tekirdağ"; İst. [Muh.]; İnebolu "Kastamonu"; Göbel "Balıkesir"; Sinop; Değirmenci "Uzunköprü - Edirne [Muh.]").

YELİNİLEME, Hamile ineklerin memelerinin büyümesiyle meydana getirdiği sancı (Kırşehir Türkmenleri).

YELİNLEMEK, Doğurması yakınlaşan bir hayvanın memesine süt birikmek (Melekşah köyü "Sinop").

YELİNNEMEK, Memeli hayvanların doğurması yaklaşmak (Karatiken "Tarsus - İçel").

YELKE, 1 — Hayvanın yelesi, boyun saçı (Gaziantep; Adana, Yerebakan "Feka - Seyhan") 2 — Dağ tepesi (Bektaş "Zara - Sivas"; Geçek "Sivrihisar - Eskişehir"; Ağaköyü "Safranbolu - Zonguldak"; Mezirme "Hekimhan - Malatya"; Dalkoz "İlgaz - Çankırı").

YENLEMEK, Doğurması yaklaşılan inek, koyun ve keçi gibi hayvanların, süt gelen memeleri büyüyip dolgunlaşmak (Niksar "Tokat"; Çallı "Sivas"; Mülâyim "Zonguldak"; Gerze

"Sinop"; Donbaylı "Salihli - Manisa"; Kuzuculu "Dörtöy - Hatay").

YENLEMEK, Atın gebelikte karnının şişmesi (Andırın "Maras").

YENİRSEĞİ, Sakat memeli koyun, keçi veya inek (Ağcakışla "Maden - Yozgat").

YERÇEL, Suyu içerken ağziyle süzen hayvan (Hortu "Ereğli - Konya").

YETİKLİK, Yetişmiş deve (Genezin "Avanos - Kırşehir").

YILGI, 1 — At sürüsü, hergele (Devecikonağı "M. Kemalpaşa - Bursa"; İncesu "Kayseri"; Erzurum; İst. [Muh.]; Seydişehir "Konya"; Kurugöl "Nevşehir - Niğde"; Köşker "Kırşehir"; Üskülyeniköy "Karaisalı - Seyhan") 2 — Muh-telif hayvan sürüsü (Bolu ve dolayı).

YILKIÇ, At çobanı.

YINAK, Koça gelmiş dişi koyunların koçun başında toplanması (Hekimhan "Malatya").

YIPIK, Kısır [davar hakkında] (Kozlu "Bolu").

YİĞREK, Öğle veya gece vakitleri hayvanların toplu bir halde istirahat ettikleri gölgeli yer (Malkara "Tekirdağ") [Bak: Eğrek, 1].

YİLEK, Bir yaşında eşek (Karapınar "Konya").

YİLİN, Dişi hayvanların meme uçları hariç sütün biriktiği meme torbası (Sason "Siirt") [Bak: Yelin].

YOZ, Satılık davar.

YOZLUK, Kasaplık, kısır, hadım, ihtiyar koyunlar.

YUĞURTMEÇ, Kısır hayvan (Sulusaray "Artuva - Tokat").

YUMUR [İs.], 1 — Mideleri dört parça olan hayvanların kırkbayır denilen üçüncü midesi (Dengere "Tefenni - Burdur") 2 — Tarla icarı (Bolu).

YUNT, Erkek damızlık eşek, çeki merkebi (Kargı "Tosya - Kastamonu").

YÜĞRÜLMEK, 1 — Dişi koyun, koç ile çiftleşmek, gebe kalmak.

YÜĞÜLEME, Hayvanlarda tüylerin dökülmesiyle muttasıf bir hastalık: Bizim tavuklar yüğüleme olmuş (Ula "Muğla").

YÜĞÜRMEK, 1 — Dişi bir hayvan erkek bir hayvanla çiftleşmek (Muğla: Gizli yüğüren aşikâre doğurur: (Gelenbe "Kırkağaç - Manisa"; Çerkeş "Çankırı"; Antalya; Sarılar "Avanos - Kırşehir"; Küçükkabacı "Uluborlu - İsparta";

Yenipazar "Gölpazarı - Bilecik"; Kızıllıhisar "Acıpayam"; Denizli köyleri; Tepecik "Emet - Kütahya" 2 — Gebe kalmak (Kula "Manisa") 3 — İnek boğaya gelmek (Sasallı "Menemen - İzmir"; Kütahya; Müğher "Eyret - Afyon") 4 — Koşmak, çabuk yürümek (Zarşat, Suhara "Çıldır - Kars"; Samsun).

YÜĞÜRTMEÇ, Doğurmamış, kısır koyun veya inek (Niksar "Tokat"; Olus, Şehsadi "Amasya"; Hortu, Aziziye "Ereğli - Konya"; Hisarlıkaya "Polatlı, Karahoca "Haymana", Çimşit "Bâlâ - Ankara"; Genezin "Avanos - Kırşehir").

YÜĞÜRTÜLMEK, Aşdırmak, çiftleştirmek (Toroslar).

YÜKSEK SEKİ, Atın alınındaki beyazlık (İst.).

YÜNE, Bir nevi keçe (Alaşehir, Uşak "Kütahya").

YÜRÜLMEK, Gebe kalmak, döl tutmak (Karamanlı, Burdur; İsparta; Kınık "Fethiye - Muğla"; Mahmutlar "İzmir"; Apturrahmanlar "Serik - Antalya"; Adana "Seyhan") [Bak: Yüğürlmek].

YÜRÜLÜK, Erkek istiyen keçi (Antalya).

YÜÜRMEK, Sığır hayvanları boğa istemek. (Kınık "Fethiye - Muğla"; Mahmutlar "İzmir"; Apturrahmanlar "Serik - Antalya"; Adana "Seyhan").

ZA, 1 — Hayvanların boynuna takılan altı açık çan (Çağlan "Eskişehir") 2 — Kadın çarşaflarının pelerin ve eteklikten mürekkep şekli (Tavas "Denizli").

ZAFRAN, Deveci başı (Çankırı) = Savran.

ZASK, Ahırda seyislerin yattıkları yüksek yer (Erzincan).

ZIBGIN, Koyun ve keçinin kuyruk ucu: Zıbgından bir patates pişirmişler, yağından yemedim (Konya).

ZINGIRDAK, [İs.], Çan (Edirne).

ZİKKE, Otlu yerlerde hayvanların muayyen yerde otlaması için ayaklarına bağlı organın ucundaki halka.

ZOZİK, Sıpa veya tay (Hamidiye "Bolva - Afyon [Muh.]").

HAYVANCILIK TAKVİMİ İLE İLGİLİ BAZI SÖZLER:

Camıs kıran (20 Nisan) sığır hayvanları otlamağa götürülür.

Nahir kovan (1 Aralık) hayvanlar tavlalara bağlanır.

Kernemut (1 Nisan) merkeplerin kırkma mevsimi.

Koç katımı (1 Nisan) çobanlar 20 Nisandan 1 Kasıma kadar tutulurlar.

Fitir (Saat 10) bu saate kadar koyunlar otlatılır.

Gün dönümü (22 Haziran) gece yarımı koyunlarda başlar, zemheriye kadar.

Zemheri girmesi (20 Birincikânun = aralık)

Zemherinin yiğirmi yedisi (Şubat) kuzunun yüzü yetti, diye çobana helva gider. (A. R. Y.).

II. HAYVAN HASTALIKLARI

ABIK, 1 — Yumurtanın içindeki yavru, cenin (Boyalı köyü "Konya") 2 — Çocuk ayakka-bısı, patik (Uluborlu, İsparta) 3 — [S.] Taşak yumurtaları karnının içerisinde bulunan veya yaradılıştta taşak yumurtaları olmıyan hayvan.

AĞRIMA, Koyunları ilk baharda çok yağlanmalarından ileri gelen hastalık. Tüyleri dökülerek ölür (Çankırı).

ANI, Hayvanların damaklarına ve dişlerine arız olan bir hastalık (Niğde ve yöresi).

ARPALAMA, Çok arpa yemekten ileri gelen bir hayvan hastalığı (İsparta; Çeltikçi "İnegöl", Aksu "Bursa"; Lâpseki "Çanakkale"; Bornova "İzmir"; Yıldızeli "Sivas"; Karahamza "Sarıkamış - Kars").

AŞIKBAŞI, Atlara arız olan bir hastalıktır ki hayvanın arka ayaklarının dirsekleri şişer ve

bu şiş yavaş yavaş ayaklarının diğer kısımlarına geçer. Dağlamak suretiyle sağaltılır (Ağrı ili).

AŞIKLAMA, Atın arka ayağının burkulmasından ileri gelen bir hastalık (Menemen "İzmir [Muh.]")

AT AĞRISI, Sancı yapan ve göğsü dağlamak suretiyle sağaltılan bir çeşit at hastalığı (Antalya).

ATMACA, Koyunlarda birbirine geçen bir türlü hastalık (Gülesur "Ağrı ili").

AVLAMA [İs.], Koyunların boğazında çıkan şişlik: Koyunlarda avlama var (Balçıkhisar "Konya").

BAĞI, Hayvanların, bilhassa atın ayağının altında hâsıl olan topaklık olup dağlanmak suretiyle sağaltılır (Kurugöl "Nevşehir - Niğde").

BELENİ, Bir çeşit sığır hastalığı olup kalçanın üstü yarılarak tuz dökülmek suretiyle sağaltılır (*Bozkır "Konya"*).

BELİNSEK, Sığırlarda görülen bir hastalık olup anî bir titreme ile başlar hayvanın sağrısı üzerinde deri açılır ve buraya tuz basılmak suretiyle sağaltılır (*Antalya*) [Bak: *Belcek*, 2].

BELİSALIK, Bel kemiği ayrılmış, sapmış [böyle hayvan arka ayaklarını çekemez] (*İsparta*).

BELİ YARMA [İs.], Hayvanların bel kemiğini çökerten bir türlü hastalık (*Kızılcaören "Kütahya"*).

BELYARMA [İs.], Çatal tırnaklı hayvanlarda görülen bir hastalık (*İncesu "Kayseri"*; *Dinar "Afyon"*).

BICIRMAK [F.], Hayvan ishale uğramak (*Karamahmet "Çorlu - Tekirdağ"*) [Bak: *Ötürmek*].

BIÇILGAN, Bir yara nevi (*Ankara*); Atların topuklarında görülen yara (*Gaziantep*).

BIÇIRGAN, Hayvanların bileklerinde çamurdan ve tahrişattan doğan yara (*Niğde*). biçilgan.

BOCUK = DERİK, Sığırın arka oma kemiği belden ayrılır. Hayvan yürümez (*A. R. Y.*).

BOĞAZALMA [İs.], İnek, öküz gibi hayvanların boğazlarında çıkan bir hastalık (*Hümer "Ayancık - Sinop"*).

BOTÇA [İs.], 1 — Küçük testi (*Büyükaşar "Ankara"*) 2 — Kuzuların sıcak mevsimlerde çok meme emmelerinden lieri gelen bir hastalık (*Kalfat "Çankırı"*).

BÖGRÜKERME [İs.], Hayvanların böğründe husule gelen bir çeşit sancı (*Antalya*) [Bak: *Böğür girmesi*].

BÖĞÜR GERMESİ [İs.], Atlarda husule gelen böbrek hastalığı (*İsparta*) [Bak: *Böğürkerme*].

BURUN GELME, Atın burnunun yanlarında kemirtek meydana gelmesiyle hasıl olan bir hayvan hastalığı (*Ahlat "Bitlis"*).

BURUNCA [İs.], İlkbaharda davarlarda beliren bir çeşit hastalık (*Bozkır "Konya"*).

DÜĞEN [İs.], Koyunlarda ilkbaharda arız olan ishal (*Dombaylı "Salihli "Manisa"*).

CAMAH [İs.], 1 — Yosun (*Mengeser "Ağrı"*) 2 — Sığırların diş etlerinde hâsil olan bir çeşit hastalık (*Mengeser "Ağrı"*).

CEMBERE [İs.], Hayvanların ve hele karasığırların soğukta kalıp hastalanarak boğazla-

rının şişmesi (*Ermenek "Konya"*; *Antalya*; *Köy* [?] "*İçel*").

CERMEK [F.], Hayvan ansızın ölmek (*Yozgat*).

CİDAV, Atların omuz başında çıkan yara (*Kırşehir*).

ÇATAL YARASI, Koyunun tırnağının arasında ıslaklıktan meydana gelen aşıntı, yara. Bu hastalık asit borik ve tuzla tedavi edilir (*İstanbul*).

ÇİĞERBAŞI [İs.], Develerde görülen bir hastalık olup burun deliklerinin şişmesiyle anlaşılır (*Yağcılar* [?]).

CIBARMAK [F.], Kabarmak, değnek ve kamçıdan deri kabarıp çıban çıkarmışa dönmek (*Konya*).

ÇALIKLAMA [İs.], Sağmal koyunların memelerinde çıkan ve memesini körleten bir çeşit hastalık (*Seymen "Çorlu - Tekirdağ"*).

ÇATALAKSAK, Bir koyun hastalığı (*C. A.*).

ÇELERMEK, 1 — Hayvanlar fazla yağlanarak ölmek (*Yılanlı "Eğridir - İsparta"*; *Hamurcu "İncesu - Kayseri"*) 2 — Davarlar ilkbaharda taze otları çok yiyip hazmedemiyerek ölmek: Bugün iki koyunumuz çelerci (*Kıbrısçık "Bolu"*; *Aşağıtuzlukçu "Akşehir"*, *Yeniköy, Konya*; *Genezin "Avanos - Kırşehir"*) 3 — Hayvanlar zehirli ot yiyerek ölmek (*Alayunt "Kütahya"*; *Hadım "Konya"*; *Kurugöl "Nevşehir - Niğde"*) 4 — Hayvanat ansızın ölmek (*Aydınlıcadırı "Seyhan"*; *Yapıntı "Mut - İçel"*; *Kula "İzmir"*; *Gerdan köyü "Seyhan"*; *Bizim koyun çelerci (Sultanhanı "Aksaray - Niğde")* 5 — Gözler bir noktaya dikilerek ölmek (*Karaisalı "Seyhan"*) 6 — Hiddetle göz belirtmek, bağırmak (*Çanakkale; Uluborlu, Bozanönü köyü "İsparta"*) 7 — Ekinler yeşermek (*Güdülcez "Sarıdıklı - Afyon"*) 8 — Büyüklere karşı gelmek (*Muğla*) 9 — Sallana sallana yürüyerek çalım satmak (*Konya*) 10 — Kan pıhtılaşmak (*Niksar "Tokat"*) 11 — Susuzluktan bayılmak (*Ayaş "Ankara"*).

ÇERELMEK, Hayvan öldürücü ot yiyerek ölmek (*Köşker, Lâdik köyü "Kırşehir"*).

ÇEMİRSEK, Atların burunlarında olan bir türlü hastalık (*Yılankale "Ceyhan - Seyhan [Muh.]"*).

ÇİÇEK, Sarı hayvan hastalığı.

ÇON, Zayıf hayvanlarda görülen bel ağrıları (*Amasya*).

ÇONYARMASI, Manda, öküz ve ineklerin hastalıktan karınları şişmesi (*Boyalı "Boyabat-Sinop"*).

ÇÖMELEN [*İs.*], 1 — Bulaşık bir tavuk hastalığıdır, bu hastalıkta tavukların ibiği kararır, kuyruğu düşer, eti yenmez (*Beypazarı "Ankara"; Üçkuyu "Çal - Denizli"*) 2 — Ayaklar kalçaya kadar tutmaz olma (*Köşker "Kırşehir"*) 3 — Saçayağı yerine kullanılan kerpiç (*Silifke ve çevresi "İçel"*).

DABAK [*İs.*], 1 — Koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların kuraklıktan dolayı tırnaklarında çıkan yara (*Tamzara "Şebinkarahisar - Giresun"; Iğdır "Kars"; Erzurum*) [*Bak: Asak*] 2 — Dalları kesilmiş ağaç gövdesi (*Sunusa "Erbaa - Tokat"*) 3 — [S.] Boynuzsuz keçi (*Karapınar "Konya"*) 4 — [S.] Topal (*Gaziler "Hadım - Konya"*).

DABAK, Sığır ve mandalarda görünen bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

DABAZ [*İs.*], 1 — Kurdöşen, deri üzerinde çıkan büyük ve kırmızı kabarcıklar, urtiker: Bugün dabaz oldum, hiç uyku tutmadım (*İnce-su, Kayseri, Gaziantep; Misis; Cebelibereket "Seyhan"; Kırşehir; Üçem "Bâlâ - Ankara"; Urfa; Buluklu "Mersin"; Yapıntı "Mut - İçel"; Urganlı "Turgutlu - Manisa"*) 2 — Kaşıntı (*Bo-lu*).

DALAMAK, Haşarat hakkında: bir şey üzerine üşüşmek, musallat olmak (*Gaziantep*).

DAMAĞ, Hayvanın damağı şişer. Damağına çuvaldız batırılarak kan çıkarılır, yerine tuz sürülür veya dağlanır.

DAŞIRGAMAK [*F.*], Hayvanın ayağını taş aşındırıp yürüyememek (*Kadirli "Seyhan"; Tepe köyü "Kastamonu"; Kırka "Eskişehir"; Merzifon "Amasya"; İçel*).

DELİBAŞ [*İs.*], Koyunları olduğu yerde döndüre döndüre öldüren bir hastalık (*Aydın; Seymen köyü "Çorlu - Tekirdağ"*); Bu sene koyunlarda delibaş bildirdi (*Çeşnigir "Karacabey - Bursa [Muh.]"*).

DENELEME (k) [*İs.*], Buğday ve arpayı fazla yemek suretiyle sığır, at ve koyun gibi hayvanların karınları şişme (*Antalya; Adana*).

DIKİZ, Atın koşarken tıkanıp kalması (*Kayseri*).

DİL ALTI, Sığırın dili altında ufak bir kıl çıkar, hayvan ot yiyemez, ağzı sulanır, kıllar cımbızla çekilir. Yerine tuz sürülür. (*A. R. Y.*).

DİLÇİK [*İs.*], 1 — Av köpeklerinin dillerinde olan bir hastalık (*İhsaniye "Üsküdar - İst. [Muh.]"*) 2 — [S.] Kolay ve cerbezeli söz söyliyene (*Genezin "Avanos - Kırşehir"*).

DİLİ KIRKMA, Sığır cinsinin dili üstünde peyda olan ufak siyah kabarcıklar (*Çivril*).

DİL KIRPMASI [*İs.*], Sığır hayvanlarının

dilinde olan bir hastalık (*Emirler "Bâlâ - Ankara"*).

DİNÇ DALAĞI [*İs.*], Kuvvetli otlar yiyen hayvanların tutulduğu hastalık (*Kadıköy "Silivri - İst. [Muh.]"*).

DİNGİŞ [*S.*], 1 — Çok uzun boylu ve zayıf olan (*Elâzığ; Karsavran "Saimbeyli - Seyhan"*) 2 — Kötürüm (*Bozöyük "Göksun - Maraş"*) 3 — Boynuzları kısa ve ucu ince olan inek (*Gâvurdağı "Cebelibereket - Seyhan"*) 4 — Boynuzları dik ve oynak olan davar (*Çardak "Göksun - Maraş"*) 5 — Dalsız budaksız tek bir ağaç (*Lohan "Gaziantep"*).

DOBURCA [*İs.*], Kızılkurt [at hastalıklarından] (*Ankara*).

DOĞACI [*İs.*], 1 — Soğuktan hayvanın dişi kilitlenme hastalığı (*Antalya*) [*Bak: Doğca*] 2 — Hayvanın gözüne perde inmesi (*Bigadiç "Balıkesir"*).

DOĞUCA [*İs.*], Hayvanlarda damar sertleşmesi (*Bozkır, Hadım "Konya"*) 2 — Eşek veya beygirin soğuk almadan ileri gelen hastalığı (*Civanyaylağı "Mersin - İçel"; Kümbet köyü "Seyhan"*).

DOĞUÇ [*İs.*], Eşeklere gelen bir hastalık ki dağlanarak ve sıcak tutularak sağaltılır. Eşekler doğuç çıkarıyor (*Güdül "Ayaş - Ankara"*).

DOMURCA [*İs.*], At cinsinden olan hayvanların tutuldukları bir türlü hastalıktır ki kulakları dik, çeneleri hareketsiz kalır (*Armudan "Kuruçay - Erzincan"*) [*Bak: Domcu olmak*].

DOMUZBAŞI, Hayvanların çene ve boyunlarında meydana gelen şişler (*Amasya yöresi*). Sığır ve mandaların boğazlarının altında meydana gelen ur şeklindeki bir şiş (*Ahlat "Bitlis"*).

DONUCU, Eşek ve at gibi hayvanlarda çok soğuk almaktan ileri gelen bir çeşit hastalık (*Karagöl "Nevşehir - Niğde"; Kayseri*).

DOVACA, Soğuktan ileri gelen bir çeşit at ve gölük hastalığı (*Kırkyaran "Uşak - Kütahya"; Kadıköy "Denizli"*) [*Bak: Dovacı, dovacı, dovuca*].

DOVACI, Bir çeşit hayvan hastalığı (*Antalya*) [*Bak: Dovaca dovuca, dovacı*].

DOVECİ, Eşek ve atların tutuldukları bir çeşit hastalık (*Belenli "Burdur"*) [*Bak: Dovaraca, dovacı*].

DOVUCA, At ve merkep gibi hayvanlarda soğuktan ileri gelen bir türlü hastalık (*Kızılcabulduk "Hadım - Konya"; Mut "İçel"*) [*Bak: Dovaca, dovacı*].

DÖKGÜ, Hayvana iğirilen ilaç (*Çakaldere "Ceyhan - Seyhan"*).

DURUCA, Hayvanların terli ve yorgun iken su içmelerinden ileri gelen hastalık (*Haliliye "Ceyhan - Seyhan"*).

DUYRUK, Zorlamadan hayvanın beli ağrır, arka ayaklarını sürür.

ENESİ, Atlarda, üst dudağın şişmesiyle meydana gelen bir hastalık (*Göksun "Maraş"*).

ERİŞİK [*İs.*], 1 — İhtilâç (*Kızılhisar "İncesu - Kayseri"*) 2 — Sinir (*İsparta*) 3 — [S.] Deli (*Çindere "Denizli"*).

ESKİ, Zehirli ot yeme sonunda koyunlarda meydana gelen bir hastalık (*Toroslar*).

ESKİLEMEK, Kenelerin aşlamak suretiyle meydana getirdikleri bir türlü davar hastalığı, piropilozmos (*Yanpar "Mersin - İçel"*) [*Bak: Eski, 4*].

EVDİME, Koyunlarda meydana gelen kan boğması hastalığı (*Eğmir "Elmalı - Antalya"*).

FINDIK, Atlarda bukağılıktan yukarıda karcık hasıl olmak (*Niğde ve yöresi*).

FINDIKLAMA [*İs.*], Hayvan ayağında belirgin ufak ur (*Sabak "Silifke - İçel"*).

GALTAK [*İs.*], 1 — Pamuklu Buhara hırkası (*Susıgırlık "Balıkesir"*) 2 — [S.] Zayıf, kaditlemiş [hayvan]: Şu at amma da galtak olmuş (*Bey pazarı "Ankara"*).

GALOSON, Bir ot olup çiçeği hayvanın burnuna dokununca hayvan delirir (*A. R. Y.*).

GALUS, Sığırların sevdiği bir bitki. Çiçeği hayvanın burnuna kaçacak olursa hastalanır (*Ahlat "Bitlis"*).

GİRŞAN [*İs.*], Hasta hayvan: Senin inek biraz girşan gibi (*Müstecap "Balıkesir"*).

GİRŞARMAK [*F.*], Hayvan hasta olmak (*Müstecap "Balıkesir"*).

GÖK GEBE [*İs.*], 1 — Keçilere âriz olan bir çeşit hastalık (*Seyitgazi "Eskişehir"*).

GÖNÜCÜR [*İs.*], Bir çeşit sığır hastalığı (*Elecik "Ankara"*).

GÖRPE, Altı aylık keçi yavrusu (*Karatepli aşireti "Aadana"*) = Körpe.

GÖTEĞİ [*İs.*], At ve eşekte görülen bir çeşit hastalık (*Emirler "Bâlâ - Ankara"*).

GÖZE GELME, Gözde kıkırdak büyür, hayvan ürker, ameliyat yapılır, yani kıkırdak ustura ile kesilir (*A. R. Y.*).

GÜMÜÇ [*İs.*], Tatarcık denilen haşare (*İçel*) [*Bak: Küpdüşen*].

GÜN ÇALMASI, Hayvanda soluk darlığı, tuzlu ayran içirilir (*A. R. Y.*).

HAKURKA, [*İs.*], Hayvanların sırtında çıkan yaralarda bulunan kurtlar (*Saraycık "Kütahya"*).

HALAZLAMA [*İs.*], At, merkep ve katırın bacası kderilerinde çıkan sert kabarcıklar (*Kızılca "Hadım - Konya"*).

HAM ÇALMIŞ, [*İs.*], Hayvan terli iken ahıra bağlanmaktan ileri gelen kursak hastalığı (*Osmaneli "Bilecik"*).

HASEK [*İs.*], 1 — Ham meyva, ham dut (*Harput "Elâzığ"; Çemişgezek "Tunceli"; Erzincan*) 2 — Her çeşit hayvan hastalığı (*Pekün "Kelkit - Gümüşane"*) 3 — [S.] Dertli (Şu adam hasektir: (*Merzifon "Amasya"; Tokat; Sivas*).

HASSEK [S.], Sürü ile gidemiyen hasta davar (*Ihlara "Aksaray", Ortaköy "Niğde"*).

HIRT, Atların arka ayaklarında görülen hastalık. Hayvan ayağını yere basamaz (*Ahlat "Bitlis"*).

HIŞTIK, Yanıkara denilen hayvan hastalığı (*Erzincan*).

HOKRA, 1 — Zayıf hayvanların yazın semirirken sırtlarında çıkan çiban (Dana besledim bakla ile * Sırtı doldu hokra ile: (*Kurşunlu "Ilgaz - Çankırı"; Dizdaroğlu "Sinop"*) 2 — Buzağı ve danaların sırtında çıkan çibanlar içindeki kurt (*Salihli "Manisa"; Alayunt, Kütahya*) [*Bak: Okra*].

HUMRA, Mankafa hastalığı (*Bor "Niğde"*).
İNİÇ, Zayıf sığır hayvanlarının sırtında meydana gelen fındık kadar şiş (*Kalay köyü "Bafra-Samsun"*) [*Bak: Zona*].

İTAĞRISI, Bel ağrısıyla başlayan ve atları çökerten bir hastalık (*G. A.*).

İTELLİ, Tırnakları dışarı eğri olan at (*Niğde ve yöresi*).

İZBET, Zayıf olup eti yenmiyen, alım satıma yaramıyan, sürüden iskarta edilmiş hayvan.

KALKIM KARA [*İs.*], Davarların bir çeşit ciğer hastalığı (*Kızılca "Hadım - Konya"*).

KANA DÜŞME, Develerin kan başına vurma (*Ağrı*).

KANTUTMA, Koyunlarda karın şişmesi suretiyle meydana gelen bir hastalık (*G. A.*).
Çorak yerlerde biten otu yemekle koyunlarda meydana gelen bir hastalık. (*Çorlu; Zonguldak*).

KARAKABARCIK, [*İs.*], Koyun, keçi gibi hayvanlarda olan şarbon hastalığı (*Kütahya; Antalya; Ömerli "Üsküdar - İst."*).

KARAKUŞ, Atın arka ayak topuğunda şişkinlik, hayvanı sakat bırakır.

KARA YANIK, Sığırlarda, bilhassa danalarda olan bir türlü hastalık (*Seymen "Çorlu"; Tekirdağ; Havsa "Edirne"*).

KARAYELİN, Koyunlarda meme üstünün şişmesiyle meydana gelen bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

KARINCA, Sığır ve koyun gibi hayvanlarda görülen bir hastalık (*Güdül "Ayaş - Ankara"*).

KARAYELİN, Koyunlarda meme üstünün şişmesiyle meydana gelen bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

KEÇİ ZAKKUMU, Keçilerde akciğerin gögse yapışmasıyla meydana gelen ve tedavisi imkânsız olan bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

KELEBEK, Bir deve hastalığı (*G. A.*).

KEPELEK, Davar c'ğerlerinde olan kelebek hastalığı (*Üçem "Bâlâ - Ankara"*) = Ke-penek, kelebek.

KERMEÇ [*İs.*], Keçilerde bulunan bir hastalık (*Silaget "Hopa - Çoruh"*).

KETAY = Sakavu hastalığı.

KIRILDAK [*İs.*], Öldürücü, bulaşık hayvan hastalığı (*Niksar, Ferenge "Erbaa - Tokat"*).

KILKURDU, Bir koyun hastalığı (*G. A.*).

KIZILKURT, Ehlî hayvanların kıcında veya kalın barsağında kanını emmek suretiyle yaşıyan kırmızı kurt (*Urfa; Belenli "Burdur"; Ayvacık "Gönen - Balıkesir"; Evreşe "Gelibolu-Çanakkale"; Zellige "Kars"; Kemerburgaz "İst."; Denizli, Konya; Sandıklı "Afyon"; Gülesur "Ağrı"; Azatlı "Mustafakemalpaşa - Bursa [Muh.]; İncesu "Dinar - Afyon"; Güzüzbey "Malatya"; Aydın [Muh.]*).

KOTİK, Kedi büyüklüğünde bir hayvan, koyunların kuyruğu üzerine işer, o hayvan ölür. (*A. R. Y.*).

KOTUR, Uyuz hastalığı.

KOLUKMAK [*F.*], Yükten veya yorgunluktan hayvanların ön bacakları tutulmak (*Genezin "Av nos - Kırşehir"*).

KÖTEL [*İs.*], At ve eşeklerin karınları altında hasıl olan şişlik (*Kurugöl "Nevşehir - Niğde"*).

KÖTEĞİ, Deri ile adale arasına pekmez dökmek suretiyle tedavi edilen bir at hastalığı. (*G. A.*).

KÖTEN, Hayvanlarda görülen bir hastalık (*Çankırı*).

KURBAĞACIK, 1 — Sığırların dili altında çıkan kabarcık (*Çeşnigir "Karacabey - Bursa [Muh.]"*) [*Bak: Kurbacık, 1*] 2 — Sığırlarda nefes borularının şişmesinden ileri gelen burun, göz şişmesi (*Emirler "Bâlâ - Ankara"; Seymen köyü "Çorlu - Tekirdağ"; Danişment "Uzunköprü - Edirne [Muh.]"*).

KURDAN [*İs.*], 1 — At, eşek gibi hayvanların zayıflıktan burnu ile dudakları arasında ve ağzı içinde çıkan kabarcık (*Sivas*) 2 — Mandalara yazın susuzluktan ârız olan, vereme benzer öldürücü hastalıklar (*Hasköy "Havsa - Edirne"*).

KURT SİNİRLİ [*S.*], Arka bacakları eğri olan at ve kısrağ (*Adana "Seyhan"*)

KURU AKSAK [*İs.*], Hayvanlardaki arpalama hastalığı (*Kastamonu*).

KUZU GÖBEĞİ, Koyunlarda görülen bir hastalık (*G. A.*).

KÜTAY [*İs.*], Atların karnı altında meydana gelen şiş, hastalık (*Kürkçüler "Seyhan"*).

KÜTAY [*İs.*], Bir çeşit şişmekten ibaret at hastalığı: Atım kütay oldu (*Kamber "Kayseri"*).

MERSEK, Hayvanın iki tırnağı arasında çıban olur ve kıl çıkar. Göztaşı ile tedavi edilir. (*A. R. Y.*).

MUMER, Koyunların birikmiş sıcak suyu içmesinden hasıl olan hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

OT ÇALGINI [*S.*], Zehirli ot yiyerek hastalanan hayvan (*Medet li "Osmaneli - Bilecik"*).

OT TUTMA [*F.*], Dağda yayılan hayvanlar zararlı ot yiyerek hastalanmak (*Taşkaracalar "Çerkeş - Çankırı"*) [*Bak: Otlanmak*].

ÖKSÜRÜK, Koyunun üşütme hastalığı.

PISARKA [*İs.*], Oğlaklarda olan bir çeşit sürgün hastalığı (*Hasanlı "Ereğli-Zonguldak"*).

POTÇA [*İs.*], Sıcak yüzünden kuzularda meydana gelen bir hastalık (*Kalafat "Çankırı"*).

SAKAVU, Hayvanın burun delikleri tıkanır, nefes alamaz. Üşütmeden olur (*A. R. Y.*).

SIRTI YARMA [*İs.*], Şarbon hastalığı (*Alanlı "Aydın"*).

SANCI, At terli iken su çirilirse sancı tutar. Rakı içirilir, hayvana binerek sürülür.

SARACA, Hayvanın belinde çıbanlar çıkar.

SOLUĞAN, Terli su içirilmeden nefes darlığı hastalığı.

SU ENDİRMESİ [*İs.*], Atların dirseklerinin şişmesi (*Ağrı*).

SU YENDİRME, Atların ön bileklerinde su dolmak suretiyle meydana gelen bir hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

SÜDÜ GİDİK, Bir koyun hastalığı (*G. A.*).

SÜLEMENİ [*İs.*], Bir çeşit at hastalığı (*Fakiekciliği "Amasya"*).

SÜREĞİ, İrsî hayvan hastalığı (*A. R. Y.*).

SÜT BAĞI [*İs.*], Atların ayağında çıkan su kabarcıkları (*Kuruhüyük "Boğazlıyan - Yozgat [yabancı]"; Başağrı "Mesudiye - Giresun"; Sulusaray "Tokat"*).

SÜTEĞRİSİ, Ön ayakları içine eğri at (*Niğde ve yöresi*).

ŞİMŞEK [*İs.*] 1 — Öküzlere ârız olan bir baş hastalığı (*Bademağacı "Alanya - Antalya"*) 2 — Sivri uçlu ağaç (Benim şimşek sopayı getir: (*B. Çaylı "Dörtöl - Hatay"; Gâvurdağı "Cebelibereket - Seyhan"*) 3 — [*S.*] Sokulgan, girgin adam (*B. Çaylı "Dörtöl - Hatay"*).

TABAK [*İs.*] 1 — Çatal tırnaklı hayvanların ağız ve ayaklarında çıkan çıban (*Şebinkarahisar "Giresun"; Pazar "Biga - Çanakkale"; Kars; Sarımbey "Çorum"; Adana*) 2 — Hamur teknesi (*Bitlis*).

TALAF [*İs.*], Atlarda görülen arpalama hastalığı (*Eskiviran "Emirdağ - Afyon [Muh.]; Deyişören "Seyitgazi - Eskişehir"*).

TAŞIRGAMAK [*F.*], Uzaktan getirilen koyun ve sığır gibi hayvanların tırnakları bozulmak ve acımak: Bu hayvanlar o kadar taşırğadı ki ayaklarını yere basamıyorlar (*Boyabat "Sinop"; Terme "Samsun"*).

TAVŞANCIK, Merkeplerde görülen, kulakların kazık gibi dikilmesi ile kendini gösteren hastalık (*Ahlat "Bitlis"*).

TECCE, Bazı hayvanların arka ayaklarında görülen kısmî fele (*Amasya yöresi*).

TEÇCE [*İs.*], (*Alışar "Merzifon - Amasya"; Sarımbey "Çorum"*) [*Bak: Tecce, 1*].

TENELEME [*İs.*], Hayvan arpayı çok yiyerek topallama (*Navdalı "Mut - İçel"*).

TERKEK OLMAK [*F.*], Fazla yol yürüyerek terliyen hayvan rüzgâra marûz kalarak soğuk almak (*Antalya*).

TERS, Tırnağın içinde ince solucan şeklinde kurttur. Göz taşı ile tedavi edilir.

TOKMALANMAK [*F.*], Hayvan fazla buğday veya ziyanlı ot yiyerek karnı şişmek (*Sarılar "Avanos - Kırşehir"*).

TOPUR [*İs.*] 1 — Beygirlerin diz kapaklarında hâsıl olan şiş (*Edirne*) 2 — Kök sökmekte kullanılan bir çeşit büyük balta, muhacir balta taşı (*Hamitler, Konurlar "İnegöl - Bursa"; Edirne; Bilecik [Muh.]*) 3 — Yaylalarda pürüz-

lü arazi, tümsek (*Civanyaylağı "Mersin - İçel"; Alan köyü "Çumra - Konya"*) 4 — Kestanenin dikenli kabuğu (*Giresun köyleri*) 5 — Sürülmüş arazide kesek halindeki topraklar (*Kaleyaka "Perşembe - Ordu"*).

TÖHMELEMEK, Fazla yemden hastalanmak.

TÜLÜCE [*İs.*], Koyunların tırnaklarında meydana gelen hastalık (*Kümbet "Yıldızeli - Sivass"*).

VIRRIK [*İs.*] 1 — İnsanlarda kolera, hayvanlarda ishal (*Güçge "Gaziantep"*) 2 — [*S.*] Alınan (*Kargın "Çumra - Konya"*).

YANGULANMAK [*İs.*] 1 — Hayvanlar üşüyerek hastalanmak (*Paşaköy "Bolu"*) 2 — Aksi sada hâsıl olmak (*Ünye "Ordu"*).

YANIKARA, 1 — Sığırlarda görülen bir çeşit hastalık (*Çınarla "Şarköy - Tekirdağ [Muh.]; Kuflek "Havza - Samsun"; Aydoğmuş "Rize"; Bergaz "Ezine - Çanakkale"; Belenli "Burdur"; Konya köyleri; Sandıklı "Afyon"; İbik "İskilip - Çorum"; Apturrahmanlar "Serik - Antalya"*) 2 — Zatilcenb hastalığı: Ahmet yanıkara olmuş (*Bafra "Samsun"*) 3 — Yıldırım (*Çerkeş "Çankırı"*) 4 — Bir türlü ekin hastalığı (*Konya*) 5 — Bir çeşit kötü çıban, habis bisre (*Lâpseki "Çanakkale"; Konya; Gemlik "Bursa"; Aydın*) 6 — Müzmin bel romatizması (*Kırşehir*) 7 — Bir nevi at hastalığı (*Kars; Konya*) 8 — Lekeli humma (*Bayat "Ordu"*) 9 — Ağaçlara ârız olan ve bir yanını çürüten bir hastalık (*Tokat*) 10 — Böğrülce (*Armutlu "Kemalpaşa - İzmir"*) 11 — Suçlu, lekeli fena insan (*Sivas; Kürkçüler "Seyhan"*).

YELGUFA [*S.*] Felce uğramış sığır (*Ta-baklar "Bahçe - Seyhan"*).

YELİMSA [*İs.*], Koyun memelerinde meydana gelen ve kızgın demirle dağlanarak sağaltılan şiş (*Cemele "Kırşehir"*).

YELİNSEK [*S.*], Bir hastalıkla memesinin birisi kör olan hayvan (*Genezin "Avanos - Kırşehir"; Kesme "Eğridir - İsparta"*).

YELKAFA [*İs.*], Atlarda olan mankafa hastalığı (*Kurugöl "Nevşehir - Niğde"*).

YEMLEME [*İs.*], Atlarda, çok yem yemekten meydana gelen ve ayakları tutuk yürümez bir hale getiren bir hastalık (*Seymen "Çorlu - Tekirdağ"*).

YENLEMEK, Atın gebelikte karnının şişmesi (*Andırın "Malatya"*).

YONCA, Çift tırnaklı hayvan taze yoncayı yeyince şişer. Tuzlu ekşi ayran içirilir.

YÜĞÜLEME [*İs.*], Hayvanlarda tüylerin dökülmesiyle muttasıf bir hastalık: Bizim tavuklar yüğüleme olmuş (*Ula "Muğla"*).

ANADOLU KÖYLERİNDE GENÇLER DERNEĞİ YAHUT AHİLİĞİN DEVAMI

M. Zeki ORAL

Vakıflar Umum Md. Arşiv ve
Neşriyat Müdürü

Burada Niğde'nin Dünderlı köyünde gördüğüm kuruluşu, özellikleri hakkında incelemeler yaptığım Gençler Derneğini esas olarak alıyorum.

Dünderlı köyü:

Dünderlı, Torosların bir kolu olan Aladağ'ın Kayseri'ye doğru uzanırken çevirdiği kıvrımın başladığı yerdendir. Dağın tam eteklerinde bir derenin yamaçlarına kurulmuştur. 250 evli bir köydür. Niğde'nin doğu kuzeyinde ve 45 kilometre uzağındadır. Aladağ bu köyden başlayarak kocaman bir istifam çevirir ki bu kavsin son noktası Erciyes'tir. İçi ise Sultançayırı yahut Sultansazı denilen ve 35×45 kilometre eb'adında çukur bir arazidir. Buradaki köylere Ova köyleri denilir. Dünderlı, bunlara çok yakındır. Köyün tam önünde (Gökçakıl) adında ve mevsime göre 3-4 değirmen çevirecek kadar bol su veren bir göze (menba) vardır. İhtiyarların anlatıklarına göre bu civardaki vedi oba (Türk aşireti) bundan birkaç asır evvel bu Gökçakıl'ın başında toplanmışlar, köyü kurmuşlar. Kövde bugün ayakta duran tarihî eser yoktur. Yalnız köyün yakınlarında var altı kilisesi varmış ki Bizans isî olduğu bir bakışta anlaşılan kapı söveleri köyün mezarlığındadır.

Dünderlı köyünün merkezlerden uzakta kalmış, gelenek ve görenekleri bozulmamış olduğunu da anlatmış olmak için önce köyün coğrafi durumunu yazdık. Şimdi maksada geliyoruz.

Eskidenberi bildiğimize göre, köylerde bir İhtiyar Meclisi (İhtiyar Heyeti)

vardı. Başta Muhtar olmak üzere âzalar dan teşekkül ederdi. Bunlar köy halkı tarafından seçilirler. Köy işlerine bakarlardı. Vazife ve mesuliyetleri ile adetleri ne olursa olsun köyün mümessili olarak bulunan bu Heyetin tarihi de köyler kadar eskidir. Burada ele alacağımız Gençler Derneğinin bu İhtiyar Heyeti ile hiçbir ilgisi yoktur. Gençler Derneği köyde 12 - 20 yaşları arasındaki bekâr gençlerden kurulmuştur. Bekâr dul erkekler bile bunlara karışamazlar. Gençler Derneğinin kendisine göre teşkilâtı, bayrağı, yasası, odası vardır. Gençler Derneği aralarından iyi huyluluğu, dürüstlüğü, civanmertliği ile tanınmış ve sevilmiş üç genç bekârı açık oyla Yönetim Kurulu seçerler. Bunlara Yiğitbaşı, gönüllerağası, bayraktar derler (Resim: 1). (Bundan 28 sene evvel yani 1936 yılı ilk baharında bu köy okulunu teftise gittiğim zaman bu resimler alınmıştı. Resimde ortada görülen Yiğitbaşı, Durmuş oğlu Halil, sağında Gönüllerağası Kadir oğlu Mahmut, solda Bayraktar Dede oğlu Mustafa'dır).

Derneğin teşekkülü ve Yönetim Kurulu'nun seçilmesi:

Köyde 12 - 15 yaşlarına gelmiş bekârlardan Derneğe girmek istediğini Yiğit başına söyleyen her genç Derneğin üyesidir. Bu üyelik evleninceye kadar devam eder. Yiğitbaşı veya arkadaşlarının bir eksikliği görülürse Dernek toplantıya çağırılır. Şöyle ki: Dernek odasının damına Derneğin bayrağı çekilir. Bayrağı görenler, duyanlar odaya toplanırlar. Konuşmalar, münakaşalar başlar. Bu toplantı bazen

bir iki akşam devam eder. Nihayet eksiği yani Dernek yasasına uygunsuz hareketi görülen Yiğitbaşuya ve üyelerden birine: "Sizi başımızda görmek istemiyoruz!" derler. Heyetin toptan çekilmesine lüzum yoktur. Kabahati olan çıkarılır. Bu suretle çokluğun istemediği Yiğitbaşı veya arkadaşlarından birisi itirazsız çekilmeye mecburdur. Darılmak yoktur. Böylece vazifelerine son verilmiş olanların yerlerine açık oyla yenileri seçilir. Seçime karışabilmek veya seçilebilmek için Dernekte üye olmak, o köyden ve bekar olmak şarttır. Köyde bu tetkikleri yaparken Muhtarın babası Kadir ağa söze karıştı:

— Dedem köyde 20 yıl bayraktarlık yapmış, onun için bize Bayraktar oğlu derler, demişti. Bundan anlaşılıyor ki ödevlerini eksiksiz yapanların yıllarca ayrılmadıkları gibi, birkaç ay içinde Yiğitbaşılıktan ve Yönetim Kurulu üyeliklerinden düşenler de vardır. Şu halde seçim için bir müddet yoktur.

Yönetim Kurulunun vazife ve mesuliyetleri:

Yönetim Kurulu, yukarıda yazıldığı gibi Yiğit başı, Gönüller ağası, Bayraktardan ibarettir.

1 — *Yiğit başı:* Yeni seçilen Yiğit başı arkadaşlarına genel bir ziyefet vermekle işe başlar. Artık gençler arasında sayılır, sözü dinlenir, her yerde başa geçer, her meselede son söz onundur. Köy gençlerinin doğru sözlü, doğru özlü olmalarını, iyi gezmelerini, eğlenmelerini, hırsızlık, arsızlık yapmamalarını gözetir. Herhangi bir şekilde Dernek kaidelerinden ayrılmış, uygunsuzluğu görülmüş, bir genci (yolsuz çıkarmak) ve diğer arkadaşlarına danışarak ona ceza kesmek, yaptığı kabahata göre bir ziyafet çektirmek veya tenbih ve tavsiyelerde bulunmak Yiğit başının hakkıdır. Bununla beraber aşağıda görüleceği gibi, köy düğünlerinde, bayram eğlencelerinde Yiğit başının başka vazifeleri de vardır.

2 — *Gönüller ağası:*

Gönüller ağası, diğer köylerden gelen gençlerin, düğüncü misafirlerin yatacakları odaları göstermek, onlara (hoş geldiniz!) diyerek gönüllerini almak, yemek ve kahvelerini ikram etmek, istirahatlerini özetmekle mükelleftir.

3 — *Bayraktar:*

Bayraktar, Derneğin bayrağını muhafaza eder. Derneğin veya Yiğit başının dediği yere, düğün evinin damına bayrağı çeker.

Yönetim Kurulunun en önemli işleri düğünlerde ve bayramlardadır. Köyde düğüne başlanırken düğün sahibi önce Yiğit başuya gider. Yiğit başı Derneği toplar, Bayraktar bayrağı alır, düğün evinin üstüne gelirler. Orada dualar okunur, iyi dilekler dilenir. Damın üstüne bayrak dikilir. Düğün başlar. Bayrak, düğün süresince orada kalır. Perşembe günü gelin almaya gidildiğinde bayrak da beraber getirilir. Kız evinin üstüne dikilir. Orada bayrağı saklamak Bayraktarın ödevidir. Eğer Bayraktar gafil davranırsa kız tarafının gençleri bayrağı kaçırlar ki, Bayraktar bu gafletinden dolayı Yiğit başının tâyin edeceği bir ceza ile cezalandırılır.

Düğün içinde, bayramlarda cirit oyunlarında Yiğit başı, Gönüller ağası durmadan köy gençlerini ve köye gelmiş konukları idareye, ağırlamaya çalışırlar. Güveyi gerdeğe girmeden evvel Yiğit başının yanına gelir ondan izin alır. Çünkü gençliğinin en heyecanlı günlerini beraber geçirdiği Dernek arkadaşlarından artık ayrılmak üzeredir. Orada bulunan Dernek arkadaşlarına veda eder. Derneğe de kurbanlık bir kuzu veya bir koyun armağan eder.

Güveyi gerdeğe gireceği gün akşam üstü yıkanmak için törenle soyunurken mendilini, bıçağını veya başka bir eşyasını orada bulunan evlilerden birisi saklamaya çalışır. Eğer saklanan eşya o anda bulunmazsa bunu Yiğit başı ödemeye mecburdur.

Derneğin gelir ve giderleri:

Köylülerin anlattıklarına göre, Derneğin senelik bir bütçesi yoktur. Fakat düğün sahibinden, güveyden ve ceza kesilmiş gençlerden aldıkları paralar kuzu ve koyunlar Derneğin gelirleri demektir. Yiğit başı başka köyden gelen gelin alayının önüne çıkar ve:

— Yol kalsın, erkân kalmasın! der. Baş ister ve alır. Derneğin gelirleri Yiğit başı ile Bayraktarda toplanır, bununla zaman zaman arkadaşlarına ziyafetler çekerler, fakirlerine yardım yaparlar.

Derneğin Bayrağı:

Dernek bayrağı beyaz bir uçurluğa eklenen yeşil, beyaz, kırmızı renklerden yapılmış üç kanattır. Hilâl zemine uyan ve bayraktaki diğer renklerde dir. Yıldızlar çok köşelidir (resim: 2, 3).

Dernek odası:

Köyde bir oda, gençlerin toplanmasına tahsis olunur. Gençler nöbetle odayı temizlerler, ocağını, ışığını yakarlar. Köyde bulunan meyvelerden getirirler yahut çay yaparlar. Bayrak orada saklanır. Bir de kanun dedikleri değenek asılıdır. Bu değenek yasaya uygunsuz hareket edenler için göz dağıdır. Gençler bu odada serbestçe konuşurlar. Türküler söylerler. Millî oyunlar oynarlar, hikâyeler, masallar, bilmece-ler anlatırlar.

Derneğin gayesi:

1 — Yukarıda türlü vesilelerle yazıldığı gibi, Gençler Derneği köy gençlerinin kendi aralarında ve bir arkadaşlık ahengi içinde yetişmelerini sağlamaktır.

2 — Yaşlılar arasında şahsiyetsiz kalmaktan kurtulmak, arkadaşları ile konuşmak, münakaşa etmek, fikirlerini serbestçe söylemek itiyadını kazandırmaktır.

3 — Aralarında kavga, döğüş çıkmasına dikkat etmek, hırsızlık, arsızlık, ahlâksızlıkara mani olunmaktır.

4 — Millî türküler, eğlencelerle neşeli vakitler geçirmek, dolayısıyla millî sporlarla sıhhatli olmaktır.

Dernek yasası köyde öylesine yerleşmiştir ki, herhangi bir cezalı gencin ödeyemediği para, kuzu ve koyunu —o zamanlar icabında tahsildarı, jandarmayı bile atlatmaya çalışan— babası itirazsız feda etmekten çekinmez.

Derneğin Anadolu'da yayıldığı coğrafi sahalar:

Vaktiyle 12 sene Anadolu'da ilköğretim müfettişi olarak gezdim. Sonra muhtelif zamanlarda tarihî araştırmalar, Türk eserlerinin tescili için vazifeli olarak seyahatlara çıktım. Dünderlı köyünde tesbit ettiğim bu Derneğin izlerini başka yerlerde de araştırdım. Vardığım netice şudur ki: Gençler Derneği Anadolu'da yaygın bir halde imiş. Bir kısım eski Türk köylerinde unutulmuş, yalnız ihtiyarların hâtıralarında kalmış, bazı köylerde yalnız düğünlerde harekete geçen bir varlık halindedir. Bazı yerlerde ise yalnız bayraktarın adı yaşamaktadır. Bununla beraber, bütün ananasile —fakat az çok farklarla— yaşayan yerler de vardır (1).

Gençler Derneğinin içtimâî tarihimizdeki mevkiî ve ahilikle münasebeti:

Gençler Derneğinin köyde gençlerin ayrıca bir odada oturmalarını, yaşlarının icabettirdiği konuları serbestçe konuşmaları gibi ihtiyaçlardan doğmuş bir teşekül olarak ele almak meseleyi biraz dar zaviyeden görmek demektir. Dünderlı köyünde 300 senedenberi devam ettiği tevâtüren bilinen Gençler Derneğinin daha eski zamanlara getirmek icabeder. Tarih kitaplarında bu gençlik teşkilâtından bahseden bir bölüm göremedim. Fakat içtimâî tarihimizde büyük bir önemi olan (ahilik) ile birçok bakımlardan benzerlik hattâ ayniyet ifade eder. Şöyle ki: Konya'daki Ahi baba evlâtlarının ellerinde bulunan icazetnamelerde —ki bu teşkilâtın tarihesi, erkânı ve nizamlarını ihtiva eden bir rehber mahiyetindedir— hariçten, başka vilâyetlerden debbağlığı alâkadar eden (ham de-

(1) Köyümde Delikanlılar Derneği: İsmail Tıknaz Köy Enstitüleri dergisi sayı 1, sahife 57.

ri, mazi, palamut, yaprak her neki ahi baba, kethüda ve yiğit başı ve tekkeşin yetlerine teslim oluna. Sonra yiğit başlar cümle üstadları davet edip badehu herkes hizmetine gide anlar gittikten sonra ahi baba yiğit başı ve tekkeşin pazar edip akçesiniverdikten sonra taksim oluna.) dedikten sonra hasılât taksiminde (1 — Ahi baba, 3 hisse. 2 — Kethüda, 2 hisse. 3 — Yiğit başı 2 hisse. 4 — 30 yıllık üstadlar, ikişer hisse. 5 — 20 yıllık üstadlar, birer buçuk hisse. 6 — 10 yıllık üstadlar, rubu hisse alırlar) denilmektedir. Diğer esnafın da birer ahi babası ve yiğit başları olduğu merhum üstad M. Cevdet'in tetkiklerinden anlaşılmaktadır (2). Tosya'daki esnafın da yiğit başları vardır. Mahfil üstadları tarafından yaşlı, tecrübeli, bilgili bir zat yiğit başı seçilirdi. Esnafı yiğit başı temsil ederdi. İşçi başısı yardımcısı davetçisi icra organları idi. Birer yıl için seçilirlerdi. Amma her yıl aynı zatın seçilmesi de mümkündü. Bu yiğit başı seçimlerinin Kırşehir'de Ahi evran Şeyhi tarafından tasdik edildiği anlaşılmaktadır. 1283. H. tarihli beratta ahi baba, kethüda ve yiğit başılar, usta ve halifeliklerin icazet ve inabeti Kırşehir'de Ahi evran zaviyesi Şeyhleri tarafından tâyin olunurdu (4).

İbni Batuta (Ahiye-i feteyen = genç kardeşler) bölümünde ahîler hakkında malûmat verirken (Ahîler bilâd-ı Rumda (Anadolu'da) sâkin Türkmen akvamının her vilâyet, kasaba ve köyünde mevcuttur. Bunlar etrafına yardımlar yaparlar, kardeşlikler gösterirler. Yedirirler, içirirler. İhtiyaçlarını temine çalışırlar. Eşkiya ve azgınları bertaraf ederler. Zulüm ve zahmet edenleri ifna eylerler. Bunların dün-

yada misli yoktur. Oraca ahi (5) gayri mütehhil mücerret yani bekâr gençlerden ehli sanâat vesairenin toplanarak kendilerine reis seçtikleri adama denir. Bu cemiyete (fütüvvet) (6) tesmiye olunur. Reis bir zaviye yaptırır. Halılar ve başka eşya ile döşer. Kandillerle ışıtır. Arkadaşları gündüz kazandıklarından —bir kısmını— ikindiden sonra reise götürürler. Bununla meyve, yemek ve zaviyede sarfolunan diğer şeyleri satın alırlar. O gün beldeye bir misafir gelirse zaviyelerine misafir ederler. Bu alınan şeylerle ona ziyafet çekerler. O kimse avdetine kadar onların misafiri olur. Bir kimse gelmediği vakit toplanıp yemek yerler. Türkü söylerler. Oyunlar oynarlar. Bunlara Feteyan (7), reislerine de yukarıda söylendiği gibi ahi derler. Dünyada onlardan ziyade güzel iş, güzel huy sahibi görmedim.) demiştir. İbni Batuta ahîlerin zaviyelerini, âdetlerini, kıya-

(5) Eh; arapça, isim kardeş, birader, dost demektir. Cem'i ihvan, ihvet kardeşler dostlardır. Ahi kardeşe mensup demektir. Müttekellim zamiri olarak kardeşim mânasına gelir. İbni Batutada bu mânada izah etmiştir. Zeylün alâ fasl-ı el ahıyetil feteyani-it Türkiye. Sahife 112 ve Hüseyin Kâzım Kadri Türk Lûgati cilt 1, sahife 203, 206. Mamafih ahî, aki kelimesinin cömert mânasına olarak Türkçe asıldan olduğunu yazarlar da vardır. Hasan Fehmi Huğral halk bilgisi mecmuası 1928 Cevat Hakkı Tarım Kırşehir tarihi, sahife 126.

(6) Fütüvet şeref-i nefis, İzzet, kerem, cömertlik, mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık mânalarına gelir.

(7) Feteyan; arapça feta (Hüseyin Kâzım Kadri Türk lûgatında böyle harekelemişti.. Cilt 3, sahife 611) kelimesinin cemidir. Feta, genç, delikanlı, feteyan gençler, delikanlılar demektir. Bu kelime muhtelif iştikaklarıyla Kuran-ı Kerim'de 10 yerde geçer. Genç, gençler, bazen köle mânasına alınmıştır. Yahya Hilmi Misbah ülhıvan li-taharriyat il-kur'an, İstanbul Matmut Bey Matbaası, 1322, sahife 205. Bu fütüvet mensuplarını farsçada civanmert, kahraman, baha-dır, dilir, pehlivan, tehmeten, şahbaz, cengâver, sipahî, sivari, mert, Türkcede ise genç, delikanlı, efe, dadaş, kabadayı, yiğit, babayiğit, batur, alp, levent, toy, binici, atıcı, akıncı derler. Zeylün alâ fasl-ı el-ahıyet-il feteyan-it Türkiye sahife 11.

(2) Zeylün alâ fasl-ı el-ahıyet il-feteyan it-Türkiye M. Cevdet Kurtuluş Matbaası, İst. 1932, sayfa 133 (Ahi baba el-bezzazın ahi baba el-debbagin gibi...).

(3) Hüseyin Sıtkı Göker Vakıflar Dergisi sayı 3, sahife 252.

(4) Profesör Dr. F. Taeschner, Vakıflar Dergisi, sayı 3, sahife 93 - 94.

fetlerini de yazar, nihayet (Biz meclisle - rine girince birçok yemekler ve meyveler, tatlılar getirdiler. Sonra türkü söylediler ve oyunlar oynadılar. Bunların hali alâka - mızı çekti. Hele cömertliklerine hayran ol - mamak elden gelmez. Gecenin sonunda kendilerini zaviyede bırakarak döndük.) diyerek takdirlerini ifade etmekten kendi - ni alamaz (8). İbni Batuta'da ahiliğin Ba - tını mezhebi yahut diğer İslâmî tarikatlarla münasebetine dair bir kayıt yoktur. Bu noktaya aşağıda tekrar temas edeceğiz. İcazetnamelerde ahilik teşkilâtında yiğit başlıklar olduğunu gördük. İbni Batuta'ya göre bu teşkilât Anadolu'nun her vilâyet, kasaba ve köylerinde mevcuttur.

Şu mukayese açıkça gösteriyor ki, köylerimizdeki Gençler Derneği ile ahilik arasında birçok benzerlikler vardır. Bina - enaleyh gençler teşkilâtını köylerde ahili - ğin devam eden bir şekli olarak kabul et - mek mümkündür.

Bazı bilginlerin yazdıkları gibi, ahili - ği, hele bizim gençler teşkilâtını batıniye mezhebinin bir devamı yahut diğer İslâmî tarikatlardan doğmuş bir akide, bir teşek - kül olarak ele almaktan ziyade, İbni Batu - ta'nın yazdığı köylerimizde bugün yaşayan şekli gibi kendi millî hüviyet ve esaleti içinde çok eski bir gelenek olarak kabul et - mek daha doğrudur. Çünkü fütüvvet ve uhuvvet kelimeleriyle ifade, ahlâk, sehâ, kerem mefhumlarıyla izah edilen bu anla - yışın esaslarını İslâmiyetten evvele çıkar - mak mümkündür. Türk hakanlarının ka - rakurumda diktikleri Orhon âbidedelerin - de bunun misallerini fütüvvetin ruhunu

(8) İbni Batuta seyahatnamesi Mehmet Şe - rif tercümesi. İstanbul Matbaai Âmire, 1335, sahife 312 - 314. Memleketimiz İbni Batutanın çok hoşuna gitmiştir. (Bilâd-i Rum adıyla anılan işbu iklim dünyanın dört bucağında en güzel yer - dir. Cenab-ı Hak başka yerlere parça parça ih - san ettiği güzellikleri Anadolu'da cem etmiştir. Ahalisinin yüzleri çok güzel, elbiseleri çok tem - iz, yemekleri nefistir. Bunlar Allahın mahlûk - larının en şefkatlisidir. Aynı eser sahife 310.

bulmak mümkün (9) olduğu gibi, Dede Korkut hikâyelerinde Türk kahramanlık - ları ve fütüvvetinin birçok ve şahâne ör - nekleri vardır (10). Firdevsi'nin şerhnâ - mesinde Türk, İran askerlerinin şecaat ve kahramanlıkları hakkındaki menkıbeler - de (11) nihayet Roma İmparatorlarından Augustus'un yaptığı icraat ve fukaraya dağıttığı milyonlarca ihsanlar ve başka iyi - likler fütüvvetten başka bir şey değil - dir (12).

(9) (Ölecek milleti yeniden islâh ettim. Çıplak milleti esvablı, fakir milleti zengin ettim. Az kavmi çok ettim. Mutî' ahaliyi hanlığında pek âlâ ettim, dört cihetteki milletleri hep sulh nerver ettim. Düşmansız bir hânım) Necip Asım Orhon Âbideleri. Matbaa-i İstanbul sahife 116.

(10) Bu kitapta Türk han ve beylerin'n ver - dikleri toylar şöyle anlatılır: (Dirsi han diş ehlinin sözüyle ulu toy eyledi. Hacet diledi. At - tan aygır, deveden boğra, koyundan koç kırdırdı. İç ve dış oğuz beylerini üstünü yığınak etti. Aç görse doyurdu, çıplak görse donattı, borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı, göl gibi kıviz sardırdı.) Büyük bir meydanda bunlar yen'ilir, içilir, kap kaşık ve kazanlar da davetli - lere hediye olunurdu. Ziya Gökalp, Türk Mede - niyeti Tarihi, sahife 236 - 247 ve Dede Korkut kitabı, Dirse hânoglu Boğaçhân hikâyesi. Dr. Muharrem Ergin T. D. K. Neşriyatı 1958.

Bir de Selçuknâmelerde (Hân-ı yağma) denilen yağma toyu vardır ki Dede Korkut kita - bındaki hikâyelerde bunun da tafsilâtı vardır. Yağma toyunda yemekler yenildikten sonra hân, Hâkan eşini alır çadırından yahut sarayından dışarı çıkar, saraydaki eşya ve hazineleri tama - men boy halkına ihsan eylerdi.

(11) Şark İslâm Klâsikleri şeyhnâme, cilt 1 - 3.

(12) (Son derece büyük bir yiyecek kıtlığın - da zahire tedariki ödevini üzerime almaktan çekinmedim. Bunu o kadar başarı ile idare ettim ki birkaç gün içinde harcadığım para ile bütün milleti korkudan ve mâruz kaldığı felâketten kurtardım.) Ankara Anıtı, çeviren: Hâmit Dereli, sahife 102.

Ve (Babamın vasiyeti üzerine Roma Pleb' - lerinden (fukara halkından) her ferde 300 Sese - tert (Roma Cumhuriyeti zamanında geçen ve di - narın 1/4 kıymetinde gümüş para) ödedim. Be - şinci Konsüllüğümde harp ganimetinden her şahsa dört yüz Sestert verdim. Onuncu konsüllü - ğümde kendi mirasımdan her şahsa dört yüz Sestert tutarında bir ihsan vardım. (Bu ihsanlar

Bunlarla beraber, ahilik ve fütüvvet, cömertlik kardeşlik fukara sevenlik sözünün kısası insanlık bakımından pek çok yüksek ahlâkî ve içtimâî esasları ihtiva ettiği için islâm dinine pek uygun düşmüş islâmî esaslarla birleştirilmiş islâmî terekatler da ahiliği kendi bünyelerinde şekillendirilerek devam ettirmişlerdir. Hazreti Muhammed sülâlesine mensup zevat kendilerini bir nevi yiğitlik payesi kazanmış olan fütüvvetin hakikî mümessilleri sayarlardı. Abbasî halifelerinden En'nasır etrafındakilere fütüvvet şalvarı giydirir, fütüvvet kadehinden içirirdi. En'nasır'dan sonra Hazreti Ali evlâdından bazıları fütüvvet payesini vermek selâhiyetini haiz olmuşlardı (13).

Büyük İslâm mütesavvüfleri eserlerinde fütüvvetten bahsetmişlerdir. İmam-ı Gazalî fütüvveti mekârımı ahlâk (yüksek ve güzel huylar) diye mütalâa eder (14).

Fütüvveti islâmî esaslar ve İslâm tasavvufu çerçevesinde en mükemmel izah eden Seyh-i ekberdir (15). Ona göre (bütün eşya ve mahlûkat Cenabı Allahın zat, Esma ve sıfat tecelliyatının mazharıdır. Cenabı Hak Rezzak, sahi, Kerim gibi güzel isimleri icabı mü'min ve müşrik bütün insanlara ve başka mahlûkatına rızık ve keremini ibzal buyurur. Bu ilâhî esma ve sıfatlar kullarında da tecelli eder. Binaenaleyh

İ. Ö 24, 44 senelerinde olmuştur.) Onbirinci konsullüğümde kendi paramla satın aldığım zahirenden 12 defa özel buğday dağıtımını yaptım. Tribunluk yetkimi aldığımın 12 nci senesi 3 üncü defa her şahsa dörtyüzer Sestert verdim. Bu bağışlarım hiçbir zaman ikiyüzellibin kişiden az kimseye nas'p olmadı. Tribünlük yetkimin onsekizinci yılında ve inikinci konsullüğümde şehir pleblerinden üçyüz yirmi bin kişiden her birine altmış dinarlık bir meblâğ verdim..." Aynı zamanda Roma Şövalyelerinin hepsi oğullarına gümüş kalkanlar, mızraklar hediye ettiler. Onları Principes Iuventutis (gençliğin önderleri) yani bir nevi yiğit başılar olarak selâmladılar. Aynı eser, sahife 109 - 110.

(13) İslâm Ansiklopedisi cilt 4, sahife 700-701.

(14) Ahya'ül'ulüm, cilt 3, sahife 213 Kahire, 1282.

cins ve mezhep farkı gözetmeden bütün insanlara ve diğer mahlûkata şefkat, mürvet gösteren insanlar fütüvvet ehlidir. Fütüvvet ilim ve irfanla kaımdır. Fütüvvet her mevcuda kaderince muamele yaparak mahlûkatta hâlıkın rızasını gözetmektir. İnsanın rütbe ve yaşta veya her ikisinden kendisinden daha büyük veya küçük yahut kendisine emsal olanlarla bir arada düşüp kalkması lâzımdır. İşte bu içtimâî münasebet esnasında bilgi ve yaşca büyüğünü tevkîr ve tazim eylemek ilim mertebe ve yaşta kendisinden küçüğe merhamet etmek bu derecelerde emsali olursa kendinden üstün tutmak fütüvvet icabıdır. Fütüvvet sahibi borçlu ise öder, alacaklı ise helâl eder. Onun için hiç düşmanı olmaz. Binaenaleyh fütüvvet sahibi düşmanı olmıyan kimse dir. Yine fütüvvet sahibi o damdır ki, kendisinden abes ve bâtil bir hareket sadır olmaz. Çünkü hakkın (biz sema ve arzı ve aralarındakileri bâtil ve abes yaratmadık.) âyetini düşünür. İnsan ve mahlûkatta abes bir şey görmez. Kendisine bâtil görünen eşya ve mahlûkatın sırlarını Allah bilir diyerek edepten dışarı çıkmaz. Bu hal fütüvvet sahibi olan fetalar içindir. Fetalar nefislerine hâkim oldukları için kul suretinde Sultanlar gibidirler. Nefisleri fütüvvet ehline hâkim olamaz, medih ve senâ ve şükür edinmeyi istemezler. Fütüvvet insanın hakkın rızası veçhile elinden geleni halka ibzal etmesidir."

Söz buraya gelmişken istidrat olarak şu makalenin yazılması sebebinde de burada açıklamak ve şu samimî temennilerimi ilâve etmek istedim. Bir zamanlar teftiş ettiğim mekteplerde talebe olan bir genç okumuş muallim ve müfettiş olmuş, yanıma geldi. Görüşürken köy gençleri arasında tatbika çalışılan (4. K) nın parola, gaye, andını anlattı. "Gençlerimizi böyle temiz duygularla yetiştirmek hakikaten yerinde bir teşebbüs, güzel bir hareket... fakat bunu millî bir esasa bağlamak suretiyle gençlerin ve babalarının alışkınlıklarından istifade ederek benimsetmek daha kolay, daha isabetli olurdu, dedim. Misal olarak bu

gençler derneğini anlattım. 38 senelik tecrübenin verdiği kanaatla söylüyorum ki, millî öğretim ve eğitimde ileri memleketlerin eğitim ve öğretimlerini, halk terbiyesindeki prensip ve metodların bazı küçük tadillerle yahut —eskiden olduğu gibi— okul kitaplarını aynen tercüme edecek kadar ileri giderek, memleketimizde tatbika çalışacağımız yerde millî terbiyemizi, millî gelenek ve göreneklerimizi, sanat ve medeniyetimizi esas tutarak ileri memleketlerdeki eğitim ve öğretim sistemlerinde gördüğümüz yenilikleri yüce dağlardan toplanıp gelen menba sularının Türk tarzı bir çeşmeden, bir sebilden akıtıldığı gibi, millî varlık ve benliklerimizde eriterek içtimaî, iktisadi bünyemize tatbik etsek daha çok ve çobuk muvaffak olacağız. Çünkü Hazreti Mevlânâ mesnev-i şerifinde:

زانکه تقلید آفت هر نیکو بیست
که بود تقلید اگر کوه قویست
هین مشو غره بدان کفت حزین
بار بر کاوست و بر کر دون حنین

“Taklit, cümle iyiliklerin âfetidir. Zararınadır. Eğer dağ gibi kavi de olsa taklit olduğu için saman olur. Agâh ol! Mukallidin sözüne mağrur olma, inanma, yükü öküz çeker, araba bağırır, türkü söyler” (16) buyurmuşlardır.

(15) Şeyhiekber Muhyittin Arabi Elhatemi Ettahi. Fütühati Mekkiye 101, sahife 241-244. Dar'ül'kütüp'ül'arabiyet'ül Kübra. Mısır İslâm Ansiklopedisinde fütüvvet kelimesini yazan zat bu kitabı görmemiştir.

(16) Mesnevi-i Şehif, Ankaravî şerhi cilt 2, sahife 44.

NİĞDE'DE EKMEK VE KIŞ EKMEĞİ FAALİYETLERİ

Halit ONGAN

Unun su ile karıştırılarak yoğurulup hamur haline getirilmesinden ve sonra da bu hamurun fırında, tandırda veya saçta pişirilmesinden meydana gelen ekmeğe, bilindiği gibi insanların en ehemmiyetli ve en başta gelen gıdasıdır. Terkibindeki (Azot) ve (Nişasta) gibi önemli iki unsurun, hem vücudumuzu beslediği ve hem de muhtaç bulunduğumuz kaloriyi sağladığı hesaba alınır, ekmeğiz yenilen katık ile karın doyurulamayacağı ve uzun müddet yaşanamayacağı, halbuki, sıkışık hallerde katıksız dahi olsa sadece ekmeğe (yavan ekmeğe) yaşanılabileceğinin gerçek bir vâkıa olduğu düşünülürse ekmeğin bu ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

Bundan başka, toprağın sürülmesinde, tohumun ekilmesinde, ekinin biçilmesinde, düğünle sürülüp savrulmasında ve nihayet harmanın kaldırılmasında çiftçilerin bütün sene (Niğde'de bütün sene yerine yiloniki ay deyimi kullanılır.) durmadan sarfettiği gayretler ve döktüğü alın terleriyle dânelerin üğütülmesinde, unun hamur haline getirilmesinde ve pişirilmesinde harcanan emeklerin, nihayet fert ve cemiyet olarak bütün insanların hayatlarını idameye mâruf bulunduğu hatırlanırsa bu ehemmiyetli gıdanın diğer gıdalarımıza nazaran üstünlüğünü takdir etmemek mümkün değildir.

Yine biliyoruz ki, hamur yoğurulurken içine bir miktar (Maya) karıştırılmasına veya karıştırılmamasına göre ekmeği (Mayalı) veya (Mayasız) olmak üzere iki çeşitte mütalâa etmek gerekir. Maya, içinde bazı faydalı bakteriler ve mantarlar bulunan ve bunların kimyasal etkileriyle ekşiyen hamura denir. Bu hamurdan bir parça yani maya, dahil bulunduğu tekne veya leğendeki bütün hamur kitlesini kısa bir

zamanda mayalandırır, yani içindeki bakterilerin etkisiyle yoğurulurken karıştığı bütün hamuru ekşiterek kabartmağa başlar. Mayalanmış hamur ise fırında, tandırda veya saç üzerinde, ekşimekten hasıl olan gazların etkileriyle kabarak kolayca ve iyice pişer ki, bu şekilde meydana gelen ekmeğe genel olarak (Mayalı) adı verilir. Mayalı ekmeğe lezzetli olur; hazmı kolaydır ve daha çok besleyicidir.

Mayasız ekmeğe, maya karıştırılmaksızın yoğurulan hamurun oklava vasıtasıyla tahta üzerinde açılarak saçta pişirilmesi suretiyle meydana gelir. Genel olarak (Yufka) adıyla bilinen bu nevi ekmeğe, alısmamış mideler için hem yorucu ve hem de daha az besleyicidir. Bu bakımdan hiç te mayalı ekmeğe tercih edilemez.

İklimi, arazisi, iktisadî ve ziraî durumu itibariyle az veya çok ayrılıklara ve başkalıklara sahip olan güzel Anadolumuzda, halkımızın her iki çeşit ekmeği yakından tanıdığını, içinde buldukları yaşama ve iskân şartlarına uyarak bazı yerlerde mayalı ve bazı yerlerde yufkayı tercih ettiklerini, bazı yerlerde ise her ikisini de yediklerini görüyoruz.

Nitekim, fırınları, her türlü medeni vasıtaları bol, iş sahaları gelişmiş bulunan büyük şehir ve kasabalarımızda mayalı ekmeğe, hattâ daha mükemmeli olan francala yenilmektedir. Buralarda oturanlar bu nevi ekmeği fırınlarda ve ekmeği dükânlarında her zaman hazır bulmakta, her gün ihtiyaçları kadarını taze taze satın alabilmektedirler.

Halbuki, fırınları kifayetsiz veya hiç bulunmayan, yahut da fırından ve çarşıdan uzakta oturan, buldukları yerlerde kışları uzun ve o nisbette soğuk ve karlı geçen kasaba ve köylerimizde ise durum

hiç te böyle değildir. Bu gibi yerlerde oturanlar için, mayalı mayasız hangi çeşitten olursa olsun kendi ekmeklerini kendilerinin hazırlaması, bunun için de meskenlerinin içinde veya dışında özel fırınlar, tandırlar yapması, saç, oklava gibi çeşitli vasıta ve malzemeyi her zaman evinde bulundurması, bunlardan başka daha harmanların kalkmasıyla birlikte eğer çiftçi iseler kendi mahsullerinden ayırdıkları, değil iseler para ile satın alacakları ekmekliklerini kıştan evvel üğütüp anbarlarına koymaları zaruridir. Sırası gelmişken şunu da işaret edelim ki, çok çetin ve başka başka hayat mücadeleleri içinde bir de bu nevi külfetlerle daima karşı karşıya gelmiş bulunan bu gibi ailelerde buğdayı, unu ve sair gerekli malzemeyi vaktinde tedarik ve temin etmek erkeğin, hamuru yoğurmak veya yoğurtmak, pişirmek veya pişirtmek, her gün için sofrada hazır bulundurmak kadının vazifesidir. Erkeğin bulunmaması hallerinde bu vazife yine kadına aittir.

Bir misal olarak "Niğde'de ekmek" konusunu bu yazımızda ele alırken halkımızın, temas ettiğimiz külfetlerle her zaman nasıl karşı karşıya geldiğini ve bundaki zaruretlerin başlıca sebeplerini daha iyi anlayacağız.

Folklor bakımından hayli zengin, iklim ve yaşayış durumu itibariyle de bir takım hususiyetlere sahip olan bu bölgeden çeşitli ekmek adlarıyla kullanılan malzeme ve vasıtalara, bu husustaki mahallî âdetlere ve deyimlere dair bu yazımızda vereceğimiz malûmat umarız ki, okuyucularımızı yakından ilgilindirecek ve bu konu üzerinde kendilerine diğer bölgelerimizle mukayeseler yapmak imkânını sağlayacaktır.

Gerçekten Orta Anadolu'nun güney doğusuna rashyan Niğde ili, iç yayladan bir parçadır. Kasaba ve köyler genel olarak kuzeyden güneye uzanan Toros kollarının kâh geniş ve kâh dar vadileriyle bu vadilere bakan çıplak yamaçlarda, kuzey doğuda (But) ovası, güneyde Ereğli'ye kadar uzanan (Emen) ovası, batıda ise Konya

ovasıyla birleşen Aksaray ovası gibi düzlüklerde kurulmuştur. Adana, Kayseri, Nevşehir —ki, evvelce Niğde iline bağlı bir ilçe iken birkaç yıl evvel il olmuştur— Kırşehir, Ankara, Konya ve İçel ile hudutludur. Rakım itibariyle yüksek (1000-1400 m. olup Niğde merkezi 1237 m.dir) ve Erciyas'ı yalayan kuzey rüzgârlarına maruz bulunduğu için iklimi daha serttir. Kışları oldukça uzun ve çok kere karlı geçer. Başka yerlerde görüldüğü gibi bu ilde de iskân sahaları nüfus topluluğuna nazaran daha geniş ve daha yaygındır. Yüksek yaylalarda, hususiyile Torosların sulu vadilerinde zaman zaman ve yer yer Yürük çadırlarına tesadüf edilir. Kasabalarda oturanlar, her sene yaz aylarında, civarlarda meydana getirdikleri bağ ve bahçelere taşınmağı çok eskidenberi itiyat edinmişlerdir ve halen bu âdeti bir mecburiyet telâkki etmektedirler. Bu sebeple mahdut sayıdaki fırınlar daha ziyade yabancı sakinler, devlet memurları ve çarşı esnafı için çalışır. Her ne kadar yerli sakinlerden bazılarının bu fırınlardan faydalandıkları, satın aldıkları (Çarşı ekmeği) ile ihtiyaçlarını karşıladıkları görülürse de bu gibiler, çarşı ve fırınlara yakın oturan veya taşımak zahmetine katlanabilen, yahut ta maddi durumları elverişli olup sağlığını düşünen mahdut sayıdaki ailelerdir. Diğer büyük sayıdaki halk çoğunluğu ile köylerde oturanların hemen hemen hepsi evlerde aileler tarafından hazırlanan ve sofralarda daima hazır bulundurulan ekmeği yerler ki bu ekmek, ya tandırda pişirilmiş (Çörek) ile saç üzerinde pişirilmiş (Mayalı şepe) veya (Yufka)dır.

Nitekim, il halkı (Somun) ve (Pide) adıyla bilinen çarşı ekmeğinden başka halen dört türlü mayalı ekmek tanımakta ve bu ekmekleri yer yer şu suretle hazırlamaktadır:

1 — Mahalle fırınlarında pişirilen çörekler:

İlin merkezi Niğde kasabası ile mülhakatından Bor, Ulukışla, Çamardı, Aksaray ve Ortaköy kasabalarında ve bazı

büyük bucak ve köylerinde eskidenberi mahalle fırınları mevcuttur. Bu fırınlarda gerek evlerde yuğurulup tekne veya leğenle getirilen, gerekse unu teslim edilmek ve ücreti de ödenmek suretiyle fırıncı tarafından yuğurulup hazırlanan mayalı hamurdan sadece ev ekmeği pişirilir. Bu suretle hazırlanan ekmeğe umumiyetle (Çörek) ve çörek pişirtme işine de (Çörek çekirtme) adı verilir. Bu âdet bazı ailelerce ve ailenin nüfus sayısına göre 15 - 30 günde bir kere tekrarlandığı gibi —ki, birçok komşuların hamurları aynı güne raslayıp bir arada yığılmaması için fırıncıya sorulması ve gününün evvelden kararlaştırılması icabeder— evlerinde yufka bulunduğu halde arada, bazan ağız değişikliği olsun diye bu fırınlara başvuranlar olur.

Niğde'nin mahalle fırınlarında pişirilen mayalı ekmeğe, şekil itibariyle pide, karamanı, somun, halka olmak üzere dört nevidir:

a — Pide; yassı ve uzunca olup iki ucu sivrice yapılıdır. Çarşı fırınlarındaki pidenin aynıdır. Şu farkla ki, çarşı pidelerine gösterişli olması için fırça ile (Haşıl) yani bir nevi sulu hamur sürüldüğü halde, birkaç gün için bekliyeceği ve bunun için de küflenmemesi düşünülerek ev pidelerine haşıl sürülmez. Çabuk pişmesi ve pişkin olması için üstü boydan boya fırıncı tarafından parmaklarla izlenir.

b — Karamanı, pidenin daire şeklinde olanıdır. Bu çeşit ekmeğe de haşıl sürülmez ve sadece üzerine parmak uçlarıyla dairevi veya baklava dilimi gibi şekiller verilerek fırına sürülür.

c — Somun, her yerde görülen ve herkesce bilinen, yuvarlak ve üstü tümsek bir ekmeğe çeşididir. Çarşı somunlarına haşıl sürüldüğü halde bu da haşıl sürülmeden pişer. Ancak iyi pişmesi için ortası çakı ile hafifçe çizilir.

d — Halka, hamur iki el ile yuvarlanarak uzatıldıktan ve iki ucundan tutularak (U) harfi şekline getirildikten sonra kürekle fırına sevk edilir, öylece pişer. Ha-

şıl filân sürülmez. Bu şekilde ve fazlaca pişmiş ekmeğe Niğde'de (Halka) adı verilir ki bir nevi (Peksimet) demektir. Eve gelince bir iki gün içinde kurur ve ters (∩) şeklinde ipe dizilerek muhafaza edilir.

Bir tekne veya bir leğen hamurdan mahalle fırınlarında pişirilen bu dört nevi ekmeğe, bayatlamaması ve küflenmemesi için adet itibariyle aşağı yukarı şu şekilde hesaplanır:

Pide : 3 - 5 adet

Karamanı : 3 - 5 adet

Somun : 4 - 6 adet

Halka : geri kalan hamur ki,
15 - 30 adet.

Teknede kalan son hamurdan ekmeğin sahibinin arzusuna göre yumurtalı, peynirli, kıymalı pideler veya tahin karışırlarak (Tahinli) pişirilmesi de çok kere âdettir. Bu arada Ekmeğe amuca, evdeki küçükleri de düşünür, onların sevinmesi için küçük küçük dairevi halkalar pişirmeyi ihmal etmediği gibi, bu iş bittikten sonra pişen ekmeğlerden bir tanesini kendisine ayırmayı da unutmaz.

Niğde fırınlarında odundan başka (keven) denilen ve köylüler tarafından pazara getirilerek satılan dikenli bir bitki yakılır. Esas itibariyle bu bitki yaş dahi olsa kolayca yandığı için halk arasında (Tuturuk) diye anılır. Torosların çıplak tepe ve sırtlarında mebzulen yetişir.

Evlerde halkanın yenilmesi en sonraya bırakılır. Bunun için de yetecek kadar halka kırılarak suda bırakılır. Bir müddet sonra çıkarılır ve sofraya sarılırsa pamuk gibi yumuşar, yenecek hale gelir.

II — Tandır çöreği:

Evlerdeki gömme tandırlarda pişirilen mayalı ekmeğe (Tandır çöreği) denir. Bu nevi ekmeğe kasabalardan ziyade köylerde raslarız. Gömme tandır, pişmiş topraktan yapılmış olup tabanı geniş ve düz, ağzı dar, yarım koni biçiminde büyük bir küpe benzer. Evlerde sekilere gömülerek ve üstüne

pişmiş topraktan (Duvak) denilen büyük bir kapak kapatılarak daima hazır bulundurulur. Altında hava girmesi için bir delik bulunur ki, buna (Külle) denir.

Tandır, önce külle önüne küllenin tıkanmaması için ızgara vazifesini gören yine pişmiş topraktan yapılmış (Dayak, tandır dayağı) konulmak ve sonra da birkaç keven tutuşturularak üstüne (Kers) veya kersle karışık (Fıskı) atılmak suretiyle yakılır. Fıskı, bilindiği gibi tek tırnaklı hayvanların gübresine denir. Kers ise iyice ezilmemiş ve saman olamamış, hayvanların yiyemediği iri samanın adıdır.

Tandır yakıldıktan ve dumanı azalıp içerisi kızgın hale geldikten sonra evvelden hazırlanmış ve mayası gelmiş hamur parça parça alınarak tandırın iç sathına yapıştırılmak suretiyle pişirilir. Evlerde hazırlanan bu nevi çörekler cidden çok lezzetlidir. Taze iken yemeğe doyulmaz. Bu sebeple bazı kasaba sakinleri evlerinde bu nevi gömme tandır bulundurmakta ve tandır çöreğini diğer ekmeclere tercih etmektedirler.

III — *Mayalı şepe*:

Mayalı hamuru önce bezedikten ve oklava ile tahta üzerinde yassılaştırdıktan sonra saç üzerinde pişirmek suretiyle meydana gelen ekmeğe Niğde muhitinde (Mayalı şepe) veya sadece (Mayalı) denir. Bunun için evlerde (Şepe sacı) denilen ve hemen hemen 70 santimetreyi geçmeyen küçük çapta saçtan, oklava ve tah-tadan başka ocak şeklinde derince ve daha büyük, taşlarla yapılmış ve içi ile dışı çamurla sıvanmış küleli (Yapma tandır)lar bulunur. Varsa gömme tandırdan da faydalanılabilir.

Yapma tandırlar, önce keven veya herhangi bir kuru ot nevinden tuturukla tutuşturulur ve sonra önüne yığılan kers, fıskı veya (Hazal) gibi —ki, muhitte bağ ve bahçelerden süpürülen kuru yapraklara gazel verinde hazal tâbiri kullanılır— basit yakacaklar arasına devnekle serpistirilmek yani (otlamak) suretiyle tandırın alevi

ve sıcaklığı devam ettirilir ki, bu suretle üstüne gerilmiş bulunan saç ısıtılmış ve ısıtmakta devam ettirilmiş olur.

Mayalı şepe daha çok kasabalarda ve uzun müddet yufka yemekten usanıp da mayalıya hasret çeken, kış mevsimi dolayısıyla fırınlara gidemiyen veya fırınları çalıştırmayan ailelerce hazırlanır. Bu iş ara sıra tekrarlanmakla beraber, bayatlamıyacak şekilde az miktarda yapılır. Şepeler pişirilirken yanmaması için sık sık çevrildiği gibi, son pişenlerin üzerine tereyağı sürülerek (Yağlama) denilen kahvaltılıklar da hazırlanabilir.

IV — *Tepsi ekmeği*:

Mayalı hamurun tekne de iyice yuğrulduktan ve mayası geldikten sonra bu hamur yağlanmış siniye, tepsiye veya kenarları yüksek bükülmek suretiyle hususi olarak sobacılara yaptırılmış dört köşe tavalara boşaltılarak fırına öylece sürülür. Kabin yağlanması, ekmeğin kızarmasını ve altının üstüne getirilmesini kolaylaştırır. Niğde halkı bu çeşit ekmeği mübadeleden sonra tanımağa başlamıştır. Gerek kasabada, gerekse köylerde iskân edilen Rumeli muhacirleri halen bu sistemi tercih etmektedirler. Mısır nundan yapılan ekmecler de bu şekilde pişirilir.

Yufkaya gelince;

Bu nevi ekmeğin, mayasız hamuru oklava ile tahta üzerinde açtıktan sonra saçta pişirmek suretiyle meydana geldiğine evvelce işaret etmiştik. Şimdi de yufkanın Niğde ve dolaylarında hangi sebeplerle tercih kazandığını, bu iş için yapılan hazırlıkları, kullanılan vasıta ve malzemeyi, âdet ve ananelerle topluca çalışmayı ve vardımlaşmayı gerektiren kış ekmeği faaliyetleri esnasında yorgunluğu gidermek veya unutmak için basvurulan ovun ve eğlenceleri, nihavet pisirilen yufka çeşitleriyle bu nevi ekmeğin nasıl muhafaza edildiğini anlatalım.

Gerçekten mayalıya nazaran üstün vasıflar taşımadığı halde yufka ekmeği, kış

ve yaz mevsimlerinde çarşıdan getirme külfetinden aileyi kurtaracağı, çarşı ve fırınlardan uzakta oturup da beklenmedik bir günde sayısı belirsiz konukların ansızın çıkagelmeleri, fırınların kapalı kalması ihtimali ve hastalık gibi hallerde mayalı yoğurulup pişirilemeyeceği gibi düşüncelerle eskidenberi ve hâlen bu muhitte büyük bir tercih kazanmış bulunmaktadır. Bundan başka kuru ve gevrek olması dolayısıyla küflenmeden günlerce kalabileceği, hazal (Gazel), kers, fıski, diken, kuru ot gibi basit yakacaklarla pişirileceği ve nihayet ailenin kendi gücü ile meydana geleceği için daha ucuza mal edileceği de bu tercihin diğer sebepleri arasında gösterilmektedir.

Halbuki, Anadolu'da yazın yaylalara çıkan, kışın sıcak ve kuytu ovalara inen, çarşıdan, pazardan, fırından, gömme tandırdan mahrum ve sadece çadır hayatı yaşayan Türkmenlerin ötedenberi yufka yedikleri ve bu aşiretlerden birçok boyaların zaman zaman toprağa bağlanarak yer yer iskân hayatına geçtikleri, köyler ve kasabalar kurdukları veya köy ve kasabalara yerleştikleri düşünülürse halkımızın yufkayı devam ettirmek hususundaki bu itiyadını eski gelenek ve göreneklerine bağlamak mümkündür.

Nitekim, diğer illerimizde olduğu gibi Niğde ilinin bütün kasaba ve köylerinde büyük bir çoğunluk tarafından bu geleneğin yaşatıldığı, yufkanın evlerden ve sofralardan eksik edilmediği görülmektedir. Ancak, taze taze yemeyi seven ve itiyad edinen bazı köylü aileler köylerinde bu ekmeği iki, üç veya haftada bir kere pişirip tekrarlamakta —ki, Kilisahisar'ın bugünkü adı olan Kemerhisar'da yufka, gün aşırı hazırlanmaktadır. Şepe sacında pişirilmesinden ve bu sacın çapı büyüklüğünde olmasından dolayı bu köyün yufkası, Kısasar şepesi diye tanınmaktadır— ise de kasabalarda, hususiyile Niğde merkezinde 6 - 9 ay yetecek kadar çokca yapılması dikkati çekmektedir. Zira, gün aşırı veya haf-

tada bir defa yapılan yufkayı her aile tek başına hazırlayabilirse de 6 - 9 aylık ekmeğin bir aile tarafından tek başına hazırlanması yani yoğurulması, açılması, pişirilmesi bir anda mümkün değildir. Bu sebeptendir ki, bu gibi aileler yufkalarını ya imece (Niğde'de keşşik denir) dediğimiz usulle yani komşularıyla yardımlaşarak kendileri yaparlar, yahut para ile tuttukları kadınlara yaptırırlar. Kıştan evvel elbirliğiyle kalabalık kimselerle yapılabazılanan yufkaya (Kış ekmeği) adı verilir.

Kış ekmeği başka yerlerde olduğu gibi Niğde'de de diğer kış hazırlıklarının en ehemmiyetlisi ve en külfetlisidir. Bu hazırlığa daha harmanların kaldırılmasından itibaren varsa kendi mahsulünden ayırmak, yoksa pazardan para ile satın almak suretiyle ekmeçlik tahılı tedarik etmek ve bu tahılları temizleyip, yıkayıp kuruttuktan sonra değirmende öğütmek gibi işlerle fiilen başlanılmış olur.

Tahıl adıyla tanınan buğday, çavdar, katıklı (Buğday ve çavdar mahlutu), arpa Niğde pazarlarında (Çerik)denilen ölçü ile alınıp satılır. Ancak, 30 kilo istiap hacminde olan böyle bir ölçüğü doldurup boşaltmak mümkün olamayacağından yarısı demek olan ve silindir şeklinde sactan yapılmış olup beledivelerce sık sık kontrole tâbi tutulan (Şinik)le ölçülür. Siniğin yarısına (Urup yani Rubu) ve bunun da yarısına (Tas yani Sümün) denir. Yine bu muhitte 8 çeriğe bir kile, bir merkep yükü 3 çeriğe de bir (seklem) adı verilir.

Kıraç yerde yetişen buğdayın yufkası iyi açılır. Hele içinde (Melemir) denilen yabancı tohumdan çok cüzi nisbette bulunursa —ki, fazla olursa acılaştırdığından ve ekmeğin gıdaî kıymetini azalttığından makbul değildir— açılma daha çok kolaylaşır. Yufka için tanınmış köylerin (Niğde'de Karaatlı köyü) ve kıraç yerlerin ak buğdayı (Çomak) daima tercih edilir. Sert buğday (Şahman) daha çok glutenli olduğundan bir taraftan açılırken diğer taraftan elastikiyeti dolayısıyla büzülür.

Bu sebeple içine yuğurulurken biraz çavdar karıştırmak gerekir. Fakat, bu defa da yufkası esmer düşer. Sulak yerlerin buğdayından yufka yapmak güçtür. Zira, hamuru özsüz olduğundan açılırken ve oklavaya sarılırken parçalanır. Bunun için özel bir dikkatle yuğurulur, çok ince açmamağa dikkat olunur. Çavdar ve bazı hallerde arpa (Uğra) için alınır ve üğütülür. Bununla beraber, hal ve vakti elverişli olmayanlarla sıkışık hallerde bazı köy ve kasabalarının katıklı, çavdar veya arpa ekmeği yedikleri olur.

Ekmeklikler üğütülüp eve getirildikten sonra bir miktar yuğurarak açılıp açılmadığını, yuğurulurken nasıl bir sisteme tâbi tutulması gerektiğini denemek iyi netice alınmamış ise çavdar karıştırmak veya karıştırmamak, bir kısmını çörekliğe veya mayalıya avırdıktan sonra büyük bir kısmını ekmekçilere satıp yeniden buğday almak ve üğütmek gibi çarelere başvurmak her ailenin ilk işidir.

Bağlarda oturan ve kalabalığı az olan ailelerden bazılarının, hazır ellerinde yakaçakları varken şıra ve pekmez kaynatma faaliyetinden sonra hemen kış ekmeğine giriştikleri ve nisen ekmeği hayvan sırtında sehre taşıdıkları görülürse de, kalabalık aileler sehre taşıdıktan sonra bu işe esaslı olarak girişmevi tercih ederler, zira, sehir evleri daha derlitoludur. Büyük ekmeğin tandırı —ki, tasta yapılmış olup sepe tandırının avıdır fakat daha biüvüktür— daha düzgündür. Yer ekseriyetle kapalıdır. Komsularla kesiklesmek veya para ile kadın tutmak, onları barındırmak daha kolaydır. Bu takdirde yakaçağı bağdan kasabaya (halk dilinde şeere) taşımak icabeder.

Kış ekmeğinin yapılması yukarda işaret ettiğimiz gibi yardımlaşmayı ve topluca çalışmayı gerektirdiğinden, komşu kadınlar arasında ya imeceye (Keşikleşmeye) başvurulur, yahut da bu zahmete katlanamayan veya kesesi müsait olanlarca para ile kadınlar tutulur. Para ile tutulan kadınların çoğu köylerden gelir, bunlar

bir pişirici ile beş veya altı açıcıdan ibaret gruplar halinde mahalleleri dolaşırlar. Pişirici, grubun başıdır ve pazarlık bununla yapılır. Her iki halde de bir pişirici ile 5-6 açıcı kararlaştırılan günde ve ikinci vakti bir araya gelirler ve hamuru yuğurmağa başlarlar.

Hamurun yuğurulmasından birkaç gün önce unlar elenmiş, tuzlu su hazırlanmış olur. Yuğurulacak hamurun, dolayısıyla yapılacak ekmeğin miktarı (Karım) la ölçülür. Karım, iki gaz tenekesi dolusu tuzlu ile yuğurulabilen hamura denir. Karımın yarısına (Topak) adı verilir yani, bir gaz tenekesi tuzlu su ile yuğurulabilen hamur demektir. Şunu da işaret edelim ki, Niğde ve dolaylarında gerek ekmeğin için, gerekse yemekler için tercihan (Sağ tuz) diye adlandırılan kaya tuzu kullanılır. (Çürük tuz) diye tanıdıkları deniz tuzuna yer verilmez. Gün aşırı ekmeğin yapmayı âdet edinen Kemerhisar ve Bahçeli köylerindeki halkın ise (Çorak) denilen bir nevi toprağı eritip süzmek suretiyle tuzlu su elde ettiklerine ve bu suyu sadece ekmeğin için kullandıklarına şahit olduk.

Nihayet kararlaştırılan günün ikindisinde, yere kalın pamuk ipliğiyle dokunmuş, (İteği) denilen büyük bir sergi serilir, gerek keşşik gelen, gerekse para ile tutulan kadınlar,

— İş olsun, kolay gelsin, bereketli olsun!

Gibi temennilerle işe koyulurlar. Böylece Niğde diliyle kış ekmeğine girilmiş olur. Bu sırada evin kadını bir taraftan onlara yardım eder diğer taraftan da yemek hazırlamağa çalışır.

Yuğurulan hamurlar leğenden alınarak iteğinin ortasına yığılır. Üzerine ikinci bir iteği kapatılarak üstüne çıkılır ve ayakla çığnenerek yassılaştırılmağa çalışılır. Bu ameliye birkaç kere tekrarlandıktan ve evire çevire yassılaştırıldıktan sonra bir müddet öylece bırakılır ve akşam yemeği için sofraya oturulur. Yemekler herhangi bir çorba ile (Yahni) denilen bir nevi sulu ve salçalı et, sulu köfte, etli pa-

tates, kuru fasulya veya nohut, lâhana sar-
ması, etli ve ekşili pırasa, pilâv, ve hoşaf-
tan ibaret olup oldukça zengin ve çeşitli-
dir. Hoşaf yerine etle pişirilmiş ve içine
biraz nohut karıştırılmış kuru üzüm boran-
ısı da verilebilir. Sözüün kısası ev sahibi
(ut altında kalmamak) yani, mahcup ol-
mamak için yemek hususunda elinden ge-
leni esirgemez.

Yemekten sonra hamur etrafına hal-
ka şeklinde dizilmiş olan tahtaların başına
geçilir. Bu esnada koşa koşa içeri giren
—ki, koşularak girilmesi her işte olduğu
gibi, bunda da uğur telâkki edilir— ve yu-
kariki temenniye tekrarlıyan komşu kadın-
lar veya kızlar da tahta başına geçerek diz
çökerler. Bu suretle konuşa konuşa kel oğ-
lan vesair hikâyeler anlatıla anlatıla hep
birlikte bazı tutmağa başlanır. Bir kişi ha-
muru bıçakla diler ve (bazı) olacak şekilde,
aynı büyüklükte keserek herkesin önüne
dağıtır. Hamurun, yapışmaması için un
serpilmiş tahta üzerinde özleştirilmesine ve
toparlık hale getirilmesine (Bazı) denildi-
ği malûmdur. Bazılar leğenlere dizilir
her sıra arasına yapışmaması için un ser-
pilir ve öylece dinlenmeğe terkedilir.

Gece yarısından sonra lâmbalar ya-
kılarak iş başı yapılır. Önce büyük tandır
tutuşturularak üstüne yerleştirilmiş bulu-
nan ve çapı bir metreyi geçen sac ısıtılma-
ğa başlanır. Pişirici pişirgeci (kabuğu so-
yulmuş, budakları iyice temizlenmiş, ucu
sivri, ince ve uzun deyneğe pişirgeç denir)
elinde olduğu halde tandır başında yerini
alır. Açıcılar ise önce hasırları, üstüne de
iteği yaydıktan sonra kenarlara sayıları
kadar —ki, 5 veya 6 açıcı olduğuna göre—
ot yastığı, üzerine de birer ekme tahtası
yerleştirerek otururlar. Yanlarına sahanla
uğrayı koyduktan sonra besmele ile işe
girişirler. Artık oklava şakırtıları duyul-
mağa ve kavruk ekme kokusu mahalle
içinde yayılmağa başlar.

Biri yufkayı açmağa, diğeri sarıp tan-
dır başına göndermeye mahsus olmak üze-
re iki çeşit oklava kullanılır. Açmak için
kullanılan oklava daha itinalı yapılmıştır,

diğerleri ise daha uzun olur. Yufkayı âdet
edinen her ailenin en mübrem ihtiyaçların-
dan biri olan bu vasıta çarşılarında satılır
ve evlerde düzünelerle bulundurulur. Gerek
ekme tahtalarının, gerekse oklavaların
reçinesiz ağaçtan, hususiyle katran tahta-
sından yapılması usuldendir.

Yufkayı açanlar kadar pişiricinin de
mahir olması, oklavaya sarılmış yufkaları
el çabukluğu ile saç üstüne yaydıktan son-
ra pişirgeciyle evire çevire ve büyük bir
dikkatle yakmadan pişirebilmesi şarttır.
Bu esnada evin kadını bir taraftan bu hu-
suslarda onları sık sık tenkid ve ikaz eder-
ken diğere taraftan da bir iskemleye otura-
rak elindeki deynekle durmadan tandırı ot-
lar, yani, tandır önünde yığılmış bulunan
yakacağı alevler üstüne azar azar serperek
veya atarak sacın kızgınlığını muhafaza
etmeğe çalışır. Evin yetiskinleri veya baş-
ka yardımcıları, tandır önüne yakacak ta-
sımak, oklavaya sarılmış yufkaları öylece
pisiriciye vermek ve boşalan oklavaları
açıcılara dağıtmak, çuvaldan uğra çıkarıp
açıcıların önüne koymak, pişen ve pisirici
yanında biriken yufkaları diğere odalara
götürüp kuruması ve gevremesi için hasır
ve serçiler üstüne dağıtmak gibi çeşitli
hizmetleri üzerine almış bulunurlar.

El ve güç birliğiyle başlıyan bu faa-
liyetler ertesi günün ikindisine ve belki
de gecesine, daha doğrusu bazılarının bitme-
sine kadar devam eder. Eğer ailece, fertle-
rinin sayısı hesabedilerek uzun zaman idare
etmesi ve darlık çekilmemesi düşünül-
müş, bunun için de kış ekmeğinin fazla yap-
tırılmasına karar verilmiş ise aynı şekilde ha-
mur tekrar yuğurtulur ve çalışmalar bir
gün daha uzatılır. Bu arada çalışanlara sa-
bah ve öğle (Evin)leriyle akşam yemekle-
rinin verilmesi ihmal edilmediği gibi, biraz
sonra bahsedeceğimiz sıcak (Bazlama) ve
(Dürüm)lerden komşulara, tanıdıklara
gönderilmesi, yardım ve başka sebeplerle
eve gelen kimselere verilmesi unutulmaz.
Çalışanlar sabahları birer bazlama ile çor-
ba içerlerse de evinlerini dürümle geçi-
ti-

rirler. Bundan başka, dağıtılan bazlama ve dürümler karşılığında komşulardan gelen türlü meyvelerle de ağızları boş kalmaz. Nitekim bazılarının öksürerek:

— Fadime kıı... boğazım kaşınıyor! gibi imalarla meyve ve çerez işittirdikleri ve bekledikleri olur. Biraz sonra komşuların tepsi ile elma, armut, üzüm vesaire getirdiklerini görünce aynı kadın:

— Gördünüz mü, boğazım boşuna kaşınmamış...

der ve hep beraber gülüşürler. Meyve yerine bazan kahve de gelir. Bu takdirde ev sahibinin, aşağıda kalmamak için meyve ve kahve gönderenlere tekrar birer bazlama veya yine biraz sonra açıklıyacağıımız (Sacaltı)dan pişirtip göndermesi âdettir.

İSözün kısası bu çalışmalar varlık içinde yokluk çekilmeden sonuna kadar devam eder. Ev sahibi, kuruyan ve gevreyen yufkaların yerden kaldırılarak (Ekmek evi) adı verilen kilârda üst üste yığıldığını —yufkaların üst üste konulmuş haline (Ekmek direği) denir— gördükçe neşesi artar. İşin sonunda keşşik suretiyle çalışanlara beşer onar yufka —ki, buna (Nikâh) tâbir olunur— ücretlilerin ise paralarını ellerine vererek onları memnun etmeğe çalışır. Emeği fazla olduğu ve bütün ekmeği tek başına pişirdiği için pişiricinin hakkı ketmedilmez. Bu hak, ücretli ise beş on kuruş ziyade, keşşik gelmişse nikâhı birkaç ekmeğe fazla verilmek suretiyle ödenir. Para ile tutulanlar, bundan sonra kış ekmeği için başka evlere gideceklerinden, ücretlerinden başka nikâh almazlar. Nikâh alanlar, yufka yerine arzu ederlerse (Saç şepesi) denilen, aşağıda açıklıyacağımız mayasız ekmekten alabilirler. Nihayet kaptan çıkarken ağızlarından işitilen:

— Bereketli olsun! Allah ağız tadıyla yemek nasip etsin! Allah tekrarına nasip etsin!

gibi temenniler, hayatlarından memnun olarak evden ayrılan bu kadın işçilerin ev sahibine karşı duydukları memnuniyetin başlıca ifadesidir. Ev sahibi ise onlara:

— Elinize sağlık! Darısı sizlerin başına!

sözleriyle mukabelede bulunur.

Aynı faaliyetler, gerek kasabalarda ve gerekse bağlarda oturanların giriştikleri yaz ekmekleri için de varittir. Şu farkla ki, yazlık ekmekler birkaç komşunun bir araya gelmesiyle ve sadece 3 - 4 ay yetecek kadar yapıldığından kışlık ekmeğe nazaran daha az külfetlidir. Bundan başka, kış ekmeği yapılırken geceleri eğlenceler içinde, hususiyile köylü kadınların oyun ve türküleri arasında geçen neşeli çalışmalarına yaz ekmeği faaliyetlerinde raslamak mümkün değildir.

Eğlenceler:

Diğer toplu çalışmalarda olduğu gibi (Kış ekmeği) faaliyetlerinde de çalışanların, uykuyu gidermek ve yorgunluğu unutmak, işlerine neşenin vereceği zindellekle devam edebilmek için bir takım eğlencelere başvurdukları görülür. Nitekim, da-da(bazı) tutulurken anlatılan, tahta başında yufka açarken anlatılmasına devam edilen (kel oğlan) ve buna benzer çeşitli hikâyelerle başlarından geçen hakikî olayların nakilleri, her türlü taklitler ve nihayet yaktıkları rakı veya alkolün soluk ışığı altında beraberce gülüşmeleri bu nevi eğlencelerdendir.

Zengin ailelerce tertip edilen ve “Uykumuz açılınsın” diye yufka açanların ısrarları ile yapılan sonuncu eğlence şudur:

Önce bakır bir kaba yetecek kadar çekilmiş tuz konularak tandırda ısıtılır. Biraz sonra bu kızgın tuzun üzerine rakı veya alkol dökülerek tutuşturulur. Bu esnada bütün lâmbalar karartılmış bulunduğundan ve vanan alkolün solgun ışığı ise etraftaki bütün esyayı ve çehreleri yesile yakın mavi renkte göstereceğinden herkes etrafına hayretle bakarak sevrer, bu kimyasal olayın sebebine akılları ermeden birbirlerinin yüzlerine baka baka dakikalarca gülüşüp eğlenirler.

Onun ve türküler:

Para ile tutulan ekmeğe varıncı kadınların çok kere köylü olduklarına ve

kiş ekmeği mevsiminde kasabaya gele- rek mahallelerde dolaştıklarına evvelce işaret etmiştik. Gerçekten bu kadınlar, köylerinde harmanlarını kaldırdıktan son- ra kasabalara gelmiş ve beş on kuruş ka- zanmak gayesiyle bu işi kendilerine meslek edinmiş fakir, kanaatkâr köylülerdir. İç- lerinde kocaları, şehit olmuş veya herhan- gi bir sebeple vefat etmiş dul kalanlar bu- lunduğu gibi, ihtiyaçlarını karşılamak hu- susunda kocalarına maddi yardımda bulu- nabilmek ve beş on kuruş kazanmak için gruplara katılarak gelmiş genç kadınlar da vardır.

Kış ekmeği faaliyetlerinde köylü ka- dınların eğlenceleri daha hareketli ve daha caziptir. Nitekim, köylerinden uzakta, şu- nun bunun ayağına ip takmağı ve dediko- du yapmayı asla düşünmeden işlerinin ba- şında büyük bir gayretle çalışan bu insan- lar, uykularını gidermek ve yorgunluk- larını unutmak için hikâyeler anlatmayı, köylerindeki olaylardan nakletmeyi, taklit ve şakalaşmayı severlerse de, geceleri evde erkek olmadığına kanaat getirdikleri anda kendilerine has şive ve hareketlerle oyna- mayı ve türküler söylemeyi daha çok ter- cih ederler. Bu sırada varsa bir tef (Niğ- de'de def), yoksa un tablası (Niğde'de talba) veya bir tepsi, oyun ve türküleri için mükemmel bir refakat sazıdır.

Oyun için seçilen türkülerden biri (Bk. Nota: 1):

Türkmen kızı un eleyor, leyli lem (1)

Un elemez kın eleyor, leyli lem (2)

Kavuştak:

Türkmen kızı, Türkmen kızı, leyli lem

Ayağında don kırmızı, leyli lem

Türkmen kızı ekme yapar, leyli lem

Ak elleri şap şap kapar, leyli lem (3)

Kavuştak:

Türkmen kızı, Türkmen kızı, leyli lem

(1) Niğde merkezinde (Leylilem) yerine (Yaman Anşam) denir.

(2) Kın, kına demektir. Ölçü icabı kın ol- muştur.

(3) Şapşap kapar yerine (Tahta) veya (Bazı) da denildiği olur.

Sen allar gey, ben kırmızı, leyli lem

Türkmen kızı inek sağar, leyli lem

Inek depmiş dizin ovar, leyli lem

Kavuştak:

Ah leli lellâm Türkmen kızı, Türkmen kızı

Ayağında don kırmızı, don kırmızı

Türkmen kızı süt pişirir, leyli lem

Sütün kaymağın taşırır, leyli lem

Kavuştak:

Ah leli lellâm Türkmen kızı, Türkmen kızı

Sen allar gey, ben kırmızı, ben kırmızı

Türkmen kızı ben olaydım, leyli lem

Südün kaymağın yiyeydim, leyli lem

Kavuştak:

Türkmen kızı, Türkmen kızı, leyli lem

Ayağında don kırmızı leyli lem

Türkmen kızı adın Fatma, leyli lem

Kaşların var çatma çatma, leyli lem

Kavuştak:

Oyun esnasında el, kol ve beden hare- ketleriyle hep bir ağızdan söylenen bu tür- küünün 2/4 lük temposuna ve tatlı ahengine uyularak yapılan taklitler ciddi seyre de- ğer. Bazan, geçmiş bir çekirge afetini tas- vir eden şu türkü ile halay (Niğde'de alay denir) da çekilir (Bk. Nota: 2):

Çekirgenin ucu indi yazıya. Dilay la la

Ot kalmadı koyun ile kuzuya. Dilay la la

Çekirgenin ucu indi dağlara. Dilay la la

Ölüm geldi hastalara sağlara. Dilay la la

Koyunu kuzuyu güttüm getirdim. Dilay la la

Kalenin dibine sürdüm yatırdım. Dilay la la

Yaha emi çekirge gözün kör olsun. Dilay la la

Yoluna izine toz duman dolsun.

Halay, birbirini takibeden başka baş- ka türkülerle uzatılabilirse de, tandırın boş yere yanması ve leğende hayli bazılar mevcut iken hepsinin birden oyuna kalk- maları, dolayısıyla beş altı tahtanın boş kalması ev sahibi için pek de hoş karşılan- maz. Nitekim çok geçmeden onun:

— Ne yaparsınız uşak...? Yapılan ba- zılar daha üç sıra bile olmamus, gerisi öy- lece duruyor... İşi oyuna mı döktük gayri? tarzındaki ikazlarıyla oyuna son verilir.

Tekrar tahtaların başına geçilerek oklava şakırtıları duyulmağa başlar.

Bununla beraber, oyuna ve musikiye henüz doyumlanmamıştır. İçlerinde tek başına oynamak istiyen hevesli tazeler (genç kızlar) vardır amma, biraz da nazlıdırlar... Ev sahibi ise bir iki tahtanın boş kalmasında bir beis görmeyebilir. Esasen bu gibi eğlenceleri o da sever fakat ne yapsın ki geride çok (bazı) var.

Nihayet ısrarla Fadime oyuna kaldırılır. But ovası köylerinde herkesçe bilinen (Fadime türküsü)nü hep bir ağızdan hem söylerler, hem de işlerine devam ederler (Bk. Nota: 3).

Endivit'in (4) kayası

İçi yiğit yuvası (yı...h yar okkalı Fadimem)

Arı sütle uğrulmuş

Fadimenin mayası (yı...h sana derim Fadimem)

Endivit'ten su akar,

Fadimem damdan baka...r (yar okkalı Fadimem)

Salınp uğrünüşün

Fadimem canlar yaka...r (Allah derim Fadimem)

Fes yakışmış başına(5)

Eyivermiş kaşına (ya...h şeker yisin Fadimem)

Bu yıl yeni girmişsin

On dört on beş yaşına (ya...h sana derim

Fadimem)

Mavi meydanı geymiş (6)

Akarsuyu (7) yan eyimi...ş (yar okkalı Fadimem)

Fadimenin sevdiği

Semendireli (8) Memi...ş (şeker yisin Fadimem)

Oynayan oturunca bir başkası kalkar fakat, bu defa da ev sahibinin arzu ettiği bir başka türkü (Develi) söylenir (Bk. Nota: 4):

Çek deveci develerin sulansın

Sulansın da akan sular bulansın

(4) Endivit, eskiden şakavetiyle meşhur Niğde'de bir geçittir.

(5) But ovası köylerinde eskiden genç kızların da fes g'ydikleri hâlen hatırlanmaktadır.

(6) Meydanı, eski bir kumaşa ve bu kumaştan dikilen üçetek entariye denir.

(7) Kenarına altın dizilmiş ve ön kısmına inci dikilmiş tepelikli fese Niğde çevresinde, (Akarsu) denir.

(8) Semendire, Niğde'ye bağlı Ovacık köyünün eski adıdır.

Kavuştak:

Aman aman develi

Sordum aslın nereli

Dedi İskendereli (9)

Çek deveci develeri engine

Şimdi rağbet güzel ile zengine

Kavuştak:

Aman aman...

Devem yüksek atamadım urganı

Üşüdükçe çek üstüne yorganı

Kavuştak:

Aman aman...

Nihayet oyuna ara verilirse de, oklava sesleri arasında Gesi bağları, Sürmeli, Garip anam gibi birçok ağır ve yanık türkülerin bir ağızdan birbirini takibettiği görülür. Bu arada yaslı ve güzel sesli taze bir dulun Emine, Ay gelin gibi uzun ve yanık havalar söylediği de olur. Bunlardan başka, bazan dikkati çekici tempolarıyla iş hayatında kendilerine iş ve hareket beraberliği temin eden bestelere de raslarız. Nitekim, Niğde'deki kış ekmeklerinin birinde vaktiyle işittiğim ve Melendizli kadınların yufka açarken bu maksatla hep beraber yanık yanık söylediklerine yakından şahit olduğum bir ağır havayı son olarak veriyorum (Bk. Nota: 5):

Altını bozdurayım

Gerdana dizdireyim

Cep saati değilsin

Cebimde gezdireyim

Kavuştak:

A benim de al kınalı kekliğim

Yar yolların nerelerde bekleyim

Altınım var el gibi

Ne bakarsın el gibi

Ben sana güvenirdim

Kazanılmış mal gibi

(9) İskenderonlu, belki de İskenderiyyeli denilmek istenilmiştir.

Kavuştak:

A benim de al kınalı...

Merdivenim divarda

Bir yar sevdim hovarda

Mevlâm bizi kavuştur

Çay başında binarda

Kavuştak:

A benim de al kınalı...

Mayasız ekmeğin çeşitleri:

Tandırdır ve saç üzerinde pişirilen mayasız ekmeğin yufkadan başka Niğde dolaylarında, dört çeşiti daha bilinmektedir. Bunlardan :

a — Kızartma; çok ince açılmış bir yufkanın saç üzerinde iyice kızartılmasıyla ve gevrekçe pişirilmesiyle meydana gelir. Çocukları oyalamak, hususiyle dürümlere katık hazırlanmak için pişirilir.

b — Bazlama; yufkaya nazaran biraz daha kalın açılan ve saçta yumuşak pişirilen bir nevi ekmektir. Taze iken yenmesi hoş olur, ikiye bölünerek dürüm yapılır ve komşulara gönderilir. Dürüm, içine peynir, kıyma, döğülmüş ceviz, pekmezli kızartma gibi katıklar konularak sarılmış bazlamaya veya herhangi bir yufkaya denir. Pekmezli kızartma, pekmez içine ufalanmış kızartma ile dövülmüş cevizi karıştırarak yapılan bir çeşit katığın adıdır. Bir bazlamadan iki dürüm hesabıyla dörder dürüm hazırlanarak ve ayrıca diğer bir bazlamaya sarılarak komşulara gönderilmesi bu muhitin hâlen değişmiyen âdetlerindendir.

c — Sacaltı; çok kalın açılmış bir yufkanın, saç üzerinde bir iki çevrilmesinden sonra pişirgeçle tandır içine sokularak davullaştırılarak davullaştırılarak pişirilmesiyle meydana gelir. Komşulardan gelen meyve ve kahve karşılığında gönderildiği gibi, ev halkından ve çalışanlardan istiyenler pişirtip yiyebilirler.

d — Saç şepesi; saç üzerinde pişirilen, dairevi ve yassı bir çeşit mayasız ekmeğe denir. İç kısmının iyice pişmemesi ve bu sebeple de mideler için yorucu ol-

masına rağmen her kiş ekmeğinin sonunda bu şepeden pişirilmesi âdettir.

Bunun için bazılardan beş on adet ayrıldıktan ve yufkaların açılıp pişirilmesi bittikten sonra artık tandırın alevi kesilir. Ayrılan bazılar oklava ile yassılaştırılarak kızgın saç üstüne sıralanır. Dakikalarca başında durularak iki tarafı kızarıncaya kadar evire çevire pişirilmesine devam olunur.

Bunlardan başka, evlerde bazan hususi olarak yapılan ve içine sade veya soğan ve maydanoz karıştırılmış peynir, çökelek konularak pişirilen (Saç böreği) de bu nevi mayasız ekmekler arasına girer.

Şunu da kaydedelim ki, yufka yenileceği zaman önce bir direktten (Ekmek direğinden) başlanır. Her gün yetecek kadarı bir sergi üzerine alınır ve el ile su serpmek suretiyle ıslatılır —ki, bu amelîyeye (Ekmek sulama) denir.— Sulanan yufkalar az sonra yumuşayacağından bohça gibi devşirilerek bir kaba konulur veya sofraya sarılır. Bir direk bitince sıra ile diğer direklere geçilir.

Yufka yenilirken bir parça koparılır. Parmaklarla bükülerek içi kürek gibi çukurlaştırılır ve dibinden tutularak yemeğe daldırılır ki, bu şekilde bükülerek kaşık vazifesi gören yufka lokmasına Niğde'de (Sokum) tâbir edilir. Sokum yapmayı bilmiyen yabancı misafirler çatal ve kaşık kullanmağa mecburdurlar.

Bununla beraber diğer kasabalarımızda olduğu gibi Niğde'de ve dolaylarında fırınlar çoğaldıkça halkımızın yavaş yavaş mayalı ekmeği tercih ve yufkayı terkettiklerini görmekteyiz. Nitekim, son zamanlarda ekmekçilere buğday veya un vererek mukabilinde her gün istenildiği kadar ve kilo itibarıyla verilen buğday ve un miktarını geçmemek üzere ekmeğin alınabilmesi usulünün ihdası, mayahya karşı rağbeti artırmıştır. Gerek bu usulün ihdası, gerekse kasaba civarında birkaç seneye evvel yapılan un fabrikasının faaliyete geçmesi hâlen birçok Niğdelileri kiş ekmeği külfetinden kurtarmış bulunuyor.

KONYA'DA ERKEK GİYİMLERİ

Mehmet ÖNDER

Konya Müzesi Müdürü

Millî giyimlerimiz konusu üzerinde şimdiye kadar yapılan araştırmalar hem az, hem de tatmin edici değildir. Yabancı yayınlar arasında Türk millî giyimleri, rastgele derlenen birkaç resimle izaha çalışılmış, hattâ bunun en acı örneği Paris'teki *Musée de L'homme*'da verilmiştir. Bu müzede her millete ait bâriz etnografya malzemesi ve giyim örnekleri teşhir olunurken, Türkiye'ye ayrılan vitrinde, Türk millî giyimi, yalnız bir çift çarık, keçe kepenek ve kıl heybe ile temsil edilmiş ve Hamdi Bey'in hazırladığı (*Les costumes populaires de la Turquie en 1873*) adlı eserinden birkaç fotoğraf seçilerek vitrine yerleştirilmiştir. Türk millî giyimi her halde bu değildir ve tanınmış bir Avrupa müzesinde de Türk millî giyimini bu şekilde teşhirmek hatadır.

Millî giyimlerimiz meselesi, etnografik çalışmalarımızın başında gelen bir konudur. Şimdiden bazı etnografya müzelerimizde (Ankara, Bergama, Bursa v. s.) millî ve mahallî giyimlerimiz üzerinde ısrarlı çalışmalar olmuş ve bazı örnekler, mankenleri üzerinde teşhir edilmiştir. İlerde teşekkülü düşünülen bölge ve açık hava müzelerinde, her halde bu konu üzerinde daha titiz ve verimli çalışmalar yapılacağı şüphesizdir. Bir memlekette aynı dili konuşan insanların şiveleri nasıl bölge bölge ayrılıyorsa, giyim şekilleri de mahallîne ve iklim şartlarına göre değişmekte, bazı özelliklerle biri diğerinden ayrılmaktadır.

Orta Anadolu'nun zengin bir medeniyet bölgesi olan Konya'da da mahallî giyimler, Anadolu'nun diğer bölgelerinden az çok

farklarla ayrılmıştır. Biz, bu yazımızda elimizde bulunan XIX. yüzyıl örneklerini gözönüne alarak, Konya'nın erkek giyimleri üzerinde kısaca duracağız.

Konya'da erkek giyimlerini şu şekilde tasnif edebiliriz:

1 — *İlmiye giyimi*: Müderris, imam, molla, şakird v. s. gibi (Hoca sınıfı) denilen medrese mensupları ayrı bir giyim şekli ile tanınırlardı. Bunlar genel olarak, başlarına, beyaz destar (sarık) sarılmış kırmızı veya devetüyü renk fes, sırtlarına cübbe ve şalvar giyerlerdi. Daha genç olanları (lâta) denilen siyah renkli ve önü, baştan aşağı yırtmaçlı, uzunca bir pardesü giymişlerdir. Cübbe ve lâtan'ın, bej veya krem renk ince kumaştan dikilenlerine (apdestlik) denir. Bunun altında alacadan yapılan yakasız, geniş kollu bir ışlık (gömlek) bulunur. Bazan ışlık yerine, daha kalın kumaştan (delme) veya (sıkma) adında önü kapalı, yandan iliklenen yahut kaytanlarla bağlanan gömlekler giyilmiştir. (Kırmañı çakşır) adlı şalvarlar, çuha veya dimi denen kumaşlardan yapılmış ve gizli uçkurla bele sıkıca bağlanmıştır. Hoca sınıfında şalvarlar, cübbe ile birlikte ayaklara kadar inmektedir. Ayaklara, yandan çaprazlı mest ve kundura giyilmiştir. (Resim: 1 - 2).

2 — *Eşraf ve aña giyimi*: Mahallin zengin ve ileri gelen kimseleri olan bu sınıf, başlarına büyük ve basık bir fes giymiş, üzerine (abanî) denilen bir sarık sarmışlardır. Sırtlarında, ayak topuklarına kadar inen lâta veya kürk bulunurdu. Bu kürkler, çuha kumaş üzerine dikilmiş sarmur olduğu gibi, bazan da şayak kürkü

denilen ve kuzu derisinden yapılan Bursa kürkü idi. Kürkün ve lâta'nın altında, yol-lu şitari'den dikilmiş, önü yırtmaçlı bir en-tari veya çuha şalvar bulunur, bele de bir metre-kare büyüklüğünde şal bir kuşak sarılırdı. Kuşağın kıvrımları arasına bir cep saati sokulur ve (köstek) denilen gü-müş bir zincire bağlanarak, boyuna ası-lırdı. Ayaklarda mest ve ince kundura bu-lunurdu (Resim: 3 - 4 - 5).

3 — *Memur giyimi*: Osmanlı İmpara-torluğunda Devlet hizmetinde görevli taş-ra memurlarının giyimi, ilmiye giyiminden pek farklı değilken, Tanzimattan sonra memurlar Avrupai şekilde giyinmeğe baş-lamışlardır. Başta, kırmızı renk kalıplı ve siyah püsküllü bir fes, sırtta, diz kapakla-rına kadar inen setre (caket) ve paçası bol pantolon vardır. Setrenin altında ye-lek ve onun da altında gömlek vardır. Göm-lek kıravatlı ve dik yakalıdır. Ayaklarda siyah iskarpin bulunurdu (Resim: 6 - 7).

Efe ve delikanlı giyimi: Konya'da, yaşları 20 - 35 arasındaki gençlere efe ve ya delikanlı denir. Bunlar, başlarına kır-mızı bir fes giyer ve fesin alt kenarına 8 - 12 cm. eninde ince tülbentten (çember) sararlardı. Kısa paçalı, paça ağızları dar, yeşil veya gri renk çuhadan kırmalı şal-var üzerine (salta) denilen ve şalvar ku-maşından yapılan, dar kollu, yakasız ve cepsiz bir cepken giyerlerdi. Şalvarın pa-ça ve cep ağızları, saltanın da kol ve önü ipek kaytanlar veya gümüş tellerle süsle-nirdi. Salta altına ipekli alacadan (mey-danî) denilen bir gömlek giyilirdi. Gömlek, bir sıra düğme ile önden veya yandan ilik-lenir, veya kaytanlarla tutturulurdu. Belde, kahverengi veya siyah meşinden yapılmış, dokuz gözlü (silâhlık) adı verilen bir tor-ba bulunurdu. Bunun üzerine kırmızı-be-yaz yollu, şal bir kuşak sarılır ve hafifçe sola kaymış olmasına bilhassa dikkat edi-

lirdi. Silâhlığa, ağızlık, kama ve tabanca yerleştirilir, bunların sapları üstten hafif-çe görünürdü. Elde tüfek taşınıyorsa, fi-şekliğin, salta altına, boyun ve koltuk al-tından itibaren asılması âdetti. Ayaklara yünden veya tiftikten yapılmış uzun be-yaz çoraplar geçirilir, (yemeni) denilen arkası basık yumuşak kunduralar giyilir-di. Kış günlerinde çorapların üzerine (ge-tir) veya (çaprazlı mest) giyilmiştir (Re-sim: 8 - 9).

5 — *Esnaf ve işçi giyimi*: Daha fakir-ce olan esnaf ve işçi giyimi, efe giyiminden pek az farklarla ayrılır. Baştaki kalıpsız, yassı fes üzerinde (çalılı) adı verilen çem-ber, çeşitli renklerde vedeselerde olabilir-di. Saitalar basit kumaşlardan dikilir ve bazan kolsuz olabilir, bazan da hiç salta bulunmaz, şalvarın üzerinde yakasız bir işlik bulunurdu. Kuşaklar şal yerine (dola-ma) denilen yün ve pamuk dokuma bez-lerden yapılır ve silâhlığın üzerine gelişi-güzel sarılırdı. Şalvarlar döküntülü (kır-ırmalı) yapılır ve arkalı önlü giyilirdi. Ayaklarda, yandan çaprazlı uzun mest ve kundura bulunurdu. Esnaf ve işçi, kıyafe-tine pek dikkat etmez, bu bakımdan bir yeknesaklık olmazdı (Resim: 10).

6 — *Tekke giyimi*: Herhangi bir ta-rikatın mensubu dervişlerin giyimidir. Konya'da mevlevilik hâkim olduğu cihetle, diğer tarikat mensuplarının giyim şekli üzerinde durmıyacağız. Mevlevilerin giyim şekli ise mensuplarının mevki ve makam-larına göre şekil değiştirmiştir. Genel ola-rak başta sikke, sırtta da ayak topuklarına kadar inen geniş kollu cübbe ve cübbenin altında da işlik ve şalvar bulunurdu (Faz-la bilgi için bak: Mevlevi giyimleri, Türk Etnografya Dergisi, sayı: 1, 1956) (Re-sim: 11).

Gelecek yazımızda Konya'da kadın giyimleri üzerinde duracağız.

ETNOGRAFYA MÜZESİNDEKİ ALEMLER

Yazı Kısmını hazırlayan:
Hamit KOŞAY

Resimlerini yapan
Perihan ÇETİN

İslâm Ansiklopedisi (Cilt: I sah. 297) de *alem* sözünü şu şekilde tarif eder:

"*Alem* (Arapça) cem'i *a'lam*, yol gösteren işaret, bayrak. (İkinci mânada Arapçada *liva* ve *rayet* kelimeleri de kullanılır).

İslâmiyetten evvelki devirlerde de her kabilenin bir bayrağı vardı ve her bayrak, bezinin rengi ile, diğer kabilelerin bayraklarından ayrılırdı. Bayrak mızrağın ucuna bağlanır ve harpte bizzat kumandan tarafından taşınırdı. Peygamberin de bir bayrağı vardı ki ismi "ukab idi..."

Türk Ansiklopedisi ise dar mânada *alemi* şu şekilde tarif eder. (Cilt: 2 sah: 37): "*alem*, yapı kubbeleri ve minare külâhları üzerine kaplanan kurşun levhaların tepede birleşen kısımlarındaki açıklığı örtmek ve bu suretle rüzgârların kurşunları kaldırmasına engel olmak için ağızlarına, kapak gibi ağırca bir şey koymak ve aynı zamanda okubbe külâhın şekline bir güzellik vermek için konulan ay şeklinde sivri tepeliktir."

Sanat Ansiklopedisinin *alem maddesinde* verdiği izahlara göre (Cilt: 1 sah. 41) eski Türkler umumiyetle çadır ve binaların tepesine gerek tezyini mahiyette ve gerekse kötü ruhlara ve nazara karşı tılsım olarak bir sırığa geçirilmiş yuvarlaklar şeklinde tepelikler koyarlardı ki bunlara *moncuk* veya *boncuk* denirdi. Ötedenberi devam eden bir geleneğe diğer inşaat ve bedii sebepler katılarak alemlerin bugüne kadar devam etmesine ve minarede mühim bir unsur haline gelmesine sebep olmuştur.

Türklerin bu gibi tepeliklere *moncuk* dediklerini bazı eski metinlerde görmekteyiz. Böyle tepelikler *Budi* dinine ait mabetler ve *Ustupa*'ların tepesinde de görülür. Cami ve minarelerin tepesine konulan *alemlere* Arapların da *moncuk* dediklerini Arapça lûgatlerden öğreniyoruz. Türk lehçelerinde çok defa M harfi B ye değiştiği cihetle *boncuk* sözü ile *moncuk* arasında bir fark olmadığı aşikârdır. İslâmiyetten sonra Türkler bu eski tâbir yerine daha İslâmî buldukları *alem* sözünü almışlardır. Araplar ise *alem* demeyip *moncuk* demişlerdir. (**)

Alemler sade kubbe ve külâh tepelerine de-

(**) Türklerin kullandığı Arapça *entiye* yerine Araplar aynı şekilde *burnot* (burun otu derler). H. K.

ğil, sancak ve tuğların da gönderleri tepesine takılırdı. Bugün de hâlâ bayrak ve sancakların tepesine ya ay veya *alem* konulmaktadır.

Gerek sancak ve gerek kubbe ve minare külâhları tepelerine takılan *alemler* muhtelif memleketler ve zamanlara göre türlü şekiller almıştır. Esas itibariyle şakûli bir mihvare üstüste geçirilmiş boncuk gibi yuvarlak kısımları havi bir mihverle bunun tepesine oturan bir *hifâl* veya iki uçları dışarıya *kıvrık boynuz* şeklinde bir parça veyahut *üç yapraklı bir zambağa* benzeyen ve boynuz şekline tamamen intibak eden tezyini bir örgeden (motiften) ibarettir. Bunlar ya bakırdan içi boş olarak veya taştan yontularak yapılmışlardır.

Bakırdan olanlarının üstüne altın yaldız sürülür. Küçük sancak alemlerinin gümüşten veya pirinçten yapılmış olanları da vardır. Kubbe ve minarelerin alemleri binanın büyüklüğüne uyar bir nisbette yapılır. Büyük camilerde bu alemlerin yüksekliği bazen beş altı metreyi bulur. Kalın bakır levhalardan içi boş bir kazan gibi ve muhtelif parçalar halinde yapılan bu alemler birbirlerine perçinlenerek tutturulur.

Alemi vücade getiren bu parçalara aşağıdan yukarıya doğru şu isimler verilir: 1. *Küp*, 2. *alt bilezik*, 3. *armut*, 4. *boyun*, 5. *üst bilezik*, 6. *ay*. (Resim: 1).

Bu muhtelif parçaların şekil ve nisbetlerine göre alemlerin de şekilleri değişir.

Alemlerin en göze çarpan kısmı tepesindeki aydır. Daima bir yüzü kâbeye karşı konan, yani iki kollarından geçen satha amut bir hat kâbe istikametini gösterir. Bazı tekkelerin kubbelelerinde ait olduğu tarikatın alemi olan sikké şekillerine de rastlanmaktadır. Konya'da Mevlevî sikkesi şeklinde bazı alemler görülür".

Kanaatimize göre alemlerin teşekkülüne esas olan *sembol* yazıdan da önce ve insanlık tarihi kadar eskidir. Ötedenberi din ve sanat yekdiğerleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Eskiden ve halde olduğu gibi gelecekte de bu böyle olacaktır. Ekseriya din, sanata hayat ve fikir katmıştır. (Prof. Dr. Hans Richter: Zur Architekturplastik "Symbol Bern 1930"); Eski Mısırlılar *alem* olarak ilâhlarının ve mukaddes hayvanların suretlerini taşırlardı. Asurluların alemi boğa ve-

ya Semiramisin efsanelerini hatırlatan bir güvercindi. Keyhüsrev'in alemi kartaldır. Atinalılar alem olarak Atina şehrinin hamisi ve mabudesi olan Athena'nın heykelini taşırlardı. Tebliler Sfenks ve Hipogrifi kabul etmişlerdir. Romalılar ilk sıralarda bir mızrağın ucuna bağlı bir demet ottan ibaret bir alem kullanmışlardı. Marius'dan sonra her lejyonun altın veya gümüşten yapılmış, kanatları açık, pençesinde bir yıldırım tutan, kartal şeklinde alemleri vardı. Her "Kohort" ve her "Manipul" hususi sancaklar taşırlardı. Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul eden imparator Konstantindenberi sancaklar üstüne alem olarak bir haç konuldu. Bizans İmparatorları iki başlı kartalı alem ittihaz etmişlerdi. Roma İmparatorluğunu istila eden Barbarların da alemleri vardı. Bunlar umumiyetle vahşi hayvan şekilleri idi. Gollerin remzi ve alemi *boğa, ayı, kurt ve yaban domuzu* idi. Fransızların başlıca alemleri Saint Martin'in örtüsü idi. Sonra St. Denis'in bayrağı ve *zanbak çiçeği*, ihtilâl esnasında *horoz*, I. Napolyon zamanında Roma Kartalı idi. (Sanat Ansiklopedisi Sah. 30-40). Alaca Höyük Hükümdar mezarlarında eski bronz çağı katlarında (takriben milâttan önce 2300) bulunan alemlerde güneş kurslarının *geyik veya yırtıcı hayvan* ve zeminde boynuz ile ifade edildiğini görüyoruz. Semaya delâlet eden güneşin mânası sarih ise de boynuz ötedenberi kuvvet ve kudret timsali olarak kabul edilmiştir. Fakat bunun, üzerinde yaşadığımız yeri (arazi) temsil etmesi de mümkündür. Bu eserlerle birlikte bulunan ve kadınlık uzvu bir ügenle tebarüz ettirilmiş figürinler de şüphesiz bereket ve çoğalma ilâhesinin sembolüdür. Hititlerin kanatlı güneşi ile çifte başlı kartala muhtelif Hitit kabartmalarında ve heykellerde rastlanmaktadır. Çifte başlı kartal daha sonra Selçuk Mimari eserlerinde, Osmanlı mezar taşlarında, hattâ Anadolu kilimlerinde de görülmektedir. (Etnoğrafya Müzesindeki belgeleri mukayese ediniz). Kargamıştan getirilmiş bir Hitit kabartmasında (Milâttan önce 8 asır) kanatlı güneş, ay ve yıldız birlikte görülmektedir.

Türklerin millî Sembolleri: "Millî arma garnamesi, Maarif Vekâleti 1926" adlı eserin telifi vesilesiyle Türklerin millî sembolleri üzerinde durulmuş ve neticede eskiden olduğu gibi ay yıldız üzerinde karar kılınmıştır.

Profesör Ahmet Zeki Velidi'nin blidirdiğine göre: Selçukilerde Karakuş, Şir ve Hurşit; İlhanilerin meskûkatında suvari sureti, iki eliyle Hilâl tutmuş bir adam, arslan veya güneş ve her ikisi beraber olarak Şir ve Hurşit, Karakuş, deve resimleri veyahut on iki senelik Türk takvimindeki hayvanat tersim edilmiştir. Altın orduda tarak; Timurlengin mühründe (Fransız

Kıralı VI. Şarl'a gönderilen mektubda) üç halka ve buna müşabih şeyler tersim edilmiştir. Fakat bunların hiçbirisi daimi surette müstamel olan millî Umumi Türk remzi değildir. Türklerin iptidai tarihine ait efsaneler arasında kurt hikâyesi Türk edebiyatında defatle tanıtılmıştır. Kurt, Gök Türklerde olduğu gibi bazan valde, Uygurlarda olduğu gibi bazen pederdir. Oğuzlarda Kurt Türk Hanları ile Türk kaviminin müşkül zamanlarında ahrikûlade halas ve fütühat yolları gösteriyor. Göktürk Hakanlarının bayraklarında kurt başı kullandıkları, Çin İmparatorlarının Göktürk Hakanlarına kurt başlı bayrak hediye ettikleri herkesin malûmudur. Şir ve Hurşit 637 (Hicri) senelerinden başlayan Rum Selçuk sikkelerinde bulunur.

Kuş ve hayvanlardan bazıları, Türk Hakan sülâlelerinde totem resmi ve aile damgaları, devlet arması hizmetini ifa etmiştir. Cengiz sülâlesinin alâmeti *Arkar* (Ahunun bir cinsi) idi. Cengiz sülâlesinin bu totemi eski Gök Türklerden kalmaz. "*Uluhan Ata Bitiği*" adlı kitaba göre Altun Han sülâlesinin aşikâr kuşu *Tuğrul* ve Tatar sülâlesinin hami kuşunun adı *Kerkenes*'dir. Hilâl de Türklerin millî remzidir. Cengiz Han bayrağı beyaz zemin üzerine siyah hilâl sureti idi. Evlâdı zamanında İran, Türkistanı deştte ekseriya mızrak başında istimal olunurdu. Hilâlin Selçukilerde devlet alemi olarak istimali isbat edilemezse de Osmanlı sülâlesi müessisi Osman Gazinin *akbayrak* ve *hilâl* suretini istimali İlhanilerle olan münasebetine bir delil teşkil eder. Eski asırlarda Yunan, Ruma, İrankı ve diğer kavimlerde hilâlin istimal oluşundan kat'i nazar Kurunuvusta ve ahirede de hilâlin bilhassa Türk Mogol alâmeti milliyesi olduğu muhakkaktır."

En eski Türklerde kabile teşkilâtını tetkik eder isek bu teşkilâta sancağın da rolünü görebiliriz. Bundan başka en eski Türklerde kabile teşkilâtıyla karışık olmak üzere Totemizin de mevcut olduğunu biliyoruz. Türk kabileleri için kabile teşkilâtına dair en ziyade vesaik bulunamı Oğuz kabilesidir. Oğuzlar üçer kabileden müteşekkil olmak üzere iki büyük kısma ayrılmışlardır. Bu kabililer arasında siyâsî ittihat vuku bulunca (Oğuz) namını almışlardır ki (kabileler) demektir. Her kabilenin av kuşlarından ibaret bir totemi vardır. Bu kuşlar mukaddes sayılırlar, avlanmazlar, eti yenmez idi. Bu altılı teşkilâttan sonra yirmi dörtlü teşkilât zamanında *tamga* dahi vücade gelmişti. *Tamga* kabilenin bir nevi hususî arması mahiyetinde idi. Kabilenin veya cemaatin bu umumi armasından mağda birde hükümdarın hususî arması var idi ki Reis emrini verdikten sonra emrini tebliğ edene tamgasını havi bir de *ok* verirdi.

Emri tebellüğ eden adam da okun ucundaki tamga'yı görünce bunun reis veya hükümdar tarafından olduğunu anlardı. Oğuz Türkleri bu tamga'ya tuğrağ derler ki, bilâhare batı lehçesinde tuğra olmuştur. Selçuk Türkleri Oğuzların Kınık boyundan idiler. Onların totemleri *Çakırkuşu* idi. Komanların (Kun)ların armasında: mavi çemenlikde taç giymeğe ve hücumu müheyya ayakda duran bir *arslan*, üstünde bir *yıldız*, altında bir *bütün ay* bulunuyordu. Tokyo namı altında bilinen Türkler bayraklarında bir *kurt başı* taşırlandı. Lâtince bir kaynağa göre Atilanın yahut Hunların bayrağında *Astur* (Sungur?) isminde bir kuşun resmi bulunuyordu ki bu kuşun başında bir taç var idi. (Hüseyin Namık Orkun aynı eser sayfa: 39-41 ve 59). Etnoğrafya Müzesinde tekkelerden gelen eserlerde Osmanlı Hükümdarlarına has tuğra şeklinin Mevlevî ve Bektaşiler tarafından taklit edildiğini göstermektedir. Bunun bir nevi manevî hükümdarlık mânasına geldiği şüphesizdir. İlk devirlerde Bektaşilik Yeniçeriliğin teşekkülüne hizmet ettiği ve orduda büyük nüfuza sahip olduğu, bazı hükümdarlar Mevlevî tarikatine intisap ederek şeyhlerin elinden kılıç kuşandıkları için bu eşitlik bir dereceye kadar müsamaha ile karşılanmıştır.

ETNOGRAFYA MÜZESİNDEKİ ALEMLERİN KAYITLARI

481. a. b. c. Alem. safihası. Demirden olup; kenarı piringtir. Üzeri Allah yazılı ve piringle tamir edilmiştir. Yük: 78.5 cm. Hacibestağtan.

482. a. Alem. Bakır. Allah ibareli ve Şedde-
li. Yük: 42 cm. İstanbul Emirgân dergâhından.

483. a. Alem. Pringten. Kaidesinin topu ezik ve kursu tutan yeri dilimli olup perçinle tutturulmuştur. Zirvesi eksiktir. Sağında "Ya Muhammed, Ahi Ervan, Şeyh Mahmut ibni Abbas-i Ekber sene 234". Diğer yüzünde: aynı ibare. Yük: 36 cm.

484. Alem. Piring. Safiha şeklinde. Üzeri "Ya Allah, Ya Muhammed" ibareli. Yük: 52 cm. Seyyid gazi. Eskişehir.

485. a. b. Alem. Pring safiha şeklinde. Sağda mütehidül merkez daireler içinde: "Ya Allah, Ya Muhammed, Ashabı Kehif" adları ve Hulafayı Raşidin adları yazılı. Solda: "Ya Allah, Ya Muhammed, Hulafayı Raşidin ve Nasrün Men Allahi ve fethün Karib ve Beşşir-il Müminin" ibaresi ile arada . . . . . Baba ismi yazılı.

486. a. Alem. Piring. Yük: 32.5 cm. Karşılıklı "Ya Muhammed" ibareli.

487. Alem. Bakır üzerine cıva yaldızlı armut şeklinde zirvesi zülfekarlı, kursu iki demir ejder çevirmektedir. Sağda: Auzü besmele ile "İnna

fetehna lek fethan mübina. liyegafure lek Allah" süresi. İki çatal arasında "Ya Muhammed" yazılı bu yazı altında mihr-i Süleyman içinde: "Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali, La feta illâ Ali, la Seyfe illâ zülfikar Ser-i duvaz imam-i çahardeh ma'sum-i pak". Solda: "Allahumme Salli 'ala el-nebiyye-i ve el'-vasi ve el-bitevellü ve el-Fatih ve el-Sincar ve el-Bakii ve el-Kari ve el-Kâzım ve el-Riza ve el-Taki ve el-Nefi ve el-Askeri ve el-Hadi sahib el zaman Kutb-i devran salavat-i rahman aleyhim acmain birahmetika ya erhame el-rahimin ve elhamdü-lilah rabbi el-alemin. Haza sancag (1) mübarek hazret-i Sultan Seyyid Battal Gazi rahmetullahi aleyhi vasi'a.

Katebehü fakir el- hakir derviş Sefer Pirelpeki Gulâm Sultan-i Seyyid Gazi Veli. Yük: 47 cm.

Sağ yüzünde 29 uncu ayet:

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم
انا فتحنا لك فتحاً مبيناً . ليقر لك الله ماتقدم من ذنبك
وما تأخر وتم نعمته عليك ويهديك صراطاً مستقيماً .
وينصرك الله نصراً عزيزاً . نصر من الله وفتح قريب
وبشر المؤمنين يا محمد .

يا الله . يا محمد . يا علي . لافتي الا على لا سيف
الا ذوالفقار . سر دواز امام جهارده معصوم پاك .

Sol yüzünde

الهم صلى على النبي والوصي والبتولى والفظين والسنجاري
والباقر والتماري والكاظم والرضا والتقى والتقى والمسكرى
والهدى (والمهدي) صاحب الزمان قطب دوران صلوات
رحمان عليهم اجمعين برحمتك (mükerrer) يا ارحم الراحمين .
هذا سنجاغى مبارك حضرت سلطان سيد بطال غازی
رحمة الله عليه رحمة واسعة .
کتبه فقير درویش سفر پرلیلی غلام سلطان سب غازی ولی .

488. Alem. Demir. Yük: 43.5 cm. Ortada dokuz köşeli yıldız ve ucu çatalı.

490. a. Alem. Ucu demir; sapı dökme piring. Yük: 22 cm.

491. a. Alem. Piring. "Ya Allah" ibareli. Yük: 33 cm. Seyyid gazi türbesinden. Eskişehir.

492. a. Alem. Piring, üstü teneke. Altı sarı, ayyıldız beyaz teneke. Yük: 35 cm.

494. a. Alem. Piring. "Ya Allah" yazılı. Yük: 14.5 cm.

499. Alem a. b. Piringten. İki süslü top üzerine karşılıklı ay ve yıldız çift kursu oturtulmuştur. Zirvesinde ayrıca bir hilâl vardır. Yük: 55 cm.

500. a. b. c. Alem. Bakır yarım şamdan. Üzerinde bakır "Allah" ibareli alem oturtulmuştur. Yük: 38 cm.

501. Alem. a. b. c. d. (Sancak başlığı) üstü yıldızlı piringten. Zirvedeki pelit meyvesi yaprağı gümüşten, dibinde iki halkası olan üstüvane şeklindedir. Yük: 26 cm.

506. a. b. Alem. Demirden iki ejder tarafından tutulan uzunca yaprak biçimi bir safihadan ibaret olup altın yıldızı ve yazıları tamamen silinmiştir. Yük: 84 cm.

507. Alem. Piringten yaprak biçimi safiha üzerinde altın yıldızla sağda: "Allah, Muhammed, Ali, Nasrünün Allah-ı ve fethün Karib. ve beşir-il müminine. ya Muhammed, ya Ali" yazılı. Solda: "Sultan Seyid Gazi. Allahumme Salli Muhammed ve Ali"den sonra on iki imam adı yazılı ise de siliktir. Yük: 59 cm. Eskişehir Seyitgaziden gelmiştir.

509. Alem. Piringten dündara takılacak yeri vidalı olup safihası uzunca yaprak şeklindedir.

SAĞDA:

Besmele:

Nasrun min Allah-ı ve Fethün Karib
Ve beşir el-mu'minin-e ya Muhammed
Allah, Muhammed, Ali, Ya Ali, Ya
Ali ya Ali O! Muhammed
Mustafadır enbiyalar serveri
Şahimerdan geldi önce çekti
Yıktı Hayberi Hatice Hakka
Yakındır Fatimanın anası
Hasanı, Hüseyini sevdi kanar
Oldu kolları Şah-i
Hüseyinin göznuri Şah-i
Zeynelabidin ol Muhammed
Defterinden Cafer açtı
Defteri Musa Kâzıma
Kurşun akıtan Mervan-i her.
Ben imam-ı heştin kuliyyam.

SOLDA:

Kemterinin kemteri Musa
Riza Hüsü içinde
Pür Kemâl ender Kemâl ol
Muhammed Taki dedi bize
Doğru haberi Alinin
Aynı Alidir Alidir
Gayri değil Bil Hasan
El-Askeridir evliyalar
Behteri Zülfikar elinde Mehdi
Düldüle oldu suvar hak
Taala emrile geldi çekti
Leşker-i Yezide koptu kıyamet
Mümininin bayramıdır kes leşini
At yabana canı cehennem fi nari
Koyun Abdal sana kandan bunları

Metheylemek her karınca kaderince

Sana yeter miktarı

"Sahibül Sultan Seyyid Gazi" Eskişehir Seyit
Gazi Türbesinden Yük: 52 cm.

No. 509 Sağ tarafta:

بسم الله الرحمن الرحيم	— ۱
نصر من الله وفتح قريب	— ۲
وبشر المؤمنين يا محمد.	— ۳
الله . محمد . على يا على يا	— ۴
على يا على اول محمد	— ۵
مصطفى در انبيال سروري	— ۶
شاه سردان كلد ای) او كجه چكدی	— ۷
يقدی خبیری خدیجه حقه	— ۸
يقیندر فاطمه نك آنسی	— ۹
حسنی حسینی سودی قز	— ۱۰
اولدی قوللری شاه	— ۱۱
حسینك كوز نوری شاه	— ۱۲
زین العابدین اول محمد	— ۱۳
دفترندن جعفر اچدی	— ۱۴
دفتری موسی کاظمه	— ۱۵
تورشون آقدن مروان خر	— ۱۶
بن امام هشتم قولیم	— ۱۷

No. 509 Sol tarafta:

كترينك كتری مو	— ۱
سی ریضا (رضا) حسن اچنده	— ۲
پر كمال اندر كمال اول	— ۳
محمد تقی دیدی بیزه	— ۴
طغری خبیری علنك	— ۵
عینی علیدر علیدر	— ۶
غیری دكل بل حسن	— ۷
العسكریدر اولیال	— ۸
بهتری ذولمقار الله مهدی	— ۹
دلده اولدی سوار حق	— ۱۰
تعالی اصریله كله چكدی	— ۱۱
لشكری یزیده قوبدی قیامت	— ۱۲
مؤمنك بایرامیدر كس لشیقی	— ۱۳
ات بیانه جان جهنم فی ناری	— ۱۴
قورس ابدال ساگه قندن بونلری	— ۱۵
مدح ایلك هر قرنبجه قدرنبجه	— ۱۶
شوکه بیتر مقدراری	— ۱۷
صاحبه سلطان سید غازی	— ۱۸

4180. Sancak alemleri. Demir, üzeri yeşil boyalı, "Allah" ibareli. Yüksek: 28 cm. Adanadan.
4182. Sancak alemleri. Pirinç. Çift "Ali" ibareli. Yüksek: 34 cm. Gen: 11 cm. Adanadan.
4183. Sancak alemleri. Demir, üzeri sarı cilâli. Yüksek: 53 cm. Adana'dan.
4184. Sancak alemleri. Pirinç; dökme. "Ya Allah; Ya Muhammed" ibareli. Yüksek: 40 cm. Gen: 18 cm. Adana.
4185. Sancak alemleri. Bakır; el biçiminde. Yüksek: 19 cm. Adana'dan.
4186. Sancak alemleri. Pirinç. 1315 tarihli. Yüksek: 20 cm. Adana'dan.
4403. a. b. Alem. Pirinçten. Döküm olup kafesvari safiha üzerinde: "La İlähe İllallah Muhammed El-Resu ul-Allah" yazısı bulunmaktadır. Yüksek: 57 cm. Kastamonu müzesinden gelmiştir.
4404. a. b. Alem. Pirinçten, döküm olup kafesvari safiha üzerinde: 4403 de olduğu gibi "Kelime-i Tevhit" yazısı bulunmaktadır. Yüksek: 58 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4405. a. b. Alem. Pirinç. "Kelime-i tevhid"li. Başında hilâl var. Uz: 67 cm. Kastamonu.
4407. a. Alem. Pirinçten dökme olup kafesvari safihada 4403 de olduğu gibi "Kelime-i Tevhit" yazısı bulunmaktadır. Kaidesi noksandır. Mevcut Yüksek: 41 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4408. Alem. Bakır levha olarak kafesvari işlenmiştir. Üstündeki "Ya hay" ibareli zirve tamirde ters olarak konmuştur. Safihanın üstte iki çıkıntısı kırılmıştır. Üslûplaştırılmış ejder kıvrımı iki madalyon teşkil etmektedir. Üçüncü bölümdeki yazılar:
- 1 — El-mülkü lillâh, el vahid, el-kahhar
2 — La ilâhe İllallah
3 — Muhammed Resul el Allah
- Yük: 67 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4409. a. Alem. İki katlı pirinç, sapı ekli ve lehimli. "Kelime-i Tevhit" li. Uz: 57 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4410. a. Alem. Büyükçe pirinç topuz üzerine dökme kafesvari safiha işlenmiştir. Zirvesindeki küçük safihada "Ya Allah", yazısı bulunmaktadır. Topuz üzerinde: "Sahibühü El-Şeyh Ahmet Zuhdi Sene 1214 Recebi Şerif guresinde" ibaresi vardır. Yüksek: 52 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4411. a. Alem. Pirinçten dökme safiha müvazi dairelerle süslü topuz üzerine oturtulmuştur. Safihada "Kelime-i Tevhid" bulunmaktadır. Zirvesinde bir hilâl vardır. Yüksek: 65 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4412. a. b. Alem. Pirinç, çiçek işlemeli, kırık, başında "Ya Allah" yazılı. Uz: 49 cm. Kastamonu'dan.
4413. a. b. c. Alem. Pirinç. Topuzlu, "Kelime-i Tevhit"li. Topuzu iki parça. Uz: 49 cm.

4414. a. b. Alem. Pirinç, topuzlu "Ya Allah Muhammed Ali" yazılı. Uz: 40 cm. Kastamonu.
4415. a. b. Alem. Safihası pirinç olup kafesvari oyulmuştur. Ortasında: "Allah" ibaresi bulunmaktadır. Yüksek: 37 cm. Kastamonu'dan gelmiştir.
4417. a. b. c. Alem. Sarı teneke topuzlu; "Allah" ve "Kelime-i Tevhid"li. Topuzu iki parça. Uz: 49 cm. Kastamonu.
4418. a. Alem. Pirinç. Topuzlu "Allah" ve çift "Ali" ibareli. Uz: 30 cm. Kastamonu.
4419. a. b. Alem. Pirinç, topuzlu, başında halka şekli var. "Ya Allah" ibareli. Uz: 24 cm. Kastamonu'dan.
4420. Alem. Demirden olup kırıktır. "Ya Allah; Ya Muhammed" ibareli. Uz: 33 cm. Kastamonu.
4421. a. Alem. Teneke. Sarı yıldızlı, "Ömer" ibareli. Uz: 31 cm. Kastamonu.
4422. a. Alem. Teneke, sarı yıldızlı; üzeri "Ali" ibareli. Uz: 31 cm. Kastamonu.
4423. a. Alem. Sarı teneke. Kenarları delikli, üzerinde "Muhammed" ibareli. Uz: 34 cm. Kastamonu'dan.
4424. a. Alem. Sarı teneke; kenarları delikli, üzerinde "Allah" ibaresi yazılı. Şekilce "4423" gibi. Yüksek: 34 cm. Kastamonu'dan.
4425. a. Alem. Teneke. Sarı yıldızlı, üzerinde "Osman" ibareli. Uz: 31 cm. Kastamonu.
4426. a. Alem. Teneke. Sarı yıldızlı, üzerinde "Muhammed" ibareli. Şekilce "4421" gibi. Uz: 31 cm. Kastamonu'dan.
4427. a. Alem. Teneke. Sarı yıldızlı, üzerinde "Allah" ibareli, şekilce "4421" gibi. Uz: 31 cm. Kastamonu.
4428. a. Alem. Teneke. Sarı yıldızlı; üzerinde "Ebubekir" ibareli. Şekilce "4421" gibi. Uz: 31 cm. Kastamonu.
4429. a. Alem. Teneke, tamir görmüş, üzerinde "Maşallah" yazılı, sapında ağaç parçası var. Uz: 37 cm. Kastamonu'dan.
4436. Alem parçası. Kırık olup; tunçtan; "Allah" ibareli. Uz: 22 cm. Seyyid gazi'den. Eskişehir.
5132. Alem başlığı. Ağaç, kırmızı boyalı, Bir kolu kırıktır. Uz: 41 cm. Kastamonu'dan.
5405. Kubbe Alemleri. Pirinçten. Kaidesi armut biçimi iki esas top ile üç yuvarlak halkadan ibarettir. Üstü boynuz şeklindedir. Ortasında bir yaprak vardır. Yüksek: 59 cm. İstanbul Şehzade Evkaf anbarından.
5432. Alem. Pirinçten kesmedir. Heyeti umumiyesi armut şeklindedir. Zirvedeki "Allah" ibaresi altında sıra ile karşılıklı olarak üslûplaştırılmış kuş ve arslan resimleri bulunmaktadır. Arslan'ın pençesi altında diğer bir hayvan vardır. Yüksek: 24 cm. Eskişehir Seyit gaziden gelmiştir.

5433. Alem. Piringten kafesvari işlenmiş olup zirvesi üç teber şeklindedir. Safihanın ortasında "Allah, Muhammed, Ali" ibaresi bulunmakta ve bunu, en başta "Ali el-murtaza" ibaresi gelmek üzere on iki madalyon içinde on iki imamın adları çevrelemektedir. Yük: 72 cm.

5434. Alem. Piringten kafesvari işlenmiştir. Mustatil safiha içinde zülfükar şekli ile şu yazı vardır:

Kale el-Nebiyi Aleyhi el-selâm
La feta illa Ali, la seyfe illa zülfükar.

Altında:

Afkar-el verâ, hadim el-fukara
El-şeyh el-hac Feyzullah min evlâd-ı el haç
Bektaş, sene 1173

Diğer yüzünde:

Veli kaddese sirrehu nahfi ve enceli. Seccade nişin. Astane-i şerif. Yük: 65 cm. Hacıbektaş'tan gelmiştir.

No: 5434 Sağda:

- ١ — قال النبي عليه السلام (السلام)
٢ — لافئ الاعلى
٣ — لارف
٤ — الا ذوالفقار
٥ — افقر لوزى خادم انقرا/شيخ الحاج
٦ — فيض الله من اولاد/الحاج بكتاش
سنة ١١٧٣

Solda: altt:

- ٧ — ولى قدس سره
نحفي وانجلى
٨ — سجاده نشين
استانه شرف.

5435. Alem (Sancak başlığı). Bakır; üstü sarı yıldızlı ve yazılı. Hacıbektaş'tan.

5436. Alem. Piringten armut şeklinde top üzerine yine armut şeklinde kafesvari işlenmiş iki yanında ejderli olup üzerinde şu yazılar vardır:

- 1 — Üstte: Allahü vahdebü, la şerikelehü.
2 — Ortada: Allah, Muhammed, Ali,
3 — Ayetül kürsü
4 — Allahümme Salli'alâ Muhammed El Mustafa ve Ali El-Murteza ve Fatma El-Zehra ve on iki imam adları. Yük: 75 cm. Hacıbektaş'tan.

5437. Alem. Demir safiha üzerinde altın kakma ile sağ tarafta: "Nasrünmin-Allah ve fet-hün karib ve beşşir el-mühinine ya Muhammed

ya Ali hayr el-beşer. Rabbena ifteh beynena ve beyne kavmine bil hakki ve ente hayr el-falihin. Ya fettah." Kurs ortasına "Allah, Muhammed, Ali" yazılı. Sol tarafta altın kakma çiçekler arasında aynı ibare yazılıdır. Ortasında: 989 tairhi ve ..... ibaresi yazılı. Kurstan üç çatalı bir kılıç şekli uzamakta ve onu sekiz ejder başı ile süslü demir çubuk ihata etmektedir. Yük: 94 cm. Hacıbektaş'tan. Yapan: Amel-i Haydar Han (?).

5438. Alem. Gümüşten kafesvari işlenmiş olup armut biçimindedir. Zirvedeki üç bölümden ibaret olup her biri ejder ile çevrilidir. Üstteki ejderin başları kopmuştur.

- 1 — En üstte: "Ya Allah" onun da altında: "Mustafa Kemâl ehli bulur her yerde yerin.
2 — Karşılıklı: "Muhammed, Ebubekir, Ömer, Hasan, Hüseyin".
3 — "Osman"; "La ilâhe illâ-Allah, Muhammed el-resul Allah, Ali Veli-yü Allah".

(Allah ve Muhammed kelimeleri ejder çerçeve içine alınmıştır).

Sağdaki ejderin üzerinde:

"Cihan bir ejderhadır ağzın açmış. . . . ." ibaresi yazılıdır. (Karşısı silinmiştir). Hayli tamir görmüştür. Yük: 56 cm. Afyon karahisar'dan gelmiştir.

Vakf-i . . . . . Divâne Mehmet efendi: 'Ameli Musli. Tarih sene 1070.

Sağda:

- ١ — يا الله
٢ — مصطفى . . . . .
٣ — محمد . حسن حسين . ابوبكر عمر
٤ — عثمان . لا اله الا الله . محمد رسول الله . على ولى الله .
٥ — جهان بر اژدرهادر آغزن آجش . . .

Solda:

- ٦ — وئف . . . ديوانه محمد افندى .
٧ — عمل موسى . تاريخ سنة ١٠٧٠

5439. Alem. Demirden kafesvari işlenmiş bir kurs olup üstünde iki çatal zülfükar vardır. Kursun oturduğu sap üzerindeki top kafesvari işlenmiştir. Kursun üzerinde ortada: "Ya Allah, kenarında ise Muhammed el Mustafa, Ali-el Murtaza"dan sonra on iki imam adları bulunmaktadır. Yük: 75 cm.

5440. Alem. İki ejder başına tutturulmuş uzunca bir delikli safiha üzerinde sağ ve solunda: "İzzi li Mevlâna el-Sultan el-Melik el-Eşref ebu el-nasır Kaytbay azze nasrehü". Sapı üzerindeki top oyma noktalarla süslüdür. Uz:

69 cm. (Kırşehir Ahi Ervan Türbesinden.)
Memlûk devri eseri.

قَاتِبَايْ عَزْمُولَانَا السُّلْطَانَ الْمَلِكِ الْأَشْرَفِ إِبْرَاهِيمَ عَزْمُولَانَا

Diğer yüzünde:

- 1 — Muhammed, Resul el-Allah
- 2 — La ilâhe illâ-el-Allah
- 3 — ve beşşir el-müminin-e ya Muhammed
- 4 — Nasrû'n mine Allahi ve fethün karib

Yük: 57 cm. Kırşehir Ehi Ervan Türbesinden.

5441. a. b. Alem Piringten Levha üzerinde şu ibareler vardır: Sağda:

- 1 — Hazret-i Abbas-ı Ekber Raziyallah-ü anhu
- 2 — Kaddese sirrehü el-Mennan
- 3 — El-din Muhammed Ahi Evrân
- 4 — Ser-i çeşme-i Sultan Şeyh Natır
- 5 — Pir-i piran aziz-i azizan.

7815. Alem. Piringten "Ya Allah, Muhammed, Ali" üstünde ay. Yük: 40 cm. Kocaeli'den (İzmit).

7817. Alem. Piringten kafesvarî işlenmiştir. Üzerinde "Kelime-i Tevhid" yazılıdır. Yük: 52 cm. Kocaelin'den gelmiştir.

8929. Alem. Piring. İçinde "Muhammed" ibareli. Altı kırık Uz: 21.5; Gen: 14 cm. İstanbul Evkafı Şehzade anbarından.

9405. Alem. "Lir" biçiminde. Bakır. Kubbe alemleri. Yük: 59 cm.

9406. a. b. c. d. Alem. Dört parçadır. "Lir" biçimindeki tepesi piring; diğer üç parçası bakırdır. Yük: 105 cm. İstanbul Evkaf anbarından.

9407. Alem. Tepesindeki ay piring, diğer aksamları bakır. Üstünde yer yer cıva yıldızı izleri vardır. Yük: 100 cm. İstanbul Evkaf anbarından.

9820. Kubbe alemleri. Bakırdan, "Lir" biçiminde. Yük: 26.5 cm. İstanbul Şehzade Evkaf anbarından.

9821. Kubbe alemleri. Bakırdan Yük: 42.5 cm. İstanbul Şehzade Evkaf anbarından.

9826. Kubbe alemleri. İki parçadan müteşekkil, piringten kesme "Maşallah". Bombe kaidesi bakırdır. Her iki parça takılı halde. Yük: 54 cm. İstanbul Evkaf anbarından.

9828. Alem. Piring. İçinde "Allah" ibareli. Altı kırık. 25.5×14 cm. İstanbul Evkafı Şehzade anbarından.

9829. Alem. 9828 stilinde: Muhammed.

9846. Alem. Bakırdan, Sırığa takılacak yerinin alt kısmı kırık. Armut biçimindeki bakır plâka "Allah" oyulu. Yük: 34 cm. İstanbul Evkafından.

9850. a. b. Alem. Piringten el biçiminde veya Arapça harflerle "Allah" adı şeklindedir. Sağ avuç içinde: "Allah, Muhammed, Ali", diğer yüzünde: "Fatma, Hasan ve Hüseyin" yazıları bulunmaktadır. Ayrıca parmaklar üzerinde de sağda Ayetül Kürsü, diğer yüzünde Salavat-ı Şerife ile on iki imam adı mühmel olarak yazılıdır. Yük: 27.5 cm. İstanbul Şehzade Evkaf anbarından.

9851. Alem. Direğe takılacak kısmı piringten; üstü süslü demirden çifte balta biçiminde. Baltaların her iki tarafında insan resmi, mızrak kaidesinde iki ejder vardır. Demir kısmı yenidir. Uz: 50 cm. İstanbul Şehzade Evkaf anbarından.

10421. Alem. Piringten. Üzeri cıva yıldızlı, Yük: 96.5 cm. İstanbul Evkaf anbarından. "Küll-i min 'aleyha fan =

كل من عليها فان

10673. Alem. Piringten. Kaidesi üç toplu. Kursu armut biçiminde kafesvarî kesme olarak işlenmiştir. "Allah" ibaresi mevcuttur. Yük: 56 cm. İstanbul Şehzade Evkaf anbarından.

11323. Alem. Piring. İki parça birbirine geçme vidalı, direğe geçecek yeri iki boğumlu, üzerinde "La ilâhe İllallah Muhammed el Resulul-lâah" yazısı vardır. Tepesi kırık ve eksiktir. Yük: 40 cm. Yozgat.

11324. Alem. Piring parça birbirine geçme vidalı. Direğe geçecek yeri bir boğumlu, üzerinde "Maşallah" ibareli. Yük: 23 cm. Yozgat menşeli.

11328. Alem. Piring, iki parça birbirine geçme, vidalı, üzerinde ay yıldız vardır. Yük: 23.5 cm. Yozgat'tan.

11330. Alem. Yuvarlak kurs kafesvari olup: "Ya Allah, ya Muhammed Nasrûn Karib ve beşşir-i müminin" ibaresi vardır. Zirvesi kırıktır. Yük: 45 cm. Boludan gelmiştir.

11845. a. Alem. Piringten çift ejder başı arasında kalb biçimi çerçeve içinde "Allah" ibaresi vardır. Yük: 32.5 cm. Tokat'tan gelmiştir.

11846. a. b. Alem. Demirdir. Kaidesindeki top dilimlidir. Esas kurs kafesvari kesilerek işlenmiş olup iki parçadan ibarettir. Üstteki kursta "Alem" ibaresi; alttaki kursta "Surei İhlas" ile onun ortasında: "Muhammed, Ebu-bekir, Ömer, Osman, Ali" ibareleri bulunmaktadır. Bir iki kurs karşılıklı 4 ejderle sarılmıştır. Yük: 72 cm. Tokat'tan gelmiştir.

11370. Alem. Piring. İki parça birbirine geçme vidalı; içinde "Ya Allah; Muhammed, Ali" yazılı. Yük: 40 cm. Bolu'dan.

HAYVANCILIK

Ali Rıza YALGIN

Emekli Müze Müdürü

İPTİDAİ İĞDİŞÇİLİK (*)

Türkiyenin muhtelif yerlerinde bilhassa, göçebe olan Toros Türkmen yörükleri içinde yaptığım etnoğrafya incelemelerinde iğdişçilik bahsi en enteresan bir süjedir.

Türk vatanında Türk olarak yaşayan meskûn ve göçebe bütün unsurların asırlardan beri bilgi ve hafızalarında taşıyıp getirdikleri folklor ve etnoğrafya malzemeleri her halde bu milletin eskiliğine ve medenî durumuna bir miyardır. İlk defa hayvan terbiyesini ve hayvanlardan istifade etmesini keşfeden Türk milletinin hayvanlar üzerinde yaptığı binlerce tecrübeleri bilmem burada yazmaya lüzum varmalıdır.

Bu bahsin bir tanesi belki birincisi iğdişçiliktir. Koyun ve keçileri iğdiş etmeğe başlayan Türkler bu ameliyatı ilk defa dişle yapmış olduklarına dair rivayetler vardır. Biz bu tetkik yazımızla bu işin hâlâ yaşamakta olduğunu göstermek istiyoruz.

Dişle iğdiş bahsine girmeden önce Anadolu'da gördüğümüz diğer iğdiş usullerinden de bahsetmek istiyoruz. Bugün koyun ve keçi sürüler ile yaşayan bazı meskûn ve çokca göçebe olan Türkmen veya Yörükler beş türlü iğdiş ameliyesi bilirler:

- 1 — Makine iğdişi
- 2 — Çekme iğdiş
- 3 — Burma iğdiş
- 4 — Dövme iğdiş
- 5 — Dişle iğdiş

Makine ile koyun ve keçileri iğdiş etme usulü, Yörükler arasında on senelik kadar yakın bir mazi taşımaktadır. Bunu severek kullanırlar. Makineden evvel davarcıların kullandıkları iğdiş etme usulleri özbeöz ata icadı olan çekme, burma, dövme ve dişleme usulü iğdiş etme sanatıdır.

Çekme adı ile anılan iğdiş ameliyatını ilk defa Torosların Binboğa dağında Kocarharmandanlı oymağında Gökşen kâhyada gördüm. Kâhya bir yaşına basmış koçları ve aynı yaşta ki çepişlerin (erkek keçi) ayaklarını çobanına

kısaca tutturup hadımlatıyor. Bu ameliyat şöyledir: Hayvanın yumurtalıklarını sağ eline alarak sağ baş parmağı ve şahadet parmağı ile ve sol elin parmakları vasıtasıyla husyelerin koyunun bedenine bağlayan damarlarını kuvvetlice oğuşturulur. Bu iş üç beş dakika sürdüktan sonra keskin bir çakı ile yumurtaları muhafaza eden deri şakülen kesilerek yumurtaların içi çıkarılır ve damarların masaj edildiği yerden kesilerek yumurtalar atılır. Yerine bir miktar katran sürüldükten sonra boşalan yumurta kesesi yerine getirilerek ameliyat biter. Burma usulü ile yapılan iğdiş ameliyatında bıçak, çakı kullanılmaz. Ve hayvanın hiçbir yeri kesilmez. Burma usulü ile yapılan iğdiş'leri ilk defa Ereğli'nin Berendi köyünde gördüm. Fakat sonraları Beğdik ve diğer aşiretler arasında çok defa inceledim. Burma usulü ile iğdişleme de tıpkı çekme iğdiş gibi yumurtanın eller arasına alınarak oğuşturulduğunu gördüm. Fakat bu oğuşturma işinden sonra mahir iğdişçi yumurtaları kesmeğe lüzum görmeden kesenin içindeki damarları mahir ve alışkın parmakları ile birbirine dolayarak bağlar ve burar. Bu suretle yumurtaya giden menfezleri dumura uğratarak hayvanı iğdiş eder. Bu ameliyatta iğdişçinin usta olması şarttır. Aksi halde çalışma beyhude olur. Yörükler burma iğdişi çekme iğdişten daha makbul sayarlar.

Dövme usulü ile yapılan iğdişler hemen umumî gibidir. Bilhassa Torosların Adana'ya 120 kilometre şimalinde dağlar arasında pek iptidai bir halde bulunan Karatepeliler dövme iğdişden başka iğdiş bilmezler.

Dövme iğdiş işine iki tahta bir keser veya hut küçük balta ile başlanır. Tahtanın biri yere diklemesine konduktan sonra hayvanın yumurtaları ile bedeni arasındaki damarlar tahtanın diklemesi üzerine iyice yerleştirilir. İğdişçi sol eline aldığı küçük bir tahta parçasını damarların alt tahtaya muvazi olan yerine dikleme olarak tutar ve sağ elindeki keser, balta ve bunlarda bulunmazsa taşla üst tahtayı dövmeğe başlar on beş yirmi hafif darbeden sonra hayvan iğdiş edilmiş sayılır.

Dişle iğdiş etme usulü ve ameliyatı: bugün dünyada kalmamış gibidir. Vaktiyle bu usulün Macaristan'da tatbik edilmekte olduğuna dair

(*) Buna hadım etme denir.

bazı etnografyacılar bize malûmat vermediler. Orta Asyada ve Türkistanda bu işin yani dişle iğdiş etme ameliyatının yakın zamanlara kadar devam ettiği fakat bu günlerde artık böyle bir adetin kalmadığı malûmdur.

Halbuki 11 Ağustos 1940 tarihinde Etnoloğ Ahat Ural ve oğlum Doğan Yalgın'ın huzurunda Bulgar dağında Türkmenlerden Bakış aşireti ihtiyarlarından 65 yaşlarında küçük Hasan adında bir adamın hâlâ bu çok eski iğdişliliği tatbik etmekte olduğu görülmüştür. Küçük Hasan dişle yapmakta olduğu iğdiş ameliyatının çok eski olduğunu bilerek "oğullar bu iğdiş atalarımızın en ünlü bir iğdişidir, eskiden aşiret sade dişle iğdiş ederdi, bugün makinalar çıktı amma ben buna alışmışım, başka çeşit iğdiş bilmem" demiştir.

Küçük Hasan dişle iğdişin sevap olduğunu da kaydetmiş ve bu sanatın bize en eski tekniğini öğretmiştir. Ameliyat: Yumurtalara giden damarları en hassas bir vasıta olan ön dişler arasında sıkıştırarak damarlarını yerinde ve içinde faaliyetine son vermektir ibarettir.

MEMLEKETİMİZDE BULUNAN BÜYÜK BAŞ HAYVANLAR

Sığır, manda, at, eşek.

Küçük baş hayvanlar koyun ve keçiden ibarettir.

Sığır: Balasına (yavru) bir yaşında buzav, iki yaşında dana, üç yaş çöngü, dört yaş tosun, beşten sonra öküz olarak söylenir. Dişisi bir yaşında buzav, iki yaşında düğü, üç yaştan sonrası ineştir. Düğü iken doğuran ineklere kapçık denir.

Manda: Bir yaşında sak, iki yaşında bornak, üç yaşında gedek, ve mandaya camuş denir. Dişi ve erkekte isimler aynıdır.

At: Bir iki yaşındakilere tay, üç yaşındaki yarım eğerlik tay, üçten yukarı yaştakilerin erkeğine at ve aygır, dişisine kısrak ve taylara ekseriyetle "kuru" da denir. Atlar idiş edilir, bunlara "ehte" ismi de verilir.

Eşek: Bir yaşında koduk, iki yaşında sıpa, daha yukarı yaşta olanlara da eşek denir.

Koyun: Erkeği, bir yaş kuzu, iki yaş tohlu, üç yaş högeç, dört yaş mez, beş yaş kart, altıdan yukarı olanlara koç adı verilir. Dişisi, bir yaş kuzu, iki yaş şişek, veya belindir, üç yaş bizaç'tır. Daha yukarı yaşlardakilerine koyun diyerek söyleriz.

Keçi: Erkek ise, bir yaş gıda (oğlak), iki yaş havir, üç yaş düber, ondan yukarı yaşlarda olanlar (neri) denir. Dişi, bir yaş erkeğin aynıdır. İki yaş çepiç, üç yaş keçi, iki yaşında doğuran çepiçlere oğlama deriz.

HAYVANLARI BESLEME ŞEKİLLERİ

Sığır, camuş kıran (20 nisan) sonra otlamağa (yayımağa) nahırcılar (sığırtmaçlar) vasıtasıyla kıra götürülür. Hayvana evde bir şey yedirilmez. Yalnız ineklere güzün ilahana (lahana) yedirip sütü fazla almak isteyen kadınlar vardır. Otlama nahır kovan (I aralık) ayına kadar devam eder. Ondan sonra hayvanlar tavlalara bağlanır. Ot saman doğranmak suretiyle birbirine katılır: gümürze edilir. Kış boyuna hayvanlara yedirilir. Zayıf düşen sığıra haşlanmış arpa da verilir.

Manda da aynıdır. Yalnız mandalar (camuş) kışın altı defa yıkanır ve bezir yağı sürülür. Sığırlar da tımar edilir.

Eşek besimi de sığırın aynıdır. Yalnız kışın arpa ve yonca yedirilir.

At: Yazın bir hazirandan sonra yeşile bırakılır. Bir kısmı yaylalarda bir kısmı şehir içinde yonca tarlalarına bağlanır. Eylül'den sonra ekseriyetle atlara arpa, saman, ot, yonca yedirilir. Nahır kovandan sonra iyi beslenecek atlar hama çekilir. Tavladan dışarı çıkarılmaz. Yemi ve suyu içeride verilir. Kışın soğuk aylarda atlara üzüm de yedirilir. İçini kızdırmak için.

Koyun keçi: keçi kernemut'tan sonra (bir nisan) otlamağa çıkar. Nahır kovana kadar yaylalarda otlar, kışın komlara (kış ağılı) bırakılır. Günde iki defa yalnız ot yedirilir. Ayrıca bütün hayvanların kışın beslenmesine (pud) denir. Atların pudu Nahır kovandan camuş kırana kadar (20 nisan demektir) diğerlerinin ise Nahır kırandan kernamuda (yani merkeplerin kırkım mevsimi) kadardır.

Büyük baş hayvanlar tavlalarda (ahır) ve hayvanların yem yiyebileceği şekilde içleri çukur mısran (yemlik) lerde ot yedirilir. Altlarına fişkı serilir. Küçük baş hayvanlar kışın komlarda günde iki defa ot verilmek yani kar üzerinde dürünge atmak (ot vermek) suretiyle beslenir. Baharda ve güzde koyunlar komlardan köy içindeki ağıllara çıkarılır. Yazın koyun dışarıda yaylada kalır. Yayladaki yatak yerlerine "mağal" yahut "guhur" denir. Sağılır koyunlar köyün yakınında düzlük bir yere gelir. Bütün hayvanlar burada sağılır. Bu yere (beri) denir. Koyun saat onda beriye gelir. Sağılır, otlamağa gitmez yatar. Saat on beşte kaldırılır, tekrar sağılır, kuzular emzirilir. Ve otlamağa gider. İkinci güne kadar bir daha gelmez. Koyun yaylada gece yarısına kadar otlar (yayılır) ve gece yarısı yatılır. Yatma yeri olan mağallar (yatak yerleri) daima sabah güneşi almayacak yerler olarak seçilir ve (çoban yıldızını koyuna yatakta göstermemek lâzımdır. Zira bu

yıldız çobanları erken otlatmaya kaldırır. Yani sabah yıldızı koyunun üzerine doğmamasına dikkat edilir. *Kuruk* doğduktan sonra koyun mağalından şafak söktükten, etraf aydınlandıktan sonra kaldırılır. Sebebi ise koyunun sütü azalır. Eti dökülür. Sığırların yaylada öğle zamanı yüksek tepelerde havalı yerde yatırılması, geceleri ise çukurlara indirilmesi lâzımdır. Bu yerlere mozaflan denir. Umumiyet itibariyle bütün hayvanlara yedirilen otlar "süde" otu, (köde) yonca, keşür, kalık, heliz, ilan, dilikara, kıyak, palak, topuktan ibaret olup karışık biçilir ve hep beraber yedirilir. Yalnız yeşil yoncayı at ve eşekten başka diğer hayvanlara yedirmezler. Çünkü yiyen hayvan çatlar. Yani ölü. Kuzu ve buzağlar çatlamaz. Sebebi süt yiyen hayvana bir şey olmaz. Halevi adlı bir ot vardır, hayvan bunu yedi mi hastalanır. Galusun sığırlar tarafından yenirken çiçeğinin tozu burnuna kaçar hastalanır. Bu iki ot muz'dur (zararlıdır). Palak ve çil ise bütün hayvanlara yedirilir. Zarar yapmazsa da, fayda da temin etmez, onun için hayırsızdır.

HAYVANLLARDAN ALINAN MAHSULLER

Koyun: Süt, peynir, yağ, yoğurt, ayran, cacığ (cökelek), kurut, yün, deri, et ve kerme.

Keçi: Aynı mahsulü verir, yalnız yün yerine kıl alınır. Sığırdan aynı mahsul alınır, yün ve kılı yoktur. Camuş, sığırın aynıdır, boynuzundan araba sabunluğu yapılır. At ve eşek nakil işlerinde kullanır. Erkek sığırdan da çiftçilikte istifade ederiz. Eşek ve atların taşıt işlerinde üzerlerine *palan* ve *kurtan* vururlar, Palan, altı keçe, üstü kıl çuval ikisinin arasındaki kalan boşluğa *cil* veya "*palak*" basılır (bir nevi ot). *Kurtan* eski keçe kilim parçalarının birbirine dikilmesiyle hazırlanan bir şeydir. Yünden kazak, çorap, cecket ve şalvarlık, eldiven, keçe, kilim, halı, cecim, namazlık, yatak, at çulu, yular örken (urgan), çuval; kıldan *kon* (Karaçadır), *örken*, *telbağı* (çuvalların ağzını dikmeğe yarayan iplerdir), *çuval ter* (birbirine dikilmiş iki çuvala denir). Eđerlerin içi doldurulur ayrıca içinden çıkan tiftikten başlık ve eldiven yaparız.

Büyük baş hayvanların otlatmasına nahırcı gider, Camuşkırandan (20 nisan) nahır kovana kadar büyük baş hayvanların hepsini karışık olarak otlatır. Camuşkırandan 1 hazirana kadar, hayvanlar köy içindeki *hevüş*'lere (avlu) konar. 1 Hizirandan sonra sağın olmayan hayvanlar köy civarında mozalanlarda (sığırların yaylada yatıkları yerler) yatırılır. Sağın mallar akşam eve gelip gece hevüşte yatar.

NAHIRCININ TUTULMA ŞEKLİ

Umumiyet itibariyle hayvan başına bir ölçek buğday alır. Ayrıca iki çüt (çift) çarık, bir keçe almakla beraber birçok yerlerde Cuma günleri bir ekmek verilir. Buna Cuma ekmeği denir. Ekseri köylerde de nahırcı mal adedine göre her akşam bir evde yemeği yedirildikten sonra gündüz ekmeği de dağarcığına bırakılır. Nahırcı camuşkırandan, nahırkovana kadar davraları otlatmağa mecburdur. Bu otlatım sırasında karşısındaki hayvanlardan birisi *barata'sız* (nişansız) kaybolursa, baratasız kaybolan malı çoban ödemeğe mecburdur. Akşamları köye gelen hayvanlar tamamen gelmezse mal sahibinin o akşam nahırcıya, falan neğim gelmedi, diye söylemesi mecburidir. Söylerse nahırcının bu malı aramağa gitmesi mecburidir. Sabaha kadar kalır, nahırcıya haber verilmezse aramak mecburiyetinde değildir. Ve mal sahibi bir hak iddia edemez. Nahırcı, malı köyün içine soktuktan sonra mal köyden çıkıp kayıp olursa yine aramak mecburiyetinde değildir.

ÇOBAN TUTMA

Çobanlar camuşkırandan koç katımına tutulurlar (koç katımı 1 kasımdır). Çobanlar umumiyetle 20 de bir kuzu ile tutulur. Çoban, kuzu zamanı orta ve iyi derecedeki kuzulardan yirmide birini seçer alır. Koyun ve kuzuda şart aynıdır. Bundan başka çobana (*kılav*) yani keçe verilir. Ayrıca üç çüt (çift) çarık, çorap, çoban bıçağı verilmesi de mecburidir. Nahırda olduğu gibi, çoban da hayvan adedine göre her gece sıra ile bir evde yemek yer ve gündüz yemekleri de dağarcıklarına konur. Tütün içen çobanlara günde bir yirmilik tütün de verilir. Çobanlar ekseriyetle iki tane olur. Birisi baş çoban yani "serşivan", ikincisi ise divajordur. Mal sahiplerinin ayrıca bir de çobana eşek vermeleri şarttır. Köy çobanlarının köpekleri kendilerine aittir. Kendisi götürür, kendisi besler. Çoban, dağda sıra ile günde bir evin koyununu sağmağa salâhiyettardır. Yalnız sağıp yemek, köpeğine yedirmek, ayrıca yolcu olanlara ikram etmek şartıyla. Sağıp sattığı görülür veya duyulursa çobanın hakkı kesilir. Süür çobanları ekseriyetle aylık para ile tutulur. Bunların yemeleri, elbiseleri, keçeleri tamamen mal sahibine aittir. Bu çobanlar da ikidir. Bunlara bir eşek vermek mecburidir. Katiyen köye girmezler, gece ve gündüz dağda kalırlar. Yemeleri, içmeleri beraberindedir. Çobanların mal kayıpları görülürse bu malı kurt yiyip yemediğini anlamak için koyunun bel kemiğini, *dürüflü* (nişanlı) kulağını getirmesi şarttır. Üç gün içinde bu malı bulamazsa mal sahibi hakkından keser. Ayrıca murdar

olan yani ölen malın da *dürüfü*'nü göstermesi şarttır.

Hastalanıp kesilen mallar çobanlar tarafından kavrulup yenilir. Fazla olursa derisi soyulmadan karnı yırtılarak boşaltılır. *Dıvajo* (çoban yamağı) eşeğe yükler, mal sahibine getirir. Bu işlerde mal sahibiyle çoban arasında bir hüsnüniyet ve emniyet vardır. Sürüler ikindi zamanı *guhur*'dan yani yataktan kaldırıılır. Yassı vaktine kadar otlatılır. Ondan sonra yatağa döner, sabah güneşinin vuramayacağı bir sırtta yatırılır. Yani *güher* ve *mağal*'lar evvelden böyle seçilir. Koyun, şafaktan evvel uyandırılır ve otlatılır. *Fitir* (saat 10) vaktine kadar otlama devam eder. Ondan sonra sürü *dalav*'lara (su içirilen yerler) sulanmağa gelir. Dalav çayırılık ortasında havuz şeklinde yapılmış su çukurlarıdır. Yalnız bu dalavların suları gür olmalıdır ki, su birikmesin aksın. Koyun sulandıktan sonra yatağa gider. İkindiye kadar yatar ve bu şekilde otlatma devam eder. Bu erkek ve kısır sürüler içindir. Sağın koyunlar ikindi zamanı köyden beriden kalkar, gece yarısına kadar otlar. Dağdaki *mağal*'da yatar, sabaha doğru kaldırılır, otlatılır, *fitir* vakti suyu içirildikten sonra yavaş yavaş köye döner. *Beri*'ye gelir, yani sağına. *Beri*'ler ekseriyetle köy yakınlarındaki düzlüklerdir. Köy kadınları toplu olarak sağına giderler. Bazı köylerde koyun her evin ağılına girer, sağıldıktan sonra gerek beride, gerek ağılda yatar. İkinci zamanı kaldırılırlar. İkinci defa tekrar sağılır. Çünkü koyun yatar, gevşer süt yapar. Sağıldıktan sonra emzilir ve otlamağa gider. Baharın ve güzün sürü, yayladaki mağalda kalmaz. Köy içindeki ağıllarda yatar. Yalnız koç katımından sonra esas çoban ayrılır, bir kış çobanı tutulur. İşte bu çoban tutulduktan sonra koyun köyde *kom*'lara (ağıllara) bırakılır ve sabahleyin güneş çıktıktan sonra gecenin yarısına kadar otlatılır.

HASTALIKLAR

Koyunda:

Kepenek: Bunda kulaklar sarkar, burundan sümük akar, boğaz altı şişer, hayvan halsizleşir, birikmiş sıcak sularda ve çayırılık yerlerde otlamadan geçer.

Tedavisi: Hayvan yaylaya çekilir, fazla hasta olanlar ayrılır ve kesilir.

Çiçek: Gözler çırpık (çapak) tutar, hayvan daima yatar; sarı hastalıktır. Tedavisi: Çiçek tasları vardır, üzeri ayet yazılı, bu taslara su doldurulur, Ayetül kürsü ile ihlasi şerif, fatihayı şerif üçer defa okunarak üflenir, koyun temiz bir otluğa çekilir, temiz bir süpürge ile bu su koyunun üzerine serpilir. Ayrıca çiçek bon-

cukları da vardır ki, bu pek nadir bulunur. Bu boncuk, sürüde en iyi koçun boynuna takılır. Bu şekilde manevi tedavi yapılır ve hastalık geçer.

Ters: Tırnağın içinde, ince solucan şeklinde kurttur. Çamurdan geçer, çobanlar tarafından tırnak, çakı ile kesilir, kurt çıkarılır, yerine gökşap (göztaş) sürülür ve katran vurulur.

Merşk: Hayvanın iki tırnağı arasında ufak bir çıban olur. İçinden sert kıllar çıkar. Hayvan topallar, çobanlar çakı ile deriyi yarar, özüyle beraber bu kılları çeker, yerine tuz veyahut gökşap sürer ve hastalık geçer.

Karayelin: Koyunun yelini (meme üstü) şişer, süt çıkmaz, hayvan yürüyemez bunda kabahat çobandadır. Yazın yaşlık yerde koyunu yatırmadan ileri gelir. Ayrıca taşlı, kayalı yerde yatarsa yine (karayelin) olur. Kan almak suretiyle hastalık geçer. Bazan ilerler, yelin patlar, yelini kesmek ve yerini iyileştirmek suretiyle hayvan kurtarılır.

Mumer: Koyun bağırsağında ince solucandır. Hayvanın tüyleri dökülür, halsizleşir, otlamaz. Sıcak, birikmiş suyu içmesinden olur. Tedavisi yaylaya çekilmek ve bol tuz yedirmektir.

Kotik: Bu, kedi kadar bir hayvandır. Kuyruğunun üzerine işer, gece yarısı yatan koyunun üzerine bu işemeyi serper, hangi hayvana dokunursa o hayvan ölür. Çaresi ve tedavisi yoktur. Erken yetişip kesmek lâzım, ancak iyi çobanlar kedi kadar olan bu hayvanı bekler ve öldürürler. Bunu yapamayan çobanlar oradan gider yani yatak değiştirirler.

Dabak (şap hastalığı): Hayvanın tırnağında ve ağızında olur, hayvan yürüyemez, ağızından şohot yani salya akar. Ot yiyemez, ağızına tuzlu cacık sürülür veyahut tuza tutulmuş şor (yani salamura balık) atılır. Tırnaklarına katran sürülür ve iyileşir.

Kotur (uyuz): Koyunun kulaklarında, burunda ve bacak arasında görülür, bu yaralar temiz yıkanır, kabuğu sert bir şey ile kazınır, asitfinik, katran sürülür, veyahut ilk çıkan hayvanda bu yer iyice kazınır, yağ sürülür, üzerine kara barut serpilir ve bu barut kibritle yakılır, hastalık da yanar.

Koyun üşütmesi ve öksürük: Hayvan öksürür, tüyleri dikenleşir, umumiyetle *kom*'lara üzerlik ve tezek tütsüsü verilir, koyun pıskırır (aksırık) pıskırdıktan sonra tütsü kaldırılır. Kapı kapatılır. Veyahut koyunlar ev damlarına çıkarılır, bacadan çıkan dumana birer birer yakalanarak başları sokulur. Bazıları da *dürünge* (ot verilen yerler) yerlerindeki karın üzerine gaz yağı serper ve oraya *dürünge* atar, koyun otu yer, biraz da o kardan yer ve hastalık geçer.

Gün çalması: Koyun puslu havada otlatılırsa gün çalar, daima lehler (soluk alma) yani

solur, buna tuzlu ayran içirirler, imkân yoksa hiç güneşte otlatılmaz, soğuk su içirilir, hastalık geçer.

Koyun yaraları: Bazı sebeplerle koyun yaralanır, bunlara asitfinik, *helis* (sütlü ot), *sıhank* (bir nevi ot) ve gökşap vurulur. Kırkılırken açılan yaraya koyun tarçığı (koyun gübresi) sürülür. *Helis*: bir otun sütü olup, koyun yarasına en iyi gelen ilâçtır. *Sahank*, bir otun köküdür, üğütülerek yaralara basılır.

AT HASTALIKLARI

Kızıl Kurt: Hayvanın ciğerindedir. Hastalanır hastalanmaz hayvan kendisini yere atar, tepinir ve sık sık başını kaldırarak karnına bakar ve ağzını karnının üzerine bırakır. Bu hayvanlara rakı içirilir. Veyahut arkasından sabun kefi (sabun köpüğü) yürütülür. Ekseriyetle soğuk su içine çekilir. Hayvan titreyinceye kadar suda kalır. Bazan kurtulur, bazan kurtulmaz. Aynı hastalık hayvanın çenesinde görülür, ot yiyemez, dişleri kilitlenir, bunun tedavisi yoktur.

Ketav (sakavu): Hayvanın burun delikleri tıkanır nefes alamaz. Tedavisi için eski saman haşlanarak sıcak sıcak torbaya doldurularak başına asılır, ve bir çuval içinde aynı sıcak saman beline çekilir. Üstü keçeli çullarla örtülür, sıcak yere yatırılır, hayvan iyileşir.

Sancı: Ekseri hayvanların terlediği zaman su içmesinden ve soğuktan olur. Bunların da içi kızması için rakı içirilir. Veyahut hayvana binilerek sürülür, sıcak yere konur sancı geçer.

Solugan: Hayvanlar daima solur. Hastalık terli terli su içirilmeden olur.

Duyruk: Belde olur hayvanın arka ayakları bükülür, sakat sakat yürür, zorlamadan meydana gelir. Tedavisi yoktur.

Hirt: Hayvanın arka ayağında olur, ayağını yere basamaz, bileği genişliğinde yuvarlak bir tahta veyahut en iyisi bir mecdiye bırakılmak suretiyle ayak bükülür, kırt diye bir ses çıkınca ayak iyileşmiş demektir.

Damağ: Hayvana geç ot ve geç arpa verilmekten olur. Damağına çuvaldız batırılır, kan çıkar, yerine tuz sürülür, yahut demir ersinle (düz demir kaşık) dağlanır, ve geçer.

Saraca: Hayvanın belinde ufak çibaneler çıkar, soğuktan olur. Burun üzerinde, yüzünde saraca damarı bulunarak kükürtle yakılır, bacağına, boynuna, yüzüne 24 dağ çekilir, hastalık geçer.

Göze gelme: Hayvanın gözünde kemirtek (kıkırdak) uzanır, hayvan daima ürker. Gözdeki bu kemirtek dikkatli olarak ustura ile kesilir, hastalık geçer.

Burun gelme: Burun deliklerinin yanların-

da kemirtek uzanır, hayvan burnunu yere sürter, ustura ile deri kesilir altından çıkan kemirtek ustura ile alınır, yerine tuz basılır, hastalık geçer.

Bıçırgan: Ayak ve el bileklerinde olur, çamura yapışmasından geçer sık sık yıkanıp yağ vurulursa iyileşir.

Su yendirme: Hayvanın ellerine su dolar, fazla zorlamadan olur. Su alınır da tamamen geçmez, bilek kemikleşir hayvan sakat olur.

Karakuş: Arka ayağın topuğunda olur. Dağlanırsa geçmez. Hayvan sakattır.

Atlarda uğurlu ve uğursuz sayılan nişanlar: Sağ el, sol ayak veyahut sol el, sağ ayak çaprazca sekili olursa *çapraz*; alın akıtması üst dudaktan alt dudağa geçerse ağzı kilitli; alnında yan yana veyahut üst üste iki nişan olursa *çifteli*; ön ellerinin arkasında yani kolan yatağında nişan olursa buna koltun nişanı; arka bacağına apış arasında nişan olursa buna puşt nişanı denir. Nişanlı olan hayvanlar ekseriyetle uğursuz sayılır.

Tavşancık hastalığı: Bu hastalık yalnız eşeklerde olur. Hayvanın kulakları dikleşir, kıpırdamaz, adımlarını küçük küçük atar, kulak dibi, burunkenarları, bacaklar dağlanırsa hastalık geçer.

Sığırda ve mandada hastalık:

Dabak: Hayvanın ağızında ve tırnaklarında olur. Ağızına tuzlu cacık sürülür, veya tuzlu balık atılır, tırnaklarına katran vurulur, yalnız dabak başlarken hayvanların boynuzu buhçu (destere, el bıçkısı) ile az bir şey kesilirse hastalık geçmez inancı vardır.

Bocuk (derik): Hayvan yürüyemez düşer, Arkadan oma kemiği yani ince belden ayrılır, yerine tuz basılır, hastalık geçer.

Dil altı: Hayvanın dilinin altında ufak bir kıl çıkar, hayvan ot yiyemez, ağzı sulanır bu kıllar cımbızla çekilir yerine tuz sürülür, hastalık geçer.

Domuz başı: Hastanın boğazı altında büyük ur şeklinde bir şiş çıkar. Bunun üzerine bal sürülmek suretiyle sıcak ersinler (demir kaşık) dağlanır, veyahut domuz dişi bala sürülmek suretiyle etrafında gezdirilirse hastalığın geçeceğine inanılır.

Galosun: Bir ottur, çiçeği hayvanın burnuna dokununca hayvan delirir; Bilmeden rasgelen yere koşar, yakalanırsa kurtulur, yoksa bir uçuruma düşer ölür.

Yeşil yonca: Bu da çift tırnaklı hayvanların hepsinde aynıdır. Taze yoncayı yiyen hayvan şişer, çatlar; kurtarmak için tuzlu ekşi ayran içirilir, veyahut söğüt dalı kemirtilir. Bunlarla

da geçmezse hayvanın boşluğundan üç kaburga ileriye bıçak vurulur.

Keçi zakkumu: Ekseriyetle keçilerde başlar saridir. Koyun içinde bırakılırsa koyuna da geçer. Hayvan daima sıcakta solur, Akciğerin kaburgaya yapışmasından olur, tedavisi imkânsızdır. Hayvanı serin yerde bulundurmak ve soğuk suya atılmak suretiyle hastalığın geçmesi ümidindedir.

Umumiyet itibariyle bütün çobanlar kible rüzgârının yağmur getiridiğine ve kiblede çıkan bulutun yağmur bulutu olduğuna inanırlar. Gece koyun ve keçiler kulaklarını tepreterek birbirlerine vururlarsa havanın yağışlı olacağına işarettir. Gece ve gündüz çoban koyununu kaybederse daima koyunu rüzgârın geldiği tarafta arar. Çünkü koyun daima başını rüzgâra verir ve geceleri koyun kuzeye çekilir. Ülker yıldızı doğdumu da çoban koyunu kaldırmaz, sabahı bekler. Yağışlı havalarda kuzeyden rüzgâr gelirse havanın açacağını anlar. Hava puslu olursa çoban koyunların hastalanacağını anlayarak otlatmaz, yatırır.

ÇOBAN VE MAL SAHİBİ ARASINDA HUKUK

Çobanla mal sahibi arasında hırsızlık olursa geçimsizlik başlar. Veyahut mal sahibi çobana iyi bakmaz çırağını geç vererek veyahut sürü sahibinin haberi olmadan çoban sürüyü terkeder, köpeğe iyi bakmaz, koyunu hasta olacak yerlerde gezdirir, ve otlatırsa önce mal sahibi sürüsüne giderek çobana nasihat eder. Tehdit eder, Yani bu hallerin tekerrüründe çobanlıktan çıkarılacağını ve kaybolan hayvanların bedellerinin hakkından kesileceğini ileri sürer. Bu hal olmaması için çobanın akrabaları ile görüşür kendisine tenbihat yapmalarını söyler. Çobanlardan memnunsu bırakmaz bu şekilde iş düzelir. Eğer çoban koyuna iyi bakmıyorsa çıkarılır. Çoban mal sahibinden şikâyetçi ise, hastalığını ve daha mühim işlerini bahane ederek sürüyü terk etmek ister. Ve mal sahibine haber gönderir. Mal sahibi arada başkasını vasita eder. çıkma sebeplerini araştırır, çobanın isteklerini yerine getirir. Sürüye gittiği zaman fazla olarak çobana meyve tütün götürmekle beraber koyunu iyi otlatırsa kendisine ya bir şalvar ya bir papuç alacağını vadeder. Koyun kırkımında çobanı yün seçmeğe serbes bırakır. Çoban beğendiği koyunların yünlerine işaret kor. Bu işaretli yünleri kendisine alır. Kırmızı siyah koyunlara beyaz yün, bağlar. Mal sahibi bunu görünce çobanın bağladığını anlar, ve kırkımda bu yünleri çobana verir. Bu

şekilde ikisi anlaşılır. Yalnız hırsızlık yapan çoban behemahal çıkarılır. Diğer taraftan çobanın yiyeceğini kisan mal sahibinin yanında hiç bir çoban kalmaz.

ÇOBAN EFSANELERİ, İNANIŞLARI V.S.

Sütey ve süphan yaylaları uğurludur. Uğursuz ağılımız yoktur.

Hırsız çoban uğursuzdur.

Koyun beşten, petek üçten artar.

Gelinin ayağı, çobanın dayağı (sopası).

Nazar haktır, Nazarlanan koyun tütsü ver, Pit'k (üç köşeli nusha) kurban kes.

Yolun iki tarafında koyun otlatılmaz arasından yolcu geçerse sütü azalır bereketi kaçar.

Çoban yoldan geçen yolcuya sahibinin rızasıyla süt verirse malın südü artar, süt bereketli olur.

Çocuk kundakta, kuzu kozda (ağıl) belli olur.

Erkek devlet, dişi berekettir.

Koyun yüz oluncaya kadar, derisi bin olur.

Koyunu et yüz, gir içine üz. (Koyunu yüze iblâğ ettikten sonra içinde yüz).

Kıra (ufak kulaklı koyunlar yani hiç kulağı olmayan koyun) demişki: sahibimin koyunu çok olsun, başımı arasında saklıyayım, kulaklarımın yokluğunu görmesinler. Bunun için kira koyun bereketlidir. Boynuzlu koyun demişki: sahibimin koyunu az olsun, ot yerken boynuzlarım takılmasın, bunun için boynuzlu koyunu az saklarlar. Boynuzsuz koyunun hakkı boynuzludan sorulur.

Şeveder (koyun havalandırmak) uğurludur. Yassı namazında bir de sabah namazında koyun komdan çıkarılır, havalandırılır, tekrar koma bırakılır, hem uğur sayılır hem de hastalık geçmez.

Martta marak (saman, ot) yarı gerek Mart marağı ayrı gerek. (Mal sahipleri bunu esas tutarak otu fazla biçer ve mart ayına saklarlar).

Satılan mal kaçar, geri gelirse bir daha o hayvan satılmaz çok uğurlu sayılır.

Taze mal alırken kapıdan içeri girdiğinde ayağının altına demir, atın alına yumurta vurunki uğurlu olsun.

Öküzün iyisi yere yakını, tarlanın iyisi eve yakını.

Yüyümlü (uğurlu) mal yüyümlü olur.

At kişneyerek bostan veya ekin içinde kaçarsa o tarlanın bereketi artar.

Keçi, malın hiçi.

Gej (sarı bir renk kula) öküzün çıkkanı.

Al at hem uçar, hem sıçar.

Atın alı, öküzün geji, eşeğin moroşu (siya-

hımsı bir renk). Bunlar binde bir çıkar, çıkının teki bulunmaz.)

Kehlan (küheylan) at hangi evde olursa oraya şeytan girmez.

Binmeye atın kulası, sağrısı dar olmazsa Yatmaya kaya gölgesi eğer yılan olmazsa, Kucmaya küçük avrat illâ fel baz olmazsa.

Alma alı, satma kır, kır at düğünlere, dor at ta çamurlara yarar.

Nazar dokunmaması için atlara mavi boncuk muska, ufak dağdağan. Diğer hayvanlara ayıdır. Yalnız dağdağanlar sığırlarda büyük olur. Dağdağan turş elma (ekşi elma) ağacından ay şeklinde yapılır.

Atım at olana kadar, sahibi mat olur.

Halla hallanan (zorluk içinde) tay örgedir, kuyruğunun altına tikan (diken) bırakır.

Öküün, atın karabacaklısı iyidir.

Attan düşene at, ya Allah diyer, Eşekten düşene de eşek, kazma kürek çağırır.

Kır atı 15 yaşından sonra kardeşine sat.

KÖSEM KOYUNLAR

Her sürüde dürüyü (dağarcık) gezdirmek için iki tane beyaz, süslü ekseriyet boyunları siyah *neri* (teke keçi) bulundurulur. Bu *neri*'ler koyuna seyislik eder. Koyun yataktan ilk kalkışında, önce *neri*'ler kalkar ve çoban tarafından üfürüzüm (çoban ısıkları) çalındıkça neriler koyunu yaylıma çekerler. Daima sürünün önünde ve baş çobanı takip ederler. Otlama yerinde çoban önden çekilince *neri*'ler sürüyü gezdirirler. Bunlardan en ziyade güneşli havalarda istifade edilir. Çünkü sıcakta koyun gezmez. *Neri*'ler gezer, koyunda onu takip eder. Bazı çobanlar bu *neri*'ler yerine iki tane koyun alıştırırlar. Bu koyunlara *seyis koyunu* denir. Sürüyü bunlar gezdirir, ve otlatır. Çoban uzaktan (ho! ho!) diyerek seslendimi bu koyunlar çobana doğru sürüyü getirirler. Ayrıca da zararlı bir yere girecekleri zaman (o o, yağ!) diye çoban seslendiği zaman bu koyunlar zararlı olduğunu anlarlar ve başka tarafa giderler. Sürüde onları takip eder. Birçok çobanlar da bu koyunları kavala alıştırır. Kavalla istediği şekilde koyunu gezdirir. Yalnız kavala alısan koyun et tutmaz. Çünkü daima kavala sesini beklerler. Bu koyunları çobanlar yeni teslim alır almaz iki haylaz koyun seçer. Ekmek ve tuz vererek kendisine alıştırır. Zaman ilerledikçe bazan bunların burunlarına vurmak suretiyle korkutur. Tekrar ekmek, tuz verir ve bu şekilde alıştırır. *Yatak koçu*, umumiyet itibariyle çobanlar koçlardan seçerler, çoban sürüyü *güher*'de (dağdaki yatak yeri) yatırdıktan sonra, kendisi sürünün bir tarafında uyur. Sürüyü itler bekler. Kendisi de

arada bir nezaret eder. Geceleri bazan koyun kendiliğinden kalkarak otlamağa gider. Çobanın haberi olmaz, işte bunun için bir *yatak koçu* seçer. Koçun boynuna bir ip bağlar bu ipi kendi koluna düğ (bağlar). Bu hayvan sürüden bir koyun kalkıp uzaklaşırsa o da derhal kalkar ve yürür, çoban uyanır. Hattâ bazı yatak koçları vardır ki sürüden koyun kalkınca dişleriyle çobanı uyandırır. Bunları çobanlar genç yaşdaki *toflu* ve *högeç*'lerden (bir yaşına giren erkek koyunlar) seçerler. İlk sürüyü yatağa çıkardığı zaman bekler. Sürüden bir koyun kalkınca o koçu da kaldırıır ve arkasına sürer; bu şekilde birkaç gece tekrarlayınca koç alışıır, ve sürüden ayrılan bir koyunun arkasına düşer. İşte bu şekilde çobanı uyandırır. Çobanların sürü içinde en çok sevdikleri yatak koçları'dır. Bunlara bol tuz, ekme, bulgur yedirmek suretiyle kendilerine alıştıırlar.

KÖPEKLER

İtler iki cinstir. Birisi çoban iti, öbürleri tülüngü (sahipsiz) itlerdir. Bunlar sokaklarda mezbahalarda gezer, şunun bunun tavuğunu tutar, götürür. Çoban itlerinin en iyisi hizandan gelenleridir. Ekseriyetle beyaz ve belekli olurlar. Kafaları büyük, gözleri kanlı, el ve ayakları kalın ve kısa, arka ayaklarında tırnaklarından biraz yukarıya mamuzlar vardır. Bu köpekler kurtçuldur. Bu itler küçükkenden (enikken) sürülerin içine bırakılır. Büyük itlerle beraber yavaş yavaş sürüye götürülür. Derken alıştıırlır. Bunlara ekseri süt, kan, yağlı döğmeç (ekmeğin yağ ile karıştııması) yedirilir, ve bir yaşına gelinceye kadar köpeklere kurtlara bırakılmaz, boğulur, yaralanırsa korkak olur. Ve aynı zamanda del it bulununca diğer erkek itler kurda daha ziyade hücum eder. İtler kurt'u boğduktan sonra döğmeç yani yağlı ekme karıştıırlarak yedirilir, arkasına et veya süt verilir. Çünkü kurt'un kanı turştur (ekşi), hayvanın dişlerini kamaştırır. Bunun için yağlı verilir ki kamaşması geçsin, verilmezse dişi kamaşır, fazla kurt boğmaz. Köpeklere keseriyetle yağlı pilav, süt, ekme, et yedirilir. Bunlara *lak* (yemek artığı) denir. Ayrıca çoban köpeklerinin boynuna (kurt doğu) takılır. Bu halka şeklinde bir demir olup, bu demirde uçları sivri çiviler vardır. Kurt itin boğazına ağız attığı zaman ağzına batsın diye yapılmıştır. Çoban köpekleri gündüzün insana hücum etmezler ve sürünün daima çobandan uzak olan tarafında gezerler. Çobanlar itlerinin ürmeğini anlarlar. İt özü özüne gırıldanır, ürür, yavaş yavaş giderse muhakak bir insan yaklaşmaktadır. Kurt ve ayı geldiğini sezen it durmadan koyunun etrafında özençiler. Eğer itler çiftse ikisi birden koyunların etrafını dolaşıp

topladıktan sonra amansız olarak kuvvetlice havlayıp hücum ederler. Bu hareket ve havlayışta sürüye kurt geldiği anlaşılır. İyi çoban köpekleri boş yere ürmezler. Tülüngü itler vakitli vakitsiz kesik kesik ürer ve arada bir başını havaya kaldırarak zuruldar. Kurt gelince sesi alalaşır, yani karışır ve kısılır, kuzuldar (korkar), kuyruğunu bacaklarının arasına sokar, koyunun içine kaçar. Bu itler en kötü itlerdir.

ÇOBANIN PİRİ

Çobanların piri Musa Aleyhisselamdır. Firavunun yanından kaçarken dayısı Şueyb'in yanına gittiği zaman dayısının kızlarını koyun olatırken görmüş. Yanlarına yanaşmış sormuş. Yakınlarında bir kuyu olduğu halde koyunlarının susuz kaldığını söylemişler. Çocuklar Musa Aleyhisselamı tanımıyorlarmış. Çocuklardan niçin su vermediklerini sormuş. Köy baştan kâfirdir, biz müslümanız, inat için kuyunun ağzına bir taş kapatmışlar babamız hasta, bizim de taşı kaldırmağa kuvvetimiz yetmiyor, demişler. Hazreti Musa taşı kaldırmış ve bütün koyunları sulaşmış, ondan sonra dayısı Şueyb'in yanına gitmiş ve o günden itibaren yedi sene dayısına çobanlık etmiş. İşte çobanlar bu efsaneye dayanarak pirlerinin hazreti Musa olduğunu iddia ederler.

SÜRÜ VE ÇOBAN

Bütün *Türkmen*'lerde olduğu gibi, *Bekdik*'lerde de çoban ve sürü işleri erkeklerin vazifesidir.

Yazın çoban akşam yemeğini yedikten sonra davarını önüne katarak yaylıma çıkar ve sabaha kadar uyumadan sürüsünün arkasını köpeklerinin yardımlarından da faydalanarak takibeder.

Türkmenlerde çobanın büyük önemi vardır. Tembel veya acemi bir çoban, bir koyun sürüsünün ölümüne sebeb olabilir. Bunun için, mal sahipleri çobanlarla gayet iyi geçinirler ve onların her ihtiyaçlarını kendi evlâtlarından önce düşünmeğe mecburdurlar.

Hele çoban dalgın davranarak koyunu herhangi bir (*eski*)ye yatırırsa koyunlarının türlü türlü hastalıklara tutulmalarına sebeb olur. Burada adı geçen *eski*, davarı başka sürülerin yatığı yere yatırmaktır. Buna çobanlar çok dikkat ederler. Aynı zamanda çobanın bir vazifesi de hayvanlara yarayacak otlakları bulmak ve yaramayan otlaklarda yaymamaktır.

Akşam kararırken yahutta ikindi serinliğinde yaylıma çıkan boğan ertesi sabah kuşluk çağlarında obaya döner, derhal sürüyü teslim ederek karnını doyurur ve uykuya yatar.

Çoban uyuduktan sonra kadınlar kuzuluk-

larda kapalı kuzuları *taratırlar* (öğlenden sonra yakın yerlerde olatmak demektir). Bundan sonra davarı sağım'a başlarlar. *Sağım* bittikten sonra kuzuları analarına *ekti'leri* (anasız kuzuları) yaylıma salarlar. Buna (*körpe katımı*, kuzu katımı) denir ki, bu aşiretin seve seve seyrettiği bir hâdisedir. Çünkü kuzularda müthiş bir feryat ve analarını arama kaygusu koparken koyunlar da telâş içinde yavrularını ararlar. Oba öni bir mahşer yerine döner.

Çoban sürünün önünden giderken onu bir koç takibeder. Bu koçun adına yörükler (*EI*), yerliler ise (*südcü*) derler. Eğer sürünün önünde çoban bulunmazsa mutlaka onun yerini tutacak kadar maharetli bir koç bulunması lâzımdır. Bu koça Türkmenler (*kös*) adını vermişlerdir.

Ağartılar:

Türkmenlerde süttten yapılan bütün gıdalara "ağartı" denir. Bunlar: (Yoğurt, ekşimik, çökelek, keş, lor (nor), eksik, peynir) gibi yiyintilerdir.

BÜYÜK VE KÜÇÜK BAŞ HAYVANLARA TOPLU BAKIŞ

I — Koyunlar:

Emlik: Yeni doğmuş kuzu, emen yavru,
Kuzu: Otlamağa başlamış kuzu, 25 günden sonra 6 aya kadar,

Toklu: Altı aylıktan bir yaşına kadar erkek ve dişi koyun,

Şişek: Bir yaşından iki yaşına kadar dişi koyun,

Koç: Bir yaşından iki yaşına kadar erkek koyun,

Eke: İki yaşından yukarı erkek ve dişi koyunlar,

Yozluk: Kasaplık "kısır, hadım, ihtiyar" koyunlar.

II Keçi:

Körpe: Süt emen yavru,

Oğlak: Otlamağa başlama çağı,

Çepiş: Bir yaşından iki yaşına kadar,

Kezyaz: İki yaşında kuzulamayan dişi keçi,

Erkeç: İki yaşında erkek keçi,

Teke: Tohumluk erkek keçi,

Yuzluk: Kasaplık (hadım, kısır, kezyaz, ihtiyar) keçiler.

III — Sığır:

Buzağı: Yeni doğmuş erkek ve dişi sığırlar,
Dana: İki yaşından yukarı ve hadım edilecek erkek sığır,

Düve: İki yaşında dişi sığır,

Tosun: İki yaşında erkek sığır,

Inek: İki yaşından yukarı sağman ve kısır inekler,

Öküz: Hadım erkek sığırlar (çift için).

IV — Camız, karasığır, manda:

Malak, balak (Erzincan, Erzurum) taraflarında medek,

Manda düvesi, iki yaşında dişi manda,

Manda tosunu,

Dişi manda (manda anası),

Camız (hadım manda) (çift ve araba için).

Sesler:

Deve bozular, At kişner, Esek anırır, Sığırlar höğürür, Koyun, keçi meler.

EMİRDAĞ'DA HAYVANCILIK

Emirdağı, çevresindeki hayvan besim ve bakımı ile hayvancılık üzerindeki halk bilgilerinin yalnız davar ve atcılık ile arıcılığa ait bölümlerini incelemiş olduğumuzdan bu konuda, vereceğimiz notlar davarcılık, atcılık ve arıcılıktan ibaret olacaktır.

Bayat köyünde 70 yaşlarında Veli Şenel ile konuştuğumuz koyunculuk hakkındaki bilgileri bu aziz ihtiyar eski bir çoban olmak itibariyle örf ve tecrübelerine dayanarak anlatmıştır. Bu bahsin ilk konusu "Çoban ve hukuku"dur.

A) Davar sahibi çobana yirmi koyunda bir toklu çoban hakkı verir. Bu hak o seneki kuzulardandır, kısırılar için çobana hak verilmez.

B) Çoban köpek hakkı (yal) için de hak alır. Bu hak dört yüz davarda beş kile arpadır.

C) Çobanın mühim bir hakkı daha vardır. Çoban, koyunları kırkınca bir de "Kırkımcılık" hakkı alır. Kırkımcılık hakkı on koyunda bir koyundur.

D) Çobanın tutulma müddeti altı aydır. Hıdırilyastan, Kasıma, Kasımdan Hıdırilyasa kadar iki defa çoban tazelenir. Hak kışta aynıdır. Yalnız 50 senedenberi güz kırkımcılığı terk edilmiş olduğu için kış hakkı arasında kırkım hakkı yoktur.

E) Çobanın yemeği kendine aittir. Bazan mal sahibi hediye olarak bir takım yiyecekler verebilir. Bu hediyelerden çobanın "çelteği" (cırağı) da faydalanabilir.

Çelteğin işleri:

1 — Koyunu önden azarlamak (sürünün ağır ağır yürümesini temin etmek), 2 — Koyunun yanlarını gözetlemek, etraftan gelecek kurt gibi tehlikeleri görmek ve ona göre tedbir almak, 3 — Gaip olan davarları arayıp bulmak, 4) — Merkep ile köyden çobanın yiyeceklerini getirmek ve daima çobanın emrinde olmaktır.

F) Emirdağı çevresinde bir sürü koyunun

sayısı 700 dür. Koyunlarını mal sahiplerine göre "enleri" kulak işaretleri vardır. Eskiden dağlama suretiyle şakak damgaları dahi kullanılırdı. Fakat sonraları bu âdet unutulmuştur. Bu arada bugün hayvanların boynuzlarını destere ile işaret etmek usulü devam eylemektedir.

Davar beslenmeleri:

Koyunların yayılması için en faydalı otlar harmana kadar, çayır çimen yeşillikleri harmandan sonra ise budur mahmut otuyla kekik otudur. Koyunlarda gece yayımı gün dönümünde (22 haziran) da başlar ve zemheri girinceye kadar sürer (20 birincikânun).

Çoban takvimi:

Günler	Çağlar
45	Kasımdan zemheriye kadar,
45	Zemherinin kendisi,
45	Doksan günü (hamsin demektir),
45	Hıdırilyas günleri,
45	Gün dönümü günleri,
45	Temmuz günleri,
45	Ağustos günleri,
45	Kasım günleri.
360	

Emirdağı'nda çobanlar seneyi böyle taksim etmişlerdir.

H) Ülker; çobanlar Ülker (zühre) yıldızı doğunca yıldızın ışığından sürüsünü korumaya mecburdur. Çünkü "Ülker yıldızı koyunu vurur" diye bir itikat vardır. Ülkerin vurduğu koyun hasta olur ve eti sararır. Böylece hastalanmış koyunlar söğüt yapraklarına sarılır ve karınlarına çamur sürülür. Keçiye de ülker vurur, ve fakat keçi, koyun kadar müteessir olmaz. Bunun için çobanlar ülker yıldızı doğunca koyunlarını yıldızın görünmediği duldalara çekerek yayarlar.

K) Çobanlar, güç doğuran hayvanların hâzinesine (rahmine) elini sokarak kuzunun ön ayaklarını tutar ve yavaş yavaş çekerek koyunu doğurturlar. Bu hal pek seyrek olan hâdiselerdendir. Koyun doğurtmasını bilmeyen çobanlar çoban sayılmazlar.

L) Çobanlar kışın hayvanlarını poyraz fırtınasından korumasını da bilmeleri lâzımdır. Bunu bilmeyen çoban davarını kırar.

Davarda cinsî katımlar:

A) Emirdağ çevresinde kasımdan yirmi gün önce koç katımı başlar.

B) Bir perşembe veya pazar günü koyuna katılması için hazırlanmış koçların göğüsleri ve sırtları kına ve boya ile süslenir. Çünkü süslü koçları koyunlar pek severmiş.

C) Ağustosun ortasında koçlar sürüden ay-

rılırlar. (Sürü başağı yedikten sonra) kasım yirmisine kadar koyun ve koçlar ayrı güdülür. Bu koçlar için 13-14 yaşlarında bir çoban tutmak lâzımdır. Bu çoban yalnız katıma girecek koçları güder. Bu arada koçlara akşamları arpa da verilir ve gece yayıma çıkarılmaz. Çünkü koç kırlarda çan sesi duyarsa çan sesine koşar, başka sürülere tecavüz eder. Damızlık yerinde sarfedilmiş olmaz.

D) Bundan 30-40 yıl önce on koyuna bir koç katılırken, bugün 15 koyuna bir koç katılmaktadır.

E) Koçlar sürüye katılınca koyunlar boyanmış ve kınalanmış koçların etrafını çevirirler. Bu arada bazan koçlar arasında kıskançlıklar dahi görülür ve kuvvetli koçlar döğüşmeğe başlar.

F) Koç katımında koçların tuzu seyrek verilir. Çünkü tuz koçu çözer, yani koçun cinsî kabiliyetini süratleştirir. Bu gibi gayri tabii sürati çobanlar faydasız sayarlar. Koçlara tuz verildiği zamanlar derhal koçu sulamak lâzımdır. Bunun için koç katımından sürünün bir suya yakın olmasına dikkat olunur.

H) Koç katımı bir ay sürer. Katım bitince koçlar sürüde kalırlar. Eğer katım sırasında koçlar etten düşmüş iseler (zayıflamış olurlarsa) koç eve getirilerek özel bir bakıma tâbi tutulur ve beslenir.

K) Bazan kuvvetli kuzuların da koç gibi aşdıkları ve faydalı oldukları görülür.

Koyunlarda doğum:

1 — Gebe kalan koyunlar müsait ve arızasız yerlerde otlatılır. Koyunların gebeliğine "alınma" denir.

2 — Alınma müddeti "beş ay on gün"dür.

3 — Koç katımından önce koyunun biri erkek kuzulardan biriyle veya herhangi bir koçla çiftleşir ve alınrsa bu koyunlar zemheride kuzular. Buna halk "kaçıntı" adını vermiştir. Kaçıntı kuzular makbul sayılmazlar. Zira bakımsız kalır ve zayıf yetişirler. Bu iş te çobanın maharet ve özel gayretine göre değişir.

4 — Bu muhitte normal kuzular kasımdan yirmi gün önce alınmış olduklarına göre mayısın ilk haftalarında kuzular doğmuş olur. Bazan geç alınmış koyunların kuzuları geç doğar. Bunlar makbul sayılmaz. Bu gibi kuzulara "pişik" denir. Ve damızlık şöyle dursun, hattâ kasaplık olmasına bile imkân verilmez. Çobanlar bu kuzuları ekseriya ziyaretlere kurban ederler.

Hayvan ve koyun bakımı:

1 — Yatı tuzu, ağustos ortalarında sürüye yalıtılan tuza, "yatı tuzu" denir. Bu tuz akşam

verilir ve sürü sabahleyin suya indirilir. Bu usul böylece bir ay kadar sürer.

2 — Kös koyunu; çoban bir sene evvel koyunlardan bir tanesini "kös" sözünü anlamağa alıştırrır. Bu koyun sürüyü yatağına götürmek için sürüye kılavuzluk eder. Çoban öğleye doğru (kös) diye bağırınca kös koyunu sürünün başına geçer ve koyunları doğruca "eğreğe" (koyunların gündüz yattıkları yere) götürür ve vazifesi orada biter. Kösu olmayan davar sürüsü ne kadar sürülse sıcakta eğreği bulamaz ve gidemez. Küme koyunu (sürünün bir adı kümedir) ancak, çobanın alıştırdığı kösler yürütür. Kösunü iyi alıştırmış olan çoban rahat eder.

3 — El koyunu; çobanlar kuzuluğundan itibaren bir koyunu daha alıştırmaya mecburdurlar. Bunlara "el" koyunu denir. Çobanlar bu koyunları ekmek, taze ot, üzüm gibi şeylerle besleyerek kendilerine alıştırrırlar. Bu alışık koyunlar çobanın yanından hiç ayrılmazlar. Bunun için çoban sürünün başına gelince el koyunları onu takibederler ve küme kolayca istikamet'ni tutar. El koyunu olmasa kümeyi bol otlu yerlere götürmek pek güç olur. Çobanlar gece veya gündüz uyuyacakları zaman el koyunlarından bir tanesini ayağına veya koluna bağlar, bu bağın adı "bağırıcık"dir. Koyun dinlendikten sonra söker. (Koyunun uyanıp derhal otlamağa başlamasına koyun sökdü) derler. Bu sırada çobana bağlı olan el koyunu başını çeker ve çobanı uyukudan uyandırır. Sürüye kurt veya herhangi bir hırsız geldiği zamanlarda da el koyunu çobanı derhal uyandırır. Burada Veli dayı elli yıl evvel kös koyunu yer'ne keçi tekesi kullanılmasının âdet olduğunu ve bu tekelerin karalı beyazlı olmalarının şart bulunduğunu ilâve etti.

Çoban köpekleri:

1 — İyi köpekler küme (sürü) yayılırken kurtların kümeye saldırabilecek yerleri daima göz önünde bulundurulur.

2 — Gece çoban yatarken koyun yalnız başına sökerse ve çoban uyanamazsa çoban köpekleri, koyunu çoban gibi takibederek korurlar ve koyun kümesine âdeta çobanlık ederler.

3 — Çobanlar köpeklerinin havlamalarından neye havladıklarını anlarlar.

A) İnsana havlayan köpekler sık sık ve sert bağırırlar ve muttasıl hareket ederler.

B) Kurt ve köpeğe havlayan çoban köpekleri gayet ahaste havlarlar ve düşmanlarının yanlarına sokulabilmeleri için âdeta zayıf ve korkaklık rolü gösterirler.

4 — Köpeklerin bakımında intizam lâzımdır. Köpek yalları (yemekleri) tam vaktinde verilmelidir. Köpek döğülüp yıldırılmamalıdır.

Kırkım ve koyun yaşları:

1 — Emirdağ Türkmenleri Çukurovada olduğu gibi eskiden yaz (ilk bahar), güz (son bahar) aylarında koyunların erkek ve kısırlarını kırkarlarmış. Fakat bugünlerde güz kırkımı kalkmıştır. Şimdi bu muhit yalnız koyunlardan yapıtı kırkıyor.

A) Baharda kırkılan hayvanların mahsuune "yapağı" denir.

B) Güzün kırkılan hayvanların mahsulüne "yün" denir.

C) Yozlar (satılık davar) satılacağı zamanlarda da kırkılır, yoz kelimesine saplık mallar dahi denir.

2 — Koyunların yaşlarına göre aldıkları adlar şunlardır:

A) Yeni doğmuş kuzulara "kancık, erkek kuzu", geç doğmuş erkek, kancık kuzulara ise "emlik" denir.

B) Altı aylık erkek ve dişi kuzulara "toklu" denir.

C) Bir yaşına girmiş erkek ve dişi hayvana "şişek" denir.

D) İki yaşına girmiş erkek koyuna "öveç" denir.

E) Üç yaşına girmiş erkek koyuna "palta" ve burulmuş (hadım) olmayanına koç denir.

F) Dişi koyunların adları yalnız koyundur. Bu koyunlar altı yaşından sonra doğurmadıkları için kısırda birlikte "yoza" ayrılarak satılır.

Süt ve ağartı:

1 — Sütten yapılan yiyeceklerin genel adı "ağartı" dır.

2 — Ağartının ilki süttür. Süt sağımı öğle üzeri yapılır. Sağımdan sonra kuzular emişmeye bırakılır. (Gün dönümüne kadar) kuzular yatısı namazına kadar analarıyla beraber kalır.

3 — Gün dönümünden sonra (22 haziran) kuzular akşam ezanından evvel emişmeden ayrılarak koyunlar yaylıma çıkar. Kuzu çobanları da kuzuları ayrı yerlerde yayarlar.

4 — Sütten yapılan ağartıların başı yağdır. Emirdağ Türkmenleri hergün süttün yoğurt yaparlar, ve bu yoğurtları tuzlayarak biriktirirler. Güze kadar bu şekilde külliyetli yoğurt biriktirdikten sonra güz (son bahar) mevsiminde bütün birikmiş yoğurtlar çatma tuluklarda ve makine ile döğülerek yağ istihsal olunur. Bunların içinde teşlerde (büyük leğen) yumruk ile yayılan yağlar dahi vardır. (**). Ağartılar arasında yağdan mada peynir, kurut, (keş) ak katık, çökelek, ekşi gibi gıdalar meşhurdur.

Peyniri daima kuzu sarkanağından yapmak

(**) *Bakınız, Ülkü Sayı da (Anadolu'da yağcılık) Ali Rıza Yalğın.*

iyidir derler. Koyunun sarkanağına "kursak" denir. Sarkanağın içinde pıhtılaşmış süttün meydana gelen maddeye "nertik" adı verilmiştir.

Kurut: Süzölmüş ve tuzlanmış yoğurdu elle top top ettikten sonra güneşe koyup iyice kuruturlar. Ve bu kurumuş yoğurda "kurut" derler. Bunun genel adı keşdir. Kurut kışın yenir.

Ak katık: Yoğurdun (taze yoğurt) genel adına "ak katık" denir.

5 — Peynir mayası: Mertik ile üzüm ve incir kurusu iyice ezildikten sonra bir macun meydana gelir ve bu macun süde katılırsa süt uyunur ve peynir olur. Macunun adına (maya ile damızlık) denir.

6 — Buralarda peyniri sıcak suya atmak suretiyle peynirden de yağ almak âdeti vardır. Buna "peynir yağı" denir.

7 — Yağ çıkarıldıktan sonra hafif tuzlatılarak karınlara (ışgembelere) basılır. Peynirler ise tuluklarda (keçi derisi) saklanır.

Davar hastalıkları:

1 — Gene: İki türlü gene vardır. Biri kör gene, öbürü ise koyun genesi adını taşır. Koyun genesi toklulara daha çok üşer. Bu genenin üşmesine sebep ikidir. Biri hayvan yataklarının pisliği, diğeri de hayvanların yavşan (bir nevi ot) otlamış olmalarıdır. Koyunların birinin bu geneye tutulması üzerine çoban derhal mal sahibine haber verir. Mal sahibi hemen tedavi işine başlar. Tedavi çareleri maddî ve mânevi olmak üzere ikidir.

A) Köyde yardımcıları bularak koyunların birer birer kenelerini toplatıp keneleri öldürmek, buna "kene bitlenmesi" denir.

B) İkincisi mânevi olan bir tedavidir. Bir tedavidir. Bir çobanın erkek çocuğu doğarken bir koyun kenesi bulunur, ve bu kene yeni doğan çocuğun ağzında kırılır, çocuğa yalıtılırsa bu çocuk "keneci ocağı" olur. Böylece büyümüş çocuklar (keneciler) koyunlara kene düştüğü zaman kümelere davet olunurlar. Keneci ağzına su alarak koyunlara birer birer bu suyu püskürtürse 24 saat içinde sürüde kene kalmaz itikadî folklor halinde yaşamaktadır. 50 sene çobanlık yapmış ve şimdi iki sürü sahibi olan Bayat köylü Veli dayı bunun kati bir tedavi olduğunu ısrarla anlatmıştır. Diğer davar hastalıkları sırasıyla şunlardır:

2 — Kelebek: Koyunun boğazı şişer ve öksürür. Tedavisi: Kara ağaç kökünü kaynatılarak koyuna suyunu içirmekten ibarettir. (Bu arada hastaya taze ot verilmez).

3 — Kıl kurdu: Bir nevi koyun "tenya" sıdır. Koyunların durgun su içmeleri ile hastalık başlar. Tedavisi, koyunun ağzına pekmez akıtmak ile edilir.

4 — Ağırma: Koyunlar fazla sıcak yerlerde otlatılırsa bu hastalık peyda olur. Tedavisi. Koyunların karnına ve kuyrukları altına sulu çamur sürmek, ısladılmış söğüt dallarını sarmaktan ibarettir.

5 — Çiçek: Bulaşıcı hastalıktır. Çoban dikkat etmez koyunu hastalıklı bir koyun yatağına uğratar ve yatırırsa çiçek bulaşır ve Allah korusun bütün sürü kırılır. Tedavisi aşısıdır. Çiçek aşısı şöyle yapılır. Hastalığa tutulmuş bir koyunun çibanlarından birkaç tanesi sıkılarak cerahatleri bir fincana toplanır ve bu cerahat, kaba bir kuyu suyu ile sulandıktan sonra iğneye geçirilmiş bir ipliğin bu cerahat ile bulaştırılması lâzımdır. İplik iyice bulaşdıktan sonra ise hasta olan ve olmayan bütün koyunların bu iğne ile kulakları veyahut kuyruklarının altları delinir. (Deri ile et arası) Bu delikten iplik geçirilir, koyunlar aşılanmış olur. Hastalık yeni ise hasta koyunlar dahi bu suretle kurtulmuş olur. Bu aşı ameliyesi gayet eski ve ananevidir.

6 — Keçebaş: Bulaşıcı bir hastalıktır. Hayvanlar başlarını yere dikerler ve başlarının süratle şiştiği görülür. Hastalık deniz kenarlarından gelen hayvanlardan bulaşır, tedavisi yoktur.

7 — Bozca: Bu hastalığa "yel" dahi denir. Hastalık koyunun memesine vurusu südünü dahi keser, gözüne vurusu gözünü kör eder, kafasına vurursa koyunu deli eder. Ciğerlerine vurursa öldürür denmektedir. Bu hastalığa tutulmuş hayvanın bağırsakları kızarır. Ciğere tesadüf ederse iki üç saatte ölür. Hastalık yağmurların çokluğu ve ot bolluğu yıllarında daha çok görülür. Tedavisi yok gibidir. Ancak Sakarya kenarlarında ve Mihalicik taraflarında yetişen "çöpleme" adında bir ot vardır (çalı cinsinden) bu otun tadı gayet acıdır. İğne gibi dikenleri vardır, otun rengi gayet karadır. Bu diken ile hayvanın kulağı delinirse, kulak şişer yara cerahatlanır ve sarı bir su yapar. Bundan sonra yara kendi kendine sönmüce hayvan hastalıktan kurtulur. Çobanlar bu ottan bir miktarını kulübelerinde bulduruurlarsa iyi ederler.

8 — Dalak: Koyunun dalağı şişer, bu hastalık öldürür. Çok su içme ve su kenarlarındaki muzir otları yeme suretiyle hastalık peyda olur. Tedavisi: Vakit geçmeden sürüyü sabaha karışı karınlarını örtecek derecede derince bir suya sokarak banyo ettirmek tedavi çaresidir. Türkmenlerde irsi koyun hastalıklarına "süreği" denmektedir.

Keçi adları:

1) Yeni doğan keçi yavrusuna oğlak, 2) Altı aylığına çepiş, 3) Bir yaşına basmış olanın kancık keçiye: ham gezen, 4) Bir yaşına basmış olanın erkek keçiye: Kılıkesik, 5) İki yaşında erkek

keçiye: seyis, (dişiler ad almaz) 6) Yaşlı erkek keçilere "erkeç" 7) Burulmamış damızlık erkek keçilere "teke", 8) Burulmuş (hadım edilmiş) koç veya erkeçlere "burgaç" ve bunları hadım eden adamlara burgaççı denir.

BURGAÇÇILIK

Emirdağ Türkmenleri arasında hadım etme usulleri ikidir. "Burma, döğme" adlarını alan bu ameliyatın birincisi şöyle yapılır.

Burma: Arka üzeri veyahut yan yatırılmış hayvanın hüsyesi avuç içine alınır ve içinde yumurtalar yavaş yavaş hayvanın kasığının içine yerleştirilir. Bundan sonra baştan yumurtalardan bir tanesi torbanın içine getirilir ve parmak uçlarıyla içten içe yumurtanın bağ yeri burulur. Sonra diğer yumurta dışarı alınarak aynı usul ile burulduktan sonra her iki yumurta tekrar kasığının içine tepilir. Ve hemen boş kalan torbanın bağ yeri bir iple sıkıca bağlanır. Yumurtalar içerde kalır, üç gün sonra ip çözümlür ve ipin yerine katran sürülür. Yumurtalar içerde kalır ve bir daha torbaya inmez ise "burgaççı" vazifesini tamamlamış olur. Kart hayvanlarda burma işi parmaktan ziyade kerpetenle yapılır.

Döğme: Evvelâ odundan yapılmış "kıştırır" adını taşıyan alet alınır. Yumurta bağları bu kıştırır ile sıkıştırılır. Bundan sonra kıştırırın üzerine bir keser veya çekiç ile (lâzım olduğu derecede) vurulur. Buna döğme denir. Bu ameliyatı yapacak adamın çok usta bir döğmeci olması lâzımdır. Çünkü çekiç darbesinden sonra yumurta bağlarından biri koparsa hayvan "guldur" olur. (guldur fitik olmak demektir). Burada torbayı yarmak ve yumurtaları çıkarıp atmak ve bağ yerlerine katran sürmek lâzımdır. Buna muvaffak olunamazsa hayvan derhal ölür.

Emirdağ Türkmenleri arasında bugün günde yüz koç döğüp buran usta burgaççı ve döğmeci bulunmaktadır.

İNANÇLAR

1 — Kertenkeleler koyunun südünü emermiş. Halkta böylece südünü kertenkelenin emmesine müsaade eden koyunların yavruları sürüye kurt getireceği inancı vardır.

2 — Bir çoban kendi sürüsündeki koyunları ağız ile emerse hırsız sayılır ve o sürüde uğur kalmaz inancı vardır.

3 — Afyonun Hayran Veli civarında bir türbedar vardır. Buna davar sahipleri "Kara baba" derler. Sürüde dalak hastalığı zuhur ederse sürü bu ziyarete getirilir ve türbenin etrafı hayvanlara ziyaret ettirilir. Kurbanlar kesilir.

Çoban elindeki değneği türbeye hediye eder. Dalak hastalığında bu konuya inanç vardır.

4 — Başkasına ait bir sürüden çalınmış bir koyunu sürüsüne katıştıran çobanlar hain sayılır. Çünkü hırsızlık mal o sürüye kurtu getirir inancı vardır.

5 — Namuslu çobanların ererek evliya olduklarına inanç vardır.

6 — Koyuna yüce dağlar uğurludur. Yağmur bereketi bile önce yüce dağlara düşer. Bu dağları gezmeğe üşenen çobanların harap olacağına inanç vardır.

7 — Emirdağ Türkmenleri zemherinin yirmi yedisinde (şubat) 'kuzunun yüzü yetti" diye çobanlara börek, helva gibi hediyeler gönderilmesinin çok uğurlu olduğuna inanırlar.

8 — Zemherinin yirmi yedinci günü ve akşamı çobanlar derilere bürünüp kendilerini maskelerler. Ve ellerindeki bir torba gül ile köyle gelerek kapı kapı gezerler ve her kapıya gül serperler. Bu işin hayvan hastalıklarına iyi olacağına inanç vardır.

9 — Çobanlar zemherinin yirmi yedinci gecesi deve oyunu da oynarlar. (Bu oyun hakkındaki malûmat (XIII) üncü bölümde eğlenceler bahsinde görülecektir.

10 — Çobanlar civarda yavrulmuş bir kurt yuvasına rastlarsa kurtun yavrularının gözlemini oyarlar ve kıçlarını iplikle dikerler, yavrular bağırışmağa başlar. Dişi kurt yuvasına dönünce müthiş gürültü ile yavrularını oradan kaçıрмаğa çalışır. Ve bir daha o semte gelmeğe tövbe eder, âdet ve inancı vardır.

Kelimeler:

1) Turluk: Çobanlar için yapılan kulübe-lerin adıdır. Ağıllar ve turlukların yüzü kuzeye doğru olur.

2) Berdi: Çobanların ağıl ve kulübelerindeki hasır örgülü küçük kuzulukların adıdır.

3) Çelke: Ağaclar ile çevrilmiş ağıllara verilmiş addır.

4) Harın: Taşla çevrilmiş ağılların adıdır.

5) Citen: Çalılardan veya sazlardan yapılmış ağılların adıdır.

6) Dağlavuç: Demir damgaların adıdır.

7) Örök: Hayvanları bağlamağa mahsus ipin adıdır.

8) Süreği: İrsî hayvan hastalıklarının adı.

Enler, imler, damgalar:

1) Emirdağ Türkmenleri arasında "en" yapma âdetleri vardır. Bunlar koyunların kulaklarını bıçakla delmek ve çentmekle yapılır. Herkesin eni ayrı ayrıdır.

2) Karabağlı oymağı arasında "damga" âdeti hâlâ vardır. Bu damgalar demirden olup ateşte kızdırıldıktan sonra koyunun şakağına vuru-

dur. Karabağlı obalarından Payamlı (Bademli) köyünde bulduğumuz damgalar (Bak. resim): Bademlide (Abdurrahman Altun) un dağlavuçu Bademlide (Kurban Alinin) dağlavuçu.

3 — Burada bilhassa bütün Emirdağ Türkmenleri arasında "im"de vardır. İmler, kilimlerde ve ev eşyalarındaki damga veyahut markalardır. Çukurova'da "im" adını alan bu işaretlere Emirdağ Türkmenleri "imlik" diyorlar. Bu iki kelime aynıdır.

4 — Emirdağ Türkmenleri arasında ev eşyaları kilim motifleri arasında rasladığımız bu "imler" toplu yaşayış bahsinde incelenecektir.

5 — Mezar taşlarında raslanılan damgalar ise ölüm bahsinde görülecektir. Bunun için hayvan damgaları konusuna son veriyoruz.

KOYUNCULUK

Emirdağ Türkmenleri arasında koyunculuk ananevi bir çalışma eseridir. Burada ötedenberi hayvan bakımı çiftçiliğe tercih edilmiştir. Buna bir delil de şu tekerlemedir:

*Ekme bağ, bağlanırsın,
Ekme ekin, eğlenirsin,
Çek deveyi, gütt koyunu,
Bir gün sen de beğenirsin.*

Fakat bugün vaziyet böyle değildir. Hayvan bakımı ile beraber çiftçilik de ileri gitmiş bir haldedir. Kazanın koyun miktarı:

Seneler	Koyun miktarı
1943	161 913
1944	173 578
1945	140 460
1946	22 900
1947	97 031

1946 ve 1947 senelerinde hayvan miktarının az oluşu o yılların şiddetli kış olmasından ileri gelmiştir. Bu ihşaf malûmat ağnam vergisi ka-yıtlarına göre tesbit edilmiştir.

ATCILIK

At ve atcılık:

1 — Tay yetiştirme: İki türlü tay yetiştirilir. Birisi "asıyıklı". Bunlar, başlı başına yaşayna beygir sürüleri içinde buluna erkek atlardır. Döl alınmak suretiyle yetişen taylardır. Yılgıda erkek hayvan yani aygır yoksa hariçten kısraklara aygır bulunarak at sürüsüne katmak âdetidir. Vahşi halde kalan kısrak koşmada, atlamada, kendisini çok esirgediği gibi, vahşi hayvanlardan korunmasını da bilir. Tayının sakat olmaması için diğer yılgı beygirlerden yardım görür. Kunladığı

tainı ayaklandırıcaya kadar yavrusunun üzerinden ayrılmaz. Tainı göğsü arasında korur. Yavrusunu da kendisi gibi vahşi yetiştirir. Erkek at bu gibi kısırakları harici tesirden dahi korur. Ayyır yoksa kendileri sırt sırta vermek suretiyle ağızlarıyla birbirlerini korurlar.

2 — Ehli kısma gelince bunlara *evcil* kısrağın denir. At sahibi tarafından veya yayıldığı yerlerde "sıfat" olur. Yalnız elden ayyır çekildi ise sıfatın daha faydalı olması için kuyruğunu ipe boğup tohumu akıtmamak lâzımdır. Bunun için sağrıya su dökmek suretiyle kısrağı sıkıştırmak gibi tedbirler de alınır. Bunlar mahallî tedbirlerdir. Tay ilk doğduğunda dili üzerinde solucan şeklindeki et parçası taya yutturulmadan alınır, tayın sürat ve tahammülü artacağı inanılır. Buna "*tay çapası*" denir.

Tay meydana gelince ağız tâbir edilen koyu sütü içirmek lâzımdır. Aynı zamanda tayı anasından ayırıp eve bırakmak doğrudur. Kısrağın yorgun iken taya süt vermek tayı yakar. Eğer yorgun ise kısrağın memesini soğuk su ile yıkadıktan sonra tayı emdirmek doğru olur. Erkek taylara "*tay*" dişi taylara ise "*güre*" denir. Tay altı ayı geçtikten sonra süttten kesilip kuru çayır otu ve yulafı beslemek lâzımdır. Arpa, tayı yakar. Vahşi taylar kendiliklerinden kuru otu yediklerinden kemikleri daha çok büyümektedir.

3 — Binmeğe alıştırmak: Vahşi taylar hiç ip bilmedikleri ve insana alışık olmadıkları için bunları önce tutmak ve ele alıştırmak keyfiyeti mühimdir. Vahşi taylar birkaç suretle tutulur. Bir kement atma yani ipi boğazına geçirip boğma ve yere yıkmak suretiyle tutulur. Diğeri ise tuzak yani ağla tutmaktır. İp genişçe yere serilir. Yılık bunun üzerine sürülür, ayağı serilmiş ipe geçen tay, ipin ucunu iki taraflı çekince ayağı ip içinde kalır, makûs tarafını dolaştırmak suretiyle hayvan yıkılır ve başına yular takılır. Bu işlerde çenesi kırılan ve ölen taylar dahi bulunur. Bir de "at düşeği" vardır. Bir tarafı kaya, diğeri tarafı dere olan yerlere yılık sürülme suretiyle yine iplerle tutulur. Vahşi hayvanın başına ip geçirildikten sonra insana alıştırmak için tuz yalıtılır, ot verilir. Birkaç gün sonra, yedekte çekilir ve gezdirilir, sonra üzerine içine toprak doldurulmuş heybe konur veyahut bir daire çevresi başında bağlı uzun ipe döndürülür, yorulduktan sonra kulaklarından birkaç kişi tutarak üzerine birisi bindirilir ve yedekte gezdirilir. Ehliler ise insana alışık olduğundan kendiliklerinden kolaylıkla binete öğretilirler.

Birkaç gün yardımla alıştırılır ve başlık takıldıktan sonra kaltak vurulabilir.

4 — Katlak birkaç çeşittir. Palan tâbir edi-

len keçe ve berdiden yapılan, Osmanlı eğeri denilen eski kaltak, Arap eğeri, Rusçuk ve Çerkes takımlarıdır. Rusçukla çerkezin eğer kaşları yüksek ve ara yastığı vardır. Arap ve Osmanlı eğerlerinde yalnız bir ön tarafta eğer kaşları vardır.

5 — Binicilik: Atın hangi tarafından binilip hangi tarafından inileceği esastır. Binerken hayvana eziyet etmemek ve hayvan tehlike arzettiği zaman kendini koruyabilmek icabeder. Binerken arzolacak tehlikeler, hayvanı yıkmak, çifte atmak, (ayak) üzengiden kurtulmak ve kurtulmamak, şahlanması gibi durumlardır. Hayvanı idare eden başlık veya gemin de atın ağzını acıtmaması, atı yıldırması veyahut başı sertse onu durdurabilecek şekilde olması binicinin bunları hayvanın durumuna göre ayarlaması icabeder. Hayvana binildikten sonra dizgini tutmak, bel kolanını iyi idare etmek, koşturduğunda hayvanı tehlikelerden kollamak *yetiğe* saldırmamak "yatımını" yarmamak gibi arızalardan korunması icabeder. Hayvandan indikten sonra gemi ile durdurmak ve teri kuruyuncaya kadar gezdirmek hayvanı hastalıktan koruyan önemli tedbirlerdendir. Hayvan hastalıkları başlıca terli iken su vermek ve yem yedikten sonra sulamaktan ve üşütmeden meydana gelir. Başlıcaları: Sancılanma (Su ve saman sancıları), Kızıkurt, Fındıklama, maya değiştirme, çılgam, tuzlu balgam, sakağı, mangafa, soluğan gibi hastalıklardır. Bunlar için mahallî tedbirler (dağ) denilen yakmalar, katran, saman, yoğurt, pişmiş kabak lapası gib şeylerdir. Koşturmaya alıştırmak için *geme* afyon sakızı bağlayıp tedrici onu emdirmek, bağırsakları kızdırmak için kükürt hapi ile soda içirmek, konyakla soda içirmek gibi iptidai tedbirler alınmaktadır.

6 — Atı cirit oyununa alıştırmak: Binici ilk önce atını giderken seriğ çevirmeğe alıştırır. Sabit bir hedefe yaklaşırken elinde bulunan değneğini atıp geri kaçmağa alıştırır. Böyle ekserize alışan at binicinin elinden değnek çıkınca hemen geri döner. Bu iş, bir taşı hedef yapmak suretiyle alıştırılır. Hayvanın dönmesi ağzında bulunan gem ve binicinin oyluk tesiri ile meydana gelir. Ciride gelince, 10-15 atlı ikiye bölünerek kapma oyunu gibi karşı karşıya dururlar, aralarındaki mesafe en aşağı 50 yahut 100 metre olur (sahanın da düz olması faydalıdır). Bir atlı mukabil tarafa varır ve değnek atacağı zaman haber verir "Ağzını çevir" tâbirini kullanır, değneği atar. Atılan cirdi yakalamak veyahut elindeki değnekle defetmek, değneği ata dahi vurdurmak çok ayıptır. Değnek elden çıkınca mukabil taraftan birisi onun arkasından atını koşturur ve sahanın yarısına varınca o da değneğini atar, geri döner. Davulcular değnek vurduğunda (*hata*) diye zurna ile bağırta yaparlar.

Usulsüz değnek atan alaydan çıkartılır. Bir adam iki defa cırt atamaz vebir atlıya karşıda iki atlı çıkıp hasımlarını araya alamazlar. (Çöven) denilen ucu yuvarlak bir halka ile yerdeki değeneği alır. Attan inmeden eğilip alan da mevcuttur. Değnek atıldığında kendini koruma işi atını yana döndürmek suretiyle sağlanır, buna (eğer boşaltma) denir. Bunu iyi cırtıcılar yapabilirler.

6 — At koşuları iki kısımdır: Sürat ve tahammül. Bazı hayvanlar çevik olup çıkışları hermidir ve o sürattan bilistifade kısa mesafede varacağı yere çabuk varır. Diğer birisi ise tahammül konusudur. Bunda da ciğerleri kuvvetli, göğüsü geniş ve burun delikleri içinde bulunan bir kuş gözü kadar deliğin çift olmasından hayvanın tahammülü çok olur.

Koşu için idman yapmak: Hayvana iyi bakıldıktan sonra muayyen zamanlarda muayyen mesafelerde koşturmak, fazla gezdirmek, yağın eritmek, gıdası kuvvetli olmak şartıyla çeşitli yem vermek ve samanı az yedirmek, hayvanı ahırda bağlamamak gibi tedbirlerle idman aldırılır. Yağlı hayvanın amudi fıkarisi yumurta sarısiyle oğulmakla yığı eritilir. Ata, elma yedirmek, soğan koklatmak gibi şeyler idmanı bozar. Bir de acele idman vardır ki, hayvana yalnız yem verildikten sonra ayağına *nelbenk* denilen bir ip veya zincir vurulur, hayvanın gemi başına takılır, eğer takımıyle *kaytarılır*, sargısına bir helke su dökülüp sabah erken bırakılır, üşüyen hayvan döne döne gemini *gever* ve kendi kendine idmanı yapmış olur.

7 — Hayvanlarda bulunan nişanlardan faydalıları ve zararlıları:

Dört ayağında seki bulunursa atın kıymeti düşer. Bacak aralarındaki nakış, aşık kemiklerinin küçük ve mafsaldan uzun olması koşması bakımından iyi görülmektedir. Ağzının uçlarının sivriligi irkına göre bir ayağındaki seki, iki ayağındaki seki, üç ayağında seki ata kıymet verir.

Alın ortasındaki geniş ve müselles şeklindeki işaret, *kartopu*, boyundaki selvi işareti, kulak küçük olması, su içerken manda gibi değil, her yudumda etrafına bakması, egeri gemi vurulurken etrafına bakması iyi huylardandır.

Kötü işaretler:

Ağzında bulunan beyazlık alt dudağa inerse *kilit*, üst damağı kara olursa "*kara damak*", boynu altında burgunun bulunması ve arka oylukta burgu işareti olması *puşt* nişanı tâbir edilir. Buna (kabirimevt) de denir. Arka ayağıyle kasıkta bulunur. Arka sol, ön sağ ayaklarındaki seki çapraz olursa dahi iyi sayılmaz.

AT VE KADIN

*Ata binince yürümezse at,
Yumuş buyurunca tutmazsa evlât,
Eve girince gülmezse avrat,
Burada eğlenmez devlet.*

*Ata binince yürürse at,
Yumuş vermeden tutarsa evlât,
Eve gelince gülerse avrat,
Oradan gitmez devlet.*

Emirdağ gezici bağöğretmeni
Çoğu köyü Hakkı Bozkaya

AĞIL, ÇİT, HAVLU, EĞREK

Ağıl: Koyun, keçi, sığır, hergele, deve gibi alışkın hayvanlara hazırlanan yerlere köylerde ağıl derler. Bazı köylerde evin, tarlanın veya hutta bahçenin etrafına çevrilen hendek, çit duvarlara da ağıl adı verilmektedir. Bu işin ismine (ağıl çevirme)denir. Ağıllar ekseriya köyün şark veyahut cenubî şarkisine yapılır. Köylerimizde evler dar ve dam bulunduğu için bunu bütün köylü müstereken: hendek açmak, çitle örmek suretiyle hazırlarlar. Cenupta esas rüzgârların en kıymetlisi garbi adındaki garp rüzgârları olduğu için bu gibi umumî hayvan yatakları köyün garbinda bulunur.

Görenek: Halk bunu bilerek yapmaz, yalnız görenek olduğu ve öğrendiği ve daha bilmem ne tesirler dolayısıyla daima ağılları köyün garbinde hazırlar.

Sığır ağıllarında sığırtmac, koyun ağıllarında çoban köyün vaziyetine ve ağılın şekli ile köy civarında canavarların bulunup bulunmaması gibi bazı sebepleri ile geceleri hayvanlarının başında bulunur. Çobanın geceleri kalacağı ağıllar oldukça mühim bir ihtimam ile inşa olunur. Gerek ağıl ve gerekse çoban evinin yerini intihap etmek köyün tecrübeli ve usta ihtiyarlarına düşen vazifelerdendir. Bu yerin tayin işi için köyde usta bulunmazsa civar ökylerden sağlık almak adettir. Ağıl yeri intihap olunurken en çok nazari dikkate alınan mesele arazinin hafif meyilli olmasıdır. Çünkü meyilli olmayan ağıllar da yağmur suları birikir. Pislik akıp gitmez, bu yüzden hayvanlar hastalanır. Bazı köylerde yani ekin işi serbes olan yerlerde ağıl yapmağa lüzum görülmez. Her sabah ve akşam köyün ağıl içindeki hayvanları gelin ve kızlar tarafından sağılır ve ondan sonra çoban marifetiyle sayılar teknil verilir.

Hayvanı dağda kalmış erkekler hayvanlarını aramağa çıkar. Kadınlar ise *kurt ağzı bağlarlar*. Kurt ağzı bağlayacak kadın köyün akıllısına yahut hocasına bir çakı getirir. Hoca bu

açık gözlü çakıyı üç defa kapar ve kurdun ağız kapanması için dualar eder. Bu âdet umum dağ köylerinde vardır. Halk arasında ağıl hakkında söylenen birkaç söz daha naklediyorum:

1 — Çobanı öz olanın ağılında gövdeyi süit götürür.

2 — Havlamasını bilmeyen it, ağıla kurt getirir.

3 — Ağılı koyun yapar," bu hayvanların sevk tabiisine göre yapılmış ağıllar için söylenir. Bazı köylerde ve obalarda her hayvan sahibi ağıl yapar. Böyle ağıllarda mutlâka çoban bulunur. Ve her sabah bu çobana ekmek ve azık gönderilir.

4 — Çobanına iyi bakanın ağılına süt yağar.

5 — "Ağaya sormuşlar çobanın kim, davasını göstermiş, çobana sormuşlar ağa kim, dağarcığını göstermiş". Çobana iyi bakmak ve kalbini kırmamak köylüler arasında itikad halindedir.

— "Davarı kurt yemez çoban yer". Bu da çobanın dikkatli olması için söylenmiş sözlere dendir. Ağıllarda aranan vasıflardan en birincisi ağılın havadar olması, yağmurlu zamanlarda hayvanların barınacağı örtülü yerler bulunması, akıntılı olması ve içinde pisliğin birikmemesidir. Ağıllar köy civarında olmakla beraber dağ başlarında da olur. Ve bilhassa davar ağılları için bu şerait daha elvenişlidir. Dağlarda yapılan ağıllar hemen umumiyetle çalı çırpı ile örtülüdür. Bu ağıllara yapılaş tarzına göre (*çit ağıl*) denir.

YÖRÜKLER ARASINDA

Keçi:

Bir aylığa kadar (Körpe), bir aylıktan bir yaşına kadar olana (Oğlak), iki yaşına kadar erkeğine (Çebiş) dişisine (Yaymış), iki yaşında erkeğine (Seyis), dişisine (Keçi), dört yaşından sonra erkeğine (Kart), dişisine yine keçi, Oğlakları koydukları üstü kapalı ağıllara (*Kuyruk*) denir. Keçilerin sütünden, yoğurt, peynir, yağ, çökelek yapılır. Keçilerin etinden, kılından, derisinden, gübresinden istifade edilir. Keçilerin tohumluklarına (*Teke*) denir. Keçiler 1-2-3 kadar doğururlar. Buradaki keçilerin renkleri siyah, beyaz, sarı, göktür. Keçilerin boynuzlarından da istifade edilir.

Kışlada otlama usulu:

Gice yarısından (Saat üçten sonra) akşama kadar (Saat ondokuza kadar) koyunlar otlarlar. Koyun arada bir saat yatar. Çadırların yanına gelirler hemen yatarlar.

Ağustosun onbeşinde koç katımı yapılır. Kânunu sani onbeşinde kuzular kuzuluktan çıkarlar, otlarlar, yavaş yavaş alışır. Bundan sonra süt sağımı başlar. Koyunlar her gün öğle üzeri sağılırlar. (Bir defa). Kuzular anaları ile

emişirler. Mal sahipleri çoban ile birlikte kuzularını ayırırlar anaları otlamaya giderler. Kuzular bir saat kadar çadır yanında kalıp istirahat ederler. Bundan sonra bunlar da otlamaya çıkarlar. Çobanı ayırır. Koyun ve kuzu sürüsü akşamlayın çadırlar etrafına toplanırlar.

Kuzuluk:

• Kamış ve ot ile bir avlı (Çit) yapılıdır. Bunun üstü keçe veyahut ot ile örtülür. Havalar eyi ise yalnız kamıştan ve üstü açık olur. Bunun büyüklüğü ve küçüklüğü malın miktarına göre olur. Büyüyünce onlar da otlamaya çıkar (anaları gibi).

Yazın Bulgar dağına çıktıktan sonra hayvan otlama usulu:

Her gün saat on altı ve ertesi günü saat yediye kadar koyun kuzu ayrı ayrı otlarlar. Saat yedide oba içinde toplanarak istirahat ederler. Saat on altıya kadar koyunlar günde bir defa öğle üzeri sağılır. Yaylaya çıktıktan kırk gün sonra kuzular kırkılır ve süitten kesilirler. Yaylada emdikleri zaman sağdıktan sonra emerler. ikiden on altıya kadar beraber kalırlar. Bundan sonra kuzular ayrılıp ayrı ayrı otlamaya giderler. Süitten kesildikten sonra 25-30 gün kadar kuzu koyun başka başka yerlerde otlarlar. Fakat bundan sonra karışırlar. Bu zaman içinde kuzular analarını unuturlar ve emmezler. Bunu mütaakip süt biter, koyunlar sağılmaz. Altı ay öyle geçer. Ağustos onbeşten kânunu sani onbeşe kadar süt olmaz. Oymaklarda fakirlerin 25-50 koyunu olur. Orta hallilerin 300-1000 kadar, zenginlerin ki 500-1500 kadar olur.

Bir sürüde 500 koyun olursa bazen bir bazen iki çoban idare eder, ve her sürü ayrı ayrı otlar. Yatakları da ayırır. *Eşme - yatak*: bir sürü başka sürünün eşmesine yatırılmaz. Hastalıklardan korkulur. Bu yatak hastalıklarının adına (*Eskime*) denilir. Koyuna kışlalarda tuz verilmez. Fakat yaylalarda 500 koyuna haftada on iki kilo tuz verilir.

Koyunlar senede iki defa kırkılır. Yapağı ve yün alınır. *Yaz yünü* Birinci defa yapağı kırkımı nisan on beşinde kırkarlar. İkinci defa ağustos ahirinde kırkılır. Buna *güz yünü* denir. Nisan da kırkılana (*yapağ*), ağustosta kırkılana (*yün*) denilir.

Yapağ satışa verilir. Yün ufak tezgâhlarda ev eşyalarında kullanılır. *Yapağ* 45-50 kuruş arasında satılır. Yapağın ucuz olduğu pisliğindedir. Analarından ayrılan kuzular 100-150 kuruş arasında satılmaktadır (1935).

Koyunlar yazın yaylada kırkılmadan evvel yıkanır. Göllerde sularda yıknar, sabun filân da kullanılmaz.

Yünden yapılan ev eşyaları:

Keçe, kilim, halı, namazlağ zili, cicim, çul, un çuvalı, ala çuval, elbise çuvalı, (Cenupta Türkmen oymakları kısım 4 s. 47, 51); Bozkurt (Halk bilgileri mecmuası, dört makale, Ali Rıza Yalgın).

Çobanın hayatı:

Çoban kışlada kepenek içinde sürünün arasında uyur. Ve sürü otlamaya çıkınca sabaha kadar uyumaz. Bu hareket sık sık mal sahibi tarafından teftiş edilir. Yazın da bütün gün uyur. Saat yediden on altıya kadar gece uyumaz.

İyi çoban!

- 1 — Koyunlara çok otlu yerler bulur.
- 2 — Koyunlara güzel seslendir. (iyi muamele yapar).
- 3 — Koyunları kendine alıştıtır.
- 4 — Yavru çıkarken Ebelik eder. Yavru küçük olduğu halde onları eliyle alır. (Emlik=Yavru).
- 5 — Çoban doğurmak üzere olan koyunları doğurtur ve emmesini bilmiyen yavruklara anasının memesini almıya alıştıtır. Çünkü bir iki saatte buna muvaffak olmazsa yavru ölür.

Bunların aksi olursa çoban iyi değildir.

1 — Çoban koyunlarının otlanacağı sahayı evvelâ gözden geçirir ve her gün otun bol olduğu yeri düşünerek koyunları ona göre beslemeğe çalışır.

2 — Sabahleyin koyunu güneş doğarken kat'î bir surette doyurur. Buna (*sabah dayanağı*) denir. Bundan sonra koyun *Eşme*'sine (Yatağına) döner. Bu son doyurma işinde çoban ıslık ve kaval ile koyuna neşe ve iştah vermesini mutlak bilmelidir ki buna (Çobanın seslenmesi) denir.

3 — Çoban koyunları kendine alıştıtmak için tuz verir, ve sık sık koyunları sever, okşar ve onlara güzel kaval çalar. Koyun çobanı severse daima çobanın sesi etrafında bulunur ki çoban bundan çok istifade eder ve onları doyurduğu gibi kendi de yorulmaz.

4 — Koyunlar doğururken bir müşkülâta uğrarsa kuzunun başı çıktıktan sonra çoban kuzunun ensesine yapışır ve dikkatle kuzuyu anasının rahminden dışarı çıkarır. Eliyle ıslak olan kuzunun üzerindeki suyu sıyrır. (Bu hal ekseriya ilk dölünü doğuran koyunlarda olur. Birçok koyunlar çobanın yardımına muhtaç olmadan kendi kendine doğurur). Kuzuları emzirmeğe alıştırmak için kuzuyu on beş dakika anasının yalamasına terkeder. Kuzu ayağa kalkınca çoban anasının memesini kuzunun ağzına kor ve hafifçe koyunun memesini oğuşturarak kuzuya süt vermesini öğretir.

Çobanın mükâfat ve mesuliyeti:

1 — İyi çalışan çoban sene sonunda birkaç

lira fazla para alır ve ailesine yardım olunur. Ve çobanın daima beraber yaşaması için her türlü yardımlarda bulunurlar.

2 — Zarar ve ziyan yapan çobanlar (Bulgar dağında) mesul değildir. Fakat bu halde dikkatsizliği tahakkuk ederse yalnız bir ceza vardır. Oda koğmaktır. (Yerine başka çoban bulunur).

Bakışiler: 200 çadır olup şimdi 123 çadır iskândır. Fakat bunlar da yaylaya gelirler ve ziraat ile de çalışırlar. Tarsusun (Özel) köyünde iskân edilmişlerdir. Ali Rıza beyin malûmatına göre 110 çadırıdır. Bunların bir kısmı başka yere iskân edilmiştir.

Bakış aşiretinde deve beslenmesi:

Bu aşiret koyundan başka deve de besler. Deve aşiretin hayatında ilk mühim nakliye vasıtasıdır. Hareketleri zamanında evlerini (çadırlarını) ve başka eşyalarını deveye yüklerler. Yaylaya ve Şehire bu vasıta ile göçerler. Her bir ailenin az çok devesi vardır. Fakirlerde 1-3, ortalarda 4-5, zenginlerde 9-12 deve olur.

Yaz zamanı develeri çayırlarda dört beş çeşit nebatla beslenir. 1 — Çayır, 2 — Üçgül, 3 — Kurtlu diken, 4 — Kangal dikeni, 5 — Şalba, 6 — Daha bazı ufak otlar ile beslenir. Üç ay böyle devam eder.

Yaylada göç: Yaylada iki ay *Şalba*, *keven*, *sıyırma* ve sair yayla otları ile beslenir. İki ay arpa unundan top yapılır. Her akşam deveye üç dört top verilir. Bunun ile beraber arpa buğday samanı da verilir. Arpa unu (*) biraz da tuz ve çorak suyun üzerine atılır ve bu sudan günde iki defa içirilir. Bundan sonra tekrar kışlaya dönülür. Çukura inilir. Bir buçuk ay develer pamukları alınmış tarlada kalmış pamuk nebatatı ile beslenir. Üç buçuk ay kış günlerinde çorak otu ile beslenir. Bu suretle idare edilir.

HAYVAN BAKIMI

Seyid Ahmed'in bu rivayeti etnografya folk-lör bakımından bilhassa atçılık branşında fevkalâde ehemmiyetlidir. Aldığım notlarda az çok Köroğlu'nun tercümei hali de vardır. Mümkün olduğu kadar Seyid Ahmed'in ağzından çıkan hikâyeyi aynen naklediyorum:

— Köroğlu'nun babası Hafız Ali, memleketi Kermansah. Köroğlu'nun eski adı Bey Mustafaymış.

Kermansah'ta İmrehor Türkân bey varmış, Hafız Ali'yi yanına çağırtmış, ona konağında seyislik etmiş, iyi at seçmesini bilen Hafız Ali'ye

(*) (Bu arpa ununa, "zavar" adı verilir. Arpa ununu satana "zavarcı" denir).

bir gün, Türkân beyi: "Git pazardan bana bir kısrak al" der. Hafız Ali pazarda çelimsiz bir kısrak beğenir, ve on sarı altına satın alır. Bey bu kadar çok para ile ölü bir halde alınan kısrak görünce kızar, Hafız Ali'nin gözlerini mille çıkartır. Oğlu Bey Mustafa'yı babasının işine geçirir. Bey Mustafa'nın adı o günden itibaren "Köroğlu" kalır. Gel Köroğlu, git Köroğlu derken Türkân beyi bu oğlanı babasından iyibeğenir. Bir bayram günü oğlanı çıkararak etmek ister, ona: "Oğlum ahıra gir, beğendiğin atı al, sana hediye ettim" der.

Oğlan, babasına danışır, babası ona: "Tay alacaksan bana kulak ver, dediklerimi dinle, sonra tayı seç", şimdi Köroğlu'nun babası çocuğuna at nasıl seçilir diye öğretiyor.

— Oğlum, seçeceğin tayın topuğunun kılları bir dikiş yüzüğüne girmeli, tayın kuyruğu kaytan gibi ince ve yumuşak olmalı, tayın gözleri fincan gibi büyük olmalı, tayın yalı (yelesi demektir) sağ yanına devrik olmalı, tayın alnında sadakat nişanı bulunmalı, (sadakat nişanı atın alnında kılları bukile olarak bir hilâl şekli almazdır). Tayın dalının selvisi tayın omuzuna ulaşmalı, (selvi omuzun tüyleri demektir).

Köroğlu Türkân Beyi'nin ahırına girdi, bütün tayları gözden geçirdi, sonra da babasının kör olmasına sebep olan kısrakın (kır tayın) üzerinde babasının söylediği tekmiş nişanların bulunduğunu gördü. Türkân Beyin huzuruna çıkarak istediği tayı söyledi. Bey, Köroğlu'na: "Tüh, sen de baban gibi tabiatsız adammışsın, al kısmetin oymuş" dedi. Oğlan tayı aldı, babasının yanına geldi. İhtiyar kör, eliyle yordamladı, tayı çok beğendi ve yeni baştan oğluna nasihat koyuldu. Tay ölecek gibi kötüleşmişti. Kör Hafız Ali oğluna döndü: Oğlum, şimdi bir kalıp sabun bitenecek kadar bu tayı yıkayacaksın, sonra güneşte kurutacaksın, ahıra çeker ve bir daha gün yüzü göstermeyeceksin, ahırda yüz dirhem yağ ile tayı bir iyice yağlılarak bir kıl gebre ile (atın tumarından sonra tozunu alan kıl keseğe gebre denir) yağlarını derisine içireceksin, kalan yağı kulaklarına ve burnuna dökceksin, arpasını yıkayıp, kaynatıp soğuttuktan sonra vereceksin, tay iki buçuk yaşına geldiğinde bana getireceksin.

Köroğlu, babasının dediği gibi tayı iki buçuk yaşına kadar bakar ve günü gelince ahırdan çıkarır, kör babasının yanına gelir: Baba, tayı getirdim. Tam iki buçuğunda. Babası: Oğlum, tay adam olmuşsa olmuştur. Bugün üstüne bin, iyice sulanmış ve dize kadar çamur olmuş, sürülmüş bir tarlaya gir, alabildiğin gibi tayı çamura sür, tay tarlayı yararsa onun gözlerinden öp, yaramazsa durursa, bıçağını çek tarlanın içinde kes, der. Oğlan babasının dediği gibi

yaptı: Çamura sürdü, tarlayı yarı atı, istediğinden iyi buldu ve gözlerinden öptü. Koştur baba-sına muştuladı. Babası: Çabuk nalbandı çağır, dört ayağının nallarını dirhemle ölç. Bir nal o birinden bir dirhem fazla ve eksik olmayacak, iyice nallandıktan sonra atı yine ahıra çek, gün görmeden bir hafta dinlendir. Bir hafta sonra atı yeni baştan çamura vur, gene bana getir.

Bir haftadan sonra Köroğlu atı yeni baştan çamura vurdu. Eskisinden şahbaz at, çamuru yarı. Atın üstünde babasının güneşlediği damın yanına ulaştı. Babası eliyle atı yordamladı, atın üstünde bir fiske çamur görmeyince oğluna döndü: Oğlum işte bu at adamı düşmandan korur amma Türkân Bey bunu duyarsa sana rahat vermez, tayı elinden al. Kaçmaktan başka çare yok, "Bir at, bir avrattan yüce, bir yurt gibidir" dedi. Sahihten bir gün beyden haber ulaştı. Bey atı görmek istiyormuş, dedi. Kör Hafız gelen adama: Oğlum bindi, silâya gitti yarın kendi gelince gönderirim, dedi. Ertesi eşyalarını topladılar, damın kapısını kapadılar, pazardan bir at daha aldılar ve baba oğul atlara binerek ikisi birden Kermansah'tan Türkân Beyinin şerinden kaçtılar. Yolda, satın aldıkları at öldü. Eşyalarını sattılar, ikisi birden kır ata binip yollarına gittiler. Aradan birkaç gün geçince Türkân Bey baktı ki Köroğlu'nun kapısı kilitli, işi anladı, her halde bunlar kaçmışlardır, dedi. Hemen artlarına kırk atlı koydu.

— Kopun yiğitler, bunların ölüsünü, dirisini sizden isterim.

Beyin kırk atlı adamı koptular, iki gün sonra Köroğlu tozu dumana katmış atlıların geriden geldiğini gördü. Babasına:

— Baba... Habire geliyorlar, ne yaparız?

Babası:

— Önde gelen atın donu ne, bana söyle?

Köroğlu:

— Baba, (doru) dedi.

Kör Hafız, korkma oğlum, doru at yazıyı sever (yazı düz demektir) sen kır atı dikene sür. Oğlan atı çalılık için sürdü. Doru at geri kaldı. Babası: Ardına bak, hangi at yetişiyor, dedi. Köroğlu baktı. Baba (Al at, al at). Babası: Oğlum yokuşa sür, al atlar soluğan olur, yokuşa gelmez, dedi. Oğlan kır atı yokuşa sürdü, al atta geri kaldı. Babası sordu. Hangi at ilerledi? (Kula baba, kula). İhtiyar; sert sür korkma, kula atlar topuk çalar. Birazdan sonra Köroğlu kula atın yere düştüğünü gördü. Babasına söyledi: Babası hangi at başta oğlum? Oğlan başını çevirdi: (Kır at) baba, kır, belki de bizim tayın anası. Köroğlu'nun babası of... çekti: "Oğlum işte bundan korktum, kır at bir şey dinlemez" derken kır at yetişti ve üstündeki adam:

— "Ey dikmeden söktüğüm, ekmeden biçti-

ğim herifler... Nereye kaçıyorsunuz? Türkân Beyin ekmeğini yedikten sonra kaçmak namus-suzluk değil mi?"

Koroğlu telâşlandı: Baba ne ederiz, kavuştu baba! Babası: Bir çaremiz var, diyerek, bir avuç toprak al, kır atın gözlerine vur arkadan kargı ile ata dayan...

Oğlan, babasının dediğini yaptı, kır atı kar-gıladı. Binici attan düştü. Koroğlu atına bindi ve sürdü... Tâ İstanbul'a vardılar.

YILKIDA TOR TAYLAR VE ATIAR NASIL TUTULUR?

Maraş'ın Göksun Kazasına bağlı İğdebeli köyünde, not ettiğim yılki hakkındaki halk bilgilerini gözden geçirmek lâzımdır.

Türk ırkının türklüğünü duyduğu günden-beri at nesli üzerindeki ezeli çalışmasını burada uzun uzadıya anlatmağa bilmem lüzum var mıdır?

Halk, at sürülerine yılki ve bu sürüleri idare eden çobanlara ve çoban muavinlerine "Yıl-kıç" adını vermiş ve diğer küçük baş hayvan çobanlarından at çobanını ayrı bir isim ile yâdederek imtiyazlandırmıştır.

Bir yılki sürüsü (300-400) hergeleden te-sekkül eder. Bir yılkinın gündüz (4), geceleri (2) yılki (çobanı) bulunur. Vasatî olarak baş çobanlar yirmi beş, diğer çobanlar yirmişer lira aylık alırlar. Gündüz çobanları, akşam üzeri yıl-kıyı gece çobanlarına teslim ederlerken onların gece yiyeceklerini hazırladıkları gibi, gece çobanları da sabahleyin yılkiyı gündüz yılkiçlarına devretmeden evvel gündüz çobanlarının bir gün-lük aş ve ekmecklerini hazır bırakmakla mükel-leftirler.

Eskiden Orta Anadolu ile bilhassa Uzunyay-la'daki yılki sürüleri kışın Çukurova, Amik ovada kışlarmış. Otuz yıl önce bulunan miktarı (200) yılkidan eksik olmamak şartıyla (60 000) baş hergele bulunduğu hâlâ halk arasında acı bir inleyişle söylenmektedir.

İğdebeli köylüleriyle yaptığımız bu konuş-manın şimdi at bahsi üzerindeki halk bilgilerini kayda sıra gelmiştir.

Kement: Tor at adını alan başıboş büyümüş ve üzerine daha bilinmemiş ve yük yüklenme-miş tayları yılki içinden ayırmak ve tutup ter-biye etmek için atçılar tarafından hazırlanan aletin adına *ilmek*, yahut da *siyrtme* ve *kement* denir.

Bu alet halk itikadî içinde mukaddestir. Üs-tüne basılmaz, ve hürmet görür. Kement şöyle hazırlanır: Sağlam ve büyük boynuzlu keçinin boynuzu ateşte yumuşatılır, bükülerek halka ha-line getirilir, bu halka evvelce at kuyruğu kılın-dan bükülmüş ve onarılmış ipin ucuna takılır. Bundan sonra boynuz ve ipin üstü ayrıca bir

defa da at kuyruğu kılı ile kuvvetli bir surette örtülür. Siyrtme yahut ilmek ve kement adlarını alan alet bu suretle hazırlanmış olur.

Bu kemendi gündüz yılkiçları (çobanları) kullanır. Gece yılkiçları bu işe memur edilmez, bu âdettir.

Gündüz at çobanlarından en usta binicilerin-den bir tanesi yılkıda tor tayları kovalamak ve tutmak üzere terbiye edilmiş *siyrtme* kısırağı adı-nı alan çıplak kısırağa atlar alabildiğine tor tayı —tavşanın peşini bırakmayan tazı gibi— kovalar, tayı iyice yorduktan sonra sırası gelince püskül-lü tarafı sağ koluna sarılmış olan elindeki ke-mendi tayın başına geçirir. Kement geçen tayı kementlemeye muvaffak olan binici artık işe karışmaz. Çobanların yakaladıkları tor tayı ter-biyede itina lâzımdır. Tayın ayağı köstekli, ağız gemli olduğu halde evvelâ üzerine hafif bir eğer konur ve birkaç gün hayvan buna alıştırılır. Bun-dan sonra kösteği çözüük olarak da bir iki gün eğerlenir ve nihayet binici bir çocuk ve gitgide tam mânasiyle usta adam biner, tor tay yılışkın-lıktan alışkınlığa döner.

Eğer bu tay yük hayvanı olacaksa *gölük*, yalnız binmeğe tahsis edilecekse *binet* adını alır.

Amel kısıraklarıyla yarı yarıya terbiye gör-müş atları hergele arasından çıkarmak için kul-lanılan aletler ayrıdır.

Amel kısırağı yani iş görmeğe tahsis edilmiş kısıraklar *kuruk*, az çok terbiye görmüş atlar ise *arkankuruk* denilen aletlerle tutulurlar.

Kuruk ve *arkankuruk* aletleri üç veyahut dört buçuk metre uzunluğunda ve üç buçuk san-tim kutrunda, ucunda uzun ip bağlanmış bir değnektir.

Bu değneklerden *kuruk* ismini taşıyanının ucuna bağlanan kendirin (ipin) bir ucu sabit ol-duğu halde arkankurukta bu ip sabit olmayıp il-mek halindedir.

Ameli kısırak iş'inde tıpkı tor taylarda oldu-ğu gibi tutucu çoban bu değneğin ucundaki ipi kısırağın başına geçirir ve değneğin ucundan tutarak kısırağı zapteder.

Arkankurukta ise ilmek geçer geçmez değ-nek düşer ve ipin ucu çobanın elinde kalır. Bu sudrtle at da eleğemiş olur.

Bu aletlerin ayrı ayrı yapılmasındaki sebep atların kısıraklardan daha haşarı olmasından ile-ri gelir.

Halk, kuruk ve arkankuruk aletlerinin ke-ment ve bukağıdan daha mukaddes olduğu iti-kadındadır. Bunun için bu aletler her yılki çoba-nının evinde en muhterem köşelerden birinde hürmetli bir yer tutar.

KARACALAR KÖYÜNDE ARI ÇALIŞMALARI

Kovan hazırlamak:

Bu köyde kovanların ekserisi eski Emirdağ balkanlığından kalma ağaç gövdelerinden yapılır. Bu büyük ağaç gövdesinin içi çarpa denilen bir bıçakla oyulur. Şimdi bu kovanlar kalmadığı için tahtadan ve söğüt dallarından yapılmış sepetlerdir. Kovan yapan bu sepet kovanın üstünün deliklerini (mayısla) öküz fişkısı ile sıvarlar.

Arının bakımı ve oğul vermesi:

Mart ve nisan ayında hava iyi giderse arılar oğul vermeğe başlar. Eğer hava bu aylarda iyi gitmezse hıdırilyasdan 25 gün sonra başlar. Gün dönümünün nihayetine kadar oğul verme devam eder. Arının oğul vereceğini (farsak su sakası) tâbir edilen arıdan anlarız. Bu arı değirlerinden biraz büyüktür. Oğuldan 12 gün evvel çıkar. 18 gün sonra oğul çıkar. Havada uçan oğula bir çan veyahut ses çıkaran sahan çalınır. Bu sese oğul kanar, kovan oğulun yanına getirilip kovanın içine şerbet yahut ayran püskürtülür, oğul kepece ile kovana konur. Arı bal yapışına göre kalbur, kılıç diye iki isim alır. Bal alma kasımından sonra yapılır. Kovana tütsü verilir, bıçaklarla

alınır. Süzme yoktur. Oğulun verdiği bala oğul balı denir. Tekrar oğul verirse torun balı denir.

Arı hastalıkları:

1 — Güve hastalığı: Güve beyaz bir kurtur, petek içinde örümcek gibi ağ yapar. Güve beyaz (kangalak) kelebek içine girip yumurtlar. Kovanın önce açık kapağı açılıp güvenin islediği petek kesilir, içi temizlenir. Katran tütsüsü verilir. Çaputu katrana batırıp kovan silinir. Kapaklar katranla sinilir. Kovanın yanık yerleri ocak külü ve mayısla sulanır. Arının idaresi yoksa kovandaki sağlam peteğin gözlerine bal, şeker kestirmesi konup kovana konur. Arı işleyince petek alınır. Ayrıca üzüm ezmesi ve tereyağı yahut zeytin yağı ile kızarmış tavuk konursa bunu da yer. Bunu yiyen arı çok kuvvetli olur.

Arı işlemeye başlayınca haftada bir defa ve iki üç, "günlük" yakıp arıya tütsü vermeliyiz. Oğul vermeden 12 gün evvel erkek arı yahut (farsak su sakası) tâbir ettiğimiz arıyı öldürürler.

Suvermez Okulu Başöğretmeni

Halil İbrahim KIRAÇ'dan

Nakleden: *Ali Rıza YALGIN*

BOR "HALİL NURİ BEY KÜTÜPHANESİ"NDEKİ MAHKEME - İ ŞER'İYE SİCİLLERİ VE BUNLARDA GÖRÜLEN TÜRKÇE KİŞİ VE KÖY İSİMLERİ

Ragıp ÖNEN

Niğdenin Bor kazasında değerli hemşerilerimizden Emekli Albay Halil Nuri Yurdakul'un kurarak maarife bağışladığı 25 bin ciltlik bir kütüphane var.

Bu kütüphanede birçok kıymetli yazma eserler arasında (Bor Mahkeme-i Şer'ye Sicilleri) ne ait 18 defter bulunmaktadır. 929-1284 hicri ve (1523-1867 M.) tarihlerine kadar aralıklı devam edip gelen bu defterler bilhassa Bor tarihi bakımından baha biçilmez bir kıymet taşımaktadır.

Bunların en eski tarihlisi olan 110 yapraklık ve 929-938 hicri yılları vukuatını kaydeden defter ise türkçe kişi ve köy isimleri yönünden kıymetli bir hazinedir. Alfabetik bir sıra ile aşağıya koyduğumuz bu isimler dikkatlice tetkik edilirse, Ziya Gökalp ve Atatürk öncülükleriyle yakın tarihlerde kullanmaya başladığımız türkçe kişi isimlerinin bundan 4-5 asır evvel ecdadımız tarafından daha zengin olarak kullanıldığını hayranlıkla görürüz.

8-9 yıllık mahkeme vukuatı sırasında geçmekte olan bu isimlere bundan sonraki (1017 H.) yılı ve onu takip eden yılları gösteren defterlerde pek az rastlanır. Hicri Bin tarihlerinden evvelki defterlerde geçen bu türkçe isimler arasında dikkati üzerine çeken bir olay da Müslüman ve Hıristiyan adlarının müşterek olması ve hıristiyan isimlerini ayırmak için başlarına (Zimmi) sözünü koymuş olmalarıdır. Hattâ bu cihet Etnoğrafya Dergisinin birinci sayısında sayın Halit Onga'nın bu konuda yazdığı yazıda da belirtilmiştir.

İslâm ve Hıristiyan isimlerinin önce müşterek olduğu halde sonradan değişmesi

bizde: Buralarda yaşayan hıristiyanların da İslâmiyetten evvel göç eden Türk ırkından olduklarını, onların yerleştikleri yerlerdeki dinleri kabul ettiklerini, sonradan gelenler ise Müslüman olup burada bir araya gelen aynı ırkdaşların 1000 hicri yıllarına kadar müşterek isim kullandıkları halde bu tarihlerden sonra milliyet duyguları dinî duygulara feda edilerek Türk Müslümanların islâmlıkça makbul Arapca isimler almaya başladıkları ve hıristiyan Türklerin de Kilisenin tesiri altında kalarak Hıristiyan isimleri aldıkları kanaatini uyandırmaktadır.

Bizim bu düşüncemizi kuvvetlendiren deliller arasında 1939 yılında İstanbuldan kalkarak kütüphanemizdeki sicilleri tetkike gelen Kayseri Rum Ortadokslarından iken islâmiyeti kabul eden Diyamandı Doğan Keçeoğlu (Mehmet Kadir Keçeoğlu) nun kütüphanemiz defterine yazdığı hatıralar dikkate değer.

Sayın Keçeoğlu diyor ki: (Anadoludaki Ortadoksların ırkan da Türk olduklarını ispat eden delillerden olmak üzere Halil Nuri kütüphanesinde bulunduğunu işittiğim Mahkeme-i Şer'ye sicillerinden istifade etmek üzere (Bor) a geldim. ... Kütüphanede davama delil arayışım henüz bu davayı taktik etmeyenleri kıpırdatmıyacak bir hale getirmek içindir, yoksa kendi tereddüdümü izale için değil. Ben bu davaya çoktan iman edenlerdenim, bende izalesi lâzım bir tereddüt yok, kökleşmiş bir iman var.) diyor.

Mübadil olarak Yunanistana giden ve 30 sene sonra ziyaret maksadiyle Bora gelen eski Rum vatandaşlar, kendilerinin Yunan ahlâk ve karakterleriyle katiyen bağ-

daşamadığını onların içinde hâlâ da bir yabancı gibi kaldıklarını burada edindikleri terbiye, âdet ve ananeleri orada muhafaza ettiklerini ve daima vatan hasretiyle yandıklarını büyük bir acı ile anlattılar.

Bu mevzuun tetkikini tarihçilerimize bırakarak topladığım isimleri sunuyorum:

	Sayfa		Sayfa
Abdil	(Bahşi bin عبدیل) 3	Bilmensah	(Hamza bin بیلمن شاه) 96
Adilhan	(İlyas bin عادلخان) 130	Boryat	(Mehmet bin بوریات) 199
Ahibudak	(Ahmed bin احمد ve احمی بوداق) 111	Budak	(بوداق bin Mehmet) 53
Ahiören	(Ahmed bin احمد اورهن) 90	Butak	(بوطاق bin Pirgayp) 50
Alpbah	(Hüseyin bin الب باخ) 180	Burçak	(برچق bin Mehmet) 20
Anıl	(Derviş bin انیل) 200	Bulgar	(بلغار bin Mustafa) 63
Arındı	(Arıندی Yunus bin) 67	Canpaşa	(جان پاشا bin Latif) 96
Armagan	(ارمغان olan vasi) 202	Cennet	(جنت binti Kılıçhan) 7
Arslan	(Arslan bin Hacı) 18	Çakır	(چاقیر bin Hamza) 196
Arslan	(Arslan bin Nikola Zimmi) 32	Çakıl	(چاقیل bin Hüseyin) 106
Aslan	(Emir Hoca bin اصلان) 67	Çalapverdi	(چالپ وردی bin Hacı) 41
Avas	(Tatar bin عواص) 44	Çege	(چکه bin Mehmet) 196
Aydın	(Abdürrahman bin ایدین) 74	Çogun	(چوغون bin Mustafa) 98
Aygut	(Aygut bin Abdürrahman) 13	Çimen	(چمن bin Davut) 40
Aygut	(Bahşayış bin ابقود Zimmi) 32	Çepni	(چینی bin Sevindik) 32
Bağış	(Bağış) Şahit 40	Çepni	(چینی bin Fekeli) Zimmi 28
Bahar	(Bahar bin Tanrıvermiş ve Zimmi) 47	Dedeki	(ددهکی bin Hacı Kemal) 33
Bahadır	(Bahadır bin Turmuş ve Zimmi) 32	Dedeki	(ددهکی bin Bahşi) 30
Bagband	(Bagband bin Gençarslan) Zimmi 202	Deniz	(دکنز) Şahit 46
Bahşayış	(Bahşayış bin Aykut) Zimmi 32	Denizli	(دکنزلی bin İsmail) 51
Bahşayış Çelebi	(Hassa Emine) 73	Devlet	(Devlet binti Nikola) Zimmi 109
Bahşi	(Bahşi bin Hızır) 32	Devletgeldi	(Devletgeldi bin Mehmet) 176
Bahşi	(Bahşi bin Adil) 6	Devletkâr aga	(Devletkâr bin Ali Bey) 10
Balı	(Balı bin Hüseyin) 67	Devlethan aga	(Devlethan bin Ali) 30
Balıbey	(Balıbey bin Niğde) 15	Dilpaşa	(Dilpaşa ve Ayşe) 105
Batman	(Batman) Şahit 18	Dolaş	(Dolaş bin Ali) 33
Bayezit	(Bayezit bin Halil) 15	Döndü	(Döndü binti Mustafa) 9
Bayram	(Bayram binti Hundi) 18	Dölek	(Dölek bin Bahşayış Çelebiye) 27
Bekdaş	(Bekdaş bin İnebeyi) 123	Dundar	(Dundar bin Mehmet) 96
Bereke	(Bereke bin Resul) 165	Durahan	(Durahan bin Şahi) 39
Bıyık	(Bıyık bin Seyit Ahmed) 93	Ekiz	(Ekiz bin Henefi) 86
		Elli	(Elli bin Kemal) 22
		Elvan	(Elvan bin Mustafa) 39
		Emlî	(Emlî bin Yusuf) 73
		Emirze	(Emirze bin Oruçhan) 3
		Emre	(Emre bin Yenilmiş) 67
		Emrebalı	(Emrebalı bin Şahit) 50
		Erdek	(Erdek) 112
		Erhan	(Erhan bin Çogun oğlu) 99
		Erdoğan	(Erdoğan bin Yusuf) 99

BOR MAHKEME-İ ŞER'İYE SİCİLİNDEKİ TÜRKÇE KİŞİ VE KÖY İSİMLERİ

	Sayfa		Sayfa
Erişti (Yunus bin ارشدی)	95	Kılıç (Hasan bin قلیج)	67
Esen (Ali bin اسن)	10	Kılıçabdal (Cennet bin قلیج ابدال)	7
Eslim (Selçuk validesi اسلم)	174	Kılıçbey (قلیج بك)	111
Geçihatun (یکی حاتون)	95	Kıbrı (bin Ali paşa قیبری)	119
Gençarslan (Bağband bin کنج ارسلان)		Kızılabeyi (قزلر بیکی Nam Zimmi)	147
Zimmi	202	Kişmir (Mehmet bin کشمر)	7
Görgen (Mustafa bin گورکن)	107	Kubat (قبات bin Sait)	64
Göçeri (Ali bin گوجری)	37	Kudumlu (قدملی binti Yusuf)	34
Gökçe (Hüseyin bin گویجه)	27	Kubal (قبال Bin Elli)	72
Gülen (bin mermer گول ان)		Kutluhanaga (قوتلی خان آغا)	66
Zimmi	32	Kutluhanpaşa (قوتلی خان پاشا)	44
Gülpaşa (ve Paşahatun گل پاشا)	27	Kutlubey (قوتلی بك)	111
Gürgen (Mehmet bin گورکن)	107	Kurban (Mehmet bin قوریان)	199
Güvendik (bin Ali گوندک)	44	Köklü (Yusuf bin کویلی)	155
Hocabalı (nam kimesne حواجه بالی)	88	Köşküş (Mehmet bin کوش کوش)	72
Hacıgül (Ali bin حاجی گول)	40	Küçüksinan (Zimmi کچک ستان)	28
Hasgül (Ali binti حاص گول)	39	Menteşe (Ali bin منتشه)	10
Haspaşa (bin binti حاص پاشا)	39	Meğal (bin Mehmet مغال)	46
Hashatun (bin Binti حاص حاتون)	30	Memi (bin Pır می)	87
Hayırsöylemez (Hızır bin حیرسویلز)	84	Memiçavuş (می چاوش)	89
Hoşkadem (bin حوش قدم)	39	Mestanaga (bin Hazzapaşa مستان آغا)	46
Hoşnut (Mustafa bin حوشنوت)	6	Murad (bin İskender مراد)	10
Hundi (bin Bayram حوندی)	44	Nevale (bin Zimmi نواله)	28
Hudaverdi (bin Veli حداوردی)	17	Odul (bin mümin اودول)	76
Hudaverdi (bin Erdoğdu حداوردی)	132	Otul (اوتول)	46
İbiş (bin ایش Mezit)	34	Oğuzhan (bin اغوز خان Seydi)	132
İdilhan (ایدیلخان)	15	Öğütlü (bin Necip اغدلی)	183
İlhan (bin Mehmet ایلخان)	32	Opal (bin Mustafa اوپال)	203
İlmez (bin Sal ایلز)	11	Orukgazi (bin Emirze اوروق غازی)	141
İnelhan (bin Derviş اینل خان)	40	Orhan (bin Hüseyin اورخان)	176
İri (bin Mehmek ایری)	121	Oruçhan (bin Emirze اوروج خان)	207
İrişti (bin ارشدی Hüseyin)	39	Ömerece (bin عمر اجه Ali)	35
İskender (bin Emirze اسکندر)	3	Ördek (bin Merhume Ördek)	136
İvat (bin ایواد Yusuf)	146	Ördek (bin Zimmi اوردک)	32
Kademikutlu (bin Ömer yetimesi قوتلی)	170	Paşahatun (bin پاشا حاتون)	26
Karaman (bin Ahmet قرمان)	7	Paşamelike (bin Zevcesi پاشا ملکه)	88
Karaca (bin Ahmet قرجه)	136	Pir (bin Davut پیر)	III
Kaplan (bin Mehmet قپلان)	3	Piri (bin Mehmet پیری)	3
Kayıl (bin فاییل Bayezit)	15	Piri (bin Saltuk پیری)	16
Kayapaşa (bin Şemsettin قی پاشا)	129	Tutak (bin Abdullah یوطق)	80
Keskin (bin Mustafa کسکین)	21	Sal (bin Torun سال)	32

		Sayfa			Sayfa
Sal	(İlmez bin سال)	32	Türk	(İsmail bin ترك)	8
Saltık	(صلتق bin Hacıpiri)	16	Uğurhan	(Seyidi bin اغورخان)	144
Sabur	(ساپور Binti Mustafa)	196	Umurdede	(امور دده Müslümanlardan)	6
Sanduk	(اىشبو صندوق avratı)	5	Yahşi	(ياجشى bin Dedeki)	30
Sekmez	(Mustafa bin سگمز)	13	Yağmur	(ياغمور bin Keşiş)	Zimmi 28
Selçik	(سلجك binti Emre)	74	Yakut	(ياقوت bin Ahmetpaşa)	210
Selçuk	(Halil zevcesi سلجوق)	174	Yaylabeği	(يايلا بكي bin Hasan)	66
Sevin	(سون ve Mustafa)	143	Yetilmiş	(يتملىش bin Emre)	67
Sevindik	(سویندك oğlu Sevindik)	42	—●—		
Sevindik	(سوندك bin Kenan)	34	Türkçe köy ve nahiye isimleri de şunlardır:		
Seri	(Hüseyin bin سري)	78	Akçaviran karyesi		
Sinan	(سنان bin Cafer ağa)	46	Akın karyesi	(şimdi yoktur)	
Sultan	(Sustu bin سلطان) Zimmi	32	Alibey	» »	» »
Sustu	(سوستو bin Sultan) » »	32	Ayagözme	» »	» »
Sülmüşah	(Hamza bin سلمن ساه)	38	Baravun	» »	
Şad	(شاد Subaşı)	138	Bereke	» »	
Şat	(شاط bin Yusuf)	30	Bulgarçık	» »	(Şimdi yoktur)
Şatıbey	(شاملی بك ve Alibey)	27	Buğdüz	» »	
Şahlı	(شاهلی binti Musa)	108	Bayat	» »	
Şahi	(شاهی binti Durahan)	39	Bayındır	» »	Şimdi yoktur
Şahkulubey	(شاهقولی Tımar sahibi)	III	Cücü (Balcı)	» »	
Şahmelek	(شاهملك binti Hacı Hasan)	34	Kayı	» »	
Şahrık	(شاهرق Derviş)	20	Karşıkeşe Nahiyesi	Şimdi yoktur	
Şahin	(شاهین bin Yusuf)	180	Gebere Nahiyesi	» »	
Şenlik	(شنگل bin Mehmet)	34	Elmalı Karyesi		
Tanrıvermiş	(تاكری ورمش karındaşı Bahadır Zimmi)	32	Gazı Karyesi	Şimdi yoktur	
Tatar	(تاتار bin Avaz)	30	Kızılca karyesi		
Teke	(تکه Teke İbrahim)	30	Çukurkuyu	» »	
Torpaşa	(طرباشا)	9	Karaceviran	» »	
Torak	(طوراق bin Yunus)	171	Kınık	» »	
Turak	(طراق bin Seyyit)	131	Kızılmescit	» »	Şimdi yoktur
Tundar	(طوندار bin Yusuf)	97	Kadıköyü	» »	» »
Turmuş	(طورمىش bin Bahadır) Zimmi	30	Okcu	» »	
Turmuş	(طورمىش bin Tanrıvermiş) » »	124	Salmanlı	» »	Şimdi yoktur
Tursun	(طورسون bin Turmuş) Zimmi	102	Tikenli	» »	» »
Torud	(طرود bin Sal)	9	Bu köy isimlerinin çoğu oğuz kabilesinin Boy ve Budunlarının isimlerine uymakta olup buraya yerleşen müslüman türklerin oğuzlardan oldukları anlaşılmaktadır.		
Toytuk	(طويطوق bin Abdullah)	80			
Timurhan	(تمپورخان bin Mezit)	42			

BİBLİYOGRAFYA

1957 YILINDA ETNOGRAFYA VE FOLKLOR YAYINLARI

(Sürelî yayınlardan alınmış yazılarda, sürelî yayının adından sonra gelen sayılar, sırası ile: Sürelî yayının numarasını, varsa cilt sayısını, ay ve yılını, sayfa sayısını gösterir.)

Derleyen:

P. ERALP - S. N. ÖZERDİM

I. KİTAPLAR, BROŞÜRLER

- BAYATLI, Osman** : *Bergamada Alevî gelini ve inançları*. İzmir 1957 Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi. 52+2 S. 8° 5 plâns. 300 kuruş.
- GÜNEY, Eflâtun Cem** : *En güzel Türk masalları*. 3. basım. İstanbul 1957 Varlık Yayınevi. 93+2 S. 8° resim. 100 kuruş. "Varlık Yayınları, Sayı: 524, Çocuk Klâsikleri: 12".
- GÜNEY, Eflâtun Cem** : *Evvel zaman içinde*. İstanbul 1957 Varlık Yayınevi. 90+2 S. 8° resim. 100 kuruş. "Varlık Yayınları, Sayı: 522, Çocuk Klâsikleri: 31".
- [KARAĞAÇLIGİL, Cevat Şakir]** : *Anadolu efsaneleri*. 2. basım. İstanbul 1957 Yeditepe Yayınları. 133+1 S. 8° 200 kuruş. "Yeditepe Yayınları: 29".
- Keloğlan masalları**. 3. basım. Ankara 1957 Emek Basım-Yayımevi. 15 S. 8° resim, 10 kuruş, "Güvercin Kitap No: 19".
- Nasreddin Hoca**. Selected and translated by Mübin Manyasiğ. T. C. Başvekâlet Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü. İstanbul. 33 S. 8° renkli resimli.
- NEFTÇİ, Nermin** : *O yakadan bu yakaya*. Röportaj. İstanbul 1957 Şehir Matbaası. 64. S. 8° 150 kuruş.
- RADLOFF, W.** : *Sibiryadan*. 1. cilt. Aus Sibirien. Çeviren: Dr. Ahmet Temir. İstanbul 1956 Maarif Vekâleti yayını. 225-631 S. 8° şekil, plâns, harita. 500 kuruş. "Rus Bilim Eserleri Serisi: 3".

II. SÜRELİ YAYINLARDA

- AKARSU, Vasfi** : *Köstepe Dede ve Mersin Efsanesi*. (Yatırlar ve İnanmalar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1455.
- AKKUL, Veli** : *Karaman'ın İbrala bucağında düğün âdetleri*. (Folklor). Köy Postası - 160, XI/1957, 18-20.
- AKYAVAS, Ragıp** : *Konya folkloru*. Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1601.
- AKYÜZ, Hayri** : *Şebinkarahisar köylerinde düğün ve evlenme*. (Düğün âdetleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1957, 1524-1527.
- ARSEVEN, Veysel** : *Birkaç halk türküsü*. (Halk musikisi). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1464. Resim. nota.

- Halk müziği ve halk türküleri üzerine.* Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1569-1570.
- Halk müziğinde ritm, I. (Müzik).* Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1590-1592. *II.* Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1604-1605.
- Her işi gören değirmen.* (Kırşehir'den derlenen halk masalları: 3) Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1551-1552.
- Halk temlerinin işlenmesi.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/90, I/1957, 1425-1426.
- ASLANAPA, Oktay** : *Anadolu şehirlerinin gelişmesi ve âbidelerin durumu. III.* Türk Yurdu — 264, I/1957, 512-514. *IV.* Kırşehir. Türk Yurdu — 265, II/1957, 584-586. *V.* Amasya. Türk Yurdu — 267, IV/1957, 738-740.
- ATAMAN, Sadi Yaver** : *Unesco ve milli kültürümüz.* Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1553-1554.
- ATTILÂ, Osman** : *Afyonkarahisar türküleri.* (Araştırmalar). Türk Dili — VI/67, IV/1957, 375-380.
- BAHÇELİ, Mehmet** : *Hocanın aklı.* (Gediz'den derlenen masallar). Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1580-1581.
- Yenicearmutcuk Köyü bilmeleri I.* (Halk eğlenceleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/90, I/1957, 1439-1440.
- BANARLI, Nihad Sami** : *Kız evliyalı.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1505-1506.
- BAŞARA, Necati** : *Kerkük musikisi hakkında görüş ve duygularım.* Fuzuli — 1, II/1957, 14-15.
- BAŞDAL, Ayhan** : *Deli kardeş.* (Masal). Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1487.
- BAŞGÖZ, Dr. İlhan** : *Düğün türküleri mi? Ağıt mı? Seçilmiş Hikâyeler* — XII/59, XII/1956, 37-41.
- BATUR, Muzaffer** : *Gölpazarı'nda avcılık.* (Gölpazarı folklor ve etnoğrafyası). Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1444-1448.
- BOZDOĞAN, Mehmet** : *Müftü'ye ağıt.* (Ağıtlar). Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1600.
- CİNLİOĞLU, Halis Turgut** : *Ay hakkında inanmalar. XIII. Tokat'ta* (Türk Halkbilgisi Derneği'nin anketine cevaplar). *I.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/90, I/1957, 1438. *II.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1456.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal** : *Kerkük manileri.* Fuzuli — 1, II/1957, 7 ve 16-17.
- ÇALIM, Mehmet** : *Uludağ'ın gerisi.* (Araştırmalar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1498.
- DALBOY, M. Zeki** : *Sıçan günü ve farelere dair folklor maddeleri.* Konya'da. Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1475.
- DEMİRDAL, Suat** : *Sıçan günü ve farelere dair folklor malzemesi. II. Uluborlu'da.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/97, VII/1957, 1544.

BİBLİYOGRAFYA

- DEMİROĞLU, Faiz** : *Soğuk algınlığı ve öksürük tedavileri. (Halk hekimliği). Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1572-1573.*
Yunus Emre'nin mezarı hakkında notlar. (Araştırmalar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1510.
- DİZDAROĞLU, Hikmet** : *"Afyonkarahisar türküleri". (Kitaplar arasında). Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1615-1616.*
Köy Postası — 153, IV/1957, 31.
- Düğün âdetleri.** *Köy Postası — 153, IV/1957, 31.*
- ELİF Naci** : *Asri mozayikler ve bir antoloji. (Sanat). Türk Yurdu — 264, I/1957, 551-553.*
- ERCAN, Hakkı** : *Cirit oyunu. (Köy düğünlerinde oyunlar). Köy Postası — 156, VII/1957, 22.*
Kadın topluluklarında yüzük oyunları. (Folklor araştırmaları). Türk Yurdu — 268, V/1957, 860-861.
Köy ağıtları. Köy Postası — 160, XI/1957, 21.
Köy atasözlerinin öğüt bakımından izahları. Köy Postası — 158, IX/1957, 15.
Köylerimizde düğün âdetleri. (Folklor araştırmaları) Köy Postası — 150-151, I-II/1957, 28; Köy Postası — 152, III/1957, 21, 28; Köy Postası — 154, V/1957, 24, 25; Köy Postası — 155, VI/1957, 31; Köy Postası — 156, VII/1957, 25; Türk Yurdu — 267, IV/1957, 789-794.
Köylerimizde millî oyunlar ve deyişler. Köy Postası — 150-151, I-II/1957, 27, 33. Köy Postası — 154, V/1957, 29.
Köylerimizden oyunlar ve deyişler. Köy Postası — 157, VIII/1957, 21. Köy Postası — 158, IX/1957, 19.
Sıra manileri söylemek. (Folklor araştırmaları). Türk Yurdu — 269, VI/1957, 943-945.
- ERDOĞAN, Muzaffer** : *İstanbul'da çadırcılık. (Halk sanatları). Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1542-1544.*
İstanbul'da enfiyecilik. (Halk sanatları). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, IV/1957, 1477-1478.
İstanbul'da keçecilik. (Halk sanatları). Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1613-1614.
İstanbul'da mumculuk. (Halk sanatları). Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1513-1515.
- EVREN, Afif** : *Turfan kuzuları. (Beslenmeler). Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1452.*
- EYİTCE, Semavi** : *Eski eserlerin bakımından millî izzet-i nefis. Türk Yurdu — 268, V/1957, 811-815.*
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki** : *Alay konusu. (Karadeniz türkülerinde). Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1479.*
Karadeniz türkülerinde İstanbul. (Karadeniz folkloru). Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1511.
- FINDIKOĞLU, Prof. Dr. Z. Fahri** : *Akdeniz medeniyeti ve Türk tarihi. (Reşit Saffet Bey'in son eseri münasebetiyle). Türk Yurdu — 265, II/1957, 566-570. Resim.*

- GAZİMİHAL, Prof. Mahmut Ragıp:** *Çalgıbilim. (Organografya). (Halk Çalgıları). Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1574-1575.*
- Halk oyunlarının ana figürleri. Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1537-1540.*
- "Kövür"den "Çögür"e. (Halk çalgıları). Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1609-1612.*
- Mehtarhane'den Davulzurna'ya. (Müzik ve raks bahisleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1476-1477.*
- Memleket oyunları. (Halk danslarımız). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1459-1460.*
- GÖKALP, Mehmet** : *Beytüşşebap ve civarında evlenme. (Gelenek ve görenekler). Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1606-1607.*
- GÖZLER, H. Fethi** : *Bayrağımızın tarihi üzerine I. Türk Yurdu — 268, V/1957, 816-822.*
- Türklerde at sevgisi. Türk Yurdu — 264, I/1957, 519-523.*
- HİNÇER, İhsan** : *Ministrel tales from Southeastern Turkey. (Güneydoğu Türkiye'de âşik hikâyeleri). (Kitaplar arasında). Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1957, 1527-1528.*
- Konya'lı Kayserili'ye nasıl külâh giydirmiş? (Bir memleket masalı). Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1520.*
- ILGAZ, Kadriye** : *İstanbul'da doğum ve çocukla ilgili âdetler ve inanmalar. Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1480-1483.*
- İLHAN, Pertev** : *Sıçan günü ve farelere dair folklor maddeleri: IV. Diyarbakırda. Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1557.*
- İMER, Ali** : *Halkalı'da Hıdırellez. (İnanışlar ve gelenekler). Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1957, 1523-1524.*
- İNAN, Abdülkadir** : *"Han-ı Yağma" deyiminin kökeni. Türk Dili — VI/70, VII/1957, 543-546.*
- KARAGÖZ, Sadık** : *Mesir. Türk Yurdu — 267, IV/1957, 696-698.*
- KATIRCIOĞLU, Bahri** : *Medine'ye ağıt (Ağıtlar). Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1563.*
- KAVUN, İsmail** : *Eber köyünde kız bitirme ve güvey kapama âdetleri. Köy Postası — 158, IX/1957, 16, 17.*
- KOÇ, Mustafa** : *Bolayır'da bahtiyar oyunları. (Oyunlar, eğlenceler). Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1608.*
- KOŞAY, Dr. Hamit Zübeyr** : *Halk Sanatları ve Geleneklerimiz Araştırma ve Derleme Yönetmeliği I. (Bir rapor). Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1507-1510. II. Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1957, 1529-1531.*
- KOYUNOĞLU, A. İzzet** : *Konya'da deri işleri. (Halk sanatları). Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1957, 1532-1533.*
- Köy atasözleri ve izahları. Köy Postası — 154, V/1957, 29.*
- Köy atasözleri ve öğüt bakımından izahları. Köy Postası — 155, VI/1957, 15. Köy Postası — 156, VII/1957, 19.*

Köy atasözlerinin öğüt bakımından izahları.

Köy Postası — 157, VIII/1957, 15. Köy Postası — 159, X/1957, 15. Köy Postası — 160, XI/1957, 15. Köy Postası — 161, XII/1957, 15.

KUM, Naci

Karaca Ahmed'ler hakkında incelemeler, düşünceler I. (Ruhi tedavide). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1500-1503. II. Türk Folklor Araştırmaları—IV/95, VI/1957, 1515-1519.

Mahmut Ragıp Gazimihal.

(Folklorcularımız). Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1592-1596. Resim.

MAKAL, Tahir Kutsi

: *Azime'nin yoluna.* (Türkülerden esinler). Türk Folklor Araştırmaları — IV/95, VI/1957, 1517.

Dağlar ve insanlar. (Türkülerden esinler). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1465.

NEFTÇİ, Nermin

: *Kerkük'ten birkaç efsane.* Fuzuli — 1, II/1957, 8-9.

OĞULTÜRK, Halil C.

: *Pamukkale ve Bergama Kermesi.* (Halk dansları seymenleri). Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1545-1547. Resim.

Türk folklorunun Yugoslavya'da görülen tesirleri. III. (Bir geziden notlar). Türk Folklor Araştırmaları—V/99, X/1957, 1577 - 1587. Resim.

OY, Aydın

: *Dedekorku'ta atasözleri II.* Türk Dili — VI/65, II/1957, 266-272.

ÖNDER, Ali Rıza

: *Bir Ürgüp güzelleme.* (Araştırmalar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1474.

Kırlangıc Uşağı. (Araştırmalar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1444.

ÖNDER, Mehmet

: *"Konya" adının efsanesi.* (Konya efsaneleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/90, I/1957, 1432-1433.

Konya'da dericilik. (Halk sanatları). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1494.

ÖZSEVEN, Adil

: *İstanbul'da ziyaret yerleri. I.* (Evlialar ve yatırlar). Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1565-1567; *II.* Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1581-1584. *III.* Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1597-1600.

ÖZSU, M. Necati

: *Seferihisar oyunları. I.* (Oyunlar). Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1583.

ÖZTELLİ, Cahit

: *Bu dergi nasıl çıkar?* (Bir cevap ve izah). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1497-1498.

Folklor, halk edebiyatı, âşık edebiyatı. Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1585-1586.

PETEKÇİ, Ahmet

: *Ay hakkında inanmalar. XV. Bozkır'da.* (Türk Halkbilgisi Derneği'nin anketine cevaplar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1485-1486.

POLAT, Şükrü

: *Şevket'e ağıt.* (Ağıtlar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1443.

- SEVGEN, Nazmi** : *Yürükler. I. Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi — 24, III/1957, 44-47; II. Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi — 25, IV/1957, 49-51; III. Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi — 26, V/1957, 44-47. Resim.*
- T. F. A.** : *Mehmet Habîr Bayr. (Folklorcularımız). Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1561-1564. Resim.*
Mehmet Şakir Ülkütaşır. (Folklorcularımız). Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1547-1550. Resim.
- T. F. D.** : *VI. Maarif Şûrası toplanırken. Yüksek Folklor Okulu. Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1457-1458.*
- TANYOL, Doç. Dr. Cahit** : *Maarif Şûrası ve folklorumuz. Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1473-1474.*
- TECER, Ahmet Kutsi** : *Rock and Roll ve Yunus Emre. Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1489-1491.*
- TEKİN, Talât** : *Afyonkarahisar türküleri. (Kitaplar). Türk Dili — VII/75. XII/1957, 150-151.*
- TIME, Seyin** : *Eski Çerkeşlerde hikâye ve efsaneler. Yeni Kafkas — I/5, IX-X/1957, 6-7.*
- TUNÇ, Ali** : *Ay hakkında inanmalar. XVI. Uşak'ta. (Türk Halk Bilgisi Folklor Derneği'nin anketine cevaplar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1957, 1528.*
Uşak'tan derlenen türküler. (Derlemeler). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1493-1494.
- Türk Folklor Derneği'nin Kongresi.** : *(Aydın Olayları). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1471.*
- TÜRKKAN, Reha Oğuz** : *Halk oyunlarımız ve kaçırdığımız fırsat. Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1441-1443.*
- ULUER, Recep** : *Sığın günü ve farelere dair folklor maddeleri. III. Bursa ve Merzifon'da. Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1544.*
- UYGUNER, Muzaffer** : *Kandıra'da derlenen türküler ve bu konuda birkaç söz. (Halk türkülerini derlemeleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/91, II/1957, 1449-1452.*
Folklor ile ilgili bir kitap. (Kitaplar arasında). Türk Folklor Araştırmaları — V/97, VIII/1957, 1550-1551.
Halk türkülerini üzerine yeni bir kitap. (Kitaplar). Türk Dili — VI/66, III/1957, 363-364.
Kandıra'da çocuklardan derlenen demet. (Çocuk oyunları ve tekerlemeleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1503.
Kandıra'da oyunlar ve insan azalarına dair inançlar. (Kandıra'dan derlenen folklor malzemesi). Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1589-1590.
- UZ, Mustafa** : *Eminem Türküsü. (Türkülerin doğuş hikâyeleri). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1501.*
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir** : *Ankara geçisi. (Ankara'nın beş meşhuru). II. Türk Yurdu — 264, I/1957, 544-547.*

Ay hakkında inanmalar. XIV. Sinop'ta. (Türk Halkbilgisi Derneği'nin anketine cevaplar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1461-1463.

Bir vak'aya veya fıkraya dayanan bazı halk tâbirleri. 5. (Derlemeler). Türk Folklor Araştırmaları — V/99, X/1957, 1571-1572.

Eski devirlerde Türk kadın giyimleri ve süsleri. (Türk kıyafet tarihinden). Türk Yurdu — 267, IV/1957, 772-775. II. Türk Yurdu — 268, V/1957, 848-852.

YASTIMAN, Semsî

: *Kırşehir ve hinterlândında söylenen atasözleri. I.* (Derlemeler). Türk Folklor Araştırmaları — IV/93, IV/1957, 1483-1484; *II.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1495-1496.

YILDIZ, Hüsnü

: *Elmalı'da Zekir oyununun cezaları.* (Halk oyunları). Türk Folklor Araştırmaları — IV/94, V/1957, 1491-1492.

Serik'te at yarışları. (Halk eğlenceleri). Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1568.

Üvey ana. (Serik'ten masallar). Türk Folklor Araştırmaları — IV/92, III/1957, 1467-1469.

YÖNETKEN, Halil Bedî

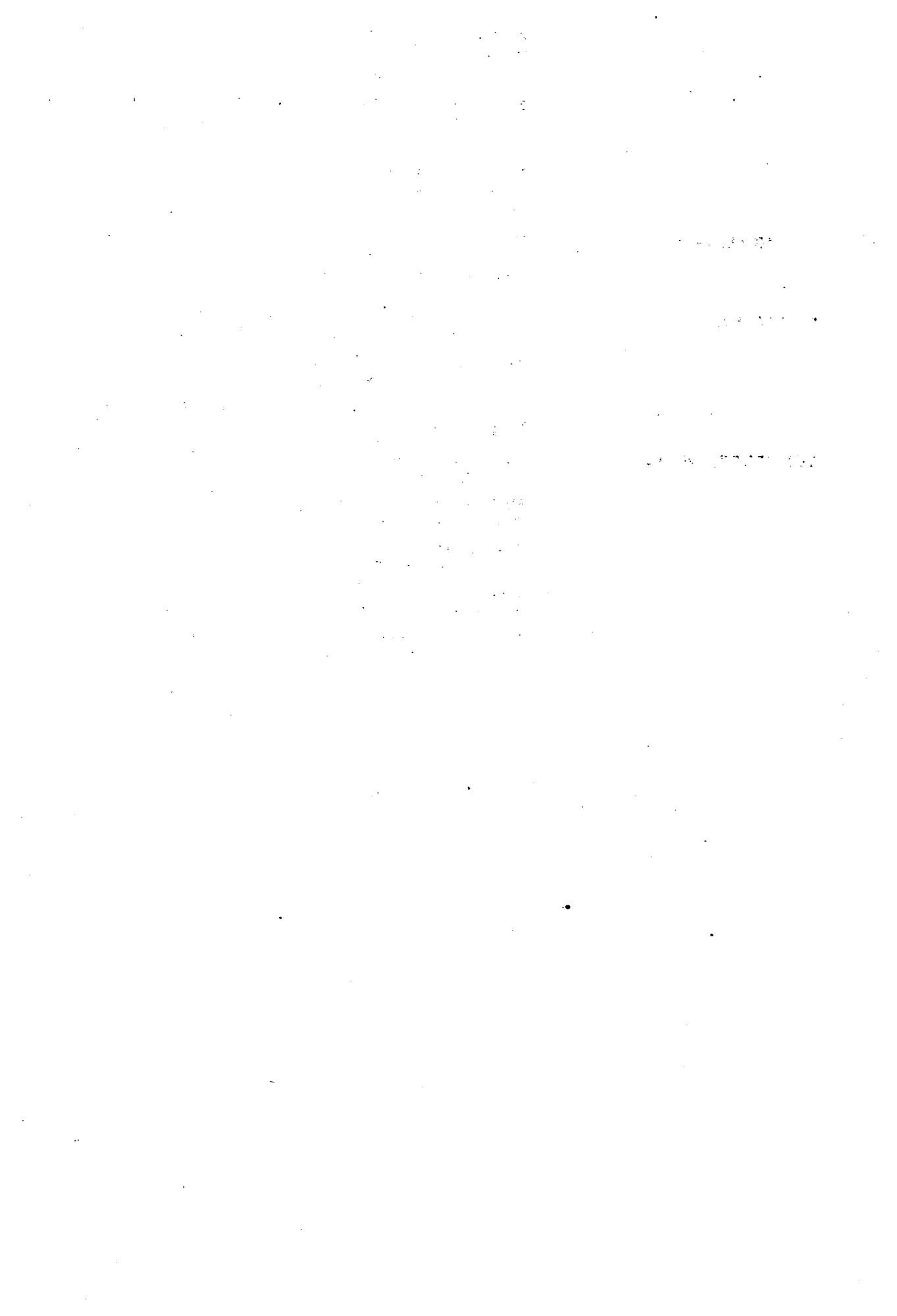
: *Halk dansları hakkında.* Türk Folklor Araştırmaları — IV/96, VII/1521-1522.

Halk danslarının öğretimine dair. (Halk dansları). Türk Folklor Araştırmaları — V/101, XII/1957, 1602-1604.

"Halk dansları"nı korumak ve yaşatmak. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni—186-187, VII-VIII/1957, 12-13.

Halk danslarının yayımı. (Halk oyunları). Türk Folklor Araştırmaları — V/98, IX/1957, 1558-1559.

Halk oyunlarının bizdeki yayımı. Türk Folklor Araştırmaları — V/100, XI/1957, 1586-1588.

BİBLİYOGRAFYA

A. TEMİR

Hans Findeisen: *Schamanentum. Dargestellt am Beispiel der Besessenheitspriester nordeurasischer Völker* von Hans Findeisen. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1957, 240 s.—14 resim. Urban-Bücher, die wissenschaftliche Taschenbuchreihe herausgegeben von Fritz Ernst.

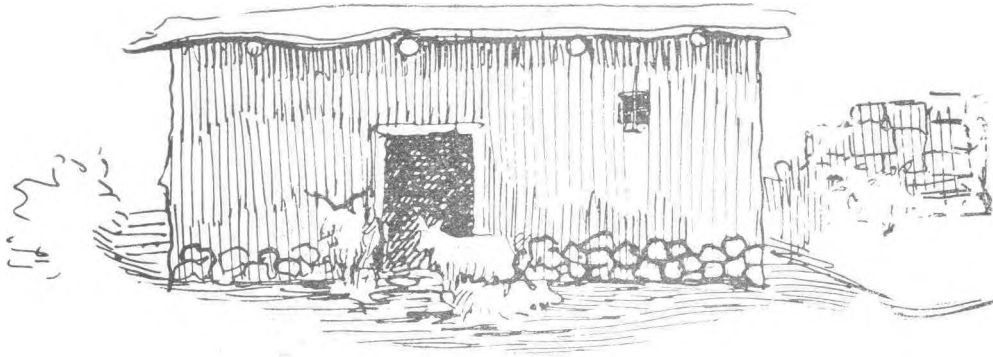
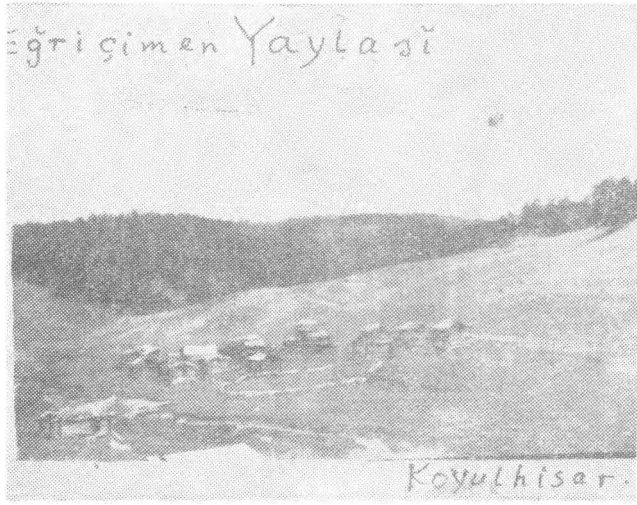
Önsözünden öğrendiğimize göre, bu eserin aşağı yukarı yarısı, myellifin 1936 da Frankfurt-Main'daki Johann-Wolfgang Goethe Üniversitesinde ve sonra 1941 e kadar Berlin Üniversitesine bağlı Ausland-Hochschule (sonraları Auslandswissenschaftliche Fakultät)de "Kuzey Asya etnografyası" üzerine okuttuğu derslere dayanmaktadır. Yazar, bu eserinde de "Kuzey Asya" yani Lappland ile Çukça yarımadası arasında yaşayan halkların inandığı şamanlık ile meşgul oluyor. Bununla beraber bu mevzuun tarihine temas ederken, eski nesnelere üzerinde radiokarbon metodu ile yapılan araştırmaları da göz önünde tutarak, bunun Kuzey Eurasatik kültür sahasına ait olup, İspanya ve Fransa üzerinden Doğu Sibirya'da Lena'ya kadar uzandığını ve bu devrin M.Ö. 60 000 - 10 000 senelik bir zamana işaret ettiğini söylemektedir. Eser, popüler ihtisas kitapları serisinde yayınlandığından açık bir ifade ile kaleme alınmış, üzerinde durulması gereken özel meseleler ve bibliyografik notlar kitabın sonuna eklenmiştir (s. 197 - 240).

Yazar, "Kuzey Asya'da şamanlar ve şamanlık" adını taşıyan I. bahiste, şaman kelimesinin Avrupa umumî edebiyatında sık sık kullanıldığına, fakat çok defa "iptidai sihirbaz" şeklinde tercüme edilerek yanlış anlaşıldığına da işaret ediyor. Müellife göre şamanların esas özelliği sihirbazlık olmayıp, bunlar her şeyden evvel ruhanî şahsiyet ve hastaları tedavi eden birer sanatkârdır; yazar bu bakımdan onları *spiritist*

medium olarak tavsif ediyor. Yalnız şu cihete işaret edelim ki, şamanlık muhtelif halk ve boy-lar arasında kült bakımından pek değişik şekiller göstermekte olup, şamanların rolü de buna göre az çok değişmektedir. Bunun için Türk boylarından pek çok misal gösterilebilirdi. Meselâ Kazak'lar arasında gördüğümüz *baksa*'ları ele alalım. Bunlara artık hakikî şaman diye değil, ancak şamanlığın müslüman halklar arasında raslanılan izleri olarak bakabiliriz. Findeisen bu bakımdan bir tefrik yapmadan ancak mahdut bir iki esere dayanarak (Valichanov, *O şamanstve u Kirgiz*, 1868; Alektorov, *Baksa*, 1900) baksaları da şamanlar cümlesinden sayıyor. Halbuki bu mevzu üzerine W. Radloff'un da çok enteresan araştırmaları vardır (*Aus Sibirien II*, Leipzig 1884, s. 60 - 67; Türkçe tercümesi: *Sibiryadan II*, Ankara 1957, s. 65 - 73). Müellif, şamanlığın Türk halkları arasında yayılış ve durumunu tetkik ederken mahdut ve umumî eserlere başvurarak bazı hususî ve mühim araştırmaları dikkat nazarına almamıştır, meselâ: Altay Türkleri arasında uzun müddet yaşayarak şamanlık üzerine 1840 senelerinde toplamış olduğu malzemeyi 1870 te Tomsk gazetesinde yayınlamış olan misyoner Verbitskiy'nin makalelerini, W. Radloff'un Aus Sibirien'deki araştırmalarını v. b. Findeisen'in bibliyografyasında boşuna arıyoruz. Halbuki müellif, bunlardan geniş makyasta istifade etmiş olan W. Schmidt'in eserini sık sık zikreder (Findeisen, s. 202 - 204).

Eser III bahse ayrılmış olup, müellif bun-larda şamanlığı muhtelif cephelerden tetkik etmekte ve daha ziyade, çok geniş saha üzerinde yayılmış olan bu dinin umumî hatları ve bilhas-sa felsefî ve mistik cephesi üzerinde durmaktadır.

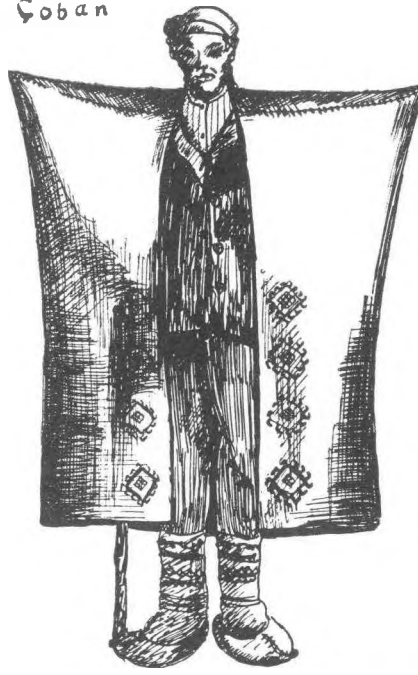

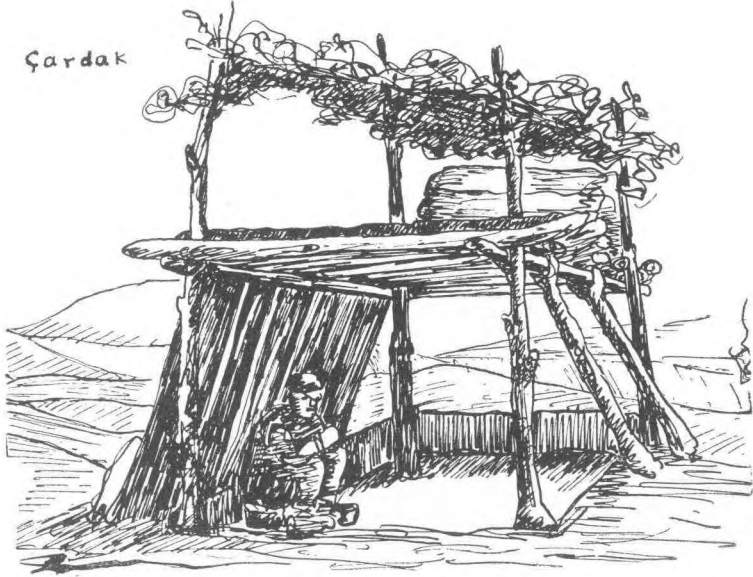
Hasandede — Kôm

Şoban

Şardak

Cıbo

Karakeçi

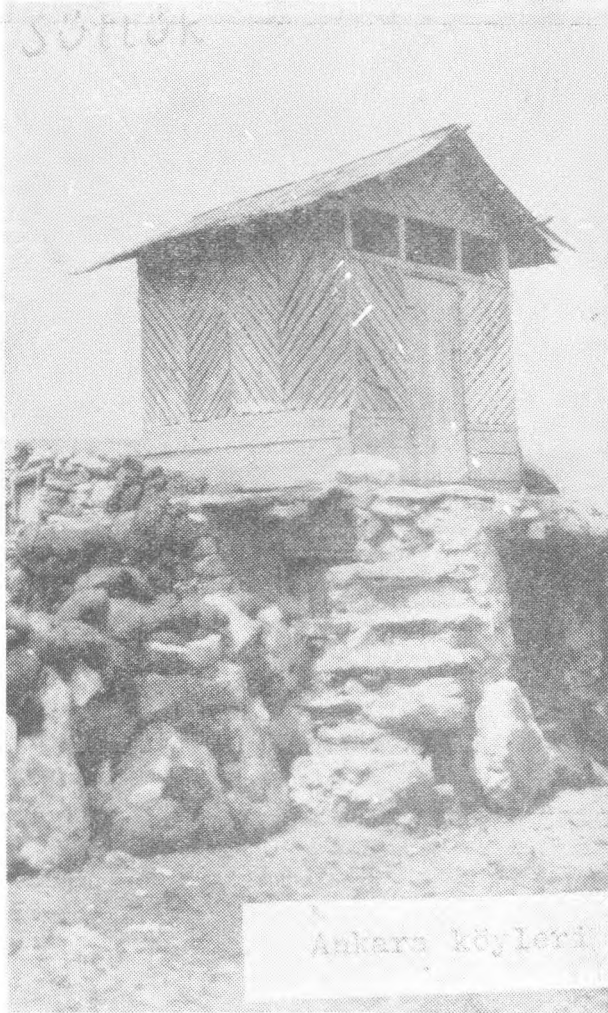
Karahacılı

Koyun sağma

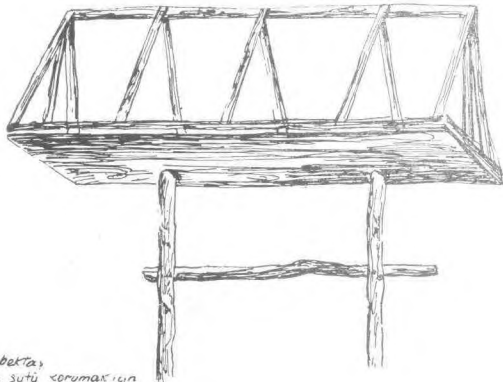

Eğrek

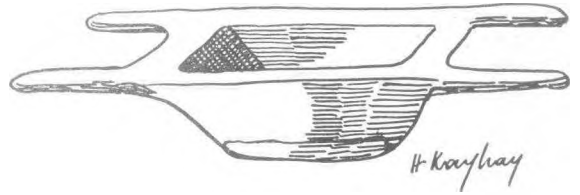
Sütlük: Süt soğutacak yer. Buzdolabı vazifesini görür (gece ayazcıda)

Sütlük

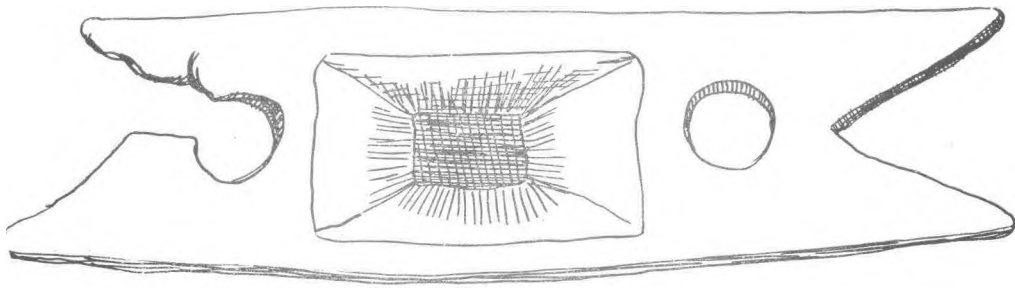
Havibektaş
Gece sütü soruması için

H. Kayhan

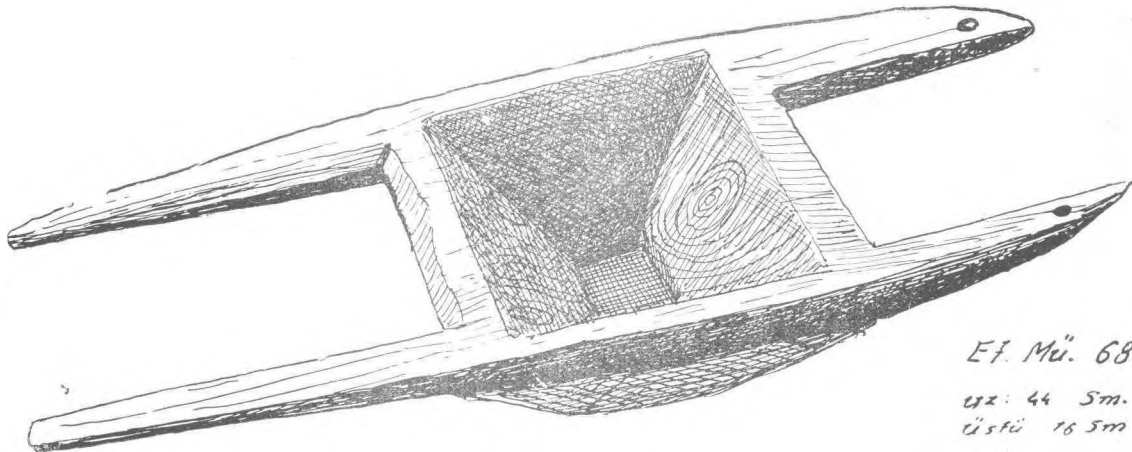
Karahüyük. Kültepe

Süzek = Süzgeç

Süzgeç

Karakuyu (Alaca)

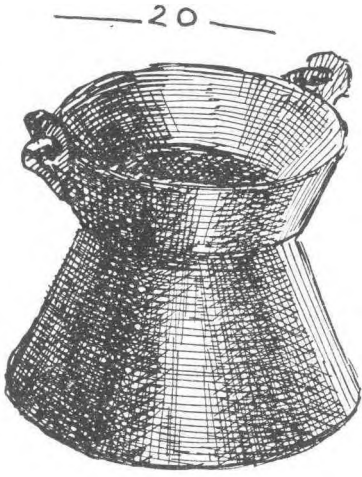

Et. Mü. 6857

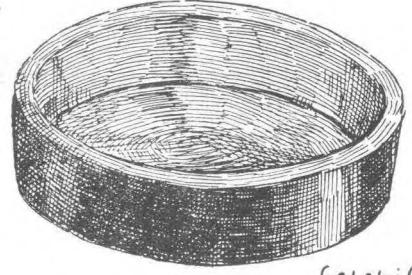
uz: 44 sm.
üsfü 16 sm

Süzek

Çingil

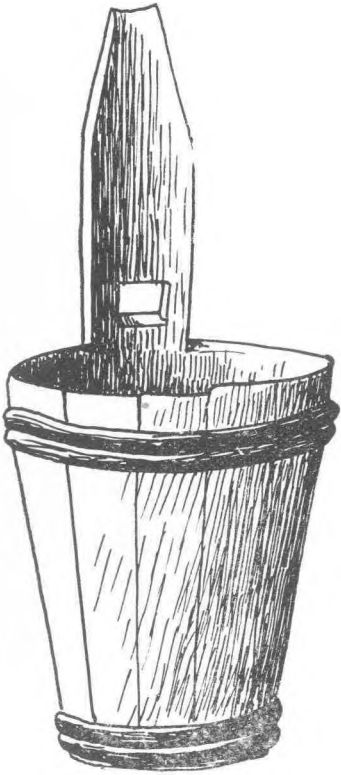

Mihmar - Cebiz ağacından yapılmış süt kabı.

Çelebi (Keskin)

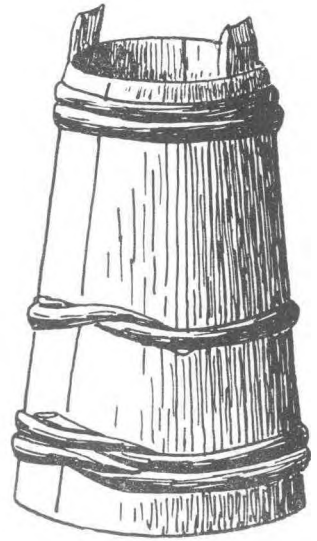
Karahacılı (Adana)
Süt, yoğurt için

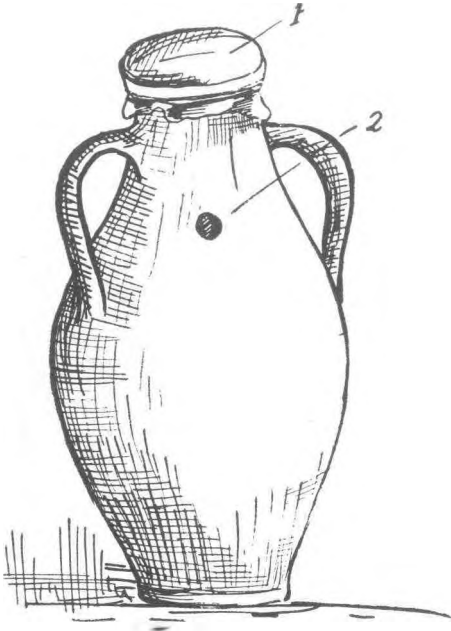
Süt saımaya.

yük 25 a
ağız kut 12 a

güvlek

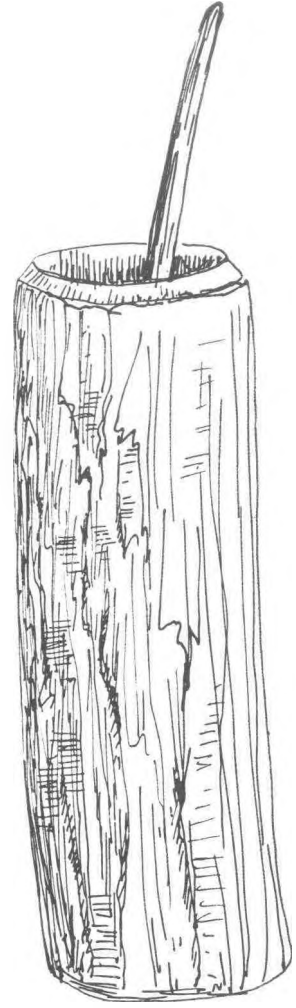

Kastamonu

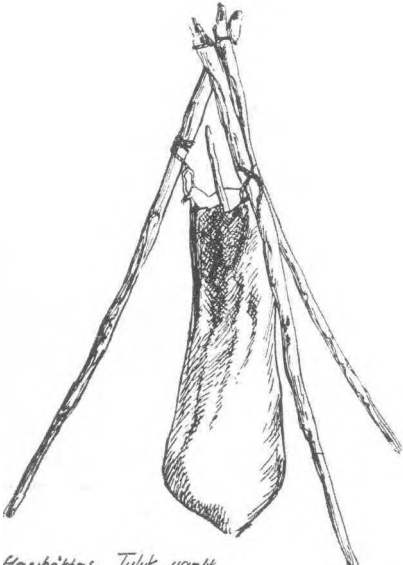

Turfan

- 1- Işkembe
- 2- Soluk deliği

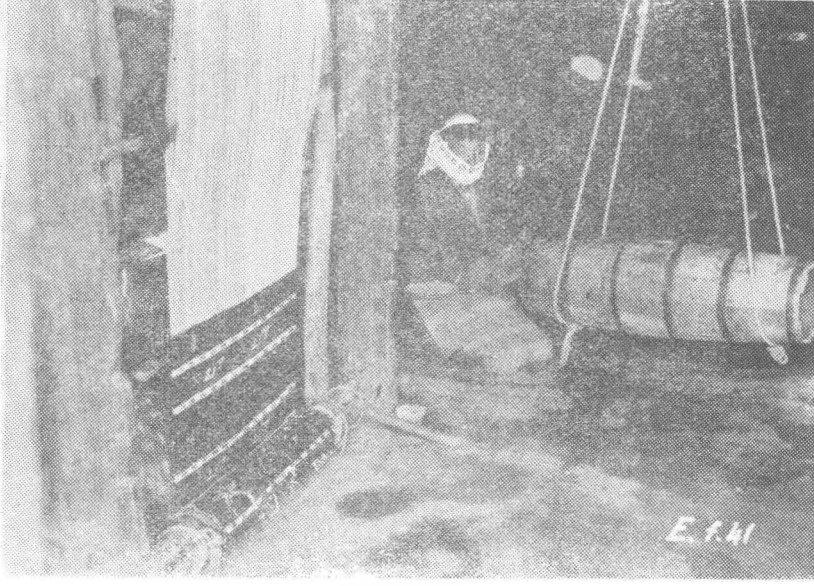
adun yayık

Kashitay Tubk

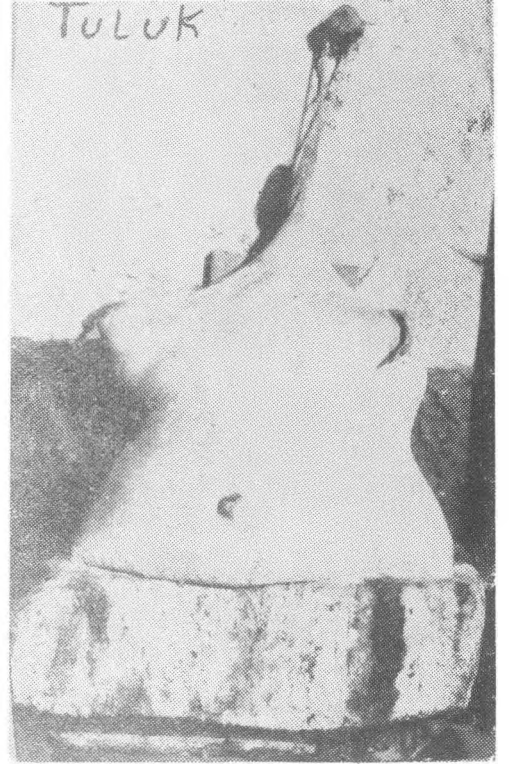
ÖRÜ yayık

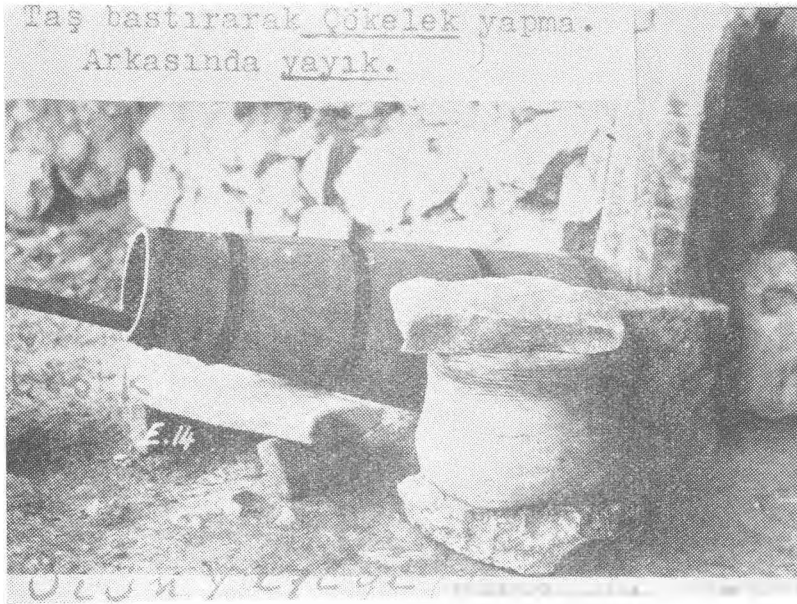
Ufkî yayık

Kurbanlık

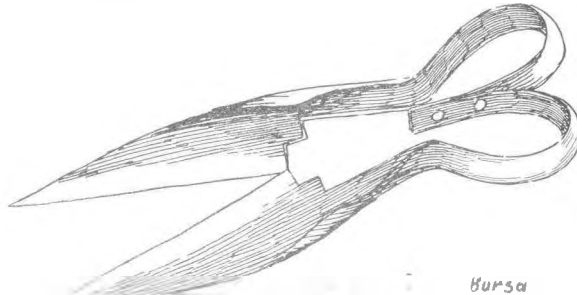

Tuluk

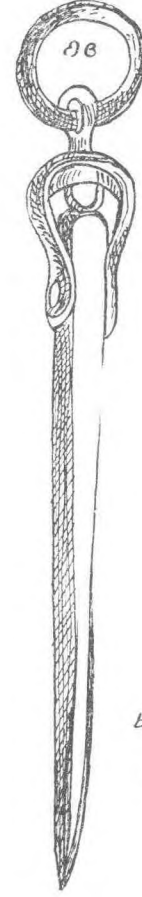
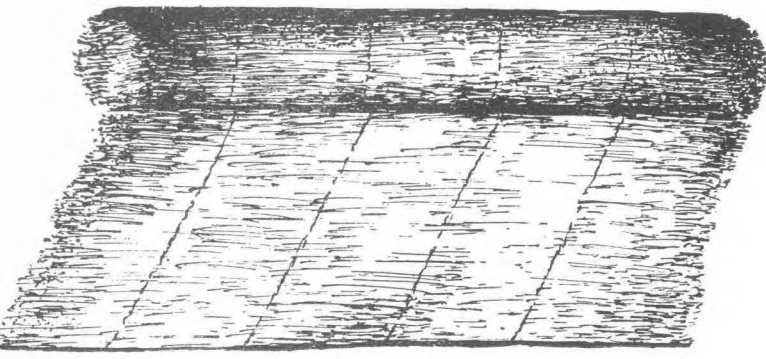

peynirbaşı (Kurşunlu) = peynir yapılan yer

Kırklık

Bursa

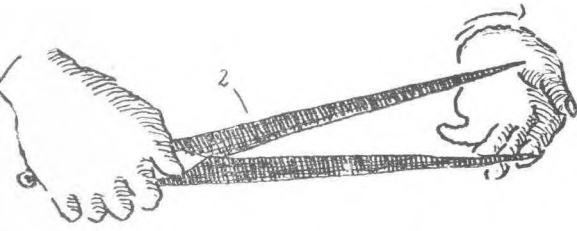
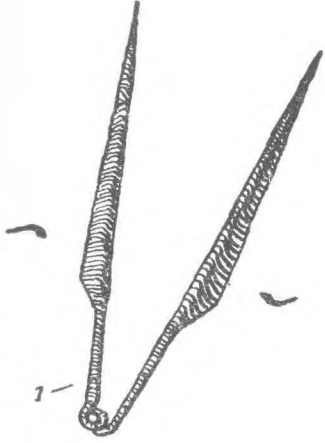

boyu: 47.5 cm

Kazık

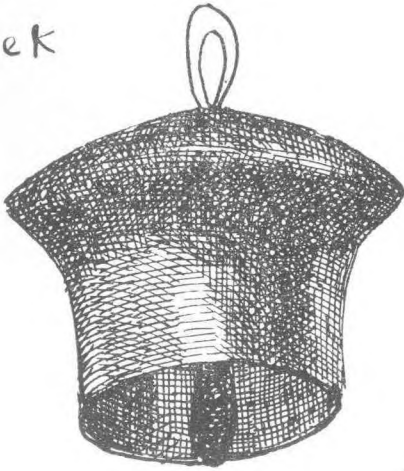
İst.

Hayvanları bağlamak için yere çakılan.

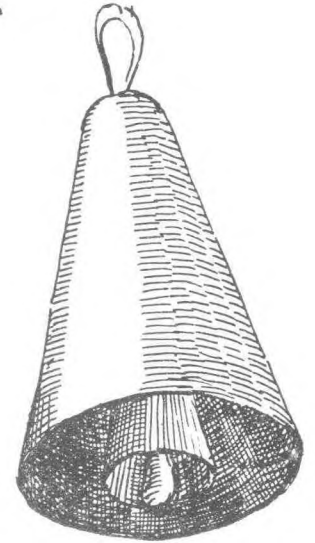
1-ğırtlık - 2-kırkma şekli

Kelek

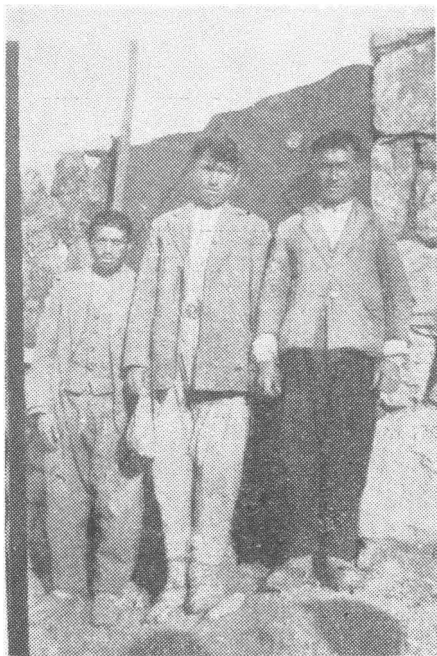

Bursa

Çan

R. 1 Niğde'nin Dünderlı Kkyü Gençler
Derneği Yönetim Kurulu

R. 1 Niğde'nin Dünderlı Köyü Gençler
Derneği bayrağı ve Yönetim Kurulu

♩ = 88 H O

Türk-men kı-zı un-e-le-yor le-yi-li-lem Un e-le-mez

kim e-le-yor le-yi-li-lem Türk-men kı-zı Türk-men kı-zı
Ah le-li-lem Türk-men kı-zı

le-yi-li-lem A-ya-ğın-da don-kır-mı-zı le-yi-li-lem
Türk-men kı-zı A-ya-ğın-da don-kır-mı-zı don-kır-mı-zı

♩ = 96 H U

Çe-kir-ge-nin u-cu in-di-ya-zı ya-di-lay-la-la
Ol-hal-ma-di ko-yu-n i-le-ku-zu-ya-di-lay-la-la

♩ = 100 H O

En-di-vi-tin ka-ya-sı sı sı

I-ç-i-yi-ğit-ya-va-sı (yi-yi-yih) yar-ak-ka-lı Fa-di...

mem I-ç-i-yi-ğit-ya-va-sı (yi-yi-yih)

yar-ak-ka-lı Fa-di-mem

$\text{♩} = 100$ H 0

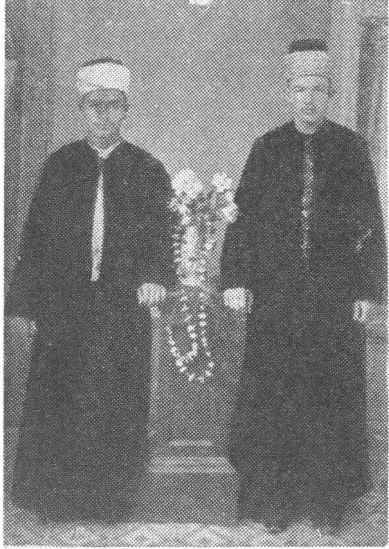
De-rem yük-sek a-ta-ma-di-m ur-ga-nı a-ma-n
ya-r yar a-man Ü-sü-dük-çe çe-şek ü-s-tü-ne
yor-ga-nı a-man a-man a-man de-ve-li Sor-dum
as-lın ne-re-li De-di İs-ken-de-re-li Çok sal-
la-ma aö-be-ği Dü-Sü-rür-sün be-be-ği

$\text{♩} = 160$ H 0

Al-tı-nı boz-dı-ra-yı-m (a-man a-man)
Cep-sa-m-tı de-yil-si-n (a-man a-man)
Ge-r-da-na di-re-yim (a-man a-man)
Çe-bim-de ge-z-di-re-yim (a-man a-man)
Ge-r-da-na di-re-yi-m
Ce-bim-de ge-z-di-re-yi-m
A-be-nim-de al-hi-na-li kek-li-gim (a-man a-man)
Yar-yol-la-rın no-re-ler-de kek-le-yi-m

Resim: 1 — Konyalı bir müderris'n giyimi
(Özel arşivimizden)

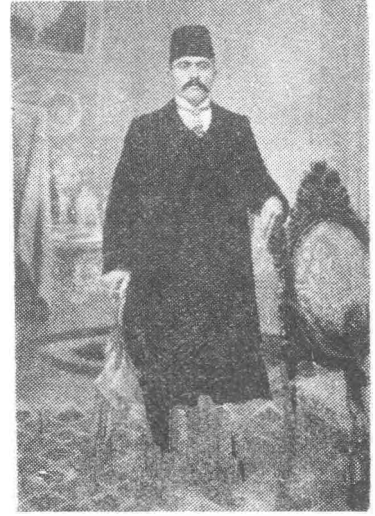
Resim: 2-3 — Konya'da bir molla ve eşraftan bir gencin giyimi
(Özel arşivimizden)

Resim: 4 — Konya eşrafının giyimi. Samur kürklü
(Konya Müzesi Arşivi)

Resim: 5 — Konya'da bir ağanın giyimi. Kuzu kürklü. (Konya Müzesi Arşivi)

Resim: 6 — Konya'da memur giyimi (Özel arşivimizden)

Resim: 7 — Konya'da memur giyimi (Özel arşivimizden)

Resim: 8 — Konya'da efe giyimi (Konya Müzesi Arşivi)

Resim: 9 — Konyalı bir gencin giyimi (Konya Müzesi Arşivi)

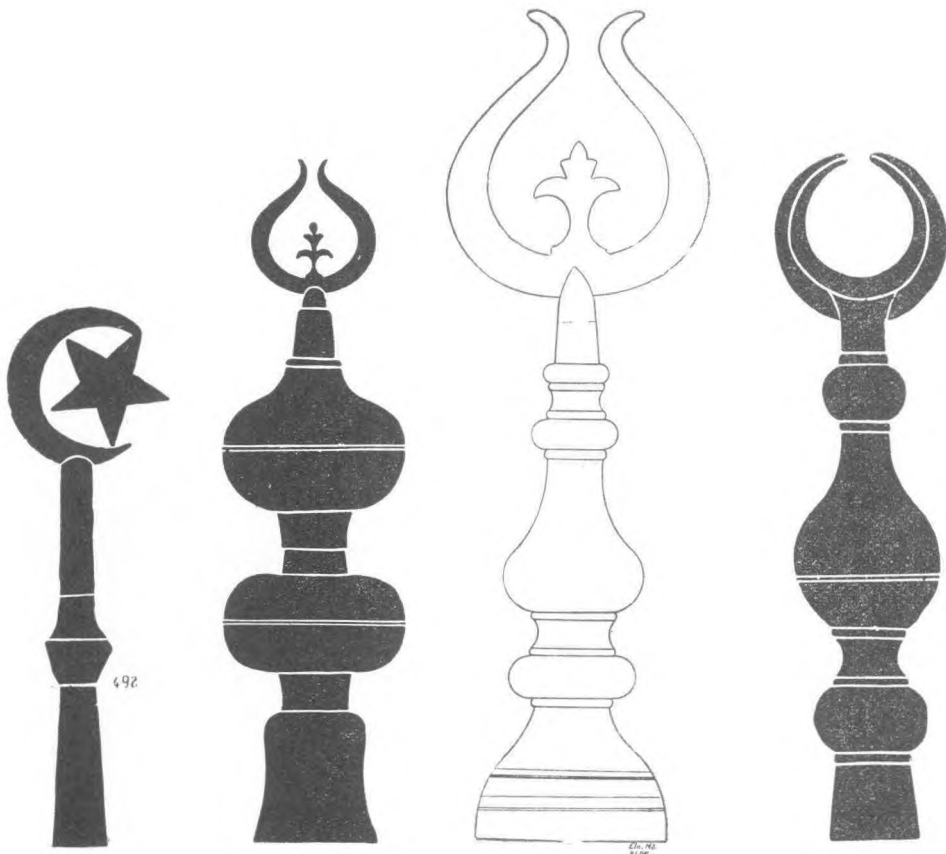
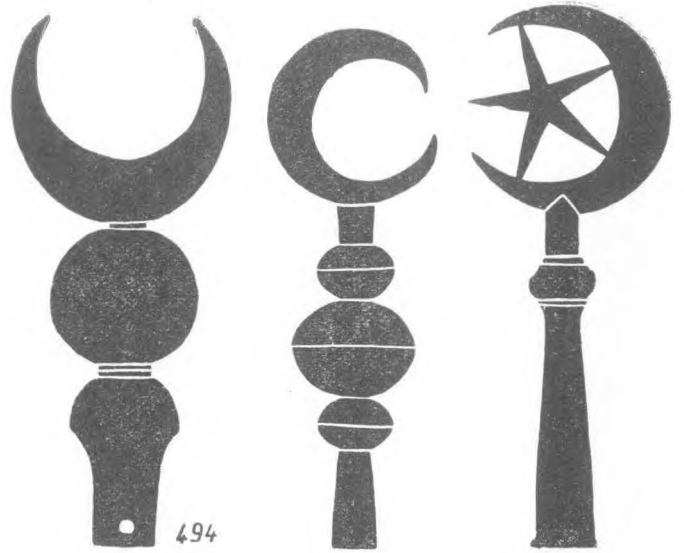
Resim: 10 — Konya esnafında giyim örnekleri (Konya Müzesi Arşivi)

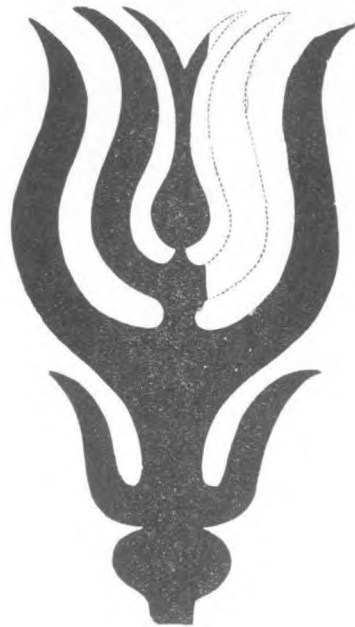
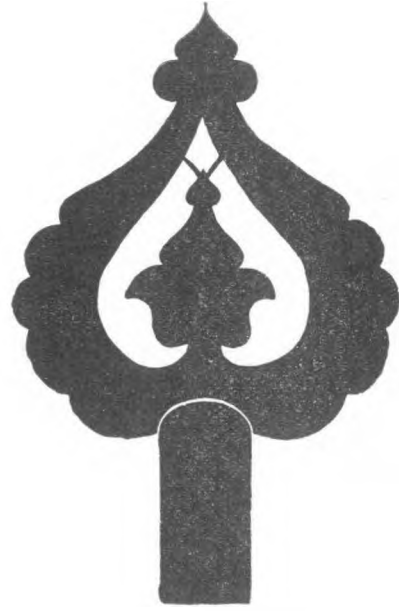

Resim: 11 — Bir mevlvî dervişinin giyimi (Konya Müzesi Arşivi)

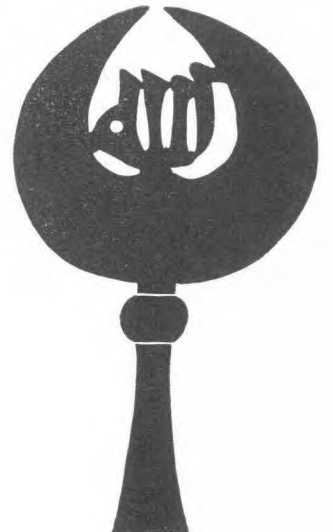
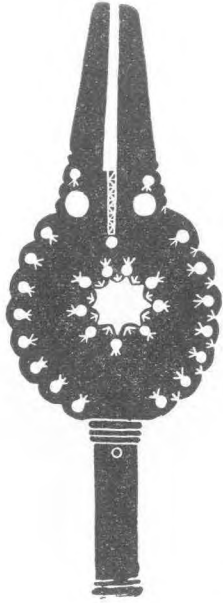

SANAT ANSIKLOPEDI
syf. 40

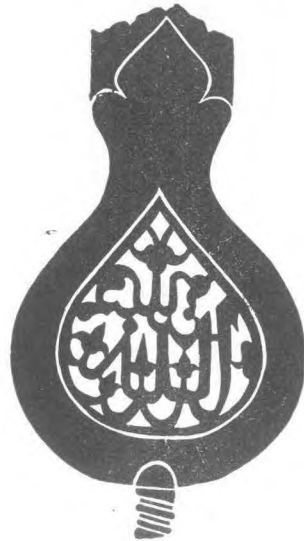
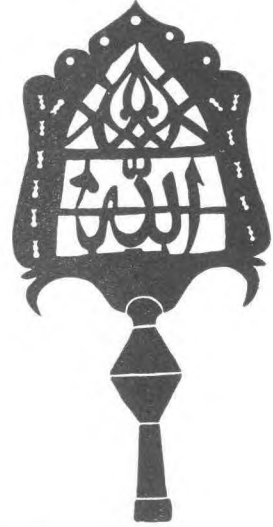

4186

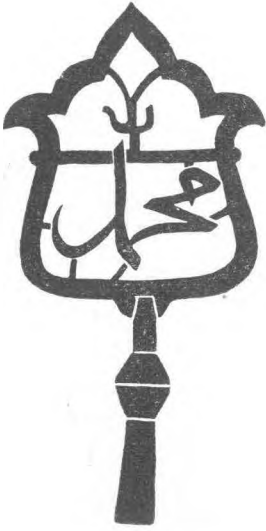

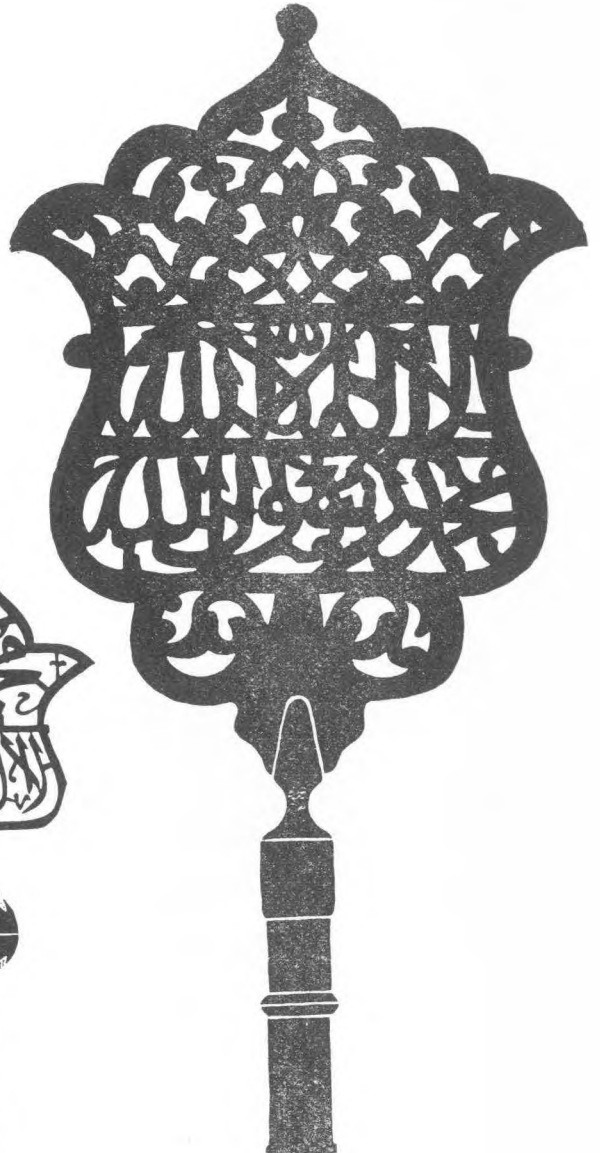

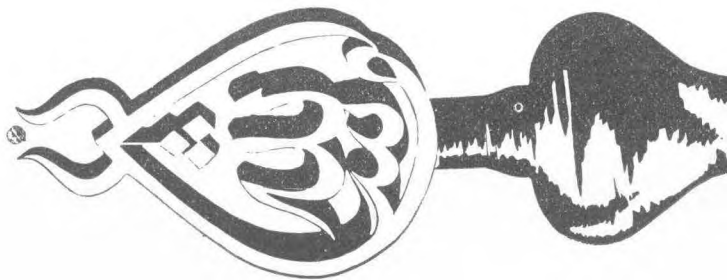
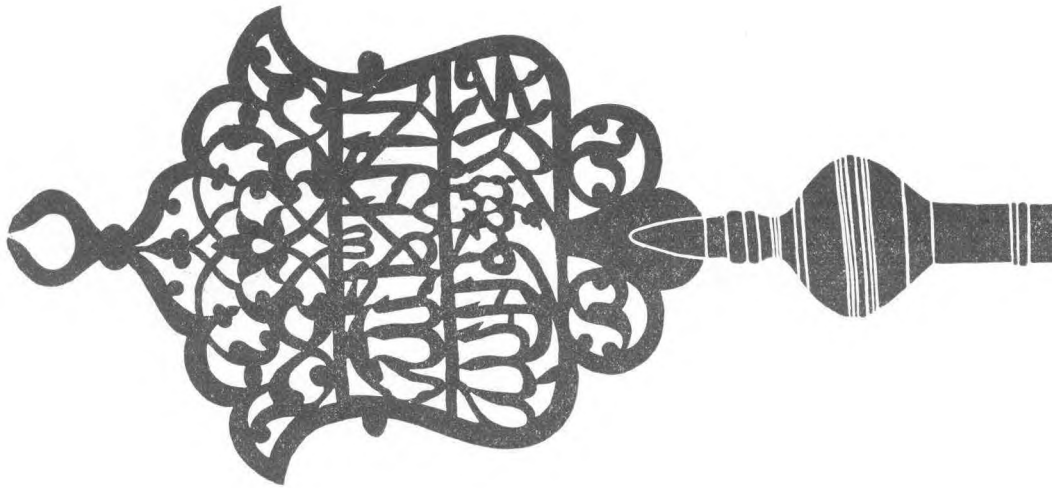
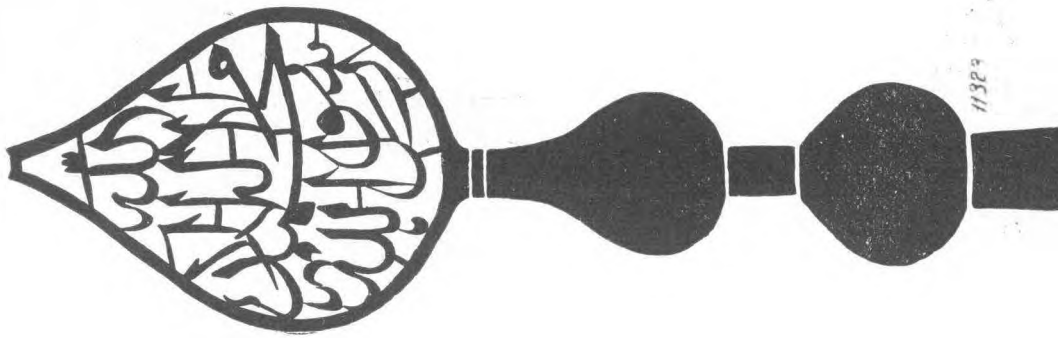

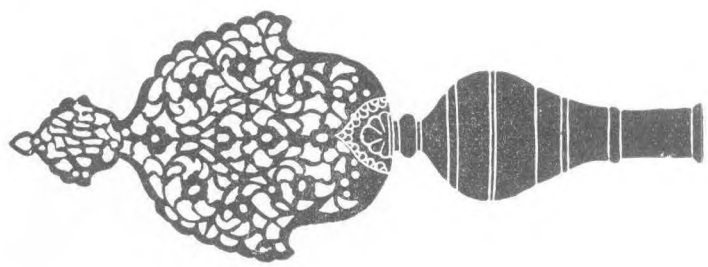
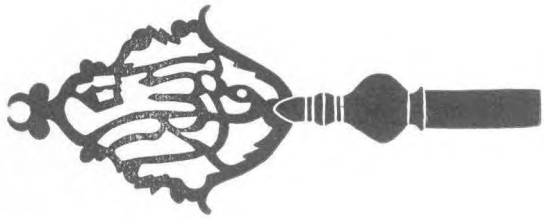

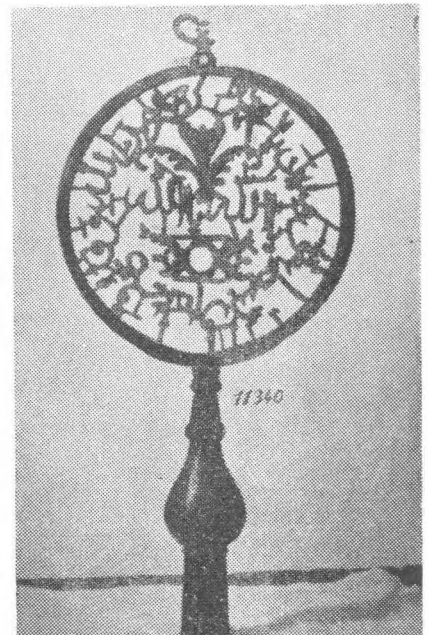
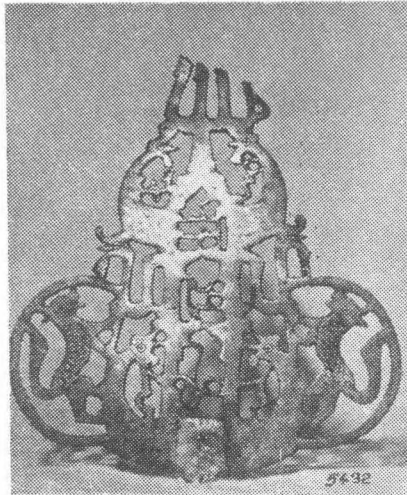
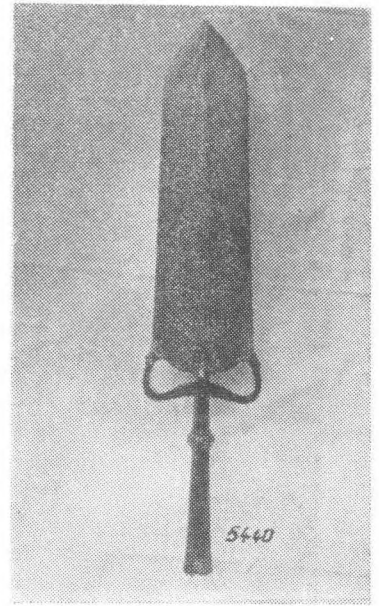
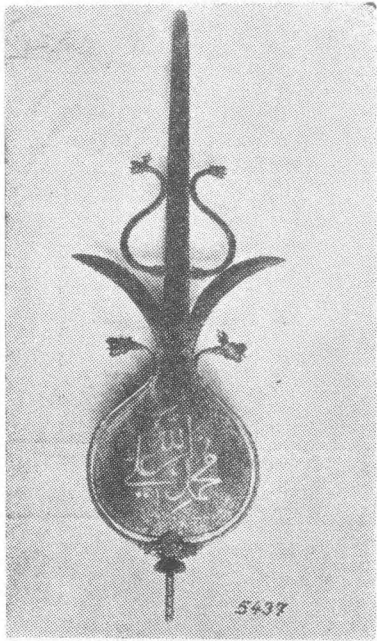

11846

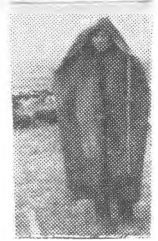
Katarbaşı (Toroslar)

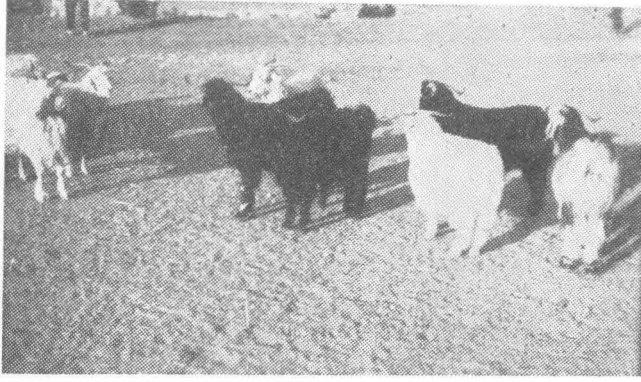

Çoban

Çobanlar kepenekleri ile

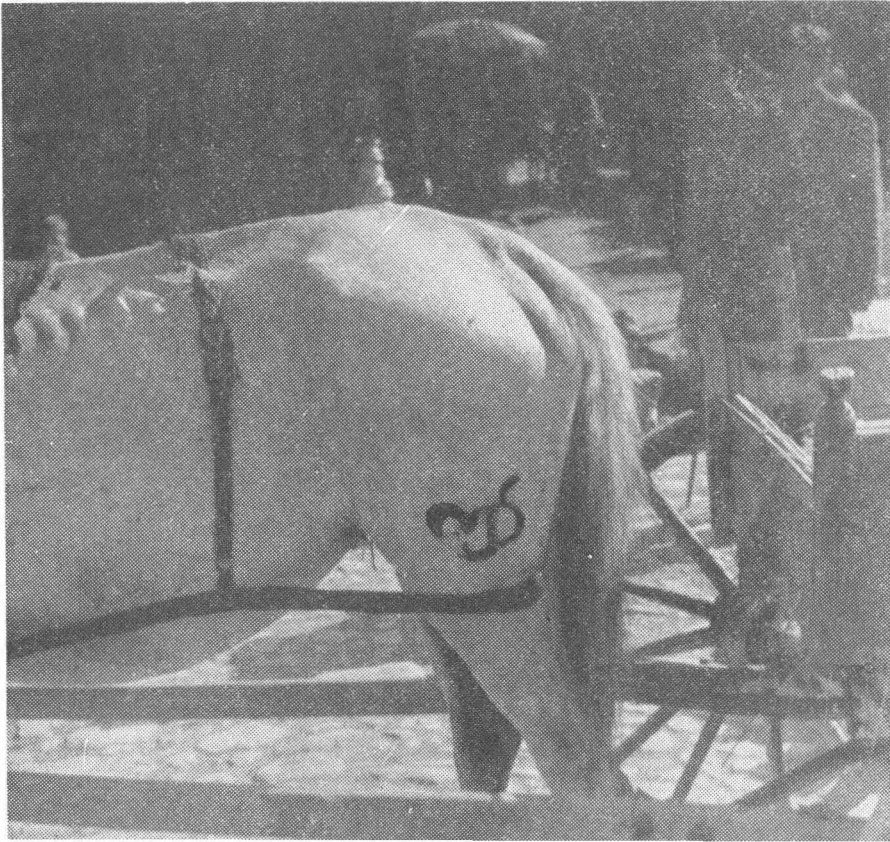
Sürü

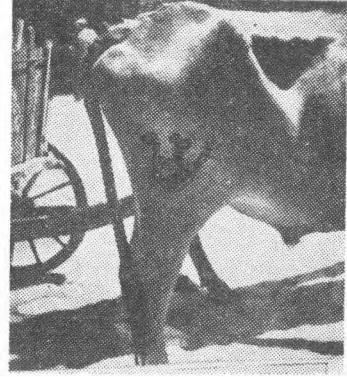
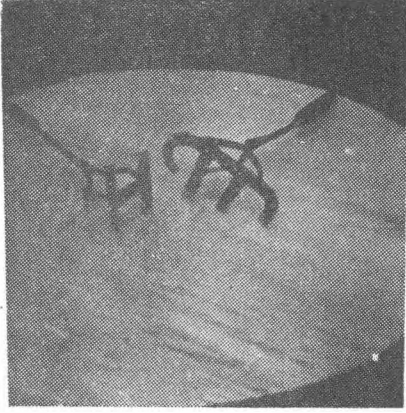

Sığır hayvanları

Kösemem

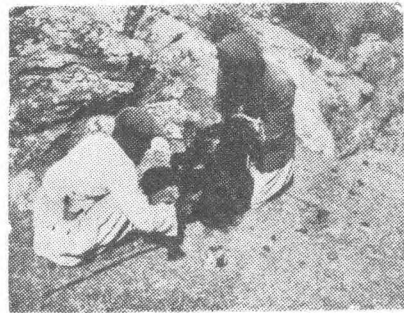

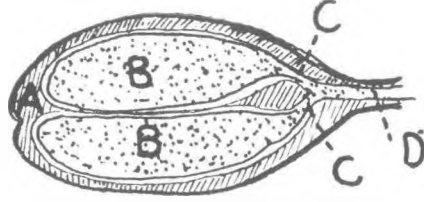
Damgalar

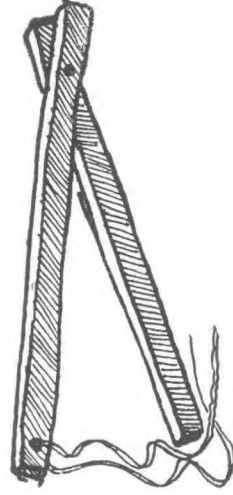
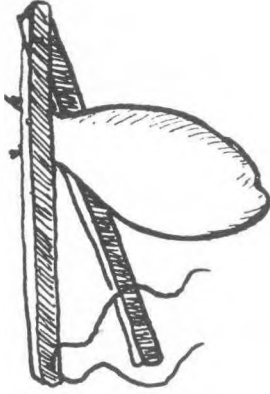
Bir süvari

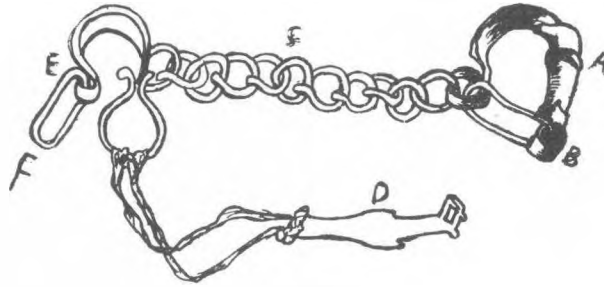
İğdiş etme

A — Torba, B — Yumurta
C — Damar, D — Bağlanan yer

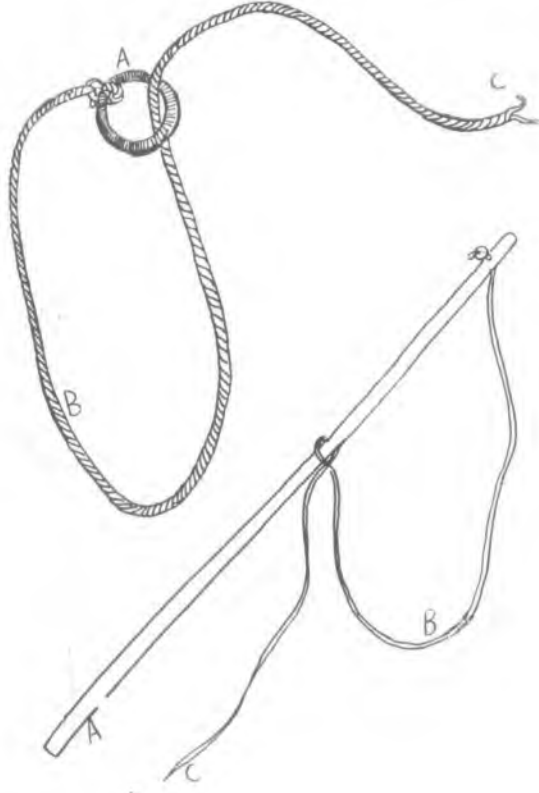

Kıskaçlar

Bukağı

A—Kovan, B—Peri, C—Peri takası, Ç—Bakla,
zincir, D — Anahtar, E — Paça, F — Paça
takası, H — Anahtar bağı (ip)

Siyretme ve kement

A — Boynuz halka, B — Kıl kendir (Boyu: 5 m.), C — Uç veyahut tutamak

Kuruk

A — Çöven, B — Kendir, C — Uç yahut kendir ucu